

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE

ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (175)
2017

Chișinău, 2017

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent al AȘM

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Serghei Sprincean, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 72.11)

Tipul de revistă: **categoria B**

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2017

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC	Politicile și programele Uniunii Europene în domeniul	
Maria DIACON	cercetării și educației	7
Veaceslav UNGUREANU	Repere teoretice și delimitări conceptuale	
Diana UNGUREANU	ale securității regionale	25
Vladimir STERPU	Contribuții ale autorilor români la studiul securității	
	internaționale	37

ȘTIINȚE POLITICE

Sergiu CORNEA	Dimensiunea teritorială a puterii publice locale	
	din Republica Moldova: posibile soluții	52
	de atenuare a efectelor fragmentării teritoriale	
Natalia ALBU	Corelația dintre securitatea umană și securitatea	
	națională: perspective pentru Republica Moldova	71
Lucia GROSU	Conceptualizarea comunicării pentru dezvoltare	
	durabilă: abordare teoretico-diacronică	88

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Irina PAHOMII	Dinamica mortalității în Republica Moldova	
Olga GAGAUZ	și în unele țări europene în anii 1999-2014	98
Vadim MACARI	Politici de reglementare a activității persoanelor cu	
	profesii liberale în România	107
Татьяна СПАТАРУ	Институционализация социологии	
	в Республике Молдова	112

FILOSOFIE

Lidia TROIANOWSKI	Realitățile lumii lichide din perspectiva filosofiei	
	sociale a lui Anthony Giddens	133
Alexandru COSMESCU	Atitudinea ca factor motivant al demersului filosofic	143
Efim MOHOREA	Problema valorii în contextul ideilor	
Olga JACOTA-DRAGAN	lui Petre Andrei	149

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Luminița GAVRILUȚA	Caracteristici definitorii ale programelor de asistență pentru dezvoltare ale Uniunii Europene în Republica Moldova	159
Elena CARCEA	Sănătatea sexuală a populației în vârstă de peste 50 de ani	172
Vitalie ȘTÎRBA	Principalele surse de înregistrare a mișcărilor migratorii interne din Republica Moldova	180
Tatiana TABAC	Tinerii pe piața muncii: așteptări și realități	187
Iulia INGLIS	Aspecte inovatoare în metodologia științei contemporane: raționalismul integral al lui Gaston Bachelard și neoraționalismul dialectic la Ștefan Lupașcu	193
Constantin IVANOV	Logica limbajului religios și exprimarea libertății	204
Роман БЕЛОГОРОДОВ	Свойства статистической модели субъекта в дилемме заключенного	210

CRITICĂ & BIBLIOGRAFIE

Vasile ȚAPOC	<i>Recenzie.</i> Intelectualitatea: esența, tipologia, locul și rolul ei în existența socială	218
Cristina EJOV	<i>Recenzie.</i> Глобализация, наука и социоприродные преобразования в условиях современного мира	219

ANIVERSĂRI

Vitalie OJOVANU	Doctorul habilitat Teodor Țârdea la aniversarea de octogenar	221
Lidia TROIANOWSKI	Doctorul habilitat Ana Pascaru la 65 de ani	223
Gheorghe BOBÂNĂ	Doctorul habilitat Svetlana Coandă la 65 de ani	226
Lidia PĂDUREAC	Doctorul habilitat Valeriu Capcelea la 65 de ani	228
Valeriu CUȘNIR	Doctorul habilitat Victor Balmuș la 60 de ani	230
Lilia BRAGA	Научному сотруднику Людмиле Рустанович – 60 лет	232
Victor JUC	Doctorul Leonid Chirtoacă la 50 de ani	234

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Victor JUC Maria DIACON	European Union's politics and programs in the field of research and education	7
Veaceslav UNGUREANU Diana UNGUREANU	Theoretical benchmarks and conceptual delimitations of the regional security	25
Vladimir STERPU	Contributions of romanian authors to the study of international security	37

POLITICAL SCIENCES

Sergiu CORNEA	Territorial dimension of local public power in the Republic of Moldova: possible solutions to mitigate the effects of territorial fragmentation	52
Natalia ALBU	Corelation between human security and national security: perspectives for the Republic of Moldova	71
Lucia GROSU	Conceptualization of development communication: theoretical-diachronic approach	88

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Irina PAHOMII Olga GAGAUZ	Mortality dynamic in the Republic of Moldova and selected european countries in 1999-2014 years	98
Vadim MACARI	Regulation policies of the activity of people with liberal professions in Romania	107
Татяна СПАТАРУ	Institutionalization of sociology in the Republic of Moldova	112

PHILOSOPHY

Lidia TROIANOWSKI	Realities of the liquid world from the perspective of social philosophy of Anthony Giddens	133
Alexandru COSMESCU	The attitude like motivational factor of filosofic approach	143
Efim MOHOREA Olga JACOTA-DRAGAN	The issue of value in the ideas of Petre Andrei	149

RESEARCH PAPERS

Luminița GAVRILUȚA	Defining characteristics of european union development programs in the Republic of Moldova	159
Elena CARCEA	Sexual health of population over 50 years old	172
Vitalie ȘTÎRBA	The main sources of inregistration of the movement of internal migration in Republic of Moldova	180
Tatiana TABAC	Young people on the labor market: expectations and realities	187
Iulia INGLIS	Innovative aspects in contemporary science methodology: integral raționalism of Gaston Bachelard and dialectical neorationalism of Stefan Lupascu	193
Constantin IVANOV	Logic of religious language and expression of freedom	204
Роман БЕЛОГОРОДОВ	Properties of the statistical model of the subject in prisoner's dilemma	210

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

Vasile ȚAPOC	<i>Recenzie. Intelectualitatea: esența, tipologia, locul și rolul ei în existența socială</i>	218
Cristina EJOV	<i>Recenzie. Глобализация, наука и социоприродные преобразования в условиях современного мира / Globalization, Science and Socio-Natural Transformations in the Modern World</i>	219

ANNIVERSARY

Vitalie OJOVANU	Doctorul habilitat Teodor Țârdea la aniversarea de octogenar	221
Lidia TROIANOWSKI	Doctorul habilitat Ana Pascaru la 65 de ani	223
Gheorghe BOBÂNĂ	Doctorul habilitat Svetlana Coandă la 65 de ani	226
Lidia PĂDUREAC	Doctorul habilitat Valeriu Capcelea la 65 de ani	228
Valeriu CUȘNIR	Doctorul habilitat Victor Balmuș la 60 de ani	230
Lilia BRAGA	Научному сотруднику Людмиле Рустанович – 60 лет	232
Victor JUC	Doctorul Leonid Chirtoacă la 50 de ani	234

POLITICILE ȘI PROGRAMELE UNIUNII EUROPENE ÎN DOMENIUL CERCETĂRII ȘI EDUCAȚIEI EUROPEAN UNION' S POLITICS AND PROGRAMS IN THE FIELD OF RESEARCH AND EDUCATION

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
juc.victor@gmail.com

Maria DIACON, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
mariadiacon@yahoo.com

Rezumat

În concordanță cu strategia Uniunii pentru cooperare internațională în materie de cercetare și inovare, *Horizont 2020* este deschis participării cercetătorilor din întreaga lume. În țările partenere se desfășoară tot mai multe acțiuni de cercetare și inovare, astfel că este crucial ca Europa să aibă acces la cei mai buni cercetători și la cele mai bune centre de cercetare din lume. Astfel, se asigură nu doar surse de idei noi și expertiză, ci și posibilitatea ca cercetătorii europeni să colaboreze la nivel mondial cu cei mai buni experți în domeniu. Activitățile specifice de cooperare internațională sunt incluse în provocările societale, în tehnologiile generice și industriale și în alte secțiuni relevante ale programului *Horizont 2020*. În domeniul educației, fiecare țară din Uniunea Europeană răspunde de sistemele sale de educație și formare, politica Uniunii Europene având rolul de a veni în sprijinul măsurilor luate la nivel național și de a ajuta la soluționarea provocărilor comune, cum ar fi îmbătrânirea populației, lipsa lucrătorilor calificați, evoluțiile tehnologice sau concurența mondială. Cadrul de cooperare în educație și formare profesională are genericul „Educație și formare 2020”.

Cuvinte-cheie: cercetare, educație, formare profesională, cooperare transfrontalieră, cooperare internațională, standarde europene, dezvoltare economică, competențe.

Summary

In line with the Union's strategy for international cooperation on research and innovation, *Horizon 2020* is open to researchers from all over the world. More and more research and innovation are taking place in the partner countries, so it is crucial that Europe has access to the best researchers and the best research centers in the world. This provides not only sources of new ideas and expertise, but also the possibility for European researchers to work together with the best experts in the field at global level. Specific international cooperation activities are included in societal challenges, in generic and industrial technologies and other relevant sections of the *Horizon 2020* program. In the field of education, each country in the European Union is responsible for its education and training systems, with the EU's policy being designed to support national measures and to help address common challenges such as aging, lack of workers skilled, technological developments or global competition. The framework for cooperation in education and training has the generic title “Education and Training 2020”.

Keywords: research, education, training, cross-border cooperation, international cooperation, European standards, economic development, skills.

Horizont 2020 este cel mai amplu program de cercetare și inovare derulat vreodată de Uniunea Europeană. Acesta va duce la mai multe inovații capitale, descoperiri și premiere mondiale, aducând ideile mărețe din laboratoare pe piață. Este disponibilă o finanțare de 80 de miliarde euro pe durata a 7 ani (2014- 2020) – pe lângă investițiile private și investițiile publice naționale pe care această finanțare le va atrage. Horizont 2020 beneficiază de susținerea politică a liderilor europeni și a deputaților în Parlamentul European, care au convenit că investițiile în cercetare și inovare sunt esențiale pentru viitorul Europei, plasându-le în centrul Strategiei Europa 2020 pentru o creștere inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii. Horizont 2020 contribuie la realizarea acestui obiectiv, îmbinând cercetarea și inovarea și punând accentul pe trei domenii-cheie: excelența științifică, poziția de lider în sectorul industrial și provocările societale. Scopul este de a asigura capacitatea Europei de a produce o știință și tehnologie de clasă mondială care să stimuleze creșterea economică.

Grație finanțărilor oferite de Uniunea Europeană pentru cercetare în cadrul programelor cadru anterioare, oameni de știință și reprezentanți ai industriilor din Europa și din întreaga lume și-au unit eforturile pentru a găsi soluții la o gamă vastă de provocări. Inovațiile lor au contribuit la îmbunătățirea nivelului de viață, protecția mediului și sporirea durabilității și competitivității industriei europene. Horizont 2020 este deschis participării cercetătorilor din întreaga lume. Experiența lor a fost esențială pentru dezvoltarea acestui program de pionierat – Comisia a colectat feedbackul primit și a ținut seama de recomandările statelor membre și ale Parlamentului European, precum și de învățămintele trase din programele anterioare.

Horizont 2020 va reprezenta un instrument-cheie pentru punerea în aplicare a inițiativei emblematice „O Uniune a inovării”, pentru îndeplinirea angajamentelor asumate prin aceasta și pentru a răspunde concluziilor formulate de Consiliul European la 4 februarie 2011 și Rezoluției din 12 mai 2011 a Parlamentului European referitoare la o Uniune a inovării. Inițiativa reunește toate programele de finanțare existente ale Uniunii în materie de cercetare și inovare, inclusiv Programul-cadru pentru cercetare, activitățile legate de inovare din cadrul Programului-cadru pentru competitivitate și inovare și Institutul European de Inovare și Tehnologie (EIT). Această abordare este recunoscută pe scară largă de către părțile interesate ca fiind cea mai bună modalitate de acțiune pe mai departe și a fost sprijinită de Parlamentul European în Rezoluția sa din 27 septembrie 2011, de Comitetul Economic și Social European și de Comitetul pentru Spațiul european de cercetare.

Horizont 2020 răspunde în mod direct provocărilor societale majore identificate în Strategia Europa 2020 și în inițiativele sale emblematice. Acesta va contribui, de asemenea, la crearea în Europa a unei poziții de lider în sectorul industrial. Horizont 2020 va stimula și excelența bazei științifice, esențială pentru durabilitatea, prosperitatea și bunăstarea pe termen lung a Europei. Pentru a atinge aceste obiective, propunerile includ o gamă completă de sprijin, care este integrată în ciclul de cercetare și inovare. Prin urmare, Horizont 2020 reunește și consolidează activități finanțate în prezent prin al șaptelea Pro-

gram-cadru pentru cercetare, părțile privind inovarea Programului-cadru pentru competitivitate și inovare, precum și Institutul European de Inovare și Tehnologie. Astfel, propunerile au scopul de a realiza o simplificare substanțială pentru participanți [1].

Horizont 2020 va susține poziția Uniunii Europene de lider mondial în domeniul științei, atrăgând cele mai luminate minți și ajutând oamenii de știință să colaboreze și să își împărtășească ideile în întreaga Europă. Programul îi va ajuta pe cei talentați și întreprinderile inovatoare să impulsioneze competitivitatea Europei, creând, în paralel, locuri de muncă și contribuind la un standard de viață mai înalt de care să beneficiem cu toții. În acest sens, pentru a răspunde tuturor provocărilor care vin din partea societății prin filiera științifică și inovatoare, Uniunea Europeană a stabilit următoarele priorități de cercetare pentru perioada 2014-2020:

- Cercetarea de frontieră finanțată de Consiliul European pentru Cercetare (ERC). Unele dintre cele mai importante invenții de astăzi sunt rezultatul curiozității noastre naturale despre modul în care funcționează lumea care ne înconjoară. Deși cercetarea determinată de curiozitate la frontierele cunoașterii rareori susține explicit dezvoltarea produselor comerciale, descoperirile științifice stimulează nenumărate inovații. Totuși, cercetarea de frontieră este deseori primul domeniu pentru care se reduce finanțarea în momente de dificultăți economice. De aceea, prin intermediul ERC, Uniunea Europeană dorește să stimuleze nivelul investițiilor. Excelența este aici singurul criteriu pentru finanțarea din partea Uniunii Europene acordată cercetătorilor individuali sau echipeilor de cercetători. Finanțare: 13,095 miliarde euro.

- Acțiunile Marie Skłodowska-Curie. Acțiunile de formare și dezvoltare a carierei contribuie la evoluția unor cercetători renumiți. Se oferă sprijin cercetătorilor tineri și cu experiență pentru a-și consolida cariera și competențele prin formare sau perioade de stagii în alte țări sau în sectorul privat. Astfel, ei obțin noi cunoștințe și experiențe, care le permit să-și dezvolte deplin potențialul. Finanțare: 6,162 miliarde euro.

- Infrastructură de clasă mondială. Echipamentele de cercetare pot fi extrem de complexe și costisitoare, astfel încât o singură echipă de cercetători – sau chiar o singură țară – nu își permite să le achiziționeze, să le construiască sau să le opereze de una singură. Exemplele includ: laserele de mare putere care merită o comunitate diversă de cercetare, de la medicină sau știința materialelor la biochimie; avioanele specializate de tehnologie avansată; sau o stație de monitorizare pe fundul mării pentru observarea schimbărilor climatice. Acestea pot costa milioane de euro și necesită competențele experților de vază din întreaga lume. Finanțarea Uniunii Europene ajută la gruparea resurselor pentru astfel de proiecte de mare amploare, oferind cercetătorilor din Europa acces la o infrastructură ultramodernă de ultimă generație pentru a face posibile acțiunile de cercetare noi și fascinante. Finanțare: 2,488 miliarde euro.

- Poziția de lider în materie de tehnologii generice și industriale. Horizont 2020 sprijină tehnologiile revoluționare necesare pentru stimularea inovării în toate sectoarele, inclusiv tehnologiile informațiilor și comunicațiilor (TIC) și domeniul spațial. Principalele tehnologii generice, cum ar fi procesele avansate de fabricație și materialele avansate, biotehnologia și nanotehnologia stau la baza unor produse revoluționare:

smartphone-urile, bateriile de înaltă performanță, vehiculele ușoare, nanomedicina, textilele inteligente și multe altele. Industria producătoare din Europa este un angajator major, oferind locuri de muncă pentru 31 de milioane de oameni din întreaga Europă. Finanțare: 13,557 miliarde euro.

- **Întreprinderile mici și mijlocii (IMM-urile)** – o sursă-cheie de locuri de muncă și inovare – beneficiază de o atenție specială în cadrul Horizont 2020. Acestea pot colabora la proiecte în cadrul unui consorțiu și pot beneficia de sprijin prin intermediul unui instrument dedicat, special conceput pentru întreprinderile mai mici, cu un potențial înalt de inovare. Caracterul integrat și optimizat al Horizont 2020 va stimula participarea IMM-urilor la cel puțin 20% (8,65 miliarde euro) din bugetul total combinat al temelor „Poziția de lider în materie de tehnologii generice și industriale” și „Provocările societale”. Instrumentul destinat IMM-urilor va fi esențial pentru realizarea acestui obiectiv, oferind sprijin IMM-urilor individuale sau consorțiilor de IMM-uri pentru a-și evalua viabilitatea de piață a ideilor lor în etapa de risc ridicat și pentru a le ajuta să își dezvolte mai apoi aceste idei. De asemenea, este disponibilă finanțarea pentru consilierea și îndrumarea întreprinderilor în vederea identificării și atragerii investitorii privați. Finanțare: cel puțin 3 miliarde euro.

- **Accesul la finanțarea de risc.** Întreprinderile inovatoare și organizațiile lor se confruntă adesea cu dificultăți în accesarea finanțării pentru idei noi cu riscuri înalte sau dezvoltarea unor astfel de idei. Horizont 2020 contribuie la remedierea acestei „lacune în domeniul inovațiilor” prin împrumuturi și garanții, precum și prin investiții în IMM-urile inovatoare și în întreprinderile mici cu capitalizare medie. Sprijinul acordat acționează ca un catalizator pentru atragerea de finanțare privată și capital de risc pentru cercetare și inovare. Se estimează că fiecare 1 euro investit de Uniunea Europeană generează 5 euro ca finanțare suplimentară. Finanțare: 2,842 miliarde euro.

- **Sănătate și bunăstare.** Fiecare dintre noi vrem să avem parte de o viață lungă, fericită și sănătoasă, iar oamenii de știință fac tot ce le stă în putință în acest sens. Ei încearcă să găsească soluții la anumite probleme majore actuale de sănătate, cum ar fi impactul în creștere al bolii Alzheimer, diabetul și superorganismele rezistente la antibiotice. Investițiile în cercetarea și inovarea în domeniul sănătății ne vor ajuta să rămânem activi, să dezvoltăm tratamente noi, mai sigure și mai eficiente și să menținem viabilitatea sistemelor noastre de sănătate și îngrijire. Acestea le vor oferi medicilor instrumente pentru o medicină personalizată, ducând la progrese în prevenirea și tratamentul bolilor cronice și infecțioase. Finanțare: 7,472 miliarde euro.

- **Securitatea alimentară și utilizarea durabilă a resurselor biologice.** Se estimează că populația mondială va ajunge la nouă miliarde de oameni până în anul 2050, astfel că trebuie să găsim modalități de a ne schimba în mod radical abordarea față de procesele de producție, consum, prelucrare, depozitare, reciclare și eliminare a deșeurilor, minimizând, în același timp, impactul asupra mediului. Aceasta va include găsirea unui echilibru între utilizarea resurselor regenerabile și neregenerabile de origine terestră, maritimă sau oceanică, transformarea deșeurilor în resurse valoroase și o producție durabilă de alimente, hrană pentru animale, bioproduse și bioenergie. În Uniunea Euro-

peană, agricultura și silvicultura, alături de sectorul alimentar și bioindustrial asigură în total 22 de milioane de locuri de muncă și dețin un rol-cheie în dezvoltarea rurală și în gestionarea patrimoniului natural european. Finanțare: 3,851 miliarde euro.

- Energie durabilă. Energia reprezintă motorul economiei moderne, însă chiar și numai menținerea standardelor noastre de viață necesită o cantitate enormă de energie. Fiind a doua cea mai mare economie mondială, Europa este extrem de dependentă de restul lumii pentru aprovizionarea cu energie – o energie care are la bază combustibili fosili ce accelerează schimbările climatice. De aceea, Uniunea Europeană și-a stabilit obiective climatice și energetice ambițioase. Finanțarea Uniunii Europene prin intermediul Horizont 2020 va avea un rol-cheie în atingerea acestor obiective. Finanțare: 5,931 miliarde euro.

- O mobilitate ecologică și integrate. Mobilitatea stimulează ocuparea forței de muncă, creșterea economică, prosperitatea și comerțul mondial. De asemenea, asigură legături esențiale între oameni și comunități. Totuși, sistemele de transport actuale și modul în care le utilizăm nu sunt sustenabile. Ne bazăm prea mult pe stocurile de petrol în declin, ceea ce ne afectează securitatea energetică. În plus, problemele legate de transporturi – congestionarea, siguranța rutieră, poluarea aerului – au un impact asupra vieții și sănătății noastre de zi cu zi. Pentru a aborda aceste chestiuni, Horizont 2020 contribuie la crearea unui sistem de transport sustenabil adecvat unei Europe moderne și competitive. Finanțare: 6,339 miliarde euro.

- Combaterea schimbărilor climatice, mediu, utilizarea eficientă a resurselor și materiile prime. Era unor resurse abundente și ieftine se apropie de sfârșit: accesul la materii prime și apă curată nu mai poate fi luat drept sigur. Biodiversitatea și ecosistemele sunt și ele supuse presiunilor. Soluția este de a investi acum în inovare pentru a sprijini o economie ecologică – o economie în armonie cu mediul natural. Abordarea schimbărilor climatice reprezintă o prioritate transversală a Horizont 2020 și 35 % din bugetul total alocat întregului program. Deșeurile și apa sunt priorități speciale. Deșeurile reprezintă la momentul actual 2 % din emisiile de gaze cu efect de seră ale Uniunii Europene. Stimularea creșterii în industria apei cu numai 1 % ar putea crea până la 20 000 de noi locuri de muncă. Finanțare: 3,081 miliarde euro.

- Europa într-o lume în schimbare – societăți favorabile incluziunii, inovatoare și reflexive. În 2011, cca 80 de milioane de oameni erau expuși riscului de sărăcie în Europa. Numeroși tineri nu sunt încadrați în muncă și nu urmează un program educațional sau de formare. Acestea sunt doar două exemple de provocări care amenință viitorul Europei și al oamenilor din ample sectoare ale societății. Cercetarea și inovarea pot ajuta în acest sens, astfel că Horizont 2020 finanțează acțiunile de cercetare în materie de noi strategii și structuri de guvernare pentru a depăși instabilitatea economică predominantă și a asigura reziliența Europei la viitoarele crize, schimbări demografice și tendințe de migrație. Finanțarea sprijină, de asemenea, noile forme de inovare, cum ar fi inovarea deschisă, inovarea în materie de modele de afaceri, inovarea în sectorul public și în domeniul social pentru a satisface nevoile sociale. Prin sprijinirea cercetării și inovării privind patrimoniul, identitatea, istoria și cultura europeană și rolul Europei

în lume, Uniunea Europeană construiește și „societăți reflexive” în care sunt explorate valorile comune și contribuția lor la viitorul nostru comun. Finanțare: 1,309 miliarde euro.

- Societăți sigure – protejarea libertății și securității Europei și a cetățenilor săi. În prezent, oferirea de siguranță cetățenilor înseamnă combaterea infracționalității și a terorismului, protejarea comunităților de dezastrele naturale și de cele provocate de om, contracararea atacurilor cibernetice și protejarea împotriva traficului ilegal de persoane, droguri și bunuri contrafăcute. Acțiunile de cercetare și inovare ale Uniunii Europene dezvoltă noi tehnologii pentru protejarea societăților noastre, respectând, în același timp, viața privată și drepturile fundamentale – două valori esențiale aflate în centrul cercetării europene în materie de securitate. Aceste tehnologii au un potențial semnificativ pentru stimularea activității economice prin crearea de noi produse, servicii și locuri de muncă. Finanțare: 1,695 miliarde euro.

- Știința cu și pentru societate. Este necesară o cooperare efectivă între știință și societate pentru recrutarea de noi talente pentru știință și asocierea excelenței științifice cu conștientizarea și responsabilitatea socială. Aceasta înseamnă înțelegerea chestiunilor din toate perspectivele. De aceea, Horizont 2020 sprijină proiectele care implică cetățenii în procesele de definire a naturii cercetării care afectează viața noastră de zi cu zi. O înțelegere mai amplă între comunitățile de specialiști și nespecialiști cu privire la obiective și modalitățile de realizare a acestora va menține excelența științifică și îi va permite societății să își asume în comun rezultatele. Finanțare: 462 milioane euro.

- Cercetarea nucleară în beneficiul tuturor cetățenilor. Acțiunile de cercetare ale Uniunii Europene în domeniul fisionii nucleare se axează pe siguranță și securitate, cercetare medicală, protecția radiologică, gestionarea deșeurilor, utilizările industriale ale radiațiilor, incluzând multe alte domenii precum utilizarea radiațiilor în sectorul agricol. Acțiunile de cercetare ale Uniunii Europene în domeniul fuziunii nucleare sunt menite să demonstreze că fuziunea poate deveni o sursă viabilă de energie pentru o exploatare comercială pe scară largă într-un interval de timp rezonabil, prin reunirea eforturilor tuturor părților interesate în cadrul unui program european comun unic. Finanțare: 1,603 miliarde euro [2, p. 19]

Cercetarea și inovarea sunt esențiale pentru prosperitatea economică, astfel că sunt necesare măsuri pentru a asigura convergența și ameliorarea performanțelor în materie de inovare ale tuturor statelor membre și ale regiunilor lor. Experiența arată că atunci când apar crize economice care impun constrângeri asupra bugetelor naționale, disparitățile în domeniul inovării devin mai evidente în întreaga Europă. Exploatarea potențialului rezervei de talente a Europei și maximizarea și distribuirea beneficiilor inovării în întreaga Uniune reprezintă cea mai bună modalitate de consolidare a competitivității Europei și a capacității acesteia de a răspunde provocărilor societale pe viitor.

Horizont 2020 este deschis participării tuturor, programul dispune doar de un singur set de norme și proceduri simplificate care trebuie respectate. Aceasta înseamnă că participanții se pot concentra asupra a ceea ce este cu adevărat important: cercetarea, inovarea și rezultatele. Această abordare focalizată asigură demararea rapidă a unor noi proiecte și obținerea de rezultate mai rapide. Normele sunt concepute să garanteze

corectitudinea, protecția participanților și să asigure cheltuirea adecvată a banilor publici. Participarea în cadrul proiectelor Horizont 2020 este deschisă tuturor, astfel încât pentru proiectele standard de cercetare este necesar un consorțiu format din cel puțin trei entități juridice. Fiecare entitate trebuie să fie stabilită într-un stat membru al Uniunii Europene sau într-o țară asociată, iar pentru alte programe, cum ar fi Consiliul European pentru Cercetare (ERC), instrumentul pentru IMM-uri, cofinanțarea cererilor de propuneri sau a programelor naționale ori din sectorul public, coordonare și sprijin, formare și mobilitate – condiția minimă de participare este ca o entitate juridică să fie stabilită într-un stat membru sau într-o țară asociată.

În general, se bucură de prioritate pentru finanțare proiectele de cercetare care abordează în mod clar provocările definite și care pot duce la dezvoltarea unor noi cunoștințe sau a unor noi tehnologii. Pentru acțiunile de inovare, finanțarea este focalizată mai mult pe activitățile mai apropiate de piață. De exemplu, crearea de prototipuri, demonstrații, realizarea de proiectepilot, validarea la scară largă etc. dacă proiectele vizează realizarea unor produse ori servicii noi sau ameliorate. În cazul acțiunilor de coordonare și sprijin, finanțarea acoperă coordonarea și punerea în relație a proiectelor, programelor și politicilor de cercetare și inovare. La acest tip de apeluri pot participa entități unice sau consorții de parteneri din diferite țări, sectoare industriale și medii academice.

Granturi pentru cercetarea de frontieră – Consiliul European pentru Cercetare alocă finanțarea proiectelor evaluate pe baza criteriului unic al excelenței științifice în orice domeniu de cercetare, derulate de o echipă națională sau multinațională unică de cercetare condusă de un „cercetător-șef”. Fondurile Consiliului European pentru Cercetare sunt destinate cercetătorilor tineri, cercetătorilor debutanți, cercetătorilor deja independenți sau cercetătorilor-lideri care excelează. Cercetătorii pot avea orice naționalitate, iar proiectele lor pot fi în orice domeniu de cercetare.

Supportul pentru formarea și dezvoltarea carierei – Acțiunile Marie Skłodowska-Curie acordă finanțare pentru burse internaționale de cercetare în sectoarele public sau privat, formare în materie de cercetare și schimburi de personal. Pot participa cercetătorii debutanți sau cu experiență (de orice naționalitate), personalul tehnic, programele naționale și regionale de mobilitate în domeniul cercetării. Iar finanțarea pentru IMM-uri urmărește un potențial înalt de inovare, care și-au propus să-și dezvolte potențialul de creștere. Instrumentul oferă sume forfetare pentru studii de fezabilitate, granturi pentru etapa principală a unui proiect de inovare (demonstrații, crearea de prototipuri, testare, dezvoltarea de aplicații etc.). În fine, etapa de comercializare este sprijinită indirect prin facilitarea accesului la instrumente de creditare și capitaluri proprii. La această etapă pot participa numai IMM-urile, fie un IMM unic, fie un consorțiu de IMM-uri stabilite într-o țară a Uniunii Europene sau o țară asociată.

Pentru calea rapidă spre inovare, finanțarea a început în 2015 ca o acțiune-pilot. Cererile de propuneri permanente deschise și axate pe inovare vor viza proiectele inovatoare din orice domeniu de provocări tehnologice sau societale. Acțiunea-pilot va face obiectul unei evaluări aprofundate la mijlocul perioadei de derulare a programului Horizont 2020. Este eligibil pentru participare sectorul industrial, inclusiv IMM-urile, cu

minimum trei și maximum cinci parteneri și o contribuție maximă a Uniunii Europene de 3 milioane euro per proiect.

În cadrul Horizont 2020 există o singură rată de finanțare pentru toți beneficiarii și toate activitățile incluse în granturile de cercetare. Finanțarea Uniunii Europene acoperă până la 100 % din totalul costurilor eligibile pentru toate acțiunile de cercetare și inovare. Pentru acțiunile de inovare, finanțarea acoperă, în general, 70 % din costurile eligibile, însă poate ajunge la 100 % pentru organizațiile nonprofit. Costurile eligibile indirecte (de ex. costurile de administrare, comunicare și infrastructură și furniturile de birou) sunt rambursate prin aplicarea unei rate fixe de 25 % din costurile eligibile directe (costuri direct legate de realizarea acțiunilor).

Numai coordonatorii proiectelor care solicită o finanțare din partea Uniunii Europene de cel puțin 500 000 euro vor face obiectul unei verificări a viabilității financiare, ocazie cu care trebuie să dovedească că dispun de resursele necesare pentru implementarea proiectului. Comisia Europeană auditează participanții la proiecte timp de doi ani de la plata soldului. Strategia de audit se axează pe prevenirea riscurilor și a fraudelor. Drepturile de acces înseamnă dreptul de a utiliza rezultatele sau informațiile preexistente ale unui alt participant la proiect. De drepturile de acces pot beneficia participanții pentru implementarea proiectului sau exploatarea rezultatelor lor, Uniunea Europeană în scopuri necomerciale de politici și statele membre în scopuri necomerciale de politici pentru „Societăți sigure”.

Fiecare participant trebuie să disemineze rezultatele pe care le obține – și, prin urmare, pe care le deține – cât mai repede posibil. Excepțiile se aplică numai în cazul protejării drepturilor de proprietate intelectuală (DPI), securității și intereselor legitime. La prezentarea rezultatelor în publicațiile științifice trebuie să se asigure un acces liber la publicație. Aceasta garantează că rezultatele cercetării finanțate de contribuabilii Uniunii Europene sunt disponibile gratuit oricui. DPI revin echipei care generează rezultatele. În situații foarte specifice se poate aplica coproprietatea asupra rezultatelor. După generarea rezultatelor, coproprietarii pot decide asupra unui alt sistem de proprietate. Etica este o parte integrantă a cercetării și un motor al excelenței în cercetare. Toate activitățile finanțate în cadrul programului Horizont 2020 trebuie să respecte principiile etice și legislația națională aplicabilă. Principiile etice includ necesitatea de a se evita încălcările integrității cercetării, forme de plagiat, fabricarea sau falsificarea datelor.

Grație parteneriatelor, Horizont 2020 va dezvolta sinergii mai apropiate cu programele naționale și regionale, va încuraja sporirea investițiilor private în cercetare și inovare și va regrupa resursele Europei pentru abordarea provocărilor majore. De-a lungul celor șapte ani, finanțarea Uniunii Europene în valoare de 8 miliarde euro va atrage 10 miliarde euro din partea sectorului privat și alte 4 miliarde euro din partea țărilor Uniunii Europene. Majoritatea finanțării va fi direcționată spre inițiativele tehnologice comune (ITC). Acestea sunt administrate ca întreprinderi comune și își organizează propria agendă de cercetare.

ITC-urile își desfășoară activitatea într-o serie de domenii de importanță strategică pentru Uniunea Europeană: medicamente inovatoare, pile de combustie și hidro-

gen, aeronave mai ecologice și mai silențioase, bioindustrii, producția de componente și sisteme electronice. De asemenea, parteneriatele public-public le permit organizațiilor sectorului public din statele membre ale Uniunii Europene să elaboreze programe de cercetare comune. Domeniile vizate includ: sprijinirea IMM-urilor din domeniile de înaltă tehnologie, noi tratamente pentru bolile cauzate de sărăcie, noi tehnologii de măsurare și tehnologii menite să permită persoanelor în vârstă și celor cu dizabilități să trăiască în siguranță în locuințele lor.

Pentru a fi cea mai bună în ceea ce face, Europa trebuie să investească în tehnologii promițătoare și strategice, cum ar fi cele folosite în procesele avansate de fabricație și în microelectronică. Totuși, finanțarea publică nu este suficientă: Uniunea Europeană trebuie să încurajeze mediul de afaceri să investească mai mult în cercetare și să vizeze acele domenii în care se poate conlucra cu sectorul public pentru a stimula inovarea.

Întreprinderile au numai de câștigat dacă devin mai inovatoare, mai eficiente și mai competitive, ceea ce, la rândul său, creează noi locuri de muncă și noi oportunități de piață. Fiecare 1 euro investit de Uniunea Europeană generează cca 13 euro ca valoare adăugată pentru întreprinderi. De asemenea, sporirea investițiilor la 3 % din PIB până în 2020 ar crea 3,7 milioane de noi locuri de muncă! [2, p. 27]

Uniunea Europeană a identificat șapte provocări prioritare în cazul cărora investițiile specifice în cercetare și inovare pot avea un impact real în beneficiul cetățenilor: Sănătate, schimbări demografice și bunăstare; Securitate alimentară, agricultură și silvicultură durabile, cercetare marină și maritimă și privind apele interioare și bioeconomie; Surse de energie sigure, ecologice și eficiente; Transporturi inteligente, ecologice și integrate; Acțiuni de combatere a schimbărilor climatice, de mediu, utilizarea eficientă a resurselor și materiilor prime; Europa într-o lume în schimbare – societăți favorabile incluziunii, inovatoare și reflexive; Societăți sigure – protejarea libertății și securității Europei și a cetățenilor săi.

Dacă Europa vrea să găsească soluții la provocările societale și să stimuleze creșterea și competitivitatea, ea are nevoie de o rețea complet funcțională de excelență în cercetare - de un spațiu european de cercetare (SEC). Această piață unică a cunoașterii, cercetării și inovării este dezvoltată cu ajutorul fondurilor Uniunii Europene și ajută cercetătorii, cunoștințele și rezultatele acestora să circule liber în Europa.

SEC garantează partajarea ideilor și cunoștințelor la nivel european, reducând astfel riscul irosirii finanțării pe acțiuni de cercetare duplicate – oameni de știință din diferite laboratoare europene care desfășoară aceleași acțiuni de cercetare simultan. Această abordare coordonată promovată de Horizont 2020 este menită să asigure investirea strategică a fiecărui euro cheltuit pentru cercetare. Domeniile și partenerii de cooperare figurează în programul de activitate relevant [2, p. 30].

Comisia Europeană va investi aproape 16 miliarde euro în cercetare și inovare în următorii doi ani în cadrul Horizont 2020, programul Uniunii Europene de finanțare a cercetării și inovării în școli, conform unui nou program de lucru pentru perioada 2016-2017. Noile oportunități de finanțare oferite de programul de lucru corespund direct priorităților de politică ale Comisiei prezentate de președintele Jean-Claude

Juncker și vor contribui substanțial la Pachetul în materie de locuri de muncă, creștere și investiții, la Piața unică electronică, la Uniunea energetică și politica privind clima, la o Piață internă cu o industrie mai puternică și la transformarea Europei într-un actor mai puternic pe plan mondial

În conformitate cu prioritățile strategice, Horizont 2020 va fi deschis către inovare, către știință și către lume. Noul program de lucru 2016-2017 oferă o serie de oportunități de finanțare prin intermediul cererilor de propuneri, achiziții publice și alte acțiuni, cum ar fi Premiile Horizont, care acoperă împreună aproximativ 600 de subiecte. Structura programului reflectă flexibilitatea globală a Horizont 2020, care se concentrează pe prioritățile pe termen lung ale Uniunii Europene și pe cele mai presante provocări societale, permițând în același timp Uniunii să abordeze rapid problemele emergente, cum ar fi apariția focarelor de boli.

Programul va sprijini o serie de inițiative transversale: modernizarea industriei producătoare europene (1 miliard euro); tehnologii și standarde pentru conducerea automată a autovehiculelor (peste 100 de milioane euro); Internetul Obiectelor (139 de milioane euro) pentru a aborda digitalizarea industriilor Uniunii Europene; Industria 2020 și Economia circulară (670 de milioane euro) pentru a dezvolta economiile puternice și durabile; și orașele inteligente și durabile (232 de milioane euro) pentru o mai bună integrare a mediului, transporturilor, energiei și rețelelor digitale în mediile urbane din Uniunea Europeană.

În plus, pentru cercetare în domeniul securității frontierelor externe ale Uniunii Europene vor fi disponibile cel puțin 8 milioane euro, pentru a ajuta la identificarea și combaterea traficului de persoane și a imigrației clandestine; 27 de milioane euro vor fi disponibile pentru noile tehnologii, pentru a ajuta la combaterea infracțiunilor și terorismului, iar 15 milioane euro vor fi disponibile pentru cercetarea privind originea și impactul fluxurilor migratorii în Europa. Noul program de lucru se va baza, de asemenea, pe succesele din cercetarea în domeniul sănătății, cum ar fi descoperirile inovatoare privind Ebola, deja finanțate de Horizont 2020 prin investiții în valoare de 5 milioane euro pentru a răspunde la focarul sever de infestare cu *Xylella fastidiosa*, care produce pagube în culturile de măslini.

Noul program de lucru vizează, de asemenea, îmbunătățirea impactului finanțării Horizont 2020. În primul rând, va asigura o mai mare disponibilitate a fondurilor pentru întreprinderi inovatoare, datorită noilor oportunități de stimulare sprijinite de Fondul european pentru investiții strategice (EFSI) pe lângă cele peste 740 de milioane euro dedicate sprijinirii activităților de cercetare și inovare în peste 2 000 de întreprinderi mici și mijlocii (IMM-uri). Se vor depune, de asemenea, mai multe eforturi pentru a îmbunătăți sinergiile cu alte programe de finanțare ale Uniunii Europene, după cum a subliniat președintele Juncker în discursul său privind starea Uniunii, precum și pentru a sprijini cercetătorii în solicitările lor, cu indicații mai clare și criterii de impact.

Vom sublinia că părțile și-au propus să realizeze cooperarea pentru a facilita integrarea Republicii Moldova în Spațiul european de cercetare, spori participarea Republicii Moldova în Programul Horizont 2020, avansarea și implementarea Strategiei Inovațiilor pen-

tru perioada 2013-2020 „Inovațiile pentru Competitivitate”, fortificarea resurselor umane, materiale și instituționale în vederea îmbunătățirii capacităților de cercetare și inovare, extinderii participării Republicii Moldova în cadrul acțiunilor Marie Skłodowska-Curie [3, p.14]. Potrivit Președintelui AȘM Gh. Duca, Programul Horizont 2020 a devenit primul program comunitar la care s-a asociat Republica Moldova, fiind, în același timp, prima țară din cadrul Parteneriatului Estic care deține această calitate. Drept rezultat, pentru a dinamiza participarea la acest program, Academia de Științe a Moldovei și Delegația Uniunii Europene la Chișinău au semnat la 25 august 2014 Contractul privind suportul financiar pentru participarea Republicii Moldova la Programul-cadru al Uniunii Europene – Horizont 2020 [4, p. 219]. Contractul prevede facilități financiare pentru cercetătorii naționali prin investirea banilor în funcționarea Rețelei punctelor naționale de contact și lansarea apelurilor de consolidare a capacităților și infrastructurii pentru participare la acest program. Apelurile vizează crearea și conectarea centrelor de excelență științifică la infrastructura celor europene, a mecanismelor de mobilitate care permit cercetătorilor să realizeze vizite scurte de 3-5 zile la evenimente europene de promovare a rezultatelor și schimb de experiență [5].

Abordând dimensiunea Cadrul strategic european al educației și formării profesionale, vom sublinia că Uniunea Europeană oferă o platformă pentru schimbul de bune practici și recunoaștere reciprocă, pentru colectarea și difuzarea de informații și explicații cu privire la instrumentele care s-au dovedit funcționale, precum și consultanță și sprijin în favoarea reformelor. Pentru a asigura buna implementare a cadrului strategic pentru educație și formare, grupuri de lucru formate din experți nominalizați de statele membre și din alte părți interesate elaborează orientări strategice și instrumente comune la nivelul Uniunii Europene. Erasmus+ permite finanțarea proiectelor inovatoare care vin în sprijinul politicii, în favoarea activităților care promovează învățarea și educația la toate nivelurile și pentru toate grupele de vârstă.

Apreciind diversitatea europeană și oportunitatea unică pe care aceasta o oferă și respectând pe deplin responsabilitățile statelor membre pentru propriile sisteme educaționale, un cadru strategic actualizat pentru cooperarea europeană în domeniul educației și formării creat pe baza progreselor înregistrate în cadrul programului de lucru „Educație și formare 2010”, ar putea îmbunătăți în continuare eficiența cooperării și asigurării beneficiilor continue și sprijin pentru sistemele de educație și formare ale statelor membre până în anul 2020.

Educația și formarea au adus o contribuție substanțială în sensul atingerii obiectivelor pe termen lung ale strategiei de la Lisabona pentru creșterea economică și ocuparea forței de muncă. Anticipând evoluțiile viitoare ale acestui proces, ar trebui, prin urmare, să fie menținute eforturile pentru a asigura faptul că educația și formarea rămân puternic ancorate în strategia mai largă. Este, de asemenea, esențial să se mențină caracterul suficient de flexibil al cadrului cooperării europene, pentru a răspunde atât provocărilor curente, cât și viitoare. [6].

În 2009 au fost stabilite patru obiective comune la nivelul Uniunii Europene, pentru a face față, până în 2020, provocărilor cu care se confruntă sistemele de educație și formare:

✓ realizarea obiectivelor programului de învățare pe tot parcursul vieții și ale programului privind mobilitatea;

✓ îmbunătățirea calității și eficienței educației și formării profesionale;

✓ promovarea echității, coeziunii sociale și cetățeniei active;

✓ stimularea creativității și inovării, inclusiv a spiritului antreprenorial la toate nivelurile de educație și de formare.

În domeniul educației au fost stabilite următoarele criterii de referință pentru 2020:

✓ cel puțin 95% dintre copiii cu vârsta cuprinsă între 4 ani și vârsta obligatorie de școlarizare ar trebui să frecventeze învățământul preșcolar;

✓ ponderea tinerilor de 15 ani care nu au suficiente cunoștințe de citire, matematică și științe ar trebui să fie sub 15%;

✓ ponderea tinerilor cu vârsta cuprinsă între 18 și 24 de ani care au părăsit timpuriu școala ar trebui să fie sub 10%;

✓ cel puțin 40% din persoanele cu vârsta cuprinsă între 30 și 34 de ani ar trebui să fi absolvit o formă de învățământ superior;

✓ cel puțin 15% din adulți ar trebui să participe la activități de învățare pe tot parcursul vieții;

✓ cel puțin 20% din absolvenții de învățământ superior și 6% din cei cu vârsta cuprinsă între 18 și 34 de ani care au o calificare profesională inițială ar trebui să fi urmat în străinătate o parte din studii sau din programul de formare;

✓ proporția de angajați absolvenți (persoane cu vârsta cuprinsă între 20 și 34 de ani care au urmat cel puțin studii de nivel secundar superior și care și-au terminat studiile în urmă cu 1-3 ani) ar trebui să fie de cel puțin 82%.

În 2014, Comisia și țările Uniunii Europene s-au angajat într-un exercițiu de analiză cu scopul de a evalua progresele înregistrate de la raportul comun din 2012 și de a contribui la pregătirea următoarelor priorități pentru cooperarea în domeniul educației la nivel european. Pe baza concluziilor exercițiului, Comisia Europeană a propus șase noi priorități pentru perioada 2016-2020. Raportul comun al Comisiei și al statelor membre a fost adoptat în cadrul Consiliului Educație care a avut loc în noiembrie 2015. Potrivit prevederilor sale, orice investiție în capitalul uman este o investiție înțeleaptă. Educația și formarea profesională de bună calitate contribuie la promovarea unei creșteri economice susținute, precum și a dezvoltării durabile, alimentând cercetarea și dezvoltarea, inovarea, productivitatea și competitivitatea. Statele membre ar trebui să realizeze investițiile necesare în toate sistemele de educație și de formare profesională pentru a îmbunătăți eficiența și eficacitatea acestora în ridicarea nivelului de aptitudini și competențe ale forței de muncă, pentru a le permite acestora să anticipeze și să răspundă mai bine necesităților aflate în schimbare rapidă ale piețelor dinamice ale muncii, într-o economie din ce în ce mai digitală și în contextul schimbărilor tehnologice, de mediu și demografice. Statele membre ar trebui să își intensifice eforturile pentru a îmbunătăți accesul tuturor la învățare de calitate pe tot parcursul vieții și pentru a pune în aplicare strategii de îmbătrânire activă care permit prelungirea vieții profesionale.

În acest context, educația și formarea profesională reprezintă o componentă semnificativă pentru multe din strategiile și inițiativele UE, cum ar fi Strategia Europa 2020, Garanția pentru tineret, Inițiativa privind ocuparea forței de muncă în rândul tinerilor, Inițiativa privind piața unică digitală, Agendele europene privind securitatea și migrația și Planul de investiții pentru Europa, respectându-se totodată integral competența statelor membre în ceea ce privește propriile sisteme de educație și formare profesională. Cooperarea în cadrul ET 2020 completează acțiunile naționale și sprijină statele membre prin schimburi colegiale, învățarea reciprocă, colectarea probelor și a datelor, în aplicarea unor reforme menite să le îmbunătățească rezultatele. Educația și formarea profesională le asigură persoanelor cunoștințele, aptitudinile și competențele care le permit să se dezvolte și să influențeze situația fiecăruia, prin lărgirea perspectivelor acestora, prin dotarea favorabilă a cetățenilor pentru viitor, punând bazele pentru o cetățenie activă și valori democratice pentru promovarea incluziunii, echității și egalității [7].

Sistemele de educație și formare de înaltă calitate care să fie atât eficiente, cât și echitabile, sunt cruciale pentru succesul Europei și pentru îmbunătățirea capacității de integrare profesională. Provocarea majoră constă în asigurarea dobândirii competențelor-cheie de către toată lumea, dezvoltând în același timp un nivel de excelență și de atractivitate la toate nivelurile de educație și formare care să permită Europei să mențină un rol important la nivel mondial. Pentru a obține acest rezultat în mod durabil, trebuie să se acorde o atenție sporită creșterii nivelului competențelor de bază, cum ar fi alfabetizarea și aritmetica, creșterea atractivității matematicii, științelor și tehnologiei și consolidării competențelor lingvistice. În același timp, este nevoie să se asigure o predare de înaltă calitate, o educație inițială corespunzătoare a profesorilor, evoluția profesională continuă a profesorilor și a formatorilor, iar cariera în învățământ este nevoie să devină o opțiune atractivă. De asemenea, este important să se îmbunătățească administrarea și conducerea instituțiilor de educație de formare și să se elaboreze sisteme eficiente de asigurare a calității. Înalta calitate va fi atinsă numai prin utilizarea eficientă și durabilă a resurselor – atât publice, cât și private, și prin promovarea politicilor și a practicilor bazate pe elemente concrete în domeniul educației și formării profesionale.

Ținând cont de rolul esențial pe care îl joacă educația în bunăstarea viitoare a cetățenilor, a națiunilor și a Europei în ansamblul său, Uniunea Europeană a pus la punct un program ambițios: Erasmus+. Acest program are drept scop să stimuleze dezvoltarea personală și perspectivele profesionale ale europenilor. El sprijină toate sectoarele educației și formării, precum și învățarea nonformală pentru tineri, voluntariatul și sportul de masă. Înlocuiește mai multe programe anterioare, cu norme de aplicare și proceduri raționalizate și simplificate. Începând din 1987, peste 3 milioane de studenți din învățământul superior au beneficiat de burse Erasmus. Finanțarea Uniunii Europene în favoarea programului Erasmus+ a crescut în mod semnificativ. Aceste fonduri sunt destinate să ajute, în perioada 2014-2020, aproximativ 4 milioane de tineri, studenți și adulți să câștige experiență și să dobândească competențe învățând, formându-se și luând parte la schimburi pentru tineri și la programe de voluntariat în străinătate. De asemenea, cresc semnificativ posibilitățile de cooperare între instituțiile de învățământ

sau organizațiile de tineret, precum și între mediul educațional și cel profesional. Programul abordează următoarele tematici:

1. Reducerea șomajului, în special în rândul tinerilor. Pentru a promova ocuparea forței de muncă în rândul tinerilor și a antreprenoriatului, Uniunea Europeană și țările sale membre lucrează împreună pentru a răspunde preocupărilor exprimate de către tineri în intențiile lor de angajare; a investi în abilitățile pe care angajatorii le caută în potențialii angajați; a dezvolta serviciile de orientare în carieră și servicii de consiliere; a promova oportunitățile de a munci și de formare în străinătate; a crea cât mai multe oportunități pentru stagii și suport de calitate; a îmbunătăți condițiile de îngrijire a copiilor și a responsabilităților familiale comune; a încuraja spiritul antreprenorial.

2. Promovarea învățământului pentru adulți, în special în domeniul noilor competențe și în cel al competențelor cerute pe piața muncii. Educația adulților poate ajuta Europa să depășească criza economică, să satisfacă nevoia de noi competențe și să mențină în activitate lucrători mai în vârstă. Educația este, de asemenea, importantă pentru incluziunea socială și pentru o cetățenie activă. În zilele noastre, nu mai putem folosi doar ceea ce învățăm la școală pentru a ne construi o carieră pe termen lung. Participarea adulților la programele de formare diferă de la o țară a UE la alta, situându-se între 1,4% și 31,6% (cifre din 2012), iar tendința generală este aceea de stagnare. Ratele de participare sunt dezamăgitoare mai ales în cazul adulților mai în vârstă sau slab calificați. O acțiune la nivel european ar contribui la o mai mare popularizare a politicilor eficiente, precum și la susținerea acestora și ar favoriza schimbul de experiență între țări.

3. Încurajarea participării tinerilor la viața democratică europeană. Dialogul structurat este un mijloc de comunicare reciprocă între tineri și factorii de decizie, în vederea punerii în aplicare a priorităților de cooperare în domeniul politicii europene de tineret și pentru a face vocea tinerilor auzit în procesul european de elaborare a politicilor. Este un proces consultativ, pus în aplicare de către Comisia Europeană, care își propune să intensifice cooperarea cu societatea civilă în cadrul unui eveniment de amploare, așa cum ar fi Conferința Uniunii Europene de Tineret, organizată de statul care deține în prezent președinția Uniunii Europene.

4. Sprijinirea inovării, cooperării și a reformelor. Un proces de învățare deschis și flexibil constă în a explora pe deplin potențialul TIC pentru îmbunătățirea sistemelor de educație și formare profesională și adaptarea acestora la actuala lume digitală. Instrumentele TIC, practicile și resursele educaționale deschise permit creșterea eficienței educației, favorizând o învățare mai personalizată, o experiență de învățare mai benefică și o mai bună utilizare a resurselor. Aceste măsuri promovează și echitatea, facilitând accesul la o cantitate mai mare de informație. În ultimă instanță, deschiderea educației ne poate permite tuturor să învățăm **în orice moment**, oriunde ne-am afla, cu sprijin din partea oricui, utilizând orice tip de dispozitiv.

5. Reducerea abandonului școlar. Abandonul școlar are drept consecințe șomajul, excluziunea socială și sărăcia. Există multe motive pentru care unii tineri renunță prematur la studii: probleme personale sau familiale, dificultăți de învățare sau o situație socioeconomică nefavorabilă. Alți factori importanți sunt și structura sistemului de

învățământ și mediul școlar. Politicile de reducere a abandonului școlar trebuie să aibă în vedere factorii declanșatori și să coreleze politica educațională și socială cu activitățile organizațiilor de tineret și cu aspecte legate de sănătate, cum ar fi consumul de droguri sau problemele psihice și emoționale [8].

Uniunea Europeană investește 14,7 miliarde de euro în Erasmus+, programul Uniunii pentru educație, formare, tineret și sport pentru perioada 2014-2020. Erasmus+ își propune să stimuleze perspectivele profesionale și dezvoltarea personală a tinerilor. Cu ajutorul său, sistemele noastre de educație, formare și programe pentru tineret vor putea oferi activități de predare, învățare și pentru tineri care vor permite dobândirea competențelor necesare pe piața muncii și în societate. În acest scop, Erasmus+ este edificat pe trei acțiuni cheie.

Acțiunecheie 1 – Mobilitatea în scop educațional: sprijin pentru a studia, a lucra, a preda, pentru a participa la activități pentru tineret și pentru a urma stagii de formare sau pentru dezvoltarea competențelor profesionale și personale în străinătate. Studenții pot studia între 3 și 12 luni la o universitate sau un colegiu din altă țară. De asemenea, pot efectua un stagiu în străinătate pe o perioadă de 2 până la 12 luni. Tinerii absolvenți de învățământ superior pot, de asemenea, să facă un stagiu în străinătate în termen de un an de la obținerea diplomei. Erasmus+ îi sprijină și pe studenții europeni care doresc să studieze în afara Uniunii Europene și pe cei care vin să studieze în Europa din alte colțuri ale lumii. De asemenea, programul propune împrumuturi cu rată a dobânzii redusă pentru a le permite masteranzilor să studieze în alte țări europene. Studenții pot solicita un împrumut avantajos pentru a urma un întreg program de master în străinătate și pot împrumuta până la 12 000 de euro pentru un an de studii sau până la 18 000 de euro pentru doi ani de studii. Subliniem și faptul că Erasmus+ oferă masteranzilor din toată lumea posibilitatea de a obține o bursă pentru a urma programe de studii internaționale comune de înalt nivel, gestionate de universități partenere. Absolvenții programelor de masterat în cotutelă primesc o diplomă emisă în comun de toate sau de unele dintre instituțiile participante. Pentru informații suplimentare vă puteți adresa biroului internațional din cadrul instituției dumneavoastră de învățământ superior. Mobilitatea în străinătate îi poate ajuta pe tinerii care urmează studii profesionale sau cursuri de formare profesională să obțină calificările cerute pe piața competitivă a forței de muncă. Elevii din învățământul secundar superior înscriși în școli profesionale, stagiarii și ucenicii pot efectua un stagiu sau o ucenicie în străinătate, într-o întreprindere, un organism (de exemplu, un ONG sau o organizație publică) sau un liceu profesional, cu o perioadă de practică într-o întreprindere. Stagiile pot dura între două săptămâni și un an. Iar Serviciul European de Voluntariat le oferă tinerilor ocazia de ași dezvolta competențele personale și profesionale, participând timp de până la 12 luni la activitatea cotidiană a organizațiilor în domenii precum asistența socială, mediul, programele de educație non-formală, TIC, cultura și multe altele. Aceștia au, de asemenea, șansa de a câștiga mai multă încredere în propriile forțe, de a se simți mai implicați ca cetățeni și de a descoperi un alt mod de viață. O activitate de voluntariat poate dura până la un an, participanții putând lucra ca voluntari pentru a susține numeroase cauze, fie în interi-

orul, fie în afara Uniunii Europene. Schimburile pentru tineri sunt destinate celor cu vârsta între 13 și 30 de ani. Serviciul European de Voluntariat este destinat tinerilor cu vârsta între 17 și 30 de ani.

Profesorii, personalul care nu este implicat în procesul de predare sau animatorii de activități pentru tineret pot urma, de asemenea, cursuri de formare în străinătate, inclusiv cursuri structurate, cursuri specializate de limbi străine, activități de formare și de observare la locul de muncă, pentru a-și putea dezvolta noi cunoștințe și a se întoarce acasă cu idei de pus în practică. Aceste activități pot dura între două zile și două luni.

Acțiuneacheie 2 – Cooperare și parteneriat: posibilități de parteneriate de colaborare între instituțiile de învățământ, formare și organizațiile de tineret, precum și între mediul educațional și cel antreprenorial. Parteneriatele strategice încearcă să elaboreze, să transmită și să pună în aplicare practici inovatoare în domeniul educației, formării și tineretului, cu ajutorul cooperării transfrontaliere dintre diferite tipuri de organizații. Pentru a atinge aceste obiective, programul Erasmus+ sprijină organizații din diferite țări, active în domeniul educației, formării și tineretului. Printre tipurile de activități care pot fi finanțate se numără: elaborarea de programe comune de studiu, noi programe școlare, metode de predare inovatoare (de exemplu, o mai bună exploatare a TIC), noi suporturi, metode și practici de predare/formare (de exemplu, pentru limbile străine); crearea de rețele, învățarea reciprocă pentru a le permite studenților și personalului să studieze cazuri reale cu întreprinderile, în scopul de a-și dezvolta spiritul antreprenorial și gândirea creativă; validarea competențelor dobândite prin învățarea nonformală și informală la nivel național, prin corelarea cu cadrul comunitar și utilizând instrumentele Uniunii Europene de documentare.

Erasmus+ finanțează parteneriate structurate între instituțiile de învățământ superior și întreprinderi, pentru a reduce distanța dintre mediul academic și cel antreprenorial. Alianțele cunoașterii le vor permite, de asemenea, studenților și personalului să dobândească mai multe competențe antreprenoriale, iar instituțiilor de învățământ și întreprinderilor, să își consolideze spiritul antreprenorial. Alianțele cunoașterii pot sprijini activități având ca scop: elaborarea și punerea în aplicare a unor noi metode de predare și învățare (precum noile programe școlare multidisciplinare, învățământul și predarea axate pe probleme concrete); crearea de structuri pentru învățarea competențelor transversale și pentru aplicarea acestora în programele de învățământ superior. Acestea trebuie elaborate în cooperare cu întreprinderile, consolidând astfel capacitatea de inserție profesională, creativitatea și crearea de noi filiere profesionale; introducerea educației și a abordărilor antreprenoriale în procesul de predare și învățare pentru toate disciplinele, pentru a le oferi studenților, cercetătorilor, personalului și educatorilor cunoștințele, competențele și motivația necesară pentru a se angaja în activități antreprenoriale. Alianțele cunoașterii trebuie să reunească minimum șase organizații din cel puțin trei țări diferite participante la program (cu cel puțin două întreprinderi și doi parteneri academici). Întreprinderile și sectorul industrial gândesc în termeni de lanțuri de aprovizionare transnaționale și nu naționale. Alianțele pentru competențe sectoriale

trebuie să reunească cel puțin nouă organizații diferite din cel puțin trei țări participante la program, inclusiv din două state membre.

Erasmus+ sprijină proiectele de cooperare cu instituțiile de învățământ superior din întreaga lume, în vederea dezvoltării și modernizării instituțiilor de învățământ superior din țările partenere. Instituțiile partenere pot fi alese din țările învecinate, Balcanii Occidentali, Rusia, precum și din regiuni din Asia, America Latină și Africa, Zona Caraibilor și Pacific. Proiectele viitoare pot include: proiecte comune pentru elaborarea de noi programe școlare și diplome, metodologii de predare și învățare, procese și structuri de dezvoltare a personalului, de asigurare a calității, de guvernanta și management; proiecte pentru dezvoltarea de reforme structurale la nivel național, cu sprijinul autorităților din țările partenere (de exemplu, modernizarea, guvernanta și gestionarea sistemelor de învățământ superior) [9].

Inițiativa eTwinning sprijină și consolidează cooperarea dintre școli punând la dispoziție suport, instrumente utile și o platformă de colaborare online. eTwinningul pot fi utilizat pentru a sprijini proiecte de mobilitate și parteneriate strategice, sau pentru a colabora pe internet. În plus, eTwinning contribuie la dezvoltarea profesională a cadrelor didactice și a personalului oferind suporturi de învățare online și posibilitatea constituirii de rețele în toată Europa. Toate școlile și grădinițele din țările participante la program pot utiliza eTwinning în orice moment, înscriindu-se pe portalul eTwinning (<http://www.etwinning.net>) [10].

Acțiuneacheie 3: Sprijin pentru reformarea politicilor. Erasmus+ sprijină activități care vizează realizarea obiectivelor Strategiei Europa 2020, ale cadrului strategic pentru educație și formare profesională 2020 și ale altor strategii din acest domeniu, cum ar fi procesul Bologna în învățământul superior. Aceste activități au în vedere colectarea de date și realizarea unor studii și analize pe anumite teme sau cu privire la anumite țări, proiecte de cooperare între autoritățile publice sau organizații importante și consultări cu reprezentanți ai guvernelor și ai organizațiilor cetățenești. De asemenea, încurajează reuniunile între tineri și factorii de decizie, în contextul dialogului structurat cu tinerii. Activitățile sunt menite să amelioreze calitatea și eficiența sistemelor de educație și formare și a politicilor de tineret, să promoveze angajamentul față de reformarea politicilor și acțiunile de informare, învățarea reciprocă și cooperarea transnațională, să dezvolte cunoștințe și să încurajeze participarea activă a tinerilor la viața democratică [11, p.10].

În fine, noul program Erasmus+ oferă tinerilor noi oportunități de a-și perfecționa competențele lingvistice prin studii și stagii de formare profesională în străinătate. Sistemele de învățământ trebuie să se adapteze la evoluțiile de pe piața muncii și la nevoile de competențe pentru a putea răspunde cererii care, potrivit estimărilor, va crește tot mai mult în următorii zece ani. În ciuda investițiilor importante, sistemele de învățământ sunt încă incapabile să facă față acestor provocări, iar unele state membre sunt încă departe de a atinge obiectivul fluentei în două limbi străine pentru toți absolvenții.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. HORIZONT 2020: O separare de trecut. Programului-cadru pentru cercetare și inovare Horizont 2020 (2014-2020): http://cpi.asm.md/?page_id=1834 (vizitat 10.09.2017)
2. Horizont 2020. Programul de cercetare și inovare al Uniunii Europene. Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2014. 40 p.
3. Juc Victor. Integrarea europeană – dimensiune a interesului național al Republicii Moldova. În: Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării / Guceac Ion. Juc Victor. Moraru Victor. Ungureanu Veaceslav. Chișinău: Tipografia Sirius, 2016, p. 4-35.
4. Duca Gheorghe. La interfața timpurilor. Chișinău: Î.E.P. Știința, Tipogr. „BALACRON” SRL. 2016. 496 p.
5. Agenda de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Agenda-de-Asociere-RO.pdf> (vizitat 10.09.2017)
6. Cadrul strategic – Educație și formare profesională 2020 http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_ro (vizitat 15.09.2017)
7. Raport comun pentru 2015 al Consiliului și al Comisiei privind punerea în aplicare a Cadrului strategic pentru cooperarea europeană în domeniul educației și formării profesionale (ET 2020) <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14440-2015-REV-1/ro/pdf> (vizitat 16.09.2017)
8. Educație, tineret și sport. http://europa.eu/european-union/topics/education-training-youth_ro (vizitat 01.10.2017)
9. Erasmus+. http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_ro (vizitat 05.10.2017)
10. eTwinning. <http://www.etwinning.net> (vizitat 01.10.2017)
11. Nicolae Toderaș. Aspectele racordării sistemului de învățământ superior la standardele statelor membre ale Uniunii Europene: politici educaționale și de tineret. Chișinău: EXPERT-GRUP / ADEPT, 2006. 98 p.

**REPERE TEORETICE ȘI DELIMITĂRI CONCEPTUALE
ALE SECURITĂȚII REGIONALE**

**THEORETHICAL BENCHMARKS AND CONCEPTUAL
DELIMITATIONS OF THE REGIONAL SECURITY**

**Veaceslav UNGUREANU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
veaceslav.ungureanu@gmail.com**

**Diana UNGUREANU, master în relații internaționale
ungureanu.diana76@yahoo.com**

Rezumat

Complexele de securitate sunt un fenomen empiric, cu rădăcini istorice și geopolitice, care din punct de vedere teoretic derivă atât din stat, ce reprezintă nivelul inferior, cât și din sistemul internațional, acesta fiind nivelul superior. Abordarea complexelor de securitate de la nivelul inferior spre cel superior exprimă interacțiunile dintre statele individuale, care reprezintă intensificarea preocupării acestora în sfera cooperării în condițiile amplificării amenințărilor politico-militare, precum și în contextul reconfigurării geostrategice a mediului de securitate regională. Cercetarea complexelor de securitate de la nivelul superior spre cel inferior demonstrează interacțiunea dintre anarhie și geopolitică, confruntând toate statele cu dilema securității, care reprezintă structura politică a anarhiei, iar interdependența securității este puternic influențată de efectele geografiei.

Cuvinte-cheie: securitate regională, subsistem regional, complex de securitate regională, sistem internațional, sistem subordonat, sistem dominant, marile puteri, actori regionali.

Summary

The security complexes represent an empiric phenomenon, with historical and geopolitical roots, which arise theoretically both from the State that is the inferior level and from the international system that is the superior level. Approaching security complexes from the inferior level to the superior one expresses the interactions between individual states that represent the enhancement of their involvement in the cooperation area when political-military threats are amplifying and regional security environment is supposed to geostrategic reconfiguration. Considering the security complexes from the superior level to the inferior one shows the interaction between the anarchy and geopolitics, making all states to face the security dilemma, which represents the political structure of the anarchy, and the security interdependence that is strongly influenced by geographical effects.

Keywords: regional security, regional sub-system, regional security complex, international system, subordinated system, dominant system, the Great Powers, regional actors.

Edificarea noii conjuncturi geostrategice din Europa de Sud-Est exprimată, pe de o parte, prin evenimentele din Ucraina, care au impulsionat replierea intereselor geostrategice ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord și Federației Ruse, iar pe de altă parte, jocurile de putere marcate de eforturile statelor mici de a ieși din sferile de influență a unor state și de a intra în altele unde pot să-și promoveze pe deplin propriile interese, precum și să-și asigure securitatea națională, a determinat reconfigurarea securității regionale. Abordarea fenomenului securității regionale, care constituie structuri subsistemice de relații de securitate instituite de un grup de state situate geografic

în apropiere unele față de altele, duc la o mai bună percepție a securității naționale ale acestora. Sub sistemele securității regionale provin din mecanismul prin care riscurile și amenințările, în special cele politice și militare, sunt cel mai puternic resimțite atunci când se manifestă pe o rază mai restrânsă. Conferirea unei identități ferme subsistemelor regionale determină edificarea a două niveluri intermediare de analiză între sistem și stat, acestea fiind subsistemele și modelul relațiilor dintre ele. Ideea de sistem tradițional, cu un potențial pentru scopul analizei securității, este noțiunea echilibrului de putere regională, care, în opinia lui B. Buzan, nu s-a dovedit niciodată foarte utilă, deoarece a fost restrânsă la o singură dimensiune – puterea, cu ajutorul căreia marile puteri au zdruncinat arhitectura regională. Deși echilibrele regionale ale puterii funcționează, fiind o trăsătură substanțială a mediului de securitate, ele pot fi distorsionate de acțiunile globale ale marilor puteri, dat fiind faptul că nivelul de susceptibilitate în raport cu influențele externe este unul sporit.

J. Wallerstein definește o structură triadică hegemonă, care, de altfel, se dovedește a fi destul de complexă, include: centrul, care încorporează două categorii de puteri majore: statele care au interese la scară globală și dispun de potențial pentru a le susține și statele care au influență mare asupra formării și respectării regulilor de funcționare a sistemelor internaționale; semiperiferiile, care constau din trei categorii de state: fostele puteri centrale, ce se află într-o situație descendentă, dar care continuă să dețină o pondere importantă în sistem, puterile în revenire, care urmăresc mai ales să-și sporească rolul în relațiile internaționale, precum și puterile regionale subsistemice, ale căror interese și capacități nu depășesc cadrul subregional; periferiile care înglobează statele cu economii subdezvoltate și capacități militare foarte reduse, securitatea lor depinzând, în mare măsură, de aranjamentele internaționale ale marilor puteri[1, p. 17].

V. Juc abordează securitatea regională reliefând procesele structurale din cadrul sistemului internațional, fiind de părere că ordinea mondială și sistemul internațional postrăzboi rece nu sunt nici mono-, nici bi- și nici multipolare, din cauza că polul prin caracterul său reprezintă un punct distinct și determinant, spre care alți actori gravitează din diferite motive – interesul, securitatea, impunerea, tradiția, convingerea, autoritatea etc. Lumea de la începutul sec. XXI este policentristă, în sensul că sunt prezente câteva centre de putere, fiecare incluzând un anumit număr de state reunite sub diferite forme. Aceste aranjamente nu exclud, ci din contra, presupun existența diferitor ierarhii structurale în cadrul sistemului internațional, cu atât mai mult că în dependență de raporturile de forță în schimbare, permanent se produc diferite replieri de poziții, redistribuiri de roluri și reconfigurarea sferelor de influență[2, p. 150]. În opinia sa, procesele complexe de reconfigurare a ordinii mondiale și de transformare a structurii sistemului internațional postrăzboi rece actualmente s-au definitivat în linii mari, dar este prematur de a considera că s-a produs stabilizarea structurală și funcțională deplină a sistemului. Stabilizarea relativă s-a realizat prin formarea componentei actorilor de bază și distribuirea funcțiilor între ei în contextul în care are loc reproducerea formelor și principiilor determinante de interacțiunea dintre agenți atât pe orizontală, cât și pe verticală, iar tendințele către schimbări structurale radicale aparțin subiecților care nu

dispun de potențial suficient pentru destabilizarea sistemului în ansamblu și subsistemelor regionale importante în particular. Reorganizarea sistemului internațional s-a dovedit a fi un proces destul de dinamic, din care a rezultat reșezarea structurilor de putere mondială și formarea unor centre majore, concepute ca fiind actori sau instituții care prin comportamentul și voința lor modelează și îndreaptă puterea spre multiple sectoare ale sistemului internațional. Stabilitatea sistemului internațional postrăzboi rece se asigură prin ierarhie, nu în baza echilibrului de forțe, după cum s-a realizat în cadrul multipolarității clasice sau a bipolarității contemporane. Ierarhia instaurată se dovedește a fi de caracter provizoriu, mai ales în condițiile când sunt prezenți actori care pun sub semnul întrebării dominația supraputerii. În condițiile policentrismului ierarhia treptat este atenuată, dar, totodată, nu se revine la echilibrul de forță, chiar și în contextul în care unii actori majori pun sub semnul întrebării pozițiile ei de lider dominant, cu atât mai mult că însăși supraputerea nu poate să-și asume calitatea de „metropolă globală”. Stabilitatea relativă a sistemului este asigurată de probabilitatea redusă, cel puțin într-un viitor imediat, a unor transformări cardinale atât la nivelul actorilor majori, cât și al structurii[3, p. 121-122].

Conceptul privind subsistemele regionale din perspectiva integrării prin prisma idealistă și funcționalistă au constituit preocupările lui B. Russett, L. Cantori și S. Spiegel despre fundamentarea integrării regionale, întreprinzând și o încercare ambițioasă de a constitui un întreg cadru comparativ la nivel regional pentru studiul relațiilor internaționale. În viziunea lor, este necesară excluderea nivelurilor de analiză a statului și sistemului în favoarea abordării conceptului de apropiere geografică în stabilirea regiunilor și rolul subsistemelor regionale în relațiile internaționale[4, p. 234-245; 5, p. 320-328]. K. Kaiser acreditează supoziția că subsistemele regionale sunt definite, în general, drept structuri de relații ce se desfășoară într-o oarecare proximitate geografică și sunt caracterizate de un anumit grad de intensitate, precum și de conștientizarea existenței acestora de către actorii implicați[6, p. 86]. M. Brecher susține că pentru a fi considerat subsistem regional nu sunt suficiente doar structuri de relații, ci este necesară și recunoașterea acestuia atât de către actorii implicați, cât și de ceilalți actori internaționali[7, p. 220]. Totodată, W. Agor și A. Suarez completează ideea lui M. Brecher, identificând numărul minim de actori pentru a forma o regiune, accentuând existența a trei subiecți internaționali, acceptând și situații în care unele supraputeri împreună cu un alt stat vecin mai mic formează un subsistem regional distinct [8, p. 163]. E. Adler și M. Barnett consideră că actorii subsistemului regional pot fi nu doar statele naționale, care păstrează monopolul în acest domeniu, ci și diverse structuri – de la organizații și alianțe regionale până la comunități regionale de securitate și mișcări sociale sau revoluționare regionale[9, p. 53-62]. E. Haas și J.Nye afirmă că, conceptul de subsistem regional se mai poate referi la procese de integrare regională și la fluxuri (economice și/sau societale), recurente și non-instituționalizate[10, p. 105]. Conform lui K. Kaiser, încercările de a sistematiza varietatea de actori și procese s-a soldat cu o structură de subsisteme regionale. În acest demers se pornește de la premisa că există sisteme naționale (compuse din instituții guvernamentale și societate) care, interacționând pe

plan regional, generează subsisteme regionale. Dacă interacțiunea se produce preponderent la nivel societal, avem de-a face cu subsisteme regionale transnaționale, iar dacă interacțiunea are loc în principal între instituții guvernamentale, se formează subsisteme regionale interguvernamentale. Prin urmare, dacă interacțiunea se produce atât la nivel societal, cât și guvernamental, avem de-a face cu subsisteme regionale complexe integrate [6, p. 90-93]. H. Morgenthau, R. Axelrod, R. Keohane, R. Jervis și T. Risse menționează importanța impactului pe care îl pot avea subsistemele regionale, lăsând pe planul secund clasificarea lor, acceptând faptul că relațiile regionale interguvernamentale pot genera noi relații regionale interguvernamentale, ceea ce înseamnă că alianțele regionale pot crea fie contra-alianțe, fie imitatori de alianțe [10, p. 105]. R. Falk, A. Bailes și A. Cottey acceptă opinia că subsistemele regionale sunt mai degrabă complexe integrate decât strict interguvernamentale sau transnaționale și că dimensiunile de securitate sunt din ce în ce mai strâns legate unele de altele, mai ales la nivel regional [10, p. 106].

În opinia lui M. Haas, ideea de subsistem regional, considerată subgrup din sistemul internațional, reprezintă o viziune generală despre felul în care ar putea fi definită regiunea, încercând cu M. Brecher să formuleze concepte privind subsistemele subordonate, bazate pe noțiuni deosebit de largi despre ceea ce constituie o regiune [11, p. 100; 7, p. 225]. L. A. Ghica susține că, în cazul subsistemelor regionale, atenția era îndreptată în special asupra posibilelor relații dintre nivelul național și cel regional, în cazul sistemelor subordonate principalul obiect de studiu a fost dinamica relațiilor dintre sistemul internațional (sistem dominant) și subunitățile sale (sistem subordonat). Conform modelului teoretic, orice sistem subordonat reproduce în mod necesar conflictul ideologic și problemele generate de bipolaritatea sistemului dominant, astfel că este suficientă înțelegerea dinamicii relațiilor geostrategice dintre supraputerile sistemului dominant pentru a descrie și prezice modul de comportament internațional în orice zonă de pe mapamond [10, p. 106]. M. Brecher, J. Wallerstein și V. Juc împărtășesc supoziția privind prezența centrelor de putere în cadrul sistemului internațional, specificând existența mai multor grade de apropiere și relevanță pentru politica externă și de securitate a statelor din sistemul subordonat cu supraputerile din sistemul dominant, care sunt reliefate sub formă de cercuri concentrice, iar altele în termeni dihotomici. Indiferent de modul de abordare, termenii cei mai frecvent folosiți sunt cei de centru și periferie, care prin definiție determină zona existenței a celor mai importante amenințări de securitate regională, acestea fiind în apropierea centrului, iar cele mai puțin importante aflându-se într-o zonă periferică sau chiar în afara sferei de interes. În opinia sa, dacă un stat aflat în zona periferică începe să genereze probleme de securitate, atunci el trebuie re poziționat într-o zonă mai centrală față de statul din punctul de vedere al cărui este analizat sistemul subordonat [12, p. 118-120, 138]. În realitate, pentru majoritatea statelor, subiectele de securitate și politică externă derivă din contextul regional și că transferarea în plan regional a logicii sistemului dominant poate duce la distorsionări în cercetarea relațiilor internaționale [7, p. 213].

B. Buzan este de părere că, în pofida încercării de a investiga regiunea pe întreaga agendă a relațiilor internaționale în termenii subsistemul regional și sistemul subordonat, edificarea unui cadru comparativ detaliat s-a dovedit a fi prea complexă și dificilă

pentru a rezolva o problemă regională și pentru a defini o noțiune a regiunii acceptată pe larg[13, p. 195], totodată, și W.Thompson constată lipsa de progres pe calea dezvoltării oricărui suport teoretic epistemologic[14, p. 115]. Ulterior, M. Ayoob, B. Buzan, G. Rizvi și O. Waever, au eludat în procesul cercetării multe din dificultățile cu care s-au confruntat predecesorii, focalizându-se asupra regiunilor în termenii relațiilor de securitate, realizând o abordare mai îngustă și mai flexibilă cu o geneză mai fermă în realitățile relațiilor regionale decât cea a integraționiștilor, considerând domeniul de securitate ca fiind unul mai larg decât domeniul puterii și având utila trăsătură de a încorpora o bună parte din percepțiile derivate din analiza puterii[13, p. 195]. În definirea securității regionale, B. Buzan reliefează elementul principal, care trebuie să fie adăugat relațiilor de putere insistând asupra modelului amicitie și inimitie, ce rezultă dintr-o varietate de probleme care nu puteau fi prevăzute printr-o simplă luare în considerare a distribuției puterii. Acest model include lucruri specifice, cum ar fi disputele asupra granițelor, interesele legate de populațiile înrudite etnic și alinierea ideologică până la legături istorice de lungă durată. În opinia sa, suplinind cercetările securității regionale cu dimensiunea amicitie/inimitie, acestea obțin o viziune mai explicită a modelului relațional și a caracterului insecurității, altul decât cel oferit de abstracția brută a punctului de vedere al echilibrului de putere. Pe această bază, subsistemele de securitate regională pot fi văzute în termenii unor modele de amicitie/inimitie substanțial restrânse în anumite zone geografice, B. Buzan catalogându-le drept complexe de securitate pe care le definește ca un grup de state ale căror primordiale preocupări de securitate le asociază suficient de îndeaproape, încât securitățile lor naționale să nu poată fi luate în considerare în mod realist separat una de alta. El consideră că, complexe de securitate indică atât caracterul trăsăturilor care definește grupul de state ce determină securitatea regională, cât și noțiunea de interdependență intensă a rivalității și a intereselor împărtășite, distingând un grup anumit de state de vecinii săi[13, p. 196-197]. În opinia noastră, conceptul complexelor de securitate este o metodă general-științifică care permite realizarea unei analize și sinteze, deducții și inducții ale comportamentului atât al actorilor interni din cadrul complexelor regionale ale sistemului subordonat, cât și al actorilor externi din cadrul sistemului internațional dominant, utilizând conceptul behaviorist care servește pentru a reliefa gradul de securitate regională în cadrul cercetărilor privind securitatea internațională, precum și asigurând un suport teoretico-practic în identificarea subiecților regionali distincți, dar și a intereselor geopolitice ale marilor puteri în diferite regiuni în cadrul studiilor de securitologie.

L. A. Ghica exprimă supoziția că, spre deosebire de subsistemele regionale, care tratează anume state apropiate geografic în baza unui singur criteriu de percepție a unor probleme comune, și sistemele subordonate care percep calitatea unicului principiu, acesta fiind gradul de restructurare a sistemului dominant, complexe de securitate aduc în prim-plan chestiunea existenței unei interdependențe semnificative între actorii regionali. Aceste interdependențe nu sunt exclusiv militare, diplomatice sau politice, ele manifestându-se și la nivel societal, precum și în domeniul economic sau în probleme de securitate[10, p. 108-109]. Conform lui B. Hettne și A. Hurrell, procesul de creștere a

interdependenței regionale, în special pe dimensiunea societală, a fost numită regionalism sau integrare informală[15, p. 26; 16, p. 352], însă potrivit lui L.Fawcett, E. Mansfield și H. Milner, termenul de regionalism, în studiile de securitate, descrie apariția unui număr semnificativ de noi organizații regionale într-o anumită perioadă[17, p.25; 18, p. 625], iar în opinia lui F. Soderbaum și M. Farrell, regionalismul mai degrabă favorizează acordurile regionale în defavoarea celor multilaterale pentru a obține un anumit rezultat pe plan internațional[19, p. 468; 20, p. 28]. Complexul de securitate poate fi privit drept rezultat al regionalismului, dar și ca element corelat acestuia. L. A. Ghica subliniază că, actualmente, este tot mai frecvent demonstrată complexitatea fără precedent a problemelor actuale de securitate, acestea nemaiputând fi tratate exclusiv din punct de vedere militar și cu atât mai puțin exclusiv din perspectivă strict națională. Avantajul conceptului complexe de securitate este că oferă legitimitate non-ideologizată nivelului regional de analiză, introducându-l ca o categorie intermediară dintre statul național și sistemul internațional[10, p. 109]. Această tendință teoretică a complexelor de securitate apare ca o constatare precedată de reflecțiile lui L. Fawcett, A.Hurrell și B. Hettne, care susțin că se conturează din ce în ce mai clar modalități de acțiune și structuri recurente la nivel regional ce nu pot fi studiate în manieră concludentă din perspectiva națională sau a unui sistem global de relații internaționale[17, p. 32; 15, p. 28], conjunctură care are la baza edificării, pe de o parte, opinia lui B. Buzan și O. Waever, rezultatul procesului de decolonizare[21, p. 40-45], iar pe de alta, după părerea lui V. Cha, efectul secundar al interacțiunii la nivel global[22, p. 401].

Complexele de securitate sunt un proces regional, care, din punct de vedere teoretic, rezultă atât din relațiile interstatale, la nivelul inferior, cât și din raporturile de putere ale actorilor majori din cadrul sistemului internațional, la nivel superior. Abordarea complexelor de securitate de la nivelul inferior spre cel superior exprimă interacțiunile dintre statele individuale, care reprezintă intensificarea preocupării acestora în sfera cooperării în condițiile amplificării amenințărilor politico-militare, precum și în contextul reconfigurării geostrategice a mediului de securitate regională. Întrucât amenințările operează mult mai puternic pe o rază mică, interacțiunile de securitate dintre statele vecine vor tinde să fie o prioritate absolută. Cercetarea complexelor de securitate de la nivelul superior spre cel inferior demonstrează interacțiunea dintre anarhie și geopolitică, confruntând toate statele cu dilema securității care reprezintă structura politică a anarhiei, iar interdependența securității este puternic influențată de efectele geografiei. Prin urmare, ambele examinări ale complexelor de securitate pot fi percepute drept produse caracteristice ale unui sistem internațional anarhic. În ordinea de idei reliefată, W.Thompson susține realitatea existenței unor complexe de securitate, care explică efectul mediator pe care îl au asupra relațiilor dintre marile puteri și statele regionale, rezidând mai mult în coordonatele individuale ale amicitiei și inimitiei sau indiferenței dintre state decât în noțiunea de subsistem regional. Expertul constată că un complex de securitate poate exista și funcționa ca un echilibru de puteri indiferent dacă actorii implicați recunosc sau nu acest fapt, deoarece recunoașterea marchează o analiză distinctă între modelele echilibrului de putere în care nu este obligatoriu recunoașterea de

către protagoniști tiparele ce le modelează comportamentul[14, p. 93-101]. De aceeași părere este și B. Buzan, punctând că recunoașterea complexului de securitate, ca în cazul echilibrului de putere, nu este o condiție necesară pentru existența lui, dacă are loc recunoașterea, ea poate influența politica actorilor implicați, făcându-i mai conștienți de contextul relațional mai extins de la baza problemelor politice[13, p. 198]. Considerăm că un complex de securitate poate fi constituit atunci când relațiile de securitate dintre un grup de state vecine aflate într-o zonă geopolitică sunt determinate de contextul internațional care este orientat în interiorul regiunii, fiind caracterizat ca unul puternic, iar contextul regional ca interacțiune de securitate dintre statele vecine din cadrul complexului de securitate care este orientat spre exteriorul regiunii în plan internațional poate fi estimat ca unul slab. Interdependențele și interacțiunile regionale din cadrul complexelor de securitate sunt mai puternic focalizate în rândul membrilor grupului de state decât între statele din afara lui.

B. Buzan acreditează ideea existenței complexelor de nivel inferior și de nivel superior. Un complex de nivel inferior este compus din statele unei regiuni a căror putere nu se extinde în afara regiunii, dar se concentrează asupra statelor din imediata vecinătate din interiorul zonei. Această restrângere a puterii constituie elementul-cheie în existența unor dinamici de securitate locală relativ independente între grupurile de state învecinate. Complexul de nivel superior include marile puteri, a căror putere se extinde în afara contextului regional imediat și este suficientă pentru a influența alte regiuni, grație enormelor dimensiuni fizice ale marilor puteri, edificând un vast mediu regional. Complexele de nivel superior determină analiza de securitate la nivel global, care diferențiază complexele de nivel inferior și cele de nivel superior, reintegrându-le într-o metodă de cercetare complexă a securității la nivel intern, regional, interregional și global. Marea deosebire dintre nivelul superior și cel inferior privind exercitarea puterii la nivel regional determină existența unei trăsături ordinare a sistemului internațional, provocând dezbateri largi nu pe marginea subiectului privind granițele dintre complexele de securitate, dar despre ponderea dinamicii securității regionale în relație cu marile puteri care exercită presiuni asupra regiunii din exterior, deoarece complexele de securitate sunt entități geografice ce includ adesea un număr de state mici. Datorită puterii lor reduse în comparație cu statele vecine, în cazul marilor puteri, aceste state produc un impact minor asupra complexului regional de securitate, fiindcă propriile lor securități sunt determinate de influența externă a marilor puteri și nu pot deveni o amenințare pentru acestea în virtutea alinierii lor la relațiile cu marile puteri[13, p. 200-201]. În același timp, existența condițiilor generale care explică dificultatea identificării complexelor de securitate și localizarea granițelor acestora, a căror existență nu este pusă la îndoială, demonstrează importanța cercetării subiectului care influențează procesele din cadrul sistemului de securitate internațională. Prima condiție, ce clarifică problema identificării complexelor de securitate, se manifestă prin faptul că în unele zone statele locale sunt atât de slabe, încât puterea lor nu se proiectează prea mult spre exterior, astfel că perspectivele de securitate a acestor state sunt orientate către interior, neexistând suficientă interacțiune de securitate între statele din această zonă pentru a

genera un complex regional de securitate. Cea de-a doua condiție constă în prezența directă a puterilor exterioare într-o regiune în care acestea sunt suficient de solide ca să suprimă acțiunea firească a dinamicii securității în rândul statelor regionale, implicând staționarea extinsă a forțelor armate ale marilor puteri în zona acoperită, ceea ce este distinct de procesul de intervenție a marilor puteri în problematica complexelor de securitate regională. Intervenția puterilor din exterior intensifică dinamica securității regionale, subordonând-o modelelor mai largi care admit rivalitatea dintre marile puteri [13, p. 203-204]. O. Waever relevă faptul că sub acoperire nu putem distinge cu claritate care este dinamica securității regionale, tocmai de aceea nu putem identifica un complex regional, observând doar dinamica înainte de acoperire. În același timp, prezentând un punct de vedere diferit și susținând că un complex de securitate ar trebui definit prin specificitatea regională a dinamicii securității și nu prin gradul de autonomie a dinamicii securității endogene, precizând că complexele de securitate au existat dintotdeauna, deși nu este clar prin ce logică s-au putut trasa granițele lor [13, p. 204]. Trei condiții elucidează impedimentele privind localizarea granițelor complexelor de securitate regională. Prima este că granițele dintre două complexe de securitate dispar în contextul transformării majore a modelului dinamicii securității regionale. Cea de-a doua implică existența unei interdependențe unilaterale a securității, care se produce atunci când complexele superioare și inferioare sunt adiacente. Argumentul de bază nu este acela că asemenea relații ar trebui să fie ignorate prin definirea lor în afara complexului de securitate, ci mai degrabă pentru a lua în considerare interacțiunea dintre complexul de nivel superior al sistemului și cel de nivel inferior, stabilite în anumite regiuni. Reflecția este legată de relativa autonomie și interacțiune dintre dinamicele celor două niveluri. Cea de-a treia presupune cauzarea de situații în care interdependența a două sau mai multe componente ale securității regionale pot exista într-un grup de state, care oferă temeiul pentru a fi considerate drept un singur complex [13, p. 204-205].

Potrivit lui K. Waltz, complexele de securitate nu fac parte din structura sistemului internațional, ele sunt fenomene de acțiune – reacțiune, fiind astfel similare cu modelele recurente, cum ar fi cursa înarmărilor sau războaiele comerciale, procese care contează în analiza unității. Totodată, este relevantă perceperea complexelor de securitate drept subsisteme cu structuri proprii în cadrul cărora există anarhie de proporții reduse. Întrucât complexele de securitate sunt trăsături mai degrabă durabile decât permanente ale anarhiei generale, conceperea lor drept subsisteme cu propriile lor structuri și modele de interacțiune oferă oportunitatea de a identifica și stabili modelele securității regionale [23, p. 95-101]. B. Buzan se pronunță în favoarea utilizării ideii de structură esențială ca un standard după care să se măsoare schimbarea semnificativă dintr-un complex de securitate. Cele două componente-cheie ale structurii esențiale dintr-un complex de securitate sunt, mai întâi, structura amicitiei și inimitiei și, în al doilea rând, distribuția puterii în rândul statelor principale. Transformările majore în fiecare dintre aceste componente ar necesita o abordare a securității regionale în termeni atât statici, cât și dinamici, ceea ce ne-ar permite să redefinim complexul de securitate. Dacă complexele de securitate posedă structuri, atunci putem remarca anumite rezultate din

producerea efectelor structurale sau din procesele schimbării structurale[13, p. 215]. În același timp, expertul identifică patru componente structurale pentru formularea impactului schimbării unui complex de securitate. Prima este menținerea statu-quo-ului, care semnifică că structura esențială a complexului regional este distribuția lui de putere, ca și structura ostilității ce rămâne fundamental intactă. Dacă această repercusiune s-a produs, nu înseamnă că nu a avut loc nici o schimbare, mai degrabă schimbările care au avut loc au tins, fie să sprijine, fie să submineze grav structura. Susținerea structurii existente constituie exercitarea influenței actorilor majori asupra complexului regional de securitate, acest suport extern devenind un element secundar, dar vital pentru statu-quo. Dacă existența structurii complexului se bazează mai mult pe sursele externe decât pe cele interne ale puterii, atunci durabilitatea sa rămâne dependentă de implicarea continuă din partea statelor ale căror interese principale se află atât în interiorul complexului său de securitate regională, cât și în afara acestuia. Cea de-a doua, transformarea internă a complexului de securitate regională, are loc atunci când structura se modifică în interiorul contextului granițelor sale exterioare existente. O asemenea schimbare poate avea loc fie ca rezultat al unor modificări decisive în distribuția puterii, fie în urma unor alternări majore în structura ostilității[13, p. 221-222]. K. Waltz este de părere că într-un complex, schimbările în distribuția puterii pot avea aceleași repercusiuni structurale ca și cele folosite pentru descrierea sistemului internațional în ansamblu. Oricare ar fi numărul de pornire al polilor de putere dintr-un complex, schimbarea poate duce către o mai mare concentrare sau către o mai mare răspândire. La una din extreme există posibilitatea edificării unui complex monopolar, hegemonic, în care o singură putere domină un grup de puteri minore, realizând o perspectivă de securitate mai largă și cu implicații rapide pentru structura securității regiunilor învecinate sau pentru modelul intervențiilor în acestea. În opinia expertului, la cealaltă extremă se află o distribuție difuză, în care mai multe puteri, mai mult sau mai puțin egale, se confruntă pentru influență. Cu cât componența membrilor unui complex este mai largă, cu atât perspectivele pentru modificarea structurii din bipolară în tripolară sau cvadripolară este mai reală, iar cu cât este mai mic numărul de actori majori în cadrul complexului, cu atât se va modifica mai semnificativ structura, ceea ce reprezintă o schimbare de la șapte la șase puteri, care ar putea să nu constituie o transformare semnificativă, dar o mutare de la trei la două ar însemna una substanțială [23, p. 163]. O. Waever admite că schimbările în structura ostilității sunt mai greu de definit, deoarece amicitia și inimicitia sunt calități mai flexibile decât puterea și constituie o transformare internă. În orice complex regional de securitate există un spectru al posibilităților relaționale de amicitie și inimicitie ce definesc interdependența securității, la extremele acestuia aflându-se haosul și comunitatea de securitate. În haos, toate relațiile sunt definite prin inimicitie, fiecare actor fiind dușmanul tuturor celorlalți [13, p. 223], iar la capătul opus, conform lui R. Jervis, se află comunitatea de securitate pe care o caracterizează ca regimuri de securitate, în care un grup de state cooperează pentru a-și soluționa disputele și a evita războiul între toți membrii în asemenea măsură încât nimeni nu se mai teme și nu se pregătește pentru un atac politico-militar din partea celorlalți, încercând să atenueze dilema securității prin

propiile lor acțiuni și prin pronosticurile asupra comportamentului statelor comunității de securitate. Dincolo de comunitatea de securitate se află integrarea regională, care pune capăt anarhiei, mutând astfel problematica securității regionale din sfera națională și internațională în cea internă [24, p. 68-75]. A treia componentă structurală este transformarea externă, care are loc atunci când structura esențială a complexului este alterată prin expansiunea sau restrângerea granițelor externe existente, iar statele încep să ajusteze neesențial hotarele, fără a afecta structura fundamentală în mod semnificativ, în timp ce apariția sau dispariția unor state majore în mod sigur are un impact substanțial asupra distribuției puterii și a modelului amicitiei și al inimizității. Odată ce un complex de securitate a fost edificat, transformările externe vor fi rare și vor marca schimbări în dinamica securității regionale. Deocamdată nu există exemple contemporane de transformare externă, chiar și transformarea complexelor marilor puteri la nivelul sistemului este percepută ca una internă. A patra componentă structurală este acoperirea, ceea ce înseamnă că una sau mai multe puteri externe se transferă în complexul local, având ca efect suprimarea dinamicii indigene de securitate. Acest proces este distinct de evoluția firească de intervenție din partea marilor puteri în afacerile complexelor locale de securitate. Preocupările pentru securitatea locală sunt subordonate orientării de securitate a puterii dominante, iar această orientare este consolidată prin staționarea forțelor militare ale acelei puteri direct în interiorul complexului local, statele locale acceptând propria lor subordonare fie de temerea, în mod colectiv, de vreo putere exterioară, fie de temerea de unele acțiuni ulterioare nestăpânite ale dinamicii proprii lor securități locale. Rezultatul acoperirii este acela că suprimarea dinamicii securității locale și protecția împotriva altei puteri externe este obținută cu costuri considerabile în îmbinarea cu o mai largă dinamică a puterilor externe [13, p. 224-225].

B. Buzan consideră că complexe de securitate sunt un produs tipic al structurii anarhice internaționale care reflectă mult mai mult mediul operațional al majorității celor care alcătuiesc politicile naționale de securitate decât abstracțiile referitoare la distribuția puterii în sistem. Aproape fiecare țară își poate stabili în relație perspectivele sale de securitate cu unul sau mai multe complexe de securitate, iar conceptul oferă atât un instrument util pentru organizarea structurilor relațiilor, cât și pentru aranjarea lor în categorii pe orizontală (complex față de complex) și pe verticală (superior față de inferior). Complexele de securitate definesc nu doar structuri locale intense și relativ durabile, ci servesc drept ghid și modelează impactul unor puteri externe mai mari asupra acestor modele locale. Structurile locale și externe tind să fortifice rivalitățile reciproce prin sporirea resurselor și aliaților, însă impactul acestei relații între nivelurile superior și inferior este mai mare asupra modelului local din cauza disproporției resurselor. Statele locale au o influență considerabilă asupra felului în care puterile externe interacționează cu afacerile lor, or ele au o posibilitate extrem de redusă de a controla penetrarea externă, iar dacă nu pot soluționa rivalitățile locale care generează insecuritatea regională, apelează la forțele externe. Și dimpotrivă, puterile externe nu pot modera sau controla dinamica locală a securității, deoarece depind de ea pentru accesul în regiune, iar procesul rivalității dintre marile puteri consolidează în mod automat rivalitățile locale existente într-un model dificil de clarificat. În opinia sa, complexe

de securitate oferă o abordare sistemică a analizei securității, care necesită acordarea de atenție macronivelului impactului mării puteri asupra sistemului, nivelului mediu al relațiilor dintre state și micronivelului afacerilor interne. Examinând aceste trei niveluri prin prisma complexelor de securitate, expertul specifică mutualitatea impactului dintre ele, în care influențele externe tind să amplifice problemele locale, iar acestea la rândul lor modelează și constrâng cooperările și influențele externe. Ca instrument de analiză, complexe de securitate cuprind prioritățile puterilor tradiționale, făcând posibile ierarhiile legate de complexe, totodată, accentuând importanța structurilor relațiilor și surselor de insecuritate la toate nivelurile prin care sunt mediate relațiile de putere[13, p. 227].

Semnificația răspândirii puterii în cadrul sistemului internațional post război rece este exprimată prin faptul că este amplificată importanța actorilor de la baza ierarhiei puterii în funcționarea sistemului în ansamblu, ei mai servind drept obiecte ale rivalității dintre marile puteri, totodată posedând și unele trăsături durabile proprii cu ajutorul cărora constituie modele în interiorul lor și între ele, care condiționează, în oarecare măsură, comportamentul marilor puteri. În opinia lui R. Väyrynen, anume acestea sunt trăsăturile și modelele pe care ideea de complexe de securitate tinde să le capteze și să le aducă în câmpul cercetării științifice. Complexele de securitate sunt acceptate ca elemente caracteristice de bază ale anarhiei internaționale, oferind în mod automat o contrapondere presiunilor etnocentrice în analiza securității naționale. Asigurarea securității naționale a unui stat derivă din presupunerea unei anarhii relativ imature care tinde să concentreze atenția asupra reconfigurării geostrategice regionale, ceea ce statul însuși poate să realizeze pentru a-și fortifica propria securitate. Securitatea națională în această abordare este tratată ca un bun produs într-o mare măsură prin eforturile actorilor interesați[25, p. 337-339]. B. Buzan precizează că cercetarea complexelor de securitate își concentrează atenția asupra grupurilor de state ale căror probleme de securitate sunt strâns interconectate. Securitatea este percepută ca fiind doar parțial divizibilă, un segment substanțial din ea rezidând în structurile relaționale esențialmente indivizibile dintre state. Etnocentrismul este evitat, deoarece fiecare trebuie să-și perceapă propriul stat nu doar în contextul complexului din care face parte, ci să aplice aceeași logică și altor state, fie acestea aliate sau rivale[13, p. 229].

În concluzie, subliniem că analiza problemelor nivelului regional de securitate rămâne în continuare extrem de importantă în contextul evoluției relațiilor internaționale, dat fiind faptul că marile puteri, manifestându-se pe plan regional, intensifică dinamica relațiilor internaționale și își amplifică propria autoritate în procesul decizional. Din perspectiva conceptual-teoretică a securității regionale, paradigma complexelor regionale de securitate s-a dovedit a fi una utilitară, flexibilă, cu un potențial sporit de aplicabilitate, elucidând conjunctura geopolitică regională, interdependența dintre actorii unei regiuni și interacțiunea acestora cu marile puteri. Totodată, pentru a realiza o analiză pertinentă a securității regionale mai este necesar de ținut cont și de aspectele securității naționale a actorilor implicați în regiune, dar și de contextul internațional. Actualmente, procesele de reconfigurare regională și de transformare a sistemului internațional postbipolar semnifică sfârșitul primei perioade în evoluția acestuia, care generează noi structuri regionale de securitate distincte, reliefând regiunea ca actor justificat pe arena internațională.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Miroiu Andrei. Evoluția sistemului internațional până la 1914. În: Manual de relații internaționale/ Coord.: Miroiu Andrei, Ungureanu Radu-Sebastian. Iași: Polirom, 2006, p. 15-30.
2. Juc Victor. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău: Tipografia-Sirius, 2011. 248 p.
3. Juc Victor. Securitatea națională și politica externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: F.E.-P. Tipografia Centrală, 2015. 200 p.
4. Russett Bruce. International Regions and the International System: A Study in Political Ecology. Chicago: University of Chicago Press, 1967. 252 p.
5. Cantori Louis, Spiegel Steven. The International Politics of Regions: A Comparative Approach. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1970. 432 p.
6. Kaiser Karl. The Interaction of Regional Subsystems: Some Preliminary Notes on Recurrent Patterns and the Role of Superpowers. În: World Politics, Vol. 21, No. 1, 1968, p. 84-107.
7. Brecher Michael. International Relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Africa. În: World Politics, Vol. 15, No. 2, 1963, p. 213-235.
8. Agor Weston, Suarez Andres. The Emerging Latin American Political Subsystem. În: Proceedings of the Academy of Political Science, Vol. 30, No. 4, 1972, p. 153-166.
9. Adler Emmanuel, Barnett Michael. Security Communities. Cambridge: University Press, 1998. 462 p.
10. Ghica Luciana Alexandra. Securitatea regională. Contexte, agende, identități. În: Politica de securitate națională: concepte, instituții, procese/ Coord.: Ghica Luciana Alexandra, Zulean Marian. Iași: Polirom, 2007, p. 99-116.
11. Haas Michael. International Subsystems: Stability and Polarity. În: The American Political Science Review, Vol. 64, No. 1, 1970, p. 98-123.
12. Brecher Michael. The Middle East Subordinate System and Its Impact on Israel's Foreign Policy. În: International Studies Quarterly, Vol. 13, No. 2, 1969, p. 117-139.
13. Buzan Barry. Popoarele, statele și frica. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece. Chișinău: Cartier, 2014. 386 p.
14. Thompson William. The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory. În: International Studies Quarterly, Vol. 17, No. 1, 1973, p. 89-117.
15. Hettne Bjorn. The New Regionalism: A Prologue. În: Globalism and the New Regionalism/ Coord.: Hettne Bjorn, Inotai Andras și Sunkel Osvaldo. Basingstoke: Macmillan, 1999, p. 15-30.
16. Hurrell Andrew. Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. În: Review of International Studies, Vol. 21, No. 4, 1995, p. 331-358.
17. Fawcett Louise. Regionalism in Historical Perspective. În: Regionalism in World Politics: Regional Organizational and International Order/ Coord.: Fawcett Louise, Hurrell Andrew. New York: Oxford University Press, 1995, p. 12-37.
18. Mansfield Edward, Milner Helen. The New Wave of Regionalism. În: International Organization, Vol. 53, No. 3, 1999, p. 589-627.
19. Hettne Bjorn, Soderbaum Fredrik. Theorising the Rise of Regionness. În: New Political Economy, Vol. 5, No. 3, 2000, p. 457-473.
20. Farrell Mary. The global politics of regionalism. În: Global Politics of Regionalism: Theory and Practice/ Coord.: Farrell Mary, Hettne Bjorn, Van Langenhove Luk. London: Ann Arbor MI, Pluto Press, 2005, p. 15-32.
21. Buzan Barry, Waever Ole. Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 564 p.
22. Cha Victor. Globalization and the Study of International Security. În: Journal of Peace Research, Vol. 37, No. 3, 2000, p. 391-403.
23. Waltz Kenneth N. Theory of International Politics. Reading Mass.: Addison-Wesley, 1979. 251 p.
24. Jervis Robert. From Balance to Concert: A Study in International Security Cooperation. În: World Politics, Vol. 38, No. 1, 1985, p. 58-79.
25. Väyrynen Raimo. Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations. În: Journal of Peace Research, Vol. 21, No. 4, 1984, p. 337-359.

**CONTRIBUȚII ALE AUTORILOR ROMÂNI
LA STUDIUL SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE**

**CONTRIBUTIONS OF ROMANIAN AUTHORS
TO THE STUDY OF INTERNATIONAL SECURITY**

**Vladimir STERPU, cercetător științific stagiar,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
vladimir.sterpu@gmail.com**

Rezumat

În articol sunt sintetizate sursele bibliografice ale autorilor români, fiind estimată contribuția acestora la studiul securității internaționale. Din sinteza realizată rezultă că în mediul academic și cel universitar românesc se conturează un cadru comprehensiv al studiilor de securitate din următoarele perspective: militar, politic, economic, de mediu și social. Conceptul de securitate devine din ce în ce mai instituționalizat în relațiile internaționale și adaptat tendințelor de globalizare, regionalizare și necesităților locale. Politica de securitate a României devine parte componentă a politicii generale a statului. Astfel, România din consumator al politicilor de securitate treptat se transformă în furnizor de securitate.

Cuvinte-cheie: securitate, securitate internațională, politici și strategii de securitate, organizații internaționale de securitate.

Summary

The article summarizes the bibliographic sources of Romanian authors, being estimated their contribution to the study of international security. The elaborated synthesis results the fact that the Romanian academic and university environment generate a comprehensive framework of security studies from the following perspectives: military, political, economic, environmental and social. The concept of security is becoming increasingly institutionalized within international relations and adapted to the trends of globalization, regionalization and local needs. Romania's security policy becomes part of the general state policy. Thus, Romania from a consumer of security policies gradually turns into a security provider.

Keywords: security, international security, security policies and strategies, international security organizations.

Incursiunea în literatura științifică ce vizează securitatea internațională, realizată în mediul academic și cel universitar românesc, scoate în evidență o varietate de abordări: de la articole în reviste specializate, conferințe naționale cu participare internațională, la teze de doctorat, lucrări didactice și tratate în materie de relații internaționale și drept internațional. Autorii analizați încearcă să delimiteze o largă varietate de definiții, să le elucideze, concretizeze și să le adapteze contextelor moderne a nevoii de securitate. Securitatea, făcând parte din categoria conceptelor contestabile, își găsește o multitudine de abordări și interpretări.

Dorel Bahrin în *Politici și strategii de securitate* explică noțiunile de: securitate individuală (reprezintă un prim nivel de analiză și vizează amenințările la adresa indivizilor ce se pot manifesta într-o varietate de moduri); securitate națională (urmărește să asigure starea de normalitate democratică la care aspiră societatea, cetățenii, comunitățile și

statul pe baza eforturilor ce vizează deplina instaurare a legalității, făurirea prosperității economice, echilibrul social și stabilitatea politică); securitate internațională (în accepțiunea sa modernă a fost lansată prin Carta ONU, care la art.1 prevede menținerea păcii și securității internaționale); securitatea colectivă (constituie un sistem de menținere a păcii mondiale prin acordul și acțiunile concrete ale tuturor statelor); securitate democratică (subliniază legăturile existente între nevoia de a crea și spațiul european de securitate în sine și imperativul de a consolida întregul set de valori democratice pe care se sprijină procesul de integrare europeană: pluralismul politic, statul de drept și respectarea drepturilor omului). Totodată, se dau explicații asupra noțiunilor politica de securitate și strategia de securitate. Politica (politicile) de securitate se analizează pe paliere diferite, respectiv la nivel de organizații internaționale, la nivel statal și organizațional. Strategiile de securitate, indiferent de nivel, sunt explicate drept căi optime prin intermediul cărora se duce la îndeplinirea politicilor de securitate [1, p.13-21].

Studiile de securitate definesc un cadru nou și comprehensiv din perspectiva a cinci puncte de vedere: militar, politic, economic, de mediu și social. Argumentația tradiționaliștilor privind limitarea securității la sectorul militar cedează în favoarea susținerii că securitatea poate fi aplicată unei palete largi de probleme.

Securitatea este unul dintre acele concepte care capătă un conținut diferit în fiecare epocă istorică. Noile vulnerabilități, riscuri și amenințări cu care se confruntă astăzi omenirea impun conceptul de securitate să se articuleze în jurul principiilor securității internaționale (colective), securității naționale și securității individuale [1, p. 14].

Astfel, după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 din Statele Unite ale Americii, atât în întreaga lume, cât și în România este produs un spectru larg de literatură privind securitatea națională, regională și internațională. În acest sens, se remarcă efortul depus de autorii Eugen Bădălan și Vasile Bogdan în *Organizații și structuri de securitate*, unde se realizează o descriere generală a conceptului de securitate și menționarea crizelor internaționale ca factor generator de insecuritate. Textul lucrării se axează, în cea mai mare parte, pe identificarea organizațiilor internaționale contemporane de securitate ONU, NATO, UE, OSCE și prezentarea mijloacelor și modalităților de acționare ale acestora. Totodată, se face o divizare a sistemelor de securitate pe zone regionale (Orientul Apropiat și Mijlociu, Asiatic, American, African) și subregionale (Vestul și Centru Europei, Nordul Europei, Sud-Estul Europei). Autorii explică mecanismul complex și articulat al măsurilor ce privesc asigurarea securității în plan global, regional și local. Atenția maximă a fost acordată organizațiilor cu arie globală de acoperire, accentuând că extinderea NATO și a UE au contribuit în mod considerabil la creșterea posibilităților privind soluționarea diferendelor internaționale prin dialog și cooperare. Organizațiile internaționale de securitate cu vocație globală sunt reprezentate ca principali promotori ai păcii și stabilității. Eficiența redusă poate fi explicată de particularitățile survenite în urma aplicării măsurilor în context regional. Prin urmare, aici intervin organizațiile regionale, care au capacități mai reduse de soluționare a diferendelor decât cele cu vocație globală, dar avantajul constă în faptul că structurile regionale cunosc mai bine actorii locali și posibilitățile reale de materializare a intervenției în spațiul de manifestare a diferendului [2, p.285].

Grupul de autori Bădălan Eugen, Bogdan Vasile și Zaharescu Laurian în *Sisteme globale de securitate* prezintă o imagine de ansamblu a mediului de securitate la început de mileniu, identificând noi riscuri la adresa securității mondiale. Dintre cele mai periculoase se menționează proliferarea crimei organizate transfrontaliere și a extremismului etnic și religios, iar cea mai virulentă formă de manifestare care le combină pe cele două este terorismul, apreciat drept cea mai periculoasă provocare cu care se confruntă omenirea după încheierea Războiului Rece. Se mai abordează și noțiunea de securitate prin cooperare la nivel intern și internațional, sugerându-se ideea de renunțare la pozițiile ideologizate, stereotipuri și idei preconcepute. Mediul internațional de securitate este prezentat în tranziție de la unul bipolar (SUA și URSS) la unul unipolar (SUA) sau multipolar. Ordinea internațională atât actuală, cât și cea previzibilă pentru viitor este caracterizată de competiția dintre actori diverși ce evoluează în arena internațională (state și non-state) [3].

În spectrul de literatură analizat asistăm la lansarea corelației dintre conceptele politice și securitate. Autorii Chiriac Mircea Dănuț, Emil Ion și Daniel Dumitru în *Organizații și instituții politice și de securitate* expun componenta politică a securității, accentuând faptul că funcționalitatea normală a unui sistem politic este direct proporțională cu existența stării de securitate. Se dă definirea conceptului de securitate, tipologia sistemelor de securitate, iar ulterior se trece spre indicarea implicațiilor celor mai importante structuri internaționale de securitate. În final autorii lucrării prezintă o perspectivă de integrare a spațiului balcanic în structurile internaționale de securitate vestice cu angajamentul de contribuție reciprocă [4].

Odată cu demararea proceselor integraționiste, România adoptă strategia de realizare a securității prin integrarea în structurile de securitate europene și euroatlantice. Reflecțiile asupra politicii de securitate a României poate fi regăsită în *Excurs în funcționarea structurilor de securitate: noi vremuri, noi actori*, semnată de Constantin Degeratu, Gheorghe Toma și Traian Liteanu. Conținutul studiului se centrează pe funcționarea structurilor de securitate europene, prezentând evoluția transformărilor și impactul evenimentelor majore ale ultimului secol asupra acestora. De asemenea, sunt descrise toate organele Uniunii Europene, accentuat ca factor de decizie Consiliul Uniunii Europene, elucidându-se relațiile existente între principalele organizații de securitate existente în lume [5].

Dintr-o nouă perspectivă de post Război Rece cu iminenta creștere a conflictualității în rezultatul tendinței de globalizare, Dorel Bușe în *Politici și instituții de securitate* prezintă tipurile de conflicte inter și intrastatale, precum și organizațiile internaționale transatlantice cu implicare în securitatea internațională. Sunt descriși factorii de risc la adresa securității umane și componenta energetică a securității, care stă la baza oricărui conflict în parte. Extinderea NATO este prezentată ca un factor care ar contribui considerabil la asigurarea și ameliorarea securității din bazinul Mării Negre. Tot în acest context se discută asupra conceptului politicii de putere adaptat lumii contemporane [6].

În culegerea de articole *Complexity of contemporary international security*, coordonată de Ghiță Bârsan, regăsim articolul *Câțiva factori de stabilitate în Europa de Sud-Est*, semnat de Atanasova Evelina de la Universitatea Națională Militară din

Veliko Târnovo, Bulgaria. Printre analiza factorilor politici, economici, demografici și etnici sunt evidențiate și aspectele crimei organizate și a corupției, ce prezintă un impact puternic asupra stabilității regiunii balcanice. Se menționează necesitatea mai mare pentru încredere și parteneriat, precum și o cooperare, și o integrare mai eficientă prin crearea unui bloc geopolitic sau o uniune vamală. Sunt enumerate amenințări majore în regiune ca migrația ilegală, crima organizată, corupția, traficul de ființe umane și traficul ilicit de armament, care subminează guvernele statelor și oferă un exemplu malițios altor state [7].

Ioan Bidu în lucrarea *Crima organizată transfrontalieră: amenințare la adresa securității internaționale* face o prezentare generală a fenomenului de crimă organizată prin definirea și prezentarea evoluției acesteia atât pe plan național, cât și pe plan internațional. De asemenea, se identifică și caracterul transfrontalier al crimei organizate precum și clasificarea rețelelor în funcție de proveniență națională. Meritul lucrării constă în descrierea amănunțită a formelor de manifestare a crimei organizate transfrontaliere prin indicarea factorilor favorizatori, a cauzelor și efectelor precum și a principalelor tendințe ale evoluției acestui fenomen. O atenție sporită se acordă caracterului global și transfrontalier al criminalității informatice, identificându-se principalele structuri criminale ale acesteia și prezentând experiența altor state în combaterea acestui fenomen.

„Pentru unii analiști, dezvoltarea crimei organizate este strâns legată de dezvoltarea sistemului economico-social. Prin adâncirea diferenței dintre țările bogate și cele sărace se dezvoltă fenomenul imigraționist, permițând totodată lărgirea ariei de acțiune a crimei organizate. În același timp, lipsa de congruență a standardelor sociale, existența unei societăți slab dezvoltate, politici judiciare necorelate și diminuarea puterii statului se dovedesc esențiale pentru apariția structurilor de crimă organizată” [8, p.2]. Crima organizată poate accesa mai rapid noile tehnologii apărute decât organizațiile guvernamentale ale statului datorită veniturilor financiare ilicite și liberalizării circulației [8, p.3]. Deseori crima organizată se intersectează cu instituțiile politice, economice, de securitate și informații și structurile de aplicare a legii [8, p.4]. Crima organizată are un caracter secret și bine organizat, având ca metode principale de acțiune violența și corupția. Odată cu schimbările produse în Europa de Est după căderea regimurilor totalitare ale secolului trecut, apar condiții favorizante pentru dezvoltarea crimei organizate transfrontaliere și amplificarea corupției [8].

Un răspuns la dezechilibrele economice, politice și sociale este fenomenul terorismului internațional, ce devine o amenințare globală. În condițiile dezvoltării asimetrice a lumii moderne, terorismul internațional a devenit un instrument utilizat și atractiv pentru grupările radicale și fundamentaliste. Diverse aspecte ale noii amenințări globale își găsește reflectare în analizele autorilor români.

Cristian Barna în *Forme de manifestare a terorismului contemporan* reflectă asupra terorismului, prezentând delimitările conceptuale, istoricul și tipologia formelor de manifestare a terorismului, principalele grupări teroriste existente în lume, precum și strategii antiteroriste cu factori ce influențează eficiența implementării acestora, inclusiv combaterea conexiunilor dintre terorism și alte amenințări la adresa securității internaționale. Un rol important este atribuit societății civile în managementul informațiilor vizând prevenirea și combaterea amenințărilor teroriste. Societatea civilă nu

trebuie să rămână doar un simplu beneficiar, ci și să contribuie la obținerea informațiilor în vederea prevenirii și combaterii amenințărilor teroriste [9, p.8].

Sesiunea științifică cu participare internațională Uniunea Europeană spațiu de libertate, securitate și justiție dezbate aspecte ale crimei organizate cu implicații asupra securității interne, politica de securitate europeană în contextul relațiilor internaționale – actualitate și perspective, controlul legal al sectorului de securitate, caracterul organizat al criminalității informatice, terorismul-flagel al unei contemporaneități aflată în declin, criminalitatea transfrontalieră în Europa, bioterorismul – provocarea secolului, etc. În contextul noilor sfidări cu care se confruntă omenirea la nivel internațional, analiza problemelor privind crearea spațiului de libertate, securitate și justiție în Uniunea Europeană reprezintă un teren insuficient valorificat de comunitatea academică [10].

Multisectorialitatea securității permite o proliferare a abordării crimei organizate. Cercetătorul Petru Albu în *Crima organizată în perioada de tranziție: o amenințare la adresa securității statelor* generalizează fenomenul de crimă organizată prin istoric, delimitare și definire. Este prezentat aspectul economico-financiar cu factorii psihosociali și juridici ce influențează perpetuarea fenomenului. Se delimitează sferile de acțiune ale crimei organizate prin enumerarea infracțiunilor concrete. Demarcarea tipologiei are loc în funcție de fostele state cu guvernare totalitară și cele cu guvernare democratică. O mare parte a lucrării se concentrează pe mecanismul de prevenire și combatere a fenomenului de crimă organizată în România cu descrierea tuturor formelor prezente pe teritoriul țării și modalităților legale de contracarare a infracțiunilor prezentate. INTERPOL-ul este descris ca organizație polițienească de luptă împotriva crimei organizate internaționale. De asemenea, sunt prezentate și o mulțime de alte instituții statale antrenate în prevenirea și combaterea fenomenului. Un accent deosebit se pune pe contracararea terorismului și lupta împotriva corupției. Este o lucrare amplă prin diversitatea problemelor cercetate și prezentate cu rigurozitate științifică a cauzelor fenomenului de criminalitate organizată și a soluțiilor de control al acestuia. A fost detaliată perioada de tranziție deoarece aceasta este cea mai dinamică, mai greu de surprins, dar și cea mai importantă pentru evoluția ulterioară a fenomenului [11].

Lucrarea autorilor Irena Chiru și Cristian Barna *Contraterorism și securitate internațională* reprezintă o culegere de articole unde se încearcă să se detalieze cât mai mult toate aspectele legate de terorism, începând de la factorii inițiatori, manifestările acestuia în spațiul euroatlantic, categorii de forțe și mijloace de prevenire și combatere a terorismului, prognoze și strategii îndreptate împotriva terorismului internațional. Autorii conjugă punctele de vedere care reflectă perspectivele unor spații culturale și de securitate din toată lumea. Principalul obiectiv a constituit crearea premiselor solide pentru educația și cultura de securitate antiteroristă, prin diseminarea informațiilor referitoare la terorism și furnizarea de recomandări pentru prevenirea și semnalarea unor eventuale atentate. Se promovează ideea că pe măsura avansării democrației unui stat, educația și cultura de securitate trebuie să devină principii și repere în programele guvernamentale [12].

Studiul *Terorismul internațional: factor de risc la adresa securității naționale*, scris de Aurelian Rațiu, prezintă o imagine amplă a fenomenului de terorism internațional. Se prezintă istoricul și factorii generatori ai terorismului, continuându-se cu tipologia aces-

tuia și accentuându-se riscul major pentru securitatea statului. Terorismul internațional este identificat ca risc asimetric alături de altele ca fundamentalismul extremist, conflicte non-militare, crima organizată și terorismul în general. Este definit terorismul ca o formă de conflict neconvențional, purtat fără nici un fel de reguli sau limitări impuse de dreptul internațional sau religie [13, p.8]. Terorismul transnațional este egalat terorismului internațional cu deosebirea că autorii primului sunt autonomi față de orice stat [13, p.28].

O altă fațetă a terorismului prezentată în lucrare este așa - numita zona gri. Prin aceasta se subînțelege că terorismul nu semnifică doar „...acțiuni care implică violența, ci și acte periculoase pentru existența umană și care reprezintă încălcări ale tratatelor internaționale sau ale legii penale din oricare stat” [13, p.71].

„Actele de terorism, inspirate de intoleranță și extremism, sunt strâns legate de alte tipuri de fapte criminale, cum ar fi trafic de droguri, spălare de bani, trafic de ființe umane, piraterie, înrobire, trafic ilegal de arme, materiale nucleare sau agenți biologici ori alte produse cu potențial mortal - adică crima organizată” [13, p.72].

Autorul citat elaborează definiția crimei organizate, reprezentată prin „...activitatea individuală sau de grup prin care sunt controlate și coordonate relațiile dintre diverse acțiuni criminale ce implică traficul de droguri, prostituția, jocurile de noroc etc.” [13, p.72].

„Deși terorismul a fost și ar putea să fie și în continuare expresia unei voințe și acțiuni individuale, el presupune cu necesitate asocierea infracțională. În ultima vreme se observă o tendință clară a grupurilor teroriste, de a se coaliza, de a menține contacte permanente, de a-și uni forțele în scopul atingerii obiectivelor, ceea ce apropie tot mai mult terorismul de crima organizată cu care se identifică și se împletește.” [13, p.72].

„Consecințele acțiunilor teroriste, sub forma crimei organizate, sunt deosebit de grave. De aceea, multe state au modificat conținutul legilor interne, introducând prevederi care incriminează multe alte activități acceptate ca fiind de natură teroristă, după cerințele convențiilor internaționale cu privire la terorism. Aceste activități includ: activități legate de finanțarea actelor teroriste (spălare de bani, contrabandă cu valută, tranzacții financiare cu teroriștii); sabotaj aerian; violențe pe aeroporturile internaționale; pirateria maritimă; violențe împotriva mijloacelor de navigație maritimă și a platformelor fixe și pirateria aeriană. Se incriminează, de altfel, punerea la dispoziție, intenția sau furnizarea de suport material unei organizații teroriste, cât și tentativele sau delicturile incomplete, conspirația, complicitatea și instigarea.” [13, p.72].

„Se observă că prin crima organizată pot fi săvârșite aproape toate infracțiunile prevăzute în legea penală și asta pentru că un cartel criminal combină de fapt trei moduri de organizare, specifice și organizațiilor teroriste. Este de fapt o organizație economico-financiară, fiind în același timp o ierarhie militară autoritară, care presupune utilizarea violenței extreme în atingerea scopurilor criminale, iar în al treilea rând organizarea la care se face apel, asocierea infracțională, structura etnico-religioasă, constituirea în bandă criminală bazată pe coeziunea ce-i asigură o eficacitate de temut.” [13, p.73].

Victor Popescu în *Criminalitatea organizată și securitatea în bazinul Mării Negre* elucidează asemenea aspecte precum globalizarea și influența acesteia asupra securității

cooperării (influențe ale procesului de globalizare, securitate și cooperare în Bazinul Mării Negre); intenții, riscuri, pericole, amenințări de natură criminală și influența asupra securității zonale; căi și modalități de contracarare a traficului de ființe umane, traficului internațional de droguri, migrației ilegale, contrabandei și spălării banilor; modalități de întărire a securității zonale; contribuția României la fortificarea securității în zona Mării Negre prin contracararea criminalității.

Consolidarea cooperării în planul securității nu se limitează la afirmarea de bune intenții, ci se concretizează în construirea de parteneriate, lansarea de inițiative și identificarea de soluții la nivelul instituțiilor statului abilitate în controlul și prevenirea unor factori de risc. Acestea pot aduce contribuții specifice semnificative doar atunci când reușesc să valorifice complementaritățile în medii diverse, depășind diferențele de model cultural și organizațional. Regiunea Mării Negre reprezintă un element central al unui sistem geopolitic și geostrategic în plină evoluție, bazat pe extinderea NATO din Europa spre Asia Centrală, jucând un rol crucial în războiul antiterorist. Regiunea Mării Negre oferă un acces direct forțelor coaliției internaționale împotriva terorismului la teatrele de operațiuni din Asia Centrală și regiunea Orientului Mijlociu Extins [14, p.218].

Autorii români tratează subiectul și din perspectiva instituțiilor de securitate. Colectivul de autori Paul Dănuț Duță, Mihail Teodor Purcărea și Ovidiu Cordoneanu în lucrarea *Organizațiile internaționale și mediul de securitate* consideră că la început de mileniu lumea a intrat într-o nouă fază a evoluției sale, marcată de coexistența și confruntarea unor tendințe pozitive majore cu altele care generează riscuri, amenințări și pericole. Vechea ordine mondială, bazată pe o logică bipolară, caracterizată de rivalitate și capacitate de anihilare reciprocă a unor blocuri de state, a dispărut, iar tranziția postbipolară s-a încheiat, în timp ce germenii construcției unei noi arhitecturi globale de securitate ocupă un loc tot mai important în cadrul preocupărilor comunității internaționale. La nivel global, lumea continuă să rămână puternic conflictuală. Conflictele își au originea atât în domeniul accesului la resurse, la mecanismele de distribuire a acestora și la piețe, cât și în cel al diferențelor identitare de natură etnică, religioasă, culturală și ideologică. Mediul de securitate internațional se află într-o rapidă schimbare. Unele schimbări sunt lineare și previzibile, fie că decurg din evoluția obiectivă a mediului de securitate, fie că reprezintă rezultatul unor strategii și programe. Altele au caracter surprinzător, seismic sau de discontinuitate strategică și sunt însoțite de o doză de incertitudine semnificativă ca natură, amploare și durată. Proliferarea noilor riscuri și amenințări amplifică aspectele de insecuritate ale mediului global, astfel că, în perspectiva următorilor 10-15 ani, ordinea globală va arăta sensibil diferit, în condițiile în care dinamica relațiilor internaționale favorizează eforturile vizând construcția unui nou echilibru internațional [15, p.24].

Globalizarea este principalul fenomen care influențează mediul de securitate contemporan, creând atât oportunități, cât și noi riscuri și amenințări. În acest mediu nici un stat nu se poate izola sau rămâne neutru, nici un stat nu este la adăpost și nici unul nu trebuie să rămână în afara proceselor globale. Securitatea internațională tinde tot mai mult să-și manifeste caracterul indivizibil, iar comunitatea internațională este tot mai conștientă de răspunderile ce îi revin. Principal, globalizarea profilează o șansă reală

de dezvoltare economică pozitivă, aptă să creeze prosperitate, dar înscrierea pe această tendință nu este o certitudine garantată pentru fiecare țară; ea depinde de capacitatea statelor de a exploata astfel de oportunități, pentru ca, în caz contrar, cel mai mare risc pentru o țară este acela de a rămâne în afara proceselor globalizante pozitive [15, p.25].

Globalizarea are efecte atât pozitive, cât și negative. Drept efecte negative sunt amplexarea și consecințele acțiunilor teroriste, care pun astăzi lumea civilizată în fața unui fenomen social internațional fără precedent - terorismul. În fața exploziei acestui flagel, prin efectele și consecințele cărora sunt puse în pericol valorile umane universale, comunitatea internațională, mai solidară și mai unită ca niciodată, se declară gata de a declanșa lupta fără egal cu „forțele răului”, cu germenii și vectorii acestuia. Terorismul a devenit o problemă transfrontalieră publică de gravitate extremă. Dimensiunea internațională a luptei împotriva terorismului a căpătat o importanță capitală, atât în ce privește eforturile de cooperare și susținere politică, dar mai ales în armonizarea și conjugarea eforturilor tuturor elementelor responsabile de combatere a sa [15, p.24].

Astfel, accentul se deplasează treptat, de pe riscurile de natură militară pe cele nemilitare, între care terorismul asociat cu crima organizată constituie riscurile majore, iar vulnerabilitățile interne precum și evenimentele neprevăzute vor dobândi o pondere tot mai mare în probabilitatea evoluției riscurilor spre amenințări.

Autorul vede „integrarea politică” drept unul dintre posibilele răspunsuri adecvate acestei situații de securitate. Aceasta este un proces, dar în același timp și produsul eforturilor de a constitui noi comunități politice și instituții supranaționale. Rolul primordial al „integrării politice” este de a crește stabilitatea regională, de a reduce „apetitul” statelor de a-și rezolva problemele utilizând forța militară și de a pune în aplicare reforma care să transforme instituțiile internaționale din instituții ale statelor în instituții deasupra statelor [15].

O continuare a discuțiilor lansate în cartea anterioară, este lucrarea lui Paul Dănuț Duță *Instituții de securitate*, unde se susține că în cadrul societății internaționale nu există o autoritate politică superioară, „un guvern mondial”, care să fie împuternicit cu funcții de legiferare, de creare a normelor de drept internațional. Dimpotrivă, normele acestui drept sunt create de către state și tot acestea sunt destinatarele lor, ca state suverane, independente și egale în drepturi. Aceste norme capătă valoare juridică și caracter general sau universal prin consensul statelor. În plan intern, statul, educând sau sancționând normele de drept intern, cu excepția normelor privind propria sa activitate, se manifestă ca autoritate politică supremă, care prescrie o anumită conduită persoanelor ce-i sunt subordonate [16, p.17].

Făcând legătură dintre globalizare și securitate, autorul Duță Paul Dănuț susține că principala consecință a globalizării și integrării o reprezintă noua arhitectură de securitate a lumii, care va cunoaște profunde mutații, atât structurale, cât mai ales conceptuale și strategice, mutații care vor trebui să rezolve marea problemă a decalajelor între țările dezvoltate, considerate puteri militare de primă mărime, și cele mai puțin dezvoltate, al căror potențial militar este redus în contribuția lor în înfăptuirea actului global de securitate [16, p.7]. Explicând mecanismul de securitate colectivă internațională, susține ideea că securitatea este în același timp o stare și un mecanism. Starea securității

internaționale depinde de legitimitatea comportamentului statelor, de dorința lor de a recurge la mijloace pașnice, de a coopera, de a rezolva prin negocieri problemele în suspensie [16, p.8].

Un segment important al literaturii examinează problema din perspectiva spațiului unic european. Autorii Marian Curelaru, Sorin Aparaschivei și Alina Orescovici în *Structuri de securitate și apărare din spațiul Uniunii Europene* se axează pe politica europeană de securitate și apărare, relația NATO-UE, perspectivele securității și apărării europene, în contextul lărgirii UE.

În acest proces terorismul internațional, potrivit Strategiei de Securitate a UE din 2003, reprezintă o amenințare strategică. Europa a devenit atât o țintă, cât și o zonă de operațiuni a terorismului internațional. S-a constatat o diversificare a activităților teroriste desfășurate atât de rețele consacrate, cât și de persoane neafiliate la organizații specifice [17, p.53].

Culegerea de articole *Ordinea publică și securitatea cetățeanului. Componentă a securității naționale, coordonată* de George Velicu, apărută cu ocazia desfășurării Simpozionului cu tema: „Ordinea publică și siguranța cetățeanului, componentă a securității naționale”, se concentrează pe tematica: componentele securității naționale, relaționarea dintre sistemul de ordine publică și cel de siguranță națională, autoritatea teritorială de ordine publică, legislația în domeniul ordinii publice, jandarmeria – forță principală de ordine publică, riscuri generate de migrația internațională etc. [18, p.19].

Gheorghe Dincă în articolul *Considerații privind relaționarea dintre sistemul de ordine publică și cel de siguranță națională* se referă la faptul că România își exercită rolul de participant activ la edificarea noii arhitecturi de securitate, implicând actul de violență politică, resursele economice și tehnologice privind predictibilitatea evoluțiilor în domeniile securității internaționale, a securității naționale și ordinii de drept [18, p.20-36]. Sistemul securității naționale a României se definește prin ansamblul mijloacelor, reglementărilor și instituțiilor statului român, care au rolul de a realiza, proteja și afirma interesele fundamentale ale țării [18, p.25]. Autorul susține că abordarea modernă a conceptului securității naționale nu se mai poate face, având în vedere realitatea mediului internațional actual – lărgirea spectrului de riscuri neconvenționale, diversificarea tipologiei crizelor, reacțiile multidirecționale, mobilizarea crescută a vectorilor de forță-simplistă, cu un conținut schematizat, și care să includă o organizare rigidă și o abordare sistemică care să se poată operaționaliza într-un document care să definească interesele fundamentale ale României, precum și obiectivele pentru realizarea lor – strategia de securitate națională [18, p.26]. Totodată, pe fundalul pe care se proiectează dinamica interdependenței evoluțiilor securității din mediul intern și cel internațional este totuși unul pozitiv, fiind constituit de generalizarea la nivel european a spiritului de cooperare și dialog pentru consolidarea securității pe continent, precum și de implicarea tot mai activă a ONU, NATO, UE, OSCE și a celorlalte instituții europene ori organizații internaționale în gestionarea complexelor problemelor de securitate și stabilitate globale [18, p.35].

Autoarea Maria Stoicovici în *Securitate și migrație* include explicații asupra conceptului de securitate națională, securitate și noua ordine internațională, România în sistemele de securitate euroatlantică, România – furnizor de securitate, implicațiile

imigranților asupra securității națiunilor. În percepția autoarei, noile forme de securitate sunt securitatea comună și securitatea cooperativă. Face și explicații asupra acestor două noțiuni. Securitatea comună pleacă de la premisa că „securitatea mea” depinde de a altora și trebuie asigurată în așa manieră, încât să nu o diminueze pe a altora. Securitatea cooperativă a fost concepută în ideea că lupta contra terorismului și a armelor de distrugere în masă poate fi dusă la modul cel mai eficient prin sporirea eforturilor de cooperare [19, p.41].

Mediul internațional de securitate este în continuă mișcare și transformare. Se reconfigurează noi realități, apar noi procese. Toate acestea obligă statul român să-și readapteze strategia sistemului său de securitate la aceste schimbări și să o integreze în sistemul general de securitate, pentru a putea să facă față riscurilor și amenințărilor ce pot afecta România - prin constituirea de noi forțe compensatoare pentru a răspunde amenințărilor specifice [19, p.48].

Meritul incontestabil al lucrării *Realități și perspective ale mediului de securitate*, realizată de Alexandru Ioan Dumitru, constă în faptul că propune un model, mai precis, o structurare a unei Strategii de ordine și securitate publică, înțeleasă ca știință, artă și practică a realizării, asigurării, menținerii, protecției, apărării, impunerii și restabilirii ordinii și securității publice [20, p.7]. Autorul se axează pe analiza evoluției mediului de securitate la început de secol și mileniu (mediul global și european de securitate); apariția stărilor de insecuritate la început de secol și mileniu; dimensiunea geopolitică a globalizării și structurile de ordine publică, structura proceselor globale în cadrul noii ordini mondiale; fizionomia mediului de securitate în epoca globalizării și impactul său asupra dinamicii structurilor de ordine publică; mediul de securitate și ordinea publică în situații excepționale [20, p.14-15].

Lucrarea *Strategia de securitate națională a României: evoluții și tendințe între securitatea regională și cea euroatlantică*, semnată de Georgeta Chirleşan, debutează prin definirea scopurilor și metodologiei de cercetare în probleme de strategii de securitate, precum și prezentarea definițiilor conceptuale. De asemenea, este arătată evoluția mediului de securitate în perioada de după Războiul Rece, mediul de securitate în Europa Centrală și de Est, starea actuală și perspectivele de viitor. Textul lucrării reprezintă o cercetare comparativă aprofundată a Strategiilor de securitate ale Cehiei, Poloniei, României, Slovaciei și Ungariei. Cu aceste strategii se operează în Europa Centrală și de Est, reușind să genereze măsuri pentru sporirea rigorii strategiei de securitate în sine. Analiza comparată a permis o expunere exhaustivă și o analiză calitativă a convergențelor, paralelismelor și divergențelor în tendințele de evoluție ale securității regionale în Europa Centrală și de Est. Problema strategiei de securitate a României a fost abordată din punctul de vedere al factorilor ce au determinat evoluția acesteia [21].

Lucrarea *Diplomația apărării și securitatea internațională* a autorilor Teodor Frunzeti și Dorel Bușe identifică diplomația ca pe un instrument de soluționare pe cale pașnică a crizelor internaționale, prezintă unele aspecte ale politicii externe a României și arată rolul misiunilor diplomatice. Pe lângă evoluția diplomației publice și rolul său în asigurarea păcii și securității internaționale este prezentat și rolul diplomației preventive

și a diplomației coercitive în asigurarea păcii și securității internaționale. Diplomația publică este plasată central în strategia națională de politică externă și evidențiază activitatea organizațiilor internaționale, organizațiilor nonguvernamentale și companiilor multinaționale. Diplomația publică este diferențiată de cea clasică prin faptul că nu interacționează cu guverne străine, ci cu indivizi, grupuri sociale, organizații nonguvernamentale și organizații internaționale [22, p.89].

Printr-o viziune modernă a interpretărilor se caracterizează studiul *Conceptul de securitate de la tradiție la contemporaneitate*, semnat de Gabriela Mirela Jugar. Lucrarea promovează ideea potrivit căreia starea de insecuritate la nivel zonal, regional sau global pornește de la nivelul individului. Este abordată noțiunea de cultură de securitate, ce este încadrată în dimensiunea nonmilitară a securității. Ca factor determinant al transformării securității este indicată globalizarea, centrarea atenției pe dimensiunea nemilitară a securității nefiind suficientă pentru lupta împotriva terorismului și altor tipuri de amenințări asimetrice. Globalizarea este prezentată ca o sursă de tensiune între cei care beneficiază și cei care sunt dezavantajați prin efectele sale [23, p.5]. Interesele actorilor la nivel național, regional și global devin interdependente și inseparabil legate de stabilitatea și securitatea întregii lumi, generând nevoia de cooperare internațională multilaterală [23, p.6].

O atenție deosebită se acordă unei noi categorii de riscuri „...asimetrice, neconvenționale, neclasice, ce pot consta în acțiuni armate și nearmate deliberate, având ca obiectiv afectarea securității naționale prin provocarea de consecințe directe sau indirecte asupra vieții economico-sociale a țării. Între riscurile de acest tip se pot enumera: terorismul politic transnațional și internațional, inclusiv sub formele sale biologice și informatice; acțiuni ce pot atenta la siguranța sistemelor de transport intern și internațional; acțiuni individuale sau colective de accesare ilegală a sistemelor informatice; acțiuni destinate în mod premeditat afectării imaginii unei țări în plan internațional sub diferite forme și în împrejurări variate, cu efecte asupra credibilității și seriozității în îndeplinirea angajamentelor asumate; agresiunea economico-financiară; provocarea deliberată de catastrofe ecologice.” Conceptul de asimetrie se explică prin imposibilitatea de a aplica o pedeapsă pe măsură pentru infracțiuni contra securității personale, de grup sau naționale, de exemplu în cazul unui atac terorist sau a victimelor narcomaniei. Astfel modul de înfăptuire a unei infracțiuni conform unei obișnuințe sau așteptări este exclus [23, p.16].

Criminalitatea organizată transfrontalieră împreună cu terorismul sunt reprezentate ca „...amenințări asimetrice pentru securitatea comunității internaționale, care, în foarte multe cazuri, trebuie privite într-o profundă interacțiune dată de natura fluctuantă a ambelor fenomene transfrontaliere, de utilizarea unor metode și tactici violente, de realizare a obiectivelor propuse (chiar dacă motivațiile sunt diferite) de implicare în afaceri criminale dar și semilegale, pentru camuflarea acțiunilor ilicite și de spălare a banilor, activități planificate de structuri organizate, piramidale ce au la bază reglementări rigide și oculte de aderare, protecție și sancțiune a membrilor. În prezent, se poate vorbi de o criminalitate strategică ce reprezintă o combinație letală între crimă organizată și terorism, ce urmărește uzurparea puterii politice, prin crearea unei economii paralele

care deteriorează credibilitatea instituțiilor fundamentale ale statului de drept în fața cetățenilor, ce se confruntă cu o lezare a drepturilor și libertăților fundamentale, dar și cu riscurile provocate de infraționalitatea transfrontalieră atât la nivelul securității individuale, cât și ale comunității în general.” [23, p.17].

„Globalizarea implică și reprofesionalizarea crimei organizate, dar și a terorismului. Rețelele se folosesc de ultimele cuceriri în materie de tehnologie și comerț pentru a-și extinde și perfecționa activitățile ilegale, dovedind o maximă eficiență și dispunând de resursele financiare necesare pentru a garanta orice tip de acces la tehnologia modernă de care au nevoie. Acestea nu se rezumă doar la informatică, ci includ în egală măsură telecomunicațiile și ceea ce conține o valoare materială.” [23, p.21].

„Demersul de la unipolaritate către o lume multipolară va fi de lungă durată, timp în care Comunitatea Internațională va cunoaște, probabil, o restructurare profundă, iar integrarea globală și cea regională vor coexista cu tendința contradictorie de fragmentare și ierarhizare a lumii.” [23, p.47].

„În timp ce globalizarea face aproape improbabil un război între marile puteri, amplificarea riscurilor asimetrice generează tot mai des motive de conflict. În condițiile diminuării rapide a resurselor naturale, concomitent cu creșterea demografică accentuată, bătălia pentru resursele strategice a rămas cel mai stabil element provocator de conflict. Lupta pentru acestea se va intensifica, iar regruparea țărilor, în funcție de interese, în jurul noilor centre de putere se va contura din ce în ce mai evident. Vom asista, probabil, la afirmarea și creșterea presiunii acestora pentru atragerea în sfera lor de influență a unui număr cât mai mare de țări în scopul de a ocupa un loc cât mai avantajos în noua ordine mondială. Această configurație va fi hotărâtă de interese, de capacitatea de cunoaștere, de volumul și calitatea informațiilor, de puterea tehnologică și de accesul la resurse.” [23, p.47].

Culegerea de articole *Evaluarea cooperării transfrontaliere la frontierele României*, coordonată de Ioan Horga, reprezintă o evaluare a cooperării transfrontaliere în regiunea Europei Centrale și de Est. Având în vedere zona de interes, Alin-Ciprian Gherman în articolul *Evaluarea cooperării polițienești transfrontaliere în domeniul transporturilor rutiere* menționează că instituționalizarea cooperării transfrontaliere s-a produs la Madrid la 21 mai 1980 prin adoptarea „Convenției cadru europeană privind cooperarea transfrontalieră a colectivităților sau autorităților teritoriale” [24, p. 90]. La nivel regional cooperarea se realizează prin intermediul Europol și centrul SECI, la nivel global prin OIPC INTERPOL, la nivel multilateral prin grupuri de lucru speciale, iar la nivel bilateral prin intermediul ofițerilor de legătură și instituția atașărilor de afaceri interne [24, p.91]. Astfel, schimbul de informații reprezintă un element-cheie în cooperarea polițienească. Acest schimb de informații se realizează prin intermediul punctelor de contact, centrelor și birourilor comune existente.

Lucrarea lui Aurelian Rațiu *Gestionarea dinamicii conflictelor asimetrice* este axată pe cea mai actuală temă de cercetare în domeniul de securitate, și anume pe asimetria amenințărilor și riscurilor la adresa securității. Accentul major se pune pe conflictele asimetrice ce se află în continuă transformare, precum și pe necesitatea identificării modelelor eficiente de gestionare ale acestor conflicte. Asimetria este definită ca o

diferențiere la cantitatea și calitatea forțelor și mijloacelor de luptă, concepțiile și planurile de acțiune, capacitățile logistice, timpii de reacție, dar și modalitățile felurite de exploatare a vulnerabilităților celuilalt [25, p.9].

„Din perspectiva Institutului de Studii Strategice din SUA, asimetria înseamnă „... a acționa, a organiza și a gândi în mod diferit față de oponenți, pentru a fi în măsură să se obțină efecte maxime din avantajele proprii, a exploata slăbiciunile adversarilor, a cuceri inițiativa și a obține o mai mare libertate de acțiune.” Ea poate face uz de metode diferite, tehnologie, valori și organizații, perspectiva timpului sau o combinație a acestuia [25, p.10].

Deși în peisajul publicistic românesc se constată o serie de abordări circumscrise domeniului studiilor de securitate, care păstrează o linie euroatlantică și se limitează la prezentarea americano-occidentală, totuși se conturează opinii care se dovedesc a fi diferite de majoritatea.

Lungu Eugen, participant în calitate de ofițer la acțiunile de menținere a păcii în Albania, Afganistan, Kosovo, actualmente cadru didactic la Universitatea Europei de Sud-Est, prin *Zece ani de turbulențe în securitatea lumii 2001-2011* lansează polemica asupra unei teme mai sensibile, reflectând asupra doctrinei lui George W. Bush, fundamentalismul islamic din secolul XXI, semnificația Jihadul-ui și impactul acestuia asupra securității globale, NATO și drepturile omului, naționalismul arab în sec. XXI, incertitudini egiptene post-Mubarak, democrația suverană din Federația Rusă și securitatea globală, naționalismul extremist și securitatea UE, conflictele din Libia și sfârșitul epocii „Muammar Gaddafi”.

Consecințele acestui deceniu 2001-2011 de turbulențe în mediul de securitate internațional rămân sub semnul întrebării și al îngrijorării. Autorul nu se îndoiește de faptul că terorismul este principala amenințare la adresa securității internaționale la început de secol XXI. Dar modalitatea în care s-a lansat războiul împotriva terorismului, utilizând un arsenal propagandistic care a lăsat de multe ori să se înțeleagă că reprezintă o acțiune majoră împotriva unor țări islamice, poate fi considerată una dintre marile greșeli de politică internațională pe care le-a comis un președinte american. (Se are în vedere greșeala făcută de America lui George W. Bush odată cu lansarea controversatului concept – Războiul împotriva terorismului - Global War on Terrorism GWOT, care, din nefericire, produce efecte și astăzi și, probabil, va provoca și „mâine”). Readucerea în actualitatea anului 2001 a ideii de „Cruciadă”, concomitent cu utilizarea unor concepții agresive precum „islamofascism” sau „islamism egal terorism”, au produs deservicii greu de evaluat de către generațiile prezente și viitoare care doresc cu siguranță o lume mai bună și fără războaie [26].

Sinteza celor mai relevante surse în materie de securitate ne permite să ajungem la concluzia că în mediul academic și cel universitar românesc se conturează un cadru comprehensiv al studiilor de securitate din următoarele perspective: militar, politic, economic, de mediu și social.

Conceptul de securitate devine din ce în ce mai instituționalizat în relațiile internaționale. Dezbaterile de securitate identifică tendințe de globalizare, regionalizare

și locale. Mediul de securitate internațional cunoaște transformări profunde generate de procesele de globalizare și regionalizare, extinderea democratizării la scară planetară, stabilirea noilor tipuri de raporturi interstatale.

Asistăm în prezent la transformări profunde ale mediului de securitate. Actualul mediu de securitate își conturează următoarele trăsături prin existența unipolarității SUA, afirmarea tot mai evidentă a UE ca factor de stabilitate și progres, apariția și consacarea unor actori internaționali non-statali.

Noii actori internaționali non-statali au ca principale trăsături lipsa apartenenței la un areal geografic, conducerea după reguli și norme specifice și raportarea la alte valori decât cele naționale. Afirmarea și aplicarea unor soluții și metodologii noi în dezvoltarea și funcționarea instituțiilor și organizațiilor politice, economice și de securitate internaționale.

Procesul de trecere a numeroase țări de la funcția de apărare națională la cea de apărare colectivă și extinderea zonei spre un concept de mult mai largă deschidere și implicare complexă, cel de securitate colectivă, presupune nu numai concepte noi, dar și structuri și modalități de acțiune adecvate riscurilor și amenințărilor asimetrice non-clasice. Politica de securitate a României este parte componentă a politicii generale a statului. România din consumator al politicilor de securitate treptat se transformă în furnizor de securitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bahrin Dorel. Politici și strategii de securitate. București: Editura Victor, 2011. 307 p.
2. Bădălan Eugen, Bogdan Vasile. Organizații și structuri de securitate. Pref.: Alexandru T. Bogdan. București: Editura Militară, 2009. 315 p.
3. Bădălan Eugen, Zaharescu Laurian, Bogdan Vasile. Sisteme globale de securitate. Ed. a 3-a rev. București: Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2009. 150 p.
4. Chiriac Mircea Dănuț, Emil Ion, Daniel Dumitru. Organizații și instituții politice și de securitate. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2007. 170 p.
5. Degeratu Constantin, Toma Gheorghe, Liteanu Traian. Excurs în funcționarea structurilor de securitate: noi vremuri, noi actori. București: Editura A.N.I., 2007, 182 p.
6. Bușe Dorel. Politici și instituții de securitate. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2014. 414 p.
7. Atanasova Evelina. Câțiva factori de stabilitate în Europa de Sud-Est. În: Complexity of contemporary international security / Coord. Ghiță Bârsan. Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, 2014. 204 p.
8. Bidu Ioan. Crima organizată transfrontalieră: amenințare la adresa securității internaționale. București: Editura A.N.I., 2004. 200 p.
9. Barna Cristian. Forme de manifestare a terorismului contemporan. București: Editura Academiei Naționale de Informații „Mihai Viteazul”, 2014. 172 p.
10. Sesiunea științifică în participare internațională: Uniunea Europeană spațiu de libertate, securitate și justiție. Ministerul Administrației și Internelor. Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”. Volumul II. Craiova: Editura SITECH, 2012. 616 p.
11. Albu Petru. Crima organizată în perioada de tranziție: o amenințare la adresa securității statelor. București: Editura Ministerului Internelor și Reformei Administrative, 2007. 488 p.
12. Chiru Irena., Barna Cristian. Contraterorism și securitate internațională. București: Top Form, 2007. 246 p.
13. Rațiu Aurelian. Terorismul internațional: factor de risc la adresa securității naționale., Sibiu: Burg, 2006. 158 p.
14. Popescu Victor. Criminalitatea organizată și securitatea în bazinul Mării Negre. Iași: Editura PIM, 2010. 290 p.

Contribuții ale autorilor români la studiul securității internaționale

15. Duță Paul Dănuț, Purcărea Mihail Teodor, Cordoneanu Ovidiu. Organizațiile internaționale și mediul de securitate. Sibiu : Techno Media, 2008. 270 p.
16. Duță Paul Dănuț. Instituții de securitate. Sibiu: Techno Media, 2011. 295 p.
17. Curelaru Marian, Aparaschivei Sorin, Orescovici Alina. Structuri de securitate și apărare din spațiul Uniunii Europene. București: Editura Academiei Naționale de Informații, 2008. 138 p.
18. Dincă Gheorghe. Considerații privind relaționarea dintre sistemul de ordine publică și cel de siguranță națională. În: Ordinea publică și securitatea cetățeanului. Componentă a securității naționale. Coord. Velicu George. Craiova: Sitech, 2013. 284 p.
19. Stoicovici Maria. Securitate și migrație. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2013. 98 p.
20. Dumitru Alexandru Ioan. Realități și perspective ale mediului de securitate. București: Editura Universitară, 2010. 270 p.
21. Chirleşan Georgeta. Strategia de securitate națională a României: evoluții și tendințe între securitatea regională și cea euro-atlantică. Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, 2013. 236 p.
22. Frunzeti Teodor, Bușe Dorel. Diplomația apărării și securitatea internațională: volum de studii. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2013. 302 p.
23. Jugar Gabriela Mirela. Conceptul de securitate de la tradiție la contemporaneitate. Câmpulung Muscel: Editura LARISA, 2012. 58 p.
24. Gherman Alin-Ciprian. Evaluarea cooperării polițienești transfrontaliere în domeniul transporturilor rutiere. În: Evaluarea cooperării transfrontaliere la frontierele României./ Coord. Horga Ioan. Oradea: Primus, 2013. 208 p.
25. Rațiu Aurelian. Gestionarea dinamicii conflictelor asimetrice. Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, 2012. 186 p.
26. Lungu Eugen. Zece ani de turbulențe în securitatea lumii 2001-2011. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2013. 254 p.

DIMENSIUNEA TERITORIALĂ A PUTERII PUBLICE LOCALE DIN REPUBLICA MOLDOVA: POSIBILE SOLUȚII DE ATENUARE A EFECTELOR FRAGMENTĂRII TERITORIALE

TERRITORIAL DIMENSION OF LOCAL PUBLIC POWER IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: POSSIBLE SOLUTIONS TO MITIGATE THE EFFECTS OF TERRITORIAL FRAGMENTATION

Sergiu CORNEA, *doctor în științe politice,*
Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul
prorectorusc@gmail.com

Rezumat

Organizarea teritorială a puterii publice locale și intermediare variază de-a lungul a două axe: nivelurile organizării teritoriale a puterii publice și dimensiunea colectivităților teritoriale locale. Scopul studiului este de a analiza și de a evalua tendințele științifice actuale privind organizarea teritorială a puterii publice și a dimensiunii optime a colectivităților locale. Sunt investigate două probleme importante: fragmentarea teritorială și soluțiile privind diminuarea fragmentării. Identificarea dimensiunii optime a autorităților publice locale este marcată de o dilemă esențială: este posibil să existe un compromis între preocupările fundamentale democratice și cele economice? În încercarea de a răspunde la această întrebare au fost înaintate și argumentate două ipoteze esențiale privind dimensiunea optimă a puterii locale: ipoteza economiilor de scară și ipoteza Tiebout. Datele cantitative prezentate demonstrează că Republica Moldova poate fi considerată un stat fragmentat teritorial. În condițiile Republicii Moldova există trei căi reale de a consolida capacitatea administrativă a colectivităților locale și de a soluționa problema organizării teritoriale a puterii publice locale: prima - fuzionarea colectivităților teritoriale locale, a doua - crearea cadrului propice pentru consolidarea cooperării intercomunale în scopul soluționării problemelor, și a treia - crearea condițiilor de cooperare transfrontaliere a colectivităților locale.

Cuvinte-cheie: *organizare teritorială a puterii publice, consolidare, fragmentare teritorială, cooperare intercomunală, cooperare transfrontalieră.*

Summary

The territorial organization of the local and intermediate public power varies along two axes: the levels of the territorial organization of the public power and the size of the local territorial municipalities. The purpose of the study is to analyse and evaluate the current scientific trends regarding the territorial organization of public power and the optimal dimension of local municipalities. There are investigated two important issues: the territorial fragmentation and the solutions to reduce fragmentation. The identification of the optimal size of the local public authorities is marked by an essential dilemma: is there a compromise between the democratic and economic fundamental concerns? In the attempt to answer this question, there were submitted and justified two essential assumptions about the optimal size of the local power: the economies of scale and the Tiebout hypotheses. Republic of Moldova can be considered a territorially fragmented state. In the Republic of Moldova conditions there are three real ways to strengthen the administrative capacity of

the local municipalities and to solve the problem of the territorial organization of the local public power: the first - the merging of the local territorial municipalities, the second - the creation of a favourable framework for the consolidation of the inter-municipal cooperation in order to solve the existing problems and the third – the creation and the stimulation of the cross-border cooperation of the local municipalities.

Keywords: territorial organization of public power, consolidation, territorial fragmentation, inter-municipal cooperation, cross-border cooperation.

Cadrul teoretic privind dimensiunea teritorială a puterii locale

Scopul acestui studiu este de a analiza abordările relevante din literatura de specialitate și de a evalua cunoștințele actuale referitor la organizarea teritorială a puterii publice și a dimensiunii optime a colectivităților locale. Sunt investigate două probleme importante: fragmentarea teritorială și soluțiile privind diminuarea fragmentării.

În spațiul public este aproape unanim acceptată afirmația potrivit căreia Republica Moldova, o țară cu o populație mică, are „prea multe” colectivități teritoriale locale. Vom investiga această afirmație prin referire la viziunile autorilor preocupați de cercetarea acestei probleme și prin compararea mărimii medii a populației colectivităților locale din Republica Moldova cu cele din alte țări. Cea de-a doua afirmație, potrivit căreia mai puține autorități locale și mai mari, create prin amalgamări, ar aduce atât reduceri ale costurilor, cât și servicii mai bune prin economii de scară, va fi investigată prin referire la experiența acumulată de statele care au realizat reforme de consolidare a colectivităților locale, dar și ale acelor state care au optat pentru crearea oportunităților pentru cooperarea intercomunală și transfrontalieră.

Cele două probleme enunțate prezintă interes științific, având în vedere necesitatea consolidării capacității administrative a colectivităților locale. Capacitatea administrativă, exprimată adesea prin ansamblul resurselor materiale, instituționale și umane de care dispune o entitate teritorială, precum și acțiunile pe care le desfășoară aceasta pentru exercitarea competențelor [1, p.21] este un indicator important în delimitarea teritoriului, dar și factor explicativ pentru diferențele înregistrate în dezvoltarea social-economică a acestora. Legea nr. 764-XV din 27.12.2001 [2] statuează că „unitatea administrativ-teritorială de sine stătătoare se formează dacă are o populație, de regulă, de cel puțin 1500 de locuitori și dispune de mijloace financiare suficiente pentru întreținerea aparatului primăriei și instituțiilor sferei sociale”. Articolul 11 alin. 3 al Legii nr.435-XVI din 28.12.2006 [3] prevede în mod expres că: a) „unitatea administrativ-teritorială” trebuie să dispună de capacitate administrativă și potrivit prevederilor alin. 2 al aceluiași articol „capacitatea administrativă este recunoscută ca fiind adecvată statutului legal al unei autorități publice locale atunci când cheltuielile administrative ale acesteia nu depășesc 30 la sută din suma totală a veniturilor proprii”) și b) numărul populației „unității administrativ-teritoriale” este mai mare decât numărul minim necesar stipulat în art.17 alin.2 al Legii nr.764-XV din 27.12.2001. [2] După cum se vede, elementul esențial al capacității administrative este dat de volumul veniturilor proprii din suma veniturilor colectivității locale. V. Cornea, pornind de la ideea că activitatea autorităților publice locale depinde în mod firesc de resorturile psiho-sociologice ale colectivității teritoriale

locale, utilizează conceptul „capacitate administrativă” în sens de „aptitudine a instituțiilor publice de a identifica obiective clare, institui priorități precise și a le implementa eficient”. Într-o astfel de abordare aspectele tipice ale capacității administrative sunt: calitatea funcționarilor publici, gradul de diseminare a tehnologiilor informaționale în sectorul public, stilurile de interacțiune etc. Prezența unor resurse financiare și simpla contabilizare a cheltuielilor administrative nu vorbește despre calitatea realizării sarcinilor administrative. [4, p.36-37, 41,109.]

O metodologie a evaluării capacităților administrației publice locale a fost elaborată în cadrul Programului Comun de Dezvoltare Locală Integrată al PNUD Moldova în anul 2010. [5] Metodologia, în opinia autorilor, permitea în premieră evaluarea practică a capacităților APL din Republica Moldova și va putea „măsura” competitivitatea și avantajul unei organizații. Domeniile ce se pretau a fi evaluate erau următoarele:

- Datele generale privind localitatea (raionul). Tendințe principale;
- Cadrul normativ, organizatoric și funcțional;
- Competențele, responsabilitățile și atribuțiile APL;
- Calitatea procesului decizional și capacitatea managerială;
- Managementul resurselor umane;
- Capacitatea de planificare strategică și de atragere a investițiilor;
- Managementul financiar;
- Capacitatea de relaționare.

În perioada guvernului Leancă a fost elaborată o metodologie de evaluare a capacității administrative a autorităților administrației publice locale de nivelul întâi și nivelul al doilea. Evaluarea capacității administrative a autorităților administrației publice locale se preconiza să fie realizată pe baza următoarelor criterii:

- Capacitatea organizatorică și de planificare strategică;
- Capacitatea funcțională de realizare a competențelor din domeniile proprii de activitate și prestarea serviciilor publice;
- Capacitatea de management financiar;
- Capacitatea de management a resurselor umane;
- Capacitatea de management al proiectelor;
- Capacitatea de relaționare și asigurare a transparenței;
- Aspectul legal al activității AAPL. [6]

Dar această Metodologie a rămas doar la nivel de intenție, nefiind aprobată de Guvern.

Autorii „Raportului de evaluare a capacității administrative a autorităților administrației publice locale”, publicat în noiembrie 2010, menționau drept concluzie principală faptul că, colectivitățile locale din Republica Moldova „posedă capacități în general limitate, suferă de o subfinanțare cronică, de lipsa marcantă a resurselor materiale și umane specializate în domenii de mare importanță și practică, de aceea, mai ales în mediul rural, o administrare pe care o putem caracteriza ca fiind, într-o măsură covârșitoare, de subzistență autarhică, aspecte care fac ca perspectiva asigurării unei autonomii locale autentice și a descentralizării conexe să pară destul de îndepărtată”. [7]

Capacitatea administrației publice locale este adesea considerată insuficientă pentru a justifica o descentralizare reală, adică transferul de competență și autoritate pentru

vării domenii de la nivel central la nivel local. Pentru statele din spațiul postsovietic capacitatea administrativă redusă a autorităților publice locale reprezintă o reală problemă, având ca efect renunțarea de către guvernele centrale la descentralizarea autorității în domeniul realizării politicilor publice. Disfuncțiile nivelelor local și regional de exercitare a puterii publice în țările care au pornit pe calea edificării societății democratice sunt considerate ca fiind una din cauzele principale ale insuccesului realizării reformelor democratice. [8] Din aceste considerente va fi examinată și problema identificării soluțiilor pentru consolidarea capacității administrative a autorităților locale.

Este Republica Moldova un stat fragmentat?

Înainte de a răspunde la întrebarea dacă este sau nu Republica Moldova un stat fragmentat și care ar fi criteriile definitorii ale unui stat fragmentat este binevenit a analiza dacă această situație se atestă și în alte state europene.

La începutul anilor 70 ai sec. XX a avut loc un proces de consolidare teritorială de-a lungul întregii Europe Centrale și de Est. În mare măsură, această schimbare a fost inspirată de argumentele teoretice ale reformei și de credința foarte puternică și larg răspândită din partea liderilor comuniști în economia de scară. Comunele poloneze au fost comasate în 1973, iar numărul lor a fost redus de la cca 4.000 până la circa 2.400. În Ungaria, numărul municipiilor a fost redus de la 3.021 în anul 1962 la 1.364 în anul 1988. În Republica Cehă, numărul municipiilor a fost, de asemenea, redus de la 11.459 în 1950 la 4.101 în 1988. În Bulgaria, numărul municipiilor a fost redus de la 2.178 în 1949 la 255 spre sfârșitul anului 1980.

Începutul anului 1990 a fost marcat de fragmentarea teritorială în multe din aceste țări, un proces care poate fi perceput ca o reacție a amalgamării forțate din anul 1970. În Ungaria, numărul municipiilor a crescut brusc la 3.133 în 1992, în timp ce creșterea în Republica Cehă era de aproape 50% și numărul municipiilor slovace a crescut cu peste 20%. Procesul fragmentării în Polonia a fost mai puțin pronunțat. Începând cu anul 1988, numărul municipiilor poloneze a crescut cu mai puțin de 5%. Ca urmare, în prezent în Europa Centrală și de Est avem exemple de țări cu multe administrații publice locale mici (Republica Cehă, Slovacia, Ungaria, Ucraina, Letonia, sau într-o măsură mai mică, Estonia).

Se consideră că unul dintre principalele motive pentru stabilirea mai multor colectivități locale de dimensiuni mici este promovarea democrației, însă nu trebuie subestimată nici revitalizarea sistemelor locale constituite în perioada pre-socialistă și continuarea tradiției democratice, care a fost aproape uitată. În țările Europei de Sud-Est s-au constituit două subgrupuri de susținători a pro-democrației. Un subgrup este alcătuit din Republica Cehă, Slovacia și Ungaria, cu cele mai mici municipalități din Europa, iar celălalt cuprinde unele dintre fostele republici iugoslave - Slovenia, Croația și Macedonia, care au stabilit municipalități de dimensiuni medii.

În Republica Cehă, aproape 10% din colectivitățile locale au mai puțin de 100 locuitori, aproape 60% au mai puțin de 500 de locuitori, iar 80% au mai puțin de 1.000 de locuitori. În Slovacia, peste 4% din colectivitățile locale au mai puțin de 100 locuitori, iar 41% sunt sub 500 locuitori. În Ungaria, colectivitățile locale sub 500 de locuitori constituie 15%.

În cele din urmă, mai multe țări europene și-au păstrat unitățile locale tradiționale, deși foarte diferite. În grupul tradiționaliștilor se află Franța, Spania, Italia, Elveția, Irlanda și Polonia. Ei au tot felul de municipalități, de la foarte mici (Franța, Elveția) și mijlocii (Spania, Italia) până la cele mari (Polonia) și foarte mari (Irlanda). [9, p.17; 10, p.1178-1180]

Franța, de exemplu, are colectivități teritoriale primare foarte numeroase, multe din ele fiind foarte mici. Există circa 36.500 de comune în metropolă și 200 peste mări, iar dintre acestea peste 23.000 au sub 500 de locuitori, între care 3.500 au o populație sub 100 de locuitori. [11, p.127-128]

Dimensiunea medie a colectivităților teritoriale locale franceze este de 1.720 locuitori, iar a celor din Cehia – de 1.640 de locuitori. În acest context, menționăm că dimensiunea medie a colectivităților locale din statele Uniunii Europene este de 5.400 locuitori, iar în SUA – de 7.400. [12, p.2]

Evoluția numărului colectivităților locale în statele europene este prezentată în *Tabelul 1*.

Tabelul 1. Evoluția numărului colectivităților locale în statele europene

Statul	1950	1992	Rata de descreștere
Bulgaria	2178	255	88.3
Suedia	2281	286	87.5
Danemarca	1387	275	80.2
Belgia	2669	589	77.9
Marea Britanie	2028	484	76.1
Cehia	11051	6196	43.9
Austria	3999	2301	42.5
Norvegia	744	439	41.0
Olanda	1015	647	36.3
Finlanda	547	460	15.9
Islanda	229	197	14.0
Spania	9214	8082	12.3
Luxembourg	127	118	7.1
Franța	38814	36763	5.3
Elveția	3097	3021	2.5
Grecia	5959	5922	0.6
Portugalia	303	305	-0.7
Italia	7781	8100	-4.1

Sursa: The size of municipalities, efficiency and citizen participation. Local and regional authorities in Europe, No. 56. Strasbourg: Council of Europe Press, 1995, p.16.

P. Swianiewicz propune de a numi sisteme „fragmentate” acele sisteme în care o proporție considerabilă (peste 25%) a colectivităților locale este mai mică de 1000 de locuitori, în timp ce o vastă majoritate (peste 66%) este mai mică de 5.000. [13, p.300] Iar potrivit opiniei lui I. Kopric, se poate face următorul algoritm al fragmentării: unitățile foarte mici sunt cele cu mai puțin de 1.000 de locuitori; unitățile mici sunt cele cu mai puțin de 5.000 de locuitori; unitățile de dimensiuni medii au între 5.000 și 15.000 de locuitori; municipalitățile mari cuprind între 15.000 și 40.000 de persoane, în timp ce guvernele locale extrem de mari au peste 40.000 de locuitori. [10, p.1176-1178]

În Republica Moldova, deși Legea nr.764-XV din 27.12.2001 (art.17, pct.2) [2] prevede că „unitatea administrativ-teritorială de sine stătătoare se formează dacă are o populație, de regulă, de cel puțin 1500 de locuitori și dispune de mijloace financiare suficiente pentru întreținerea aparatului primăriei și instituțiilor sferei sociale”, aproximativ 27 % dintre acestea nu corespund normei legale, având o populație mai mică, [14, p.44] iar 88 % din localitățile Republicii Moldova au mai puțin de 5 mii de locuitori, inclusiv și 9 orașe. [15] Fragmentarea teritorială persistă și la nivelul intermediar. Raionul Basarabeasca cu 28 847 de locuitori este de 4,35 ori mic decât raionul Orhei, cel mai mare ca număr de populație (125 557 locuitori). După numărul colectivităților locale – șase la număr, același raion este mai mic de 6,2 ori decât raionul Florești cu 37 colectivități locale, iar după suprafață – 290 km² este mai mic de 5,2 ori decât raionul Cahul, cel mai mare raion ca suprafață și care are 1545 km². [16, p.13,33; 17, p.64]

În afară de caracteristicile cantitative, structurile administrative locale sunt influențate și de configurarea entităților teritoriale. Se are în vedere imperfecțiunea stabilirii hotarelor. Din perioadele anterioare au fost moștenite nesuprapunerea hotarelor raioanelor administrative, economice și etnice, fapt care perturbă actul administrării și-i scade eficiența (este cazul Găgăuziei și al raionului Cahul).

Gradul înalt de fragmentare al organizării teritoriale a puterii publice locale poate fi ilustrat prin numărul de locuitori ai colectivităților locale. Situația, după datele Recensământului populației și al locuințelor din 2014, este prezentată în Tabelul 2. Din datele prezentate rezultă că o treime din colectivitățile locale nu întrunesc minimul legal necesar al populației pentru constituirea unei colectivități locale (unități administrativ-teritoriale, potrivit legii), iar 90% au o populație de sub 5000 locuitori.

Tabelul 2. Colectivitățile locale din Republica Moldova după numărul de locuitori * (după datele Recensământului populației și al locuințelor din 2014)

Număr locuitori	Număr colectivități locale	Număr locuitori	Număr colectivități locale
> 500	10	5501 - 6000	11
501 - 1000	133	6001 - 6500	6
1001 - 1500	175	6501 - 7000	4
1501 - 2000	169	7001 - 7500	10
2001 - 2500	107	7501 - 8000	1
2500 - 3000	86	8001 - 8500	3
3001 - 3500	62	8501 - 9000	2
3501 - 4000	27	9001 - 9500	2
4001 - 4500	28	9501 - 10000	1
4501 - 5000	13	10001 - 20000	24
5001 - 5500	16	20000 >	7
Total > 5500	826	Total 5501 >	71

* Nu au fost incluse comunele Chițcani, Cremenciug și Gâsca din raionul Căușeni, comuna Corjova din r. Dubăsari în care recensământul nu a fost efectuat, iar comuna Molovata Nouă din r. Dubăsari nu include și datele privind numărul locuitorilor satului Roghi, unde recensământul nu a fost efectuat.

Sursa: Rezultatele Recensământului Populației și al Locuințelor 2014. <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&idc=479> (accesat la 07.05.17).

Datele cantitative prezentate demonstrează ca Republica Moldova poate fi considerată un stat fragmentat teritorial și este firesc a ne întreba care ar fi soluțiile optime pentru depășirea acestei situații. În prezent, indiferent de diferențele existente, toate statele europene au ceva în comun: sunt în căutarea „dimensiunii perfecte” a colectivităților locale, care ar facilita atât democrația și identitatea la nivel local, cât și eficiența economică în furnizarea de servicii publice. [18, p.187-188]

Dimensiunea optimă a puterii locale

Oricare ar fi forma statului, organizarea teritorială a puterii publice locale și intermediare variază de-a lungul a două axe: nivelurile organizării teritoriale a puterii publice și dimensiunea colectivităților teritoriale locale.

Dimensiunea optimă a colectivităților locale este obiectul unor investigații internaționale intensive și de lungă durată, din perspectiva disciplinelor de cercetare. Economiiștii urbani au fost mult timp interesați de relația dintre costuri, cheltuieli și dimensiunea teritorială. În mod similar, teoreticienii științei politice încă din Antichitate au formulat opinii asupra dimensiunii optime a jurisdicțiilor teritoriale. Dezbaterile au fost uneori menționate ca una dintre „consolidatori” și „poli-centriști”. [19, p.373-374] De secole, cercetătorii au dezbătut modul în care dimensiunea jurisdicțiilor politice afectează calitatea guvernării.

Stabilirea perimetrului de acțiune a autorităților publice și reglementarea acțiunii publice perfect adaptate pentru a gestiona, eficient și optim, în corespundere cu solicitările sociale și de a fi acceptat de oameni, implică eforturi considerabile. Chiar dacă pot fi identificate modele variabile - dimensiune, populație, dimensiune economică relevantă, fonduri financiare, legitimitate democratică, administrație teritorială, omogenitate suficientă - teritoriul ideal nu există. [20, p.79] După cum menționa și K. Davey, dimensiunea optimă este greu de definit și aproape imposibil de realizat din punct de vedere politic. [21]

Afirmația tranșantă a lui K. Davey privind imposibilitatea definirii dimensiunii optime poate fi susținută și cu opiniile lui R. Dahl și Ed. Tufte, potrivit cărora o entitate teritorială are mai multe caracteristici ale dimensiunii: populația, suprafața, densitatea și altele. Tocmai aceste caracteristici devin surse ale complexității. Spre exemplu, în discuțiile privind relația dintre dimensiunea entității teritoriale și guvernare populația reprezintă un criteriu important. Însă, acesta poate fi unul ambiguu, deoarece poate include toți locuitorii, toți cetățenii, toți adulții, toți votanții sau doar votanții reali. Într-o democrație directă, aspectul cel mai relevant al mărimii populației este numărul cetățenilor eligibili de a participa la viața politică a urbei – o mică parte din populația totală. Într-un sistem reprezentativ, orice alt aspect poate fi relevant pentru anumite scopuri. Ocazional, dimensiunea se referă și la densitatea populației. Densitatea are un efect secundar asupra acțiunilor locale privind drumurile, sănătatea publică. Efectul acțiunilor publice este mai pronunțat în țările cu o densitate mai mare a populației. O altă dimensiune relevantă a mărimii este distribuția populației. Dimensiunea poate fi examinată și din punct de vedere socioeconomic. Aceiași R. Dahl și Ed. Tufte au constatat că nivelul de dezvoltare socioeconomică nu depinde de numărul total al populației și e slab legată de suprafața totală și densitatea medie. [22, p.17-19]

De asemenea, stabilirea dimensiunii teritoriale a colectivităților locale este o problemă foarte sensibilă pentru populație, funcționarii publici, formațiunile politice, dar și pentru companiile private. Fiind prin definiție o sarcină foarte complicată, pentru a o soluționa corect e necesar de a lua în considerare cerințele, opțiunile și doleanțele, uneori incompatibile, ale tuturor părților, precum și stabilirea de criterii rezonabile și echitabile.

Pornind de la definiția autonomiei locale conținută în art. 3 al Cartei europene a autonomiei locale, guvernele reformatoare din țările postsovietice care au ratificat-o trebuie să rezolve o situație: să decidă asupra dimensiunii optime care ar asigura posibilitatea autorităților puterii locale de a administra treburile publice și a satisface interesele generale ale locuitorilor.

Organizarea teritorială rațională a puterii publice locale are o importanță deosebită pentru existența decentă a colectivităților locale, deoarece dimensiunea lor teritorială determină în mod direct: a) dezvoltarea și funcționarea mecanismelor autoadministrării; b) volumul competențelor atribuite autorităților publice locale; c) mărimea și structura aparatului administrativ local și cheltuielile pentru întreținerea lui; d) posibilitățile autorităților publice locale de a influența benefic dezvoltarea economică locală; e) modalitățile de livrare și calitatea serviciilor publice; f) ritmurile de realizare a reformelor la nivel local. Dimensiunea teritorială judicioasă a colectivităților locale asigură condițiile necesare pentru accesul și participarea populației la activitatea autorităților publice, participarea publică fiind un instrument important în activitățile de dezvoltare locală, imprimând calitate procesului decizional și întărind autoritatea deciziilor prin suportul oferit de public în implementarea acestora. Dimensiunea teritorială are, de asemenea, un impact asupra accesului cetățenilor la autoritățile publice locale și asupra responsabilității autorităților față de populația locală.

După cum afirma istoricul și juristul A. Boldur, „unitățile teritorial-administrative nu trebuie să fie prea mari ca suprafață, deoarece, în acest caz autoritatea se află prea îndepărtată de populație. Dar, în același timp, ea nu poate fi nici prea mică deoarece numărul mare de aceste unități administrative de proporții mici ar solicita cheltuieli exagerate pentru întreținerea lor”. [23, p.342]

Într-o accepțiune politologică, dimensiunea colectivității teritoriale locale include componenta demografică, adică numărul locuitorilor săi.

Această problemă a fost examinată de gânditorii antici în ideea de a găsi un mecanism statal ideal. Platon și Aristotel au preferat entități destul de mari pentru a fi autosuficiente, dar și suficient de mici pentru a se asigura că cetățenii își cunosc personalitățile. Platon considera că orașul ideal ar trebui să aibă o mărime suficientă pentru livrarea tuturor funcțiilor importante, dar în același timp suficient de mică pentru a proteja unitatea orașului. Filosoful a ajuns la concluzia că numărul ideal ar fi de 5.040 de bărbați adulți liberi, excluzând femeile, minorii, străinii și sclavii. [22, p.4-5, 17] Aristotel a avut o abordare mai precaută: între 500 și 1.000 de gospodării. Considerații și idei despre problema examinată pot fi găsite și mai târziu la gânditorii renașterii și utopiștii sociali ai sec. al XIX-lea. Ch. Fourier, de exemplu, a sugerat în 1829 organizarea în „falanstere” (comune), ce constau din 1620 sau mai bine 2000 de persoane (locuitori). [9, p.6] Abordarea lor se baza

numai pe populație, mai precis pe familii. Gânditorii au invocat orașe în care, de exemplu, au trăit 5.000 de familii sau numărul cetățenilor a variat de la 1.600 la 1.800. [24, p.173]

Mai târziu, R. Dahl și E. Tufte au fost mult mai ezitanți. La întrebarea privind dimensiunea colectivității locale, R. Dahl a propus varianta care ar permite participarea reală a cetățenilor la procesul decizional prin participare directă, asemeni polisurilor grecești. Evaluând experiența democrației ateniene, a ajuns la concluzia că efectul participării directe este posibil în colectivitățile locale cu un număr de 40-50 mii de locuitori, deoarece până la această dimensiune sunt posibile omogenitatea status-ului politic și a intereselor locuitorilor, a comunicării și conștientizării intereselor comune, convocarea adunărilor generale ale locuitorilor în calitate lor de titulari ai puterii publice locale. Vorbind despre dimensiunea optimă a orașelor americane, R. Dahl considera că aceasta ar trebui să fie între 50 și 200 de mii. [25, p. 957, 960, 965]

În Olanda, s-a constatat că dimensiunea municipiilor are o implicație considerabilă în ceea ce privește capacitățile administrative privind anumite servicii, cum ar fi securitatea socială, ordinea publică și siguranța. Cu toate acestea, are o importanță mică în ceea ce privește alte servicii, cum ar fi lucrările publice. Destul de puține țări (Italia, Norvegia, Danemarca) au ajuns la concluzia că o populație de 5.000 este dimensiunea minimă pentru o administrație publică locală eficientă. Studiile efectuate în Olanda și Suedia arată un prag mai mare al populației - de aproximativ 8.000. [9, p.16]

Concluziile unui raport al Băncii Mondiale realizat în România în anul 1993 pe baza unui studiu multisectorial, cât și experiența practică din statele cu administrație eficientă, duc la concluzia că dimensiunile optime ale unei localități rurale, cum este comuna, pornesc de la 4-5 mii de locuitori în sus. [26, p.44]

V. Dolganiuc, fost viceprim-ministru în Guvernul Sturza, consideră: „ca o comună să fie eficientă și să se poată întreține, să fie la autogestiune și să aibă și această independență financiară ..., atunci într-o comună trebuie să fie 10-12 mii de locuitori”. [27]

Deși frecvent discutată în literatura de specialitate, pentru problema organizării teritoriale optime încă nu s-au formulat concluzii univoce. M. Keating susține că discuția privind dimensiunea optimă a administrației locale se concentrează, de obicei, pe patru dimensiuni:

- Eficiența economică - care nivel poate produce cele mai multe servicii la cel mai mic preț;
- Democrația - ce structuri pot asigura cel mai bine controlul cetățenilor asupra guvernării și responsabilitatea corespunzătoare;
- Distribuția - care structuri pot realiza cea mai echitabilă distribuție a serviciilor și a sarcinilor fiscale;
- Dezvoltarea - care structuri sunt cel mai bine echipate pentru a promova creșterea economică? [9, p.8]

Conform teoremei descentralizării elaborată de W. E. Oates [28], colectivitățile locale mai mici sunt mai în măsură să adapteze bunurile publice locale la preferințele și costurile locale. Cu cât eterogenitatea este mai mare, cu atât este mai mare câștigul obținut în urma descentralizării. Cu toate acestea, obținerea economiilor de scară necesită dimensiuni suficient de mari. [12, p.2]

Dimensiunile mai mari oferă economii de scară (deși acestea se pot diminua la nivelul de peste 100.000 de locuitori) și zone de captare pentru două tipuri de servicii: de

bază și de specializate. Autoritățile mici nu au economii de scară, au mai mari cheltuieli generale pe cap de locuitor și devin dependente de nivelurile superioare, recurg la cooperarea intercomunală sau o formă de contractare pentru servicii mai specializate. Dovezile empirice sugerează că sub pragul de aproximativ 5.000 au loc pierderi semnificative de eficiență. Ceilalți indicatori, cum ar fi alegerile și sondajele de satisfacție sugerează că participarea cetățenească este inversă cu mărimea populației (nu și în cele mai mici sate, în care pot fi dictaturi meschine). Societatea civilă, însă poate avea un control mai puternic asupra managementului administrației locale în orașele mai mari. [21]

Dimensiunea colectivității locale determină calitatea serviciilor municipale. Entitățile de proporții mari pot oferi, într-o măsură mai mare, servicii ce corespund standardelor minime de calitate. În același timp, în entitățile mai mici e mai ușor de luat în considerație preferințele locale specifice ale locuitorilor, asigurând astfel raportul dintre preț și calitatea serviciilor.

Există mai multe studii care consideră că jurisdicțiilor sub 3.000-5.000 de locuitori nu li se pot acorda responsabilități semnificative din sectorul public, iar o asemenea fragmentare va face dificilă și costisitoare descentralizarea funcțională. [29; 30, p.1-23; 31, p.85; 32, p.24; 33, p.55]

Este interesant conceptul „masei critice” elaborat de R. Prud'homme, care susține ideea că cele mai multe discuții referitor la descentralizare ignoră geografia: „Descentralizarea în India este discutată cu aceleași concepte și cuvinte ca și descentralizarea în Tunisia; și descentralizarea orașelor este tratată la fel ca descentralizarea la sate. Aceasta este, desigur, absurd”. În descentralizarea diferențiată din punct de vedere geografic, conceptul-cheie este masa critică. Pentru ca unitățile descentralizate să fie eficiente și să obțină beneficiile potențiale ale descentralizării, acestea trebuie să fie suficient de largi în ceea ce privește populația, activitățile și veniturile. Această eficiență poate fi sporită prin formarea personalului și consolidarea instituțională, dar descentralizarea impozitelor și chiar cheltuielilor pentru autoritățile locale mici și slabe este puțin probabil să fie cu succes. [34, p.214-215]

În general, dacă luăm în considerare tonul dominant al dezbaterilor privind stabilirea dimensiunii teritoriale a colectivităților locale, se conturează două tendințe: „Teoria reformei”, care optează pentru consolidarea teritorială, subliniază rolul economiei de scară și capacitatea de a livra un spectru mai larg de funcții publice locale; și „Teoria alegerii publice”, care promovează fragmentarea teritorială, se referă la concurența dintre jurisdicțiile locale („votarea cu picioarele”) și argumente ce susțin promovarea democrației locale. [35, p.357; 36, p.379]

Dilemele organizării teritoriale a puterii publice

Identificarea dimensiunii optime a autorităților publice locale este una dintre problemele cele mai persistente în gândirea politică și administrativă, implicând și o dilemă esențială: este posibil să existe un compromis între preocupările fundamentale democratice și cele economice? Unii cercetători și politicieni au văzut virtuțile democratice considerabile în jurisdicții mici. Ei susțin că micimea facilitează cetățenilor participarea în politică, sporește încrederea în propria lor competență și produce consens civic. Aceasta face politica mai puțin abstractă și pe politicieni mai receptivi la opiniile cetățenilor. Se

extinde controlul asupra autorităților, este promovată și crește responsabilitatea politică. Cu toate acestea, există și argumente democratice importante împotriva jurisdicțiilor mici. În jurisdicții mari există o mai mare diversitate în credințe și valori, iar politica devine mai competitivă și profesionalizată. Entitățile mari au o capacitate mai mare a sistemului și pot furniza o gamă mai largă de servicii publice. Ele sunt mai puțin vulnerabile la influența mediului de afaceri local și a mass-mediei, au o acoperire mai serioasă a politicilor locale. Ele au, de asemenea, un nivel mai înalt al activității organizatorice și, astfel, mai multe grupuri comunitare, organizații de interese și organizații locale ale partidelor politice.

Așadar, cerința privind eficiența implică o municipalitate de dimensiuni mai mari. În același timp, colectivitățile locale mai mici ar fi mai bune pentru a corespunde cerințelor privind democrația locală și capacitatea de reacție a locuitorilor locali. În afară de această dilemă mai există câteva dileme importante privind dimensiunea teritorială optimă:

- Alegerea între autoritățile locale multifuncționale și autoritățile locale monofuncționale. Problema este dacă există anumite servicii importante și specifice care merită și ar trebui să aibă propria lor structură teritorială, independentă de structura generală a unităților locale sau pot fi încorporate în unitățile multifuncționale. Marea majoritate a țărilor europene și-au făcut alegerea cu mult timp în urmă, în favoarea guvernelor multifuncționale.
- Gradul diferit de urbanizare și dimensiunea diferită a așezărilor. Există probleme speciale de guvernare și gestionare a orașelor și a orașelor mari; a colectivităților locale mari și a celor mici; a zonelor cu densitate demografică scăzută; a capitalelor, care pot depăși restul unei țări și pot provoca probleme suplimentare pentru structura așezărilor, dezvoltarea economică, demografia etc.

Principala problemei este în ce măsură ar trebui recunoscută, în termeni legali, natura specifică a diferitelor așezări și zone din aceeași țară și care ar trebui să fie principala orientare - spre un singur tip de municipalități (același statut pentru toate guvernele) sau spre mai multe tipuri de statut reglementat legal (structura monotipică versus structura politipică).

- A treia problemă se referă la dimensiunea optimă a colectivităților locale, dacă ea există. Există diferențe mari în ceea ce privește dimensiunea colectivităților locale în viața reală. În primul rând, dimensiunea antrenează economiile de scară, care sunt destul de problematice, mai ales în cadrul guvernelor multifuncționale, este bine cunoscut că diferitele servicii locale au dimensiuni optime diferite. De asemenea, funcțiile guvernelor locale nu au fost aceleași în timpul istoriei, iar complexitatea lor tehnologică și costurile lor s-au schimbat considerabil. Există și alte probleme în strânsă corelație cu dimensiunea, cum ar fi corupția. [10, p.1176-1178]

Referitor la relația dintre dimensiune și furnizarea de servicii, tonul dominant al literaturii academice internaționale poate fi rezumat în următoarele concluzii:

- guvernele locale mai mari au, de obicei, o capacitate mai mare de a oferi o gamă largă de servicii. În consecință, consolidarea teritorială favorizează descentralizarea funcțională;
- economia de scară poate fi găsită nu numai în industrie, ci și în furnizarea mai multor servicii publice (dovezile cele mai frecvente se referă la cheltuielile adminis-

trative). Prin urmare, o entitate teritorială mai mare permite furnizarea de servicii mai ieftine;

- în sistemele consolidate teritorial este mai ușor să se reducă „efectul plimbării libere” în furnizarea serviciilor (situația în care cetățenii / contribuabilii din alte jurisdicții locale beneficiază de servicii produse într-o localitate). Evident, amploarea „călătoriei libere” depinde și de domeniul serviciilor furnizate la nivel local, astfel că, consolidarea teritorială permite mai multe funcții alocate la nivel local;
- discuțiile privind impactul dimensiunii asupra eficienței furnizării serviciilor locale sunt mai dificile și adesea controversate. Există o problemă metodologică de bază privind măsurarea rezultatelor producției de servicii și, cu siguranță, nu există o metodă obiectivă de măsurare a beneficiilor obținute din acestea. În practică, multe cercetări adoptă o metodă simplificată care măsoară doar costurile și urmează ipoteza că nivelul de prestare a serviciilor este invariabil. [36, p.380]

Relația dintre dimensiune și democrația locală este și mai complexă. B. Denters și colaboratorii inspirați de celebrul roman al lui J. Swift „Călătoriile lui Gulliver” (1726) formulează trei ipoteze: argumentul lui Lilliput, argumentul lui Brobdingnag și ipoteza contextului social. [37, p.313]

✓Argumentul lui Lilliput sugerează că, în entitățile mici contactele dintre cetățeni și politicienii locali, precum și birocrății, sunt mai apropiate. Încrederea socială se bazează pe legături puternice personale, declinul comunității și încrederea socială care rezultă din dimensiunile în creștere se va reflecta în declinul încrederii politice. Această încredere de nivel înalt ar trebui să se reflecte ulterior în atitudinile generale pozitive față de oficialii aleși în unitățile mici. În comunitățile mici există, de asemenea, un stimulent mai mare pentru participarea cetățenilor, deoarece votul unui singur individ „are mai multă greutate”. Acest argument rațional este în plus consolidat de un argument sociopsihologic, potrivit căruia oamenii sunt mai predispuși să dezvolte un sentiment mai puternic de identificare comunitar și local în localitățile mai mici, mai omogene. Acesta, la rândul său, va intensifica interesul pentru treburile locale și va stimula implicarea politică. Din modelul „votării cu picioarele” se poate trage concluzia că, în comunitățile mai mici, datorită omogenității lor, este mai ușor să se reducă decalajul dintre politicile implementate și preferințele individuale.

✓Al doilea grup de argumente (argumentul lui Brobdingnag) presupune doar contrariul, adică, există posibilitatea ca creșterea populației municipalităților să aibă efecte pozitive asupra calității democrației locale. Deoarece guvernele locale mari pot oferi mai multe funcții, acestea conduc la un interes mai mare și la o participare mai mare în politica locală. O listă mai largă de funcții atribuite de asemenea contribuie la atragerea candidaților „de o calitate mai bună” în consiliile locale. Acest argument mai este susținut și de faptul că puterea și prestigiul asociat cu funcțiile în circumscriptiile mai mari sunt mai mari. Consolidarea teritorială oferă și mai mult spațiu pentru grupurile de interese organizate, reprezentând o societate pluralistă, ceea ce ajută la evitarea dominației unei elite locale restrânse. În comunitățile mari este mai ușor să se evite nepotismul sau alte forme de clientelism politic.

Cu toate că aceste două căi de argumentare sunt foarte diferite în ipotezele lor despre efectele democratice ale dimensiunii, ambele presupun că dimensiunea populației

autorităților administrației publice locale are un impact causal direct sau indirect asupra atitudinii și comportamentului politic democratic.

✓ A treia cale de argumentare presupune că nu există posibilitatea ca dimensiunea populației să aibă vreun efect asupra calității democrației locale, fie pozitiv sau negativ. Altfel spus, nu contează mărimea însăși, ci contextul social, care este adesea diferit în entitățile de diferite mărimi. Această posibilitate este una care apare din cauza că dimensiunea populației poate varia cu componența sociodemografică predominantă a persoanelor care trăiesc în diferite municipalități (de exemplu, în ceea ce privește nivelul de educație). În aceste condiții, asocierea dimensiunii populației cu dimensiunile democrației locale poate fi exclusiv rezultatul diferențelor în caracteristicile sociodemografice ale rezidenților locali.

Ipoteze privind dimensiunea teritorială a puterii locale

În literatura de specialitate au fost înaintate și argumentate două ipoteze esențiale privind dimensiunea optimă a puterii locale: ipoteza economiilor de scară și ipoteza Tiebout.

A. Ipoteza economiilor de scară. Dimensiunea teritorială a colectivității locale are o influență directă asupra unui complex întreg de factori ce contribuie la eficiență și la calitatea serviciilor publice locale. În acest context este important de a elucidă rolul economiei de scară ca factor determinant al eficienței serviciilor publice locale prestate locuitorilor.

Economia de scară se referă la o scădere a costului mediu pe măsura creșterii cantității de producție și este des invocată pentru consolidarea administrației locale. Economia de scară, în viziunea lui P. Krugman, laureat al Premiului Nobel pentru economie în anul 2008, este un principiu economic potrivit căruia costul mediu al unui produs scade pe măsura creșterii numărului de unități fabricate/vândute - rezultat al unei mai judicioase repartizări a costurilor fixe și al avantajelor producției de serie. Acest principiu explică avantajul unor regiuni cu populație mai mare în fața zonelor mai slab populate, deși identice în toate celelalte aspecte care contează din punct de vedere economic. [38]

Ipoteza privind economia de scară ar sugera o relație inversă între scara producției și costurile pe unitate. Până la un moment dat, pe măsură ce producția crește, o mai mare specializare ar trebui să sporească productivitatea, ducând la randamente sporite. În contextul dimensiunii optime a municipalităților, economia de scară se referă, de obicei, la o scădere a costului pe persoană pentru o anumită sumă de servicii, pe măsură ce populația deservită crește. Costurile fixe asociate cu administrația locală pot fi, de asemenea, împărțite pe unități de producție mai mari. Acest lucru ar trebui să însemne că autoritățile locale mai mari, care deserveșc un număr mai mare de persoane, au ca rezultat costuri reduse pe cap de locuitor pentru serviciile locale. Astfel, cu cât este mai mare colectivitatea locală, cu atât mai mic va fi costul pe cap de locuitor al prestării serviciilor.

Economiile de scară depind de natura tehnologică a procesului de producție. În special, dacă costurile fixe ridicate coexistă cu costuri variabile scăzute sau constante, atunci ne putem aștepta la economii de scară importante. [39, p.9]

Unitățile mai mari din administrația locală pot prezenta o serie de avantaje nefinanciare față de unitățile de dimensiuni mai mici, de exemplu, pentru a permite angajarea unui personal mai înalt calificat și mai specializat și pentru furnizarea unei game de facilități și servicii specializate. [40, p.374-375] Economiile de costuri se pot acu-

mula, din eliminarea duplicării administrative și a puterii de cumpărare mai mari a organizațiilor mai mari.

B. Dollery și L. Crase consideră că în materie de consolidare a administrației locale esențial ar trebui să fie conceptul de beneficiu regional, deoarece aproape toate bunurile publice au zone limitate în care conferă beneficii cetățenilor. Dacă beneficiul regional este limitat spațial, atunci beneficiile unui anumit bun public vor fi limitate la rezidenții din zonă. Unele bunuri publice sunt de așa natură încât incidența beneficiilor lor este la nivel național (de exemplu, apărarea națională, cercetarea medicală etc.), în timp ce altele sunt limitate din punct de vedere geografic (de exemplu, brigăzile locale de pompieri, iluminatul stradal etc.). În consecință, membrii grupului care împărtășesc beneficiile unor bunuri publice sunt limitați la rezidenții unei anumite regiuni spațiale. [39, p.8]

Dezavantajele și limitele economiilor de scară. Susținătorii amalgamării care se bazează pe economia de scară adesea ignoră faptul că teoria economică recunoaște, dezavantajele de scară și limitele economiilor de scară. Odată cu creșterea producției, provocările, complexitatea și costurile de gestionare a proceselor de producție pot deveni mai mari decât câștigurile obținute din creșterea veniturilor. [19, p.375]

R. Bish în publicațiile sale menționează faptul că de rând cu economia de scară pentru multe municipalități este caracteristic un proces invers – creșterea cheltuielilor odată cu creșterea volumului (diseconomies of scales). S-a constatat că economia de scară e caracteristică pentru serviciile care necesită investiții mari de capital, ușor măsurabile și sunt oferite neregulat. În cazul serviciilor care necesită un volum mare de muncă, greu de măsurat și prestate regulat în mai mare măsură le este specific lipsa de economii și chiar pierderi la mărirea volumului. Unele studii efectuate în SUA și Canada demonstrează că cele mai mici cheltuieli calculate la un locuitor sunt caracteristice municipalităților cu populația de la 2500 până la 5000 de locuitori. Cheltuielile se majorează atât în cazurile când numărul populației e mai mic decât cele indicate, cât și în cazul depășirii limitei de 5000 de locuitori. După alte calcule, 80 % din activitățile autorităților locale nu dispun de economii de scară, în afară de municipalitățile cu o populație de la 10.000 până la 20.000. Alte 20 %, care dețin economii de scară, sunt servicii specializate cum ar fi investigarea crimelor sau deservirea tehnică a semafoarelor, care sunt necesare cu o frecvență redusă. Doar foarte puține au facilități de capital de mari dimensiuni, cum ar fi decantoarele, gropile de gunoi, centrele de recreere, sau stațiile de epurare a apelor uzate, în cazul în care economiile de scară provin din răspândirea avantajelor unei investiții de capital pentru o populație mare. Restul au loc deoarece unele servicii specializate sunt necesare pentru municipalități mici doar rareori. [40, p.9-14]

Literatura de specialitate atrage atenția asupra faptului că studiile dedicate economiilor de scară nu reflectă multe dintre caracteristicile care pot afecta în mod semnificativ aplicarea principiilor democratice și eficiența serviciilor publice, cum ar fi: caracteristicile populației, efectul caracterului utilizării terenurilor, caracteristicile naturale, vârsta locuitorilor, infrastructura, accentul pus asupra impozitului pe proprietate. [24, p.174]

M. Allers și B. Geertsema insistă asupra faptului că economiile de scară se aplică unităților de producție, nu neapărat unităților organizaționale. De exemplu, multe autorități locale sunt responsabile pentru colectarea deșeurilor, însă acestea contractează firme sau organizații intercomunale. Într-un astfel de caz, municipiile care fac fuziu-

ne nu vor majora scara de producție și economiile de scară nu vor avea loc. Economii de scară sunt cel mai probabil în administrație, deoarece numărul administratorilor și al membrilor consiliului nu crește proporțional cu mărimea populației. Creșterea numărului de organizații care operează în cadrul economiilor de scară poate duce la cheltuieli mai mici, niveluri mai înalte ale serviciilor (creșterea calității sau cantității) sau ambele. În cazul în care serviciile publice devin mai ieftine, nivelul de serviciu optim crește (efectul de substituție). În plus, birocrății ar putea fi reticente în reducerea cheltuielilor, de exemplu, ca urmare a comportamentului de maximizare a bugetului. Pe de altă parte, o reducere a cheltuielilor poate fi rezultatul deteriorării serviciilor publice. Astfel, studiarea nivelurilor de cheltuieli în mod singular este insuficientă pentru a determina dacă amalgamarea are succes. [12, p.5]

Particularitatea serviciilor municipale mai constă și în aceea că unul și același serviciu, în diverse tipuri de activități, are efecte diferite în urma aplicării economiei de scară. Cel mai evident exemplu este serviciul de salubritate: colectarea gunoierului menajer nu numai că nu oferă economie de scară, dar chiar poate genera pierderi la mărirea volumului activității. În schimb la utilizarea deșeurilor menajere solide economia de scară este substanțială.

Impactul economiilor de scară variază și în dependență de nivelul autorităților puterii publice la care se realizează. Potrivit rezultatelor cercetărilor efectuate în Polonia de către P. Swianiewicz și J. Lukomska, efectul economiei de scară se manifestă mai bine la nivelul județelor. Efectele negative identificate urmare a fragmentării și a dimensiunilor mici a județelor în general conduce la ideea că, consolidarea produce efecte mai palpabile la nivelul intermediar. [35, p. 363]

Lipsa economiei de scară nu este unicul factor ce determină majorarea cheltuielilor odată cu mărirea dimensiunilor autorităților locale. Trebuie de avut în vedere și faptul că, colectivitățile locale mari oferă un spectru mai mare de servicii nu numai locuitorilor săi, dar și celor veniți. Se deosebește esențial și calitatea serviciilor oferite. Acești factori îngreunează studiarea impactului economiei de scară, fapt întâlnit la analiza problemei date în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est. S-a constatat că în multe cazuri cheltuielile pentru prestarea serviciilor erau mai mici, fiindcă și calitatea serviciilor acordate și nivelul de organizare erau mai joase, fapt determinat de lipsa potențialului municipalităților mici. [41, p.15-16]

Referitor la costurile serviciilor livrate și eficiența lor, diverse analize empirice duc la o varietate de concluzii. Mai multe analize teoretice subliniază faptul că dimensiunea optimă poate fi diferită pentru diverse servicii. Prin urmare, dimensiunea optimă depinde de alocarea funcțiilor în administrațiile publice locale.

Este extrem de dificil de măsurat rezultatul anumitor servicii și, cu siguranță, nu există metode obiective pentru a măsura beneficiile care decurg din acestea. În practică, mulți cercetători adoptă o metodă simplificată, măsurând doar partea costurilor ca urmare a unei ipoteze discrete că nivelul furnizării serviciilor este invariant. Multe cercetări arată că dimensiunea mai mare crește capacitatea administrației locale pentru a promova dezvoltarea economică. Totuși, această constatare pare să fie discutabilă. Un studiu realizat în Olanda a demonstrat că dimensiunea administrației publice locale este cu mult mai puțin importantă pentru diverse dimensiuni ale calității guvernării decât este presupusă în general. [9, p.16-17]

B. Ipoteza Tiebout. Un cadru teoretic alternativ este cel prezentat de Charles Tiebout în 1956, numit adesea „ipoteza Tiebout”. Presupunând un sistem local de impozitare / taxare funcțional și mobilitatea locuitorilor și a întreprinderilor, „consumatorii-alegători” vor putea alege în care zonă de autoritate locală să locuiască în funcție de preferințele lor personale, cântărind valoarea serviciilor locale și a costurilor impozitelor și taxelor locale. În acest model, adesea asociat cu economia alegerii publice, se sugerează că sunt preferate sistemele mult mai fragmentate ale autorităților locale mai mici față de autoritățile locale monopoliste mai mari. În esență, oamenii și întreprinderile „votază cu picioarele” și, dacă este necesar, se deplasează în alte circumscripții ale autorităților locale cu pachete de servicii mai atractive și care reflectă preferințele lor - reducerea numărului de autorități locale prin crearea de autorități locale mai mari pot închide astfel de opțiuni și pot crea situații de monopol. În acest sens, un număr mic de autorități locale mai mari creează un mediu monopolist, în timp ce sistemele mai fragmentate, cu un număr mai mare de autorități locale mici, creează un mediu mai competitiv. În situațiile cu mai multe autorități locale mai mici, acestea trebuie să concureze între ele pentru a atrage atât rezidenții, cât și investițiile private, motiv pentru care se vor oferi servicii optime pentru cele mai mici costuri (și, prin urmare, impozite și taxe mai mici), responsabilitatea și creșterea satisfacției cetățenilor. [42, p.416-424]

O complicație suplimentară în dezbateră privind mărimea și eficiența rezultă din faptul că, spre deosebire de majoritatea organizațiilor publice și chiar private, autoritățile locale sunt organisme multifuncționale care oferă diverse servicii. Acest lucru este important în măsura în care economiile de scară se referă de obicei la natura proceselor de producție. Astfel, dimensiunea optimă a organizațiilor de livrare variază în funcție de serviciu, fiecare având propriile caracteristici de producție. Chiar și în zonele de servicii există activități multiple. Deoarece activitățile diferite pot avea diferite caracteristici de scară, nici o autoritate unică (mare sau mică) nu va avea dimensiunea optimă pentru a produce toate acestea în mod eficient. La fel, orice câștiguri potențiale de scară trebuie să fie echilibrate cu costurile crescute de furnizare a serviciului într-o zonă amalgamată mai largă, iar aceste costuri pot varia considerabil în funcție de factorii de mediu, cum ar fi suprafața terenului sau densitatea populației. Efectul acestei realități este că „... amalgamarea în unele locuri și pentru anumite servicii duce la costuri mai mici și în alte locuri și pentru alte servicii nu. Acest lucru face ca generalizarea rezultatelor să fie foarte dificilă”. [43, p.9]

Soluții posibile pentru fragmentarea teritorială

Pentru rezolvarea problemei fragmentării teritoriale, K. Davey propune trei soluții: a) „fuzionarea” unităților mai mici, b) îndeplinirea sarcinilor apelând la organisme intercomunale și c) atribuirea unor sarcini specifice fie municipalităților orașenești centrale, fie nivelelor superioare de autoguvernare. [44, p.36]

În condițiile Republicii Moldova există trei căi reale de a consolida capacitatea administrativă a colectivităților locale și de a soluționa problema organizării teritoriale a puterii publice locale: prima - fuzionarea colectivităților teritoriale locale, a doua - crearea unui cadru propice pentru consolidarea cooperării intercomunale în scopul soluționării problemelor existente și a treia - crearea condițiilor și stimularea cooperării transfron-

taliere a colectivităților locale. Însă, deoarece în Republica Moldova nu există experiența necesară și nici un cadru normativ corespunzător în materie de cooperare transfrontalieră și intercomunală, iar atribuirea unor sarcini specifice nivelelor superioare este nepopulară, „varianta optimă” pentru care optează autoritățile centrale și pe care se pune accentul este fuzionarea entităților mai mici, în ideea creării unor colectivități teritoriale locale viabile și cu un potențial suficient pentru a acorda servicii publice de calitate.

Fuzionarea colectivităților intermediare, cât și a celor locale pare a fi o necesitate evidentă. Dar, în același timp, este imposibil de a identifica anumite criterii obiective în baza cărora s-ar putea determina configurarea și numărul colectivităților teritoriale de ambele niveluri. De fapt, problema nu constă atât în stabilirea unui anumit număr de colectivități teritoriale (mai multe sau mai puține), ci în edificarea unei structuri teritoriale funcționale de exercitare a puterii publice locale, capabile să corespundă necesității interne de construcție a unui stat bine dimensionat și performant care să ofere servicii de calitate cetățenilor.

În Republica Moldova au fost publicate două studii care au abordat subiectul reorganizării „structurii administrativ-teritoriale” și care pot fi utile la conceptualizarea reformei organizării teritoriale a puterii publice: 1) Osoianu I. et. al. *Studiu analitic privind structura administrativ-teritorială optimală pentru Republica Moldova* (Chișinău: Expert Grup, 2010) și 2) Ionescu A., Drezgic S., Rusu Iu. *Opțiunile pentru reorganizarea structurii administrativ-teritoriale în Republica Moldova* (Chișinău: PNUD, 2015).

Autorii ambelor studii consideră că sistemul care asigură cea mai bună soluție la problemele existente ar putea fi edificat prin amalgamarea obligatorie de mare eficiență a colectivităților locale, însoțită de restructurarea celui de-al doilea nivel în trei entități intermediare. Prin amalgamare numărul colectivităților locale se va reduce la 111, atingând o populație medie de 23.800 locuitori (fără Chișinău și Bălți). Acest model necesită renunțarea la raioanele existente în prezent și încredințarea noilor autorități locale a unui număr semnificativ de servicii publice. Simulările economice bazate pe acest model de amalgamare arată o reducere cu 70-80% a costurilor administrative. Modelul respectiv presupune crearea a trei regiuni (Nord, Centru și Sud) care ar avea cel mai mare potențial pentru integrare regională, dezvoltare echilibrată, fezabilitate operațională, costuri administrative, birouri intermediare, beneficii și finanțare UE, și îndeplinesc cel mai bine criteriile UE pentru regiunile NUTS. Dar, acest model, în viziunea autorilor, solicită de la autoritățile centrale voință și fermitate politică ieșită din comun, precum și abilități de comunicare publică excepționale, deoarece reducerea considerabilă a colectivităților locale va provoca insatisfacție socială și tensiuni politice între diferite niveluri ale administrației publice.

Ambele studii propun și variante alternative: modelul cu două nivele, cooperarea intercomunală, descentralizarea asimetrică, amalgamarea voluntară și amalgamarea parțială (pentru colectivitățile locale care nu întrunesc cerințele legale de viabilitate). Din variantele de alternativă propuse este mai aproape de realitățile existente și are mai multe șanse să fie acceptat modelul cu două niveluri. Respectivul model cu două niveluri va întâmpina mai puțină rezistență din partea populației și a funcționarilor din autorităților publice locale, dar nu va fi agreat de funcționarii autorităților raionale, care

își vor pierde locurile de muncă. În același timp, modelul cu două niveluri va genera mai puține economii financiare spre deosebire de modelul cu un nivel. [17, 46]

Astfel, organizarea teritorială a puterii publice nu poate fi abordată în afara problemei nivelurilor de exercitare a puterii publice. În lumea contemporană există state care funcționează doar în baza a două niveluri: național și local, fără a avea niveluri intermediare. Următorul grup îl constituie statele cu trei niveluri de exercitare a puterii publice: local-intermediar-național. În al treilea grup sunt incluse statele ce au două niveluri intermediare. Stabilirea nivelurilor de exercitare a puterii publice locale trebuie realizată în strânsă dependență de mărimea teritoriului statului. În cazul statelor mici, cum este și Republica Moldova, este mai rațional și eficient de a avea doar un nivel intermediar de exercitare a puterii publice locale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Secieru A., Stratulat O. Politica fiscală în perspectiva extinderii autonomiei financiare locale. În: Descentralizarea fiscală. Provocări pentru Republica. Chișinău: Epigraf, 2006.
2. Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr. 764-XV din 27.12.2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.16/53 din 29.01.2002.
3. Legea privind descentralizarea administrativă nr.435-XVI din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial nr.29-31/91 din 02.03.2007.
4. Cornea V. Activitatea administrației publice: abordare sociologică. Cahul: Prin-Caro, 2009.
5. Metodologia evaluării capacităților administrației publice locale. Chișinău: PNUD Moldova, 2010. www.undp.md/.../METODOLOGIA_EVALUARII_CAPACITATIL... (accesat la 26.07.2016).
6. Proiectul HG cu privire la aprobarea Metodologiei de evaluare a capacității administrative a autorităților administrației publice locale de nivelul întâi și nivelul al doilea. <http://descentralizare.gov.md/libview.php?l=ro&id=1224&idc=432> (accesat la 04.07.2017).
7. Raport de evaluare a capacității administrative a autorităților administrației publice locale. Chișinău, 2010, p.73. www.serviciilocale.md/download.php?file (accesat la 04.07.2017).
8. De Vries M.S., Sobis I. Consolidation in local government. An international comparison of arguments and practices. <http://www.nispa.org/files/conferences/2013/papers/201304041306060.Sobis%20final.pdf> (accesat la 15.05.17).
9. Swianiewicz P. Size of Local Government, Local Democracy and Efficiency in Delivery of Local Services – International Context and Theoretical Framework. In: Consolidation or Fragmentation? The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe. Ed. By P. Swianiewicz. Budapest: OSI/LGI, 2002.
10. Kopic I. Consolidation, Fragmentation and Special Statuses of Local Authorities in Europe. In: Croatian and Comparative Public Administration, 2012, N° 12(4),
11. Popescu C.-L. Autonomia locală și integrarea europeană. București: ALL BECK, 1999.
12. Allers M., Geertsema B. The effects of local government amalgamation on public spending and service levels: Evidence from 15 years of municipal boundary reform. (SOM Research Reports; Vol. 14019-EEF). Groningen: University of Groningen, SOM research school, 2014.
13. Swianiewicz P. Is There a Third Way Between Small yet Ineffective and Big yet Less Democratic? Comparative Conclusions and Lessons Learned. In: Consolidation or fragmentation. Budapest: OSI/LGI, 2002.
14. Prohnițchi V. Reorganizarea administrativ-teritorială: o componentă esențială a unei descentralizări de succes în Republica Moldova. În: Guvernare și democrație, nr.1 (7), 2011.
15. Cuvântarea deputatului Gh. Mocanu în plenul Parlamentului din 05.04.2012, p.23. <http://parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=QCcq8HUxGoY%3d&tabid=128&mid=506&language=en-US> (accesat la 14.07.2012).
16. Anuarul statistic al Republicii Moldova. 2013. Chișinău: Statistică, 2013.
17. Osoianu I. et al. Studiu analitic privind structura administrativ-teritorială optimală pentru Republica Moldova. Chișinău: Expert Grup, 2010.

18. Rakar Iz. et al. Inter-municipal cooperation: challenges in Europe and in Slovenia. In: *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, N° 45 E, 2015.
19. Callanan M. et al. The Risks of Intuition: Size, Costs and Economies of Scale in Local Government. În: *The Economic and Social Review*, Vol. 45, 2014, N° 3, Autumn.
20. Deffigier Cl. Intercommunalité et territorialisation de l'action publique en Europe. In: *Revue française d'administration publique*, 2007, N° 1 (N° 121-122).
21. Davey K. Division of Responsibility Between Levels of Power. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN017645.pdf> (accesat 21.05.2016).
22. Dahl R., Tufté Ed. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press, 1973.
23. Boldur A. *Istoria Basarabiei*. București: V.Frunză, 1992.
24. Matejova L. Consolidation of Small Municipalities as a Solution of Territorial Fragmentation in the Czech Republic. In: *Current Trends in Public Sector Research. Proceedings of the 18th International Conference, Šlapanice, 16–17 January 2014*. Brno: Masaryk University, 2014.
25. Dahl R. The City in the Future of Democracy. In: *The American Political Science Review*, Vol. 61, 1967, nr. 4.
26. Oroveanu M. Criteriile ce trebuie avute în vedere pentru îmbunătățirea organizării administrative a teritoriului României. În: *Dreptul*, 1995, nr.8.
27. Reforma teritorial-administrativă se impune iminent în R. Moldova. <http://www.europalibera.org/content/article/24701700.html> (accesat la 11.10.2016).
28. Oates W.E. *Fiscal Federalism*. New York: Hartcourt, Brace, Jovanovich, 1972.
29. Holzer M. et al. Literature review and analysis related to optimal municipal size and efficiency. Newark: Rutgers, School of Public Affairs and Administration, 2009.
30. Swianiewicz P. Territorial Fragmentation As a Problem, Consolidation As a Solution? In: *Territorial Consolidation Reforms in Europe*. Budapest: OSI/LGI, 2010.
31. Brix R. Fragmented Settlement Structure as a Barrier in Providing Good Local Governance Services: The Case of Slovakia. In: *Reflections on Good Governance in Visegrad and beyond*. Edited and reviewed by Polonca Kovač. Bratislava: NISPAcee Press, 2014.
32. Cozmâncă O., Preda M. *Legea administrației publice locale*. București: Lumina Lex, 1996.
33. Оффердал О. Политика и проблемы организационного дизайна в местном самоуправлении // Полис. Политические исследования. 1998, nr. 1.
34. Prud'homme R. The Dangers of Decentralization. In: *The World Bank Research Observer*, vol. 10, no. 2, 1995.
35. Swianiewicz P., Lukomska J. Does size matter? The impact of territorial fragmentation/ consolidation on performance of local governments. In: *2nd International Scientific Conference GEOBALCANICA 2016. Proceedings*. Skopje, 2016.
36. Swianiewicz P. Territorial Consolidation Reforms— European Experiences of 21st Century. In: *International Scientific Conference GEOBALCANICA 2015. Proceedings*. Skopje, 2015.
37. Denters B. et. al. *Size and Local Democracy*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2014.
38. Premiul Nobel pentru economie 2008. <http://www.scientia.ro/premiul-nobel/204-premiul-nobel-pt-economie-2008.html> (accesat la 02.10.2016).
39. Dollery B., Crase L. Is Bigger Local Government Better? An Evaluation of the Economic Case for Australian Municipal Amalgamation Programs. University of New England: Working Paper Series in Economics, 2004, nr. 4.
40. Bish R. Local Government Amalgamations. Discredited Nineteenth Century Ideals Alive in the Twenty First. În: *C.D. Howe Institute Commentary*, 2001, No. 150 March.
41. Проблемы реформы местного самоуправления: структурные и финансовые аспекты. Москва: ИЭПП, 2005.
42. Tiebout C. M. A Pure Theory of Local Expenditures. In: *Journal of Political Economy*, Vol. 64, 1956, nr. 5.
43. Fox W., Gurley T. Consolidation Improve Sub-National Governments? World Bank Policy Research Working Paper, 2006, nr. 3913. P.9. <https://ssrn.com/abstract=917484> (accesat la 09.05.17).
44. Davey K. Descentralizarea în țările Europei Centrale și de Est: obstacole și oportunități. În: *Controlul descentralizării și reformele administrației publice în Europa Centrală și de Est*. Chișinău: Tehnica-Info, 2004.

**CORELAȚIA DINTRE SECURITATEA UMANĂ
ȘI SECURITATEA NAȚIONALĂ:
PERSPECTIVE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA**

**CORELATION BETWEEN HUMAN
SECURITY AND NATIONAL SECURITY:
PRESPECTIVES FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

**Natalia ALBU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
albu_nataly@yahoo.com**

Rezumat

Actualmente, la nivel național și internațional, mai mulți actori sunt preocupați de necesitatea asigurării securității individului. O explicație ar fi: se conștientizează tot mai mult faptul că în asigurarea securității unui actor, fie stat sau o altă entitate, este important de prioritizat „omul” nu doar ca un mijloc al prosperării economice, dar ca scop principal în procesul de dezvoltare a unei societăți. În acest context, în cadrul acestui articol au fost evaluate aspecte care determină relația dintre „securitatea umană” și „securitatea națională”. Aceasta a permis să fie evidențiat faptul că ambele, din perspectiva insecurității, determină „starea de securitate” a unui stat. Au fost evaluate cele trei dimensiuni complementare ale securității umane pentru a evidenția premisele de integrare a conceptului securitate umană în politicile naționale de securitate a statelor. Iar determinarea limitelor în asigurarea securității umane a permis evidențierea inegalităților în materie de securitate umană, precum și a surselor de insecuritate din perspectiva umană. În articol sunt evidențiate aspecte care determină faptul de ce conceptul de securitate umană, deși are un caracter complex, nu este de neglijat în aprecierea stării de securitate a Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: securitate umană, dezvoltare umană, securitate națională, riscuri, amenințări, vulnerabilități, conflict înghețat, inegalități orizontale, inegalități verticale.

Summary

At national and international level, more actors are concerned about necessity of insurance of security of individual. An explanation for this it can be the following: is realized more and more that in the process of ensuring security for an actor, either state or other entity, is important to prioritize the ‘human’ not only like a source of economic prosperity, but also like a main objective in the process of society’s development. In this context, within this article were estimated aspects which determine the relationship between ‘human security’ and ‘national security’. This allowed to be emphasized that both, from insecurity perspective, determine ‘status of security’ of one state. Also, were estimated those three subsidiary dimensions of human security to highlight the premises of integration of the concept of human security in national defence policies of states. And determination of limitless in human security insurance has made possible to highlight inequalities in human security, as well of insecurity sources from human perspective. Finally, in this research are highlighted aspects that determine the following fact: why the concept of human security, although has a complex character, has not to be disregarded in assessment of security status of the Republic of Moldova.

Keywords: human security, human development, national security, risks, threats, vulnerabilities, frozen conflict, horizontal inequalities, vertical inequalities.

Sfârșitul sec. al XX-lea a fost marcat practic în toată lumea de un interes sporit față de problema securității. Au fost studiate diferite aspecte ale acesteia și elaborate noi concepții de securitate. O particularitate distinctă a abordării contemporane a problemelor de securitate constă în recunoașterea priorității intereselor omului în contextul mediului actual de securitate. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm că subaprecierea tradițională a dimensiunii umane și neglijarea valorii vieții umane au condiționat necesitatea de a aborda constant acest subiect și sub aspectul securității naționale. Problemele nemijlocite ale omului au fost privite adeseori în contextul securității sociale, în timp ce aceasta nu întotdeauna este plasată la locul potrivit în sistemul securității naționale. O asemenea abordare, potrivit cercetătorilor, reflectă un model de dezvoltare a societății în care omul este doar un mijloc al prosperării economice, dar nu scopul acesteia [1]. De aceea, când Raportul Dezvoltării Umane din 1994 a lansat conceptul de *securitate umană* (SU), preocupările privind dezvoltarea umană au devenit actuale. *Securitatea umană* - protejarea oamenilor de o diversitate de amenințări printr-o serie de acțiuni naționale și internaționale, spre deosebire de asigurarea/garantarea granițelor țării prin mijloace militare - este un concept important care adună o atenție sporită.

Raportul Dezvoltării Umane din 1994, consacrat în exclusivitate securității umane, evidențiază că dezvoltarea umană și securitatea oamenilor este importantă nu mai puțin decât securitatea teritorială [2]. Acest raport reușește să combine pentru prima dată concepțiile precum *securitatea și dezvoltarea umană*, evidențiind că dezvoltarea umană nu poate fi realizată fără asigurarea securității umane. Legătura dintre acestea două este determinată de faptul că *dezvoltarea umană* se referă la extinderea libertății omului, iar *securitatea umană* presupune protecția libertăților vitale ale omului față de amenințări. În Republica Moldova provocările, anumite riscuri și amenințări la adresa securității umane au fost abordate direct sau indirect în cadrul precedentelor rapoarte de dezvoltare umană, deoarece conceptele *dezvoltarea umană* și *securitatea umană* sunt înrudite și interdependente. Chiar dacă aceste două concepte sunt adesea descrise ca fiind concepte gemene, ambele evaluate din perspectiva conceptelor *absența fricii* și *absența nevoilor*, totuși ele nu sunt identice. De regulă, *securitatea umană* reprezintă capacitatea de a se bucura de roadele *dezvoltării umane* într-un mediu sigur, iar *dezvoltarea umană* este un mijloc important de a asigura *securitatea umană*.

Deși conceptul de securitate umană este unul actual, totuși definiția acestuia este foarte complexă, deoarece este supus multor critici. Majoritatea se concentrează asupra ambiguității conceptului că securitatea umană depășește cu mult siguranța integrității statului [3]. Divergențele, în mare parte, se referă la faptul ce ar trebui considerat o amenințare la adresa securității umane și ce nu ar trebui. În cadrul acestui articol vom examina componentele securității umane din perspectiva relației acesteia cu securitatea națională. Corelarea și compararea *securității umane* cu alte concepte conexe evidențiază implicațiile acesteia asupra sistemului de securitate.

Securitatea umană se interconectează și cu drepturile omului. Din perspectiva sa restrânsă, securitatea umană este un drept al omului (art. 3 din Declarația Universală a Drepturilor Omului stipulează că „orice persoană are dreptul la viață, la libertate și

siguranța persoanei”). Mai multe Constituții naționale reafirmă protecția drepturilor omului (Constituția Republicii Moldova, Capitolul II. Drepturile și Libertățile Fundamentale). Se consideră că atunci când drepturile omului sunt respectate, respectiv și *securitatea umană* este asigurată la un nivel avansat. Însă cel mai evident exemplu privind necesitatea asigurării securității umane este atunci când aceasta este evaluată în corelație cu conceptul tradițional de *securitate națională*.

Corelația dintre securitatea națională și securitatea umană. *Securitatea umană* subliniază legăturile complexe, de multe ori ignorate sau subestimate, între dezarmare, drepturile omului și dezvoltare. La nivel strategic, conceptul se axează pe indivizi, pe procesul de dialog și pe construirea consensului. Pe parcursul ultimului deceniu, *securitatea umană* a devenit o preocupare centrală pentru mai multe țări, instituții și actori sociali care sunt în căutarea modalităților inovatoare și mijloacelor de combatere a numeroaselor amenințări cu caracter non-militar la adresa păcii și securității. Actualmente, unele state evaluează perspectiva de a integra aspecte ce țin de securitatea umană în cadrul politicilor sale de securitate (de exemplu, Canada, Norvegia și Japonia) [4]. Această tendință este determinată și de faptul că garantarea *securității naționale* rezidă nu numai în puterea militară, dar și în asigurarea condițiilor favorabile – de ordin social, politic, economic și de mediu – pentru a diminua starea de insecuritate a statelor. Odată confruntat cu riscurile de creștere a *insecurității*, responsabilitatea statului constă în asigurarea *securității naționale* în așa fel încât indivizii să capete *abilități* de a face față amenințărilor. În acest cadru, *securitatea umană* poate fi privită precum o modalitate de promovare a politicilor publice cu referire la diminuarea impactului anumitor amenințări la adresa securității naționale.

În general, procesul de evaluare a sistemului național de securitate presupune analiza riscurilor și amenințărilor ce determină starea de insecuritate a statelor. În același timp, politicile naționale de securitate sunt condiționate de faptul că statele reacționează la pericole și amenințări în funcție de vulnerabilitățile sale. Dacă vulnerabilitățile unui sistem național de securitate diminuează starea securității umane, amenințările cu caracter extern sunt mult mai greu de contracarat. De exemplu, existența unui conflict nesoluționat pe teritoriul Republicii Moldova putem califica ca o stare de vulnerabilitate, risc și amenințare la adresa securității naționale, precum și o sursă de insecuritate din perspectiva umană. Imposibilitatea de a controla raioanele de pe malul stâng al Nistrului limitează posibilitatea de a asigura în egală măsură securitatea umană tuturor cetățenilor Republicii Moldova în azur unor amenințări transfrontaliere sau asimetrice. Astfel, conceptul de securitate umană poate fi utilizat ca instrument în aprecierea *stării de securitate* din Republica Moldova (formula *stării de securitate*: **S** – starea de Securitate; **A** – amenințarea; **R** – capacitatea de răspuns [5]).

Contextul securității umane și conexiunea cu securitatea națională. Ceea ce reprezintă o amenințare, provocare, vulnerabilitate sau risc la adresa securității umane depinde de cele trei dimensiuni complementare ale securității umane:

1) Abordarea minimalistă a securității umane – *absența fricii (freedom from fear)* [6]– se referă la protejarea indivizilor de conflicte violente, asociate cu sărăcia,

lipsa capacităților statale de suport și a altor forme de inechitate socioeconomică și politică (*responsibility to protect* – R2P). Principiul *responsabilitatea de a proteja* (R2P) din perspectiva securității umane se referă „la protejarea indivizilor față de violență și definirea unei agende internaționale pe baza acestui obiectiv” [7]. În acest cadru, principiul conferă Republicii Moldova responsabilitatea de a-și proteja populația (inclusiv de pe malul stâng al Nistrului – integritatea teritorială a Republicii Moldova este consfințită de Constituția țării), precum și din perspectiva principiului suveranității statelor. Principiul suveranității ca responsabilitate are o semnificație trivalentă: (1) implică faptul că autoritățile statului sunt responsabile pentru funcțiile de protecție a siguranței și vieții cetățenilor și pentru bunăstarea lor; (2) principiul declară responsabilitatea autorităților naționale în fața propriilor cetățeni și față de comunitatea internațională (normele adoptate de ONU); (3) implică responsabilitatea statului pentru acțiunile sale și pentru lipsa de acțiune atunci când aceasta ar fi fost necesară pentru protecția indivizilor [8].

2) Abordarea holistică a securității umane – *absența nevoilor* (*freedom from wants*) – se referă la necesitățile umane, care afectează mult mai mulți oameni decât conflictele violente și vede rezolvarea acestor surse de insecuritate focalizate pe dezvoltare [9] (de exemplu, realizarea dreptului la un standard de viață adecvat care depinde de o serie de alte drepturi economice, sociale și culturale, dreptul la muncă, dreptul la educație și dreptul la securitate socială).

3) Dimensiunea *libertatea de a trăi în demnitate* (*freedom to live in dignity*) [10] – militează pentru necesitatea promovării regulilor de drept și a democrației – este esențială în evaluarea stării de securitate în Republica Moldova, deoarece se referă la drepturile civile și cele politice ale individului [11].

În *Anexa 1* aceste trei dimensiuni complementare ale securității umane sunt reprezentate din perspectiva pilonilor *securității umane durabile*. Conform anexei respective, putem evidenția că securitatea umană durabilă integrează *patru piloni* ce reflectă patru concepte interdependente: *securitatea umană, dezvoltarea umană, demnitatea umană și sustenabilitatea umană*. Pentru noi prezintă interes cel de-al patrulea pilon, *absența vulnerabilităților/libertatea de vulnerabilități*, care se referă la viabilitatea umană și la protecția oamenilor împotriva dezastrelor naturale pe termen scurt și lung, în special prin reducerea amenințărilor provocate de om în natură.

În acest context, putem spune că pe lângă aceste trei componente, atunci când este vorba de riscuri din domeniul securității mediului, pe Agenda securității umane găsim și a patra componentă – *libertatea față de impactul hazardului* [12]. Aici este vorba că provocările de mediu (precum cataclisme naturale, accidente, conflicte etc.) au impact direct asupra securității umane. Realmente, profilul riscului de dezastru al Republicii Moldova este dominat de hazardul legat de climă cu impact economic determinat de inundații, secete, alunecări de teren și fenomene meteorologice extreme (cum ar fi valurile de căldură, ploi torențiale etc.). Republica Moldova suferă, în medie, de patru până la cinci secete severe, la fiecare zece ani, care cresc în intensitate și frecvență. Plus la toate există și alte surse de insecuritate: zonele cele mai expuse la riscul de inundații

sunt acelea din jurul râurilor interioare mici, precum și în jurul râurilor transfrontaliere Nistru și Prut; fiind situată în zona seismică a Munților Carpați, Moldova se confruntă regulat cu cutremure având epicentre cel mai des în România; impactul advers al schimbărilor climatice este intensificat de cota redusă a pădurilor (10,7 la sută), arii protejate (4,7 la sută) și a zonelor umede (2,8 la sută) și agravată de gestionarea nesustenabilă a terenurilor și a practicilor agricole etc. [13]

În același timp, Raportul Dezvoltării Umane din 1994, oferind o abordare complexă a securității umane, permite evaluarea multisectorială a factorilor de insecuritate în domeniul securității umane. Potrivit definiției *in sens extins*, securitatea umană este pusă în relație cu șapte dimensiuni, cărora le corespund tipuri specifice de amenințări: *securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea sanitară, securitatea personală, securitatea comunității/comunitară, securitatea politică.*

Aspectul multisectorial al securității umane permite gruparea actorilor care ar putea răspunde acestor provocări, eliminând duplicarea prin intermediul unor soluții integrate, construind astfel soluții sustenabile care oferă indivizilor instrumente flexibile pentru gestionarea riscurilor. Mizând pe *protecție* [14], dar și pe *abilitare* [15], securitatea umană oferă șansa indivizilor și comunităților din care aceștia fac parte, de a-și articula propriile cerințe, astfel încât soluțiile identificate să corespundă cel mai bine problemelor existente. Respectiv normele, procesele și instituțiile responsabile de buna guvernare devin fundamentale pentru securitatea umană [16]. De aici și complementaritatea dintre securitatea națională și securitatea umană, explicată prin teoria contractualistă. Datorită paradigmei securității umane statele sunt obligate să se orienteze la nivel intern spre cetățeni - sursa „legitimității” sale [17]. Astfel, în Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova se menționează: „Obiectivele securității naționale a Republicii Moldova sunt de a asigura și a apăra independența, suveranitatea, integritatea teritorială, ordinea constituțională, dezvoltarea democratică, securitatea internă și de a consolida statalitatea Republicii Moldova. Un loc aparte în acest sens revine apărării și promovării valorilor, intereselor și obiectivelor naționale. Securitatea națională nu este numai securitatea statului, ci și securitatea societății și cetățenilor Republicii Moldova, atât pe teritoriul Republicii Moldova, cât și peste hotarele acesteia” [18]. Este vorba că statul capătă noi tipuri de responsabilități, inclusiv în domeniul securității, iar buna guvernare și democrația prioritizează securitatea individului/cetățeanului. Deși *securitatea națională* este un concept cu definiții multiple, în mediul actual de securitate aceasta reprezintă abilitatea unei națiuni de a-și proteja valorile interne în fața amenințărilor externe și nu este vorba numai de valorile fizice, ea implică protecția intereselor economice și politice a căror pierdere ar putea amenința valorile fundamentale și vitalitatea statului.

Însă securitatea umană nu este o alternativă a securității naționale, statul stabilește legea și menține coeziunea socială, pentru că există situații când măsurile militare sau politice sunt importante pentru a contracara amenințările directe, precum este agresiunea. În același timp, focusarea pe securitatea umană nu înseamnă limitarea rolului statului în managementul dezvoltării. Instituțiile statului rămân fundamentale,

iar absența acestora sau ineficacitatea acestora pot determina intervenirea securității umane prin protejarea și abilitarea indivizilor.

Corelarea securității umane și securității naționale oferă premisa de a integra conceptul de securitate umană în politicile naționale de securitate a statelor [19]. Deși conceptele securitatea națională și securitate umană, uneori, se suprapun, ele manifestă și deosebiri. În conformitate cu *Anexa 2*, putem vedea aspecte comune ale conceptelor securitate națională și securitate umană, precum și particularitățile acestora.

Limite în asigurarea securității umane și inegalități în materie de securitate umană. Politicile de asigurare a securității naționale au mai curând un caracter proactiv. Strategiile de acțiune din perspectiva *securității umane* fiind evaluate, de regulă, în contextul conflictelor violente sau stărilor post-conflict, presupun acțiuni de protecție și abilitare a indivizilor. În acest cadru este relevant de menționat principiul *securității umane* „prevention-oriented” (strategii de prevenire a conflictelor și de consolidare a păcii ce vizează soluții durabile pentru a răspunde factorilor imediați și structurali ce provoacă frică, nevoi și umilință), care permite cercetarea riscurilor și cauza insecurităților din perspectiva umană. Anume aceste strategii de acțiune evidențiază limitele de asigurare a securității umane din perspectiva inegalităților în materie de securitate umană.

Astfel, când ne referim la *protecție*, avem în vedere evaluarea inegalităților în asigurarea securității preventive, iar strategia securității umane privind *abilitarea* indivizilor permite evidențierea *inegalităților de promovare a politicilor care permit oamenilor de a-și dezvolta capacitatea de adaptare la situații dificile* (în special situații de criză, fiind vorba de dimensiunea complementară a securității umane – *absența fricii*).

Cu toate acestea, Republica Moldova întâmpină deficiențe atât în stabilirea căilor de acțiune privind asigurarea securității umane, cât și în garantarea unei stări de securitate la nivel național. Deși starea de securitate a unui actor este determinată de raportul dintre amenințările existente și capacitatea de răspuns, pentru Republica Moldova ar fi relevant de completat că, în lipsa unei viziuni clare privind asigurarea stării de securitate a țării, nici cetățenii nu sunt determinați în alegerea opțiunilor de securitate. De aici reiese un alt factor, care determină relația dintre securitate și dezvoltare – vectorul politicii de securitate ce vizează scenariile de dezvoltare a țării. Nu în zadar se susține că conceptul securitatea umană a apărut din necesitatea de a „umaniza” studiile strategice, de a dezvolta cercetări aplicate și de a construi un instrument de evaluare a societăților prin prisma cetățenilor care fac parte din respectiva comunitate [20].

Astfel, conform datelor Barometrului Opiniei Publice din 2016, procentul susținătorilor UE a căzut lent de la 76 % în noiembrie 2007 până la 41% în aprilie 2016. Procentul celor care ar vota contra aderării Republicii Moldova la UE a crescut de la 6 % până la 41 %. De cealaltă parte, 52,7 % susțin că ar vota pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Vamală, iar 32 % sunt împotriva. Iar în aprilie 2017 cetățenii Republicii Moldova au răspuns în felul următor la întrebarea „Dacă totuși ar trebui de ales în cadrul unui referendum între aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană și aderarea Republicii Moldova la Uniunea Economică Eurasiatică (Uniunea Vamală), dvs. pentru ce ați opta?” [21]:

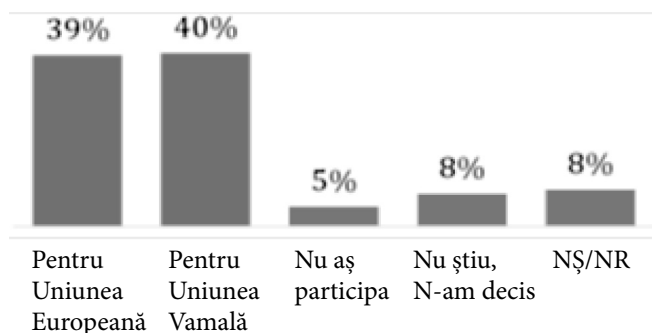

Fig 1. Date ale Barometrului Opiniei Publice, aprilie 2017

Creșterea sentimentelor eurosceptice este determinată de situația economică din țară, credibilitatea față de forțele politice și respectiv față de direcția lucrurilor care au loc în țară [Anexa 3 și Anexa 4]. Plus la toate, în Republica Moldova, creșterea fenomenului corupției erodează cadrul instituțional existent și ordinea democratică cu implicații asupra capacității statului de a asigura securitatea umană. Acest fenomen redistribuie puterea și concentrează deciziile în mâinile celor „avuți” (bogați) și nu ale celor „care nu au” (săraci) [22], ca urmare putem vorbi de oportunități limitate în dezvoltarea social economică a cetățenilor, precum și acces limitat la justiție. În același timp, aceasta influențează și opinia populației privind utilitatea instrumentelor regionale și internaționale în asigurarea securității naționale în general și securității umane în special. Respectiv și asigurarea stării de securitate din perspectiva umană întâmpină deficiențe. Complexitatea de evaluare a stării de securitate pe dimensiunea umană din perspectiva celor șapte tipuri de amenințări este determinată de existența conflictului înghețat și teritoriul necontrolat de guvernarea Republicii Moldova (fapt ce limitează și accesul la informațiile necesare pentru a stabili indicatori obiectivi). Identificarea inegalităților în domeniul securității umane va permite evaluarea necesității de a integra conceptul *securitatea umană* în politicile naționale de securitate a țării. *Orice inegalitate în funcție de locul de reședință, statutul social, gen etc. al cetățeanului privind garantarea securității poate avea un impact negativ și asupra principiilor fundamentale de asigurare a securității naționale, inclusiv în situații de conflict înghețat.*

Surse de insecuritate din perspectiva umană. Este evident faptul că insecuritatea, la general, și insecuritatea umană, existentă în mai multe domenii ale vieții sociale, în special, poate conduce la declanșarea unui conflict, ce poate degenera în unul armat. Existența unui conflict, fie și cu caracter „înghețat”, este o sursă cu impact asupra politicilor privind asigurarea securității naționale. Pentru Republica Moldova, în situația dezvoltării economice scăzute, aprofundarea inegalităților pe diferite domenii și existența unui „conflict înghețat” determină necesitatea introducerii în politicile naționale de securitate, precum și în cadrul procesului de reglementare a conflictului dimensiunea umană a securității, deoarece *conflictele înghețate* au implicații majore asupra cadrului de asigurare a securității umane. Plus la toate acestea, sunt considerate

printre cele mai dure provocări la adresa securității regionale și internaționale, precum și la adresa intereselor naționale ale mai multor state postsovietice. Artificial escaladate și „înghețate”, nici unul dintre conflicte nu au fost pe deplin rezolvate. State, precum Azerbaidjanul, Georgia, Ucraina și Republica Moldova, pe teritoriul cărora sunt regiuni secesioniste, devin tot mai vulnerabile implicării factorului extern.

Această abordare ne permite să evidențiem faptul că din multitudinea de componente ale securității umane numai un număr mic de factori selectați constituie amenințări la adresa securității umane, cum ar fi războiul civil, genocidul, conflictele etnice, terorismul, crimele organizate de stat, crimele față de pace, războiul care duce la deplasări de populație, situația femeilor și copiilor în război etc. Atunci când se vorbește despre dezastre naturale sau accidente care au cauzat leziuni fizice individuale, neavând un caracter intențional, aceasta nu este calificată ca amenințare la adresa securității umane. Însă urmările acestor acțiuni pot evidenția unele insecurități umane: accesul la apă potabilă, la alimente, la sănătate, la un mediu ecologic sănătos.

Revenind la insecuritatea ca urmare a existenței unui *conflict înghețat*, evidențiem că anumite state, precum Republica Moldova, nu au posibilitatea de a-și exercita suveranitatea pe o parte a teritoriului său, iar partea respectivă a teritoriului fiind controlată de regim nerecunoscut la nivel internațional. Pe de o parte, existența conflictului nesoluționat contribuie la distribuția inegală a veniturilor, accesul la serviciile de sănătate, educație și nutriție, de exemplu problema insecurității alimentare de pe malul stâng al Nistrului – *inegalități verticale*. Acest gen de inegalități sunt vulnerabilități cu impact asupra capitalului uman la nivel de individ. De asemenea, aici se încadrează și *respectarea drepturilor și libertăților omului*, în special asigurarea accesului la justiție (ponderea deosebită pe care o acordă acestei problematici autoritățile oficiale de la Chișinău și autoritățile de la Tiraspol, opinia publică față de acest subiect etc). Pe de altă parte, factorii de insecuritate umană din Republica Moldova evidențiază *inegalități orizontale* [23], care, pe de o parte, sunt ignorate de autoritățile de la Chișinău, pe de altă parte, sunt determinate de necontrolul acestui teritoriu. De exemplu, cetățenii Republicii Moldova cu reședința pe malul drept al Nistrului au limitări de trecere în localitățile de pe malul stâng al Nistrului din mai multe perspective, astfel autoritățile secesioniste delimitează cetățenii Republicii Moldova în grupuri, pe de o parte, sunt drepturi pentru cetățenii care locuiesc în regiunea secesionistă, pe de altă parte, ceilalți care au anumite restricții (sunt cazurile menționate privind accesul limitat a jurnaliștilor în regiune sau când la 1 martie 2015 „conducerea de la Tiraspol” a introdus obligativitatea procurării unei polițe de asigurare auto transnistrene pentru toate vehiculele înregistrate „peste hotare”, decizie ce afectează libertatea de circulație a cetățenilor Republicii Moldova).

Inegalitățile orizontale de multe ori sunt corelate cu *riscul de re-escaladare a conflictului*, în special atunci când analizăm din perspectiva dezvoltării politice a țării. În acest context, putem vorbi de situația în care Republica Moldova va tinde tot mai mult spre integrarea în Uniunea Europeană, iar autoritățile de la Tiraspol vor continua respingerea acestui vector. Ca urmare, se va evidenția distribuția inegală a oportunităților pentru cetățenii Republicii Moldova. Inegalitatea oportunităților se va manifesta în mai multe sectoare, de exemplu: libertatea la exprimare și asociere, dreptul la circulație și educație etc.

Pentru Republica Moldova, procesul de integrare europeană este important, având implicații pozitive asupra reconstrucției statale din perspectiva securității umane. De exemplu, aderarea la normele și standardele UE presupune și structurarea politicilor de securitate a Republicii Moldova, inclusiv garantarea securității umane. Experiența statelor membre ale UE contribuie la o mai bună gestionare a crizelor politice sau economice regionale, la activități comerciale menite să contribuie la creșterea productivității economice și la o „umbrelă de securitate” atât pentru statul-națiune, cât și pentru protejarea cetățenilor săi [24]. Cu toate acestea, mecanismele de colaborare a Republicii Moldova cu UE din perspectiva dezvoltării statului de drept, creșterii economice și bunăstării individuale nu sunt suficient promovate în regiunile vulnerabile.

Rolul comunității internaționale, precum ONU și UE, în construirea capacității statului de a îndeplini obligația conform *responsabilității de a proteja* este vital pentru țări precum Republica Moldova. În acest sens, un exemplu foarte bun este Programul *Susținerea Măsurilor de Promovare a Încrederii* finanțat de UE și implementat de PNUD în Moldova, care are drept scop reducerea prejudecăților și creșterea încrederii între oameni de pe ambele maluri ale Nistrului și de a îmbunătăți calitatea vieții lor. Un alt exemplu elocvent este *Misiunea UE de Asistență la Frontieră* (EUBAM) în Moldova și Ucraina (lansată în 2005), care promovează controlul la frontieră, practicile vamale și normele comerciale, ce corespund standardelor UE și răspund necesităților ambelor țări partenere (și inclusiv segmentul transnistrean al frontierei). Cu toate că mandatul misiunii nu are nici un element explicit cu referire la drepturile omului, aceasta este autorizată să asiste autoritățile locale în combaterea migrației ilegale și a traficului de ființe umane și, prin urmare, contribuie în mod indirect la îmbunătățirea unor aspecte ale situației drepturilor omului etc. [25]

Corelația dintre democrație și securitatea umană. Statul de drept alături de economia națională, securitatea militară, dinamica populației, transparența instituțiilor publice, accesibilitatea serviciilor publice și dinamica societății civile sunt variabilele care compun lanțul causal al relației dintre calitatea democrației, gradul de dezvoltare și securitatea umană [26]. Impactul democrației asupra nivelului de asigurare a securității cetățenilor sunt, de regulă, abordate din perspectiva instituțională și politico-juridică. În cazul Republicii Moldova mai relevant ar fi evaluarea drepturilor politice și a celor civile.

Conform unei analize realizată de *The Economist Groupe*, Republica Moldova face parte din grupul *democrațiilor defectuoase* [27]. Scorul democrației pentru anul 2015, conform *Freedom House*, este de 4,86, pe o scară de la 1 la 7, în care 1 reprezintă cel mai mare progres democratic, iar 7 cel mai scăzut, iar calificativul regimului fiind de *guvernare de tranziție* sau *regim hibrid* [28]. Indicele scăzut al democrației în Republica Moldova a fost determinat de fraudele din sistemul bancar, corupția care încă persistă, precum și a influenței enorme a oamenilor de afaceri în politică și în procesul de guvernare, inclusiv problema necontrolării teritoriului de pe malul stâng al Nistrului, unde drepturile politice în 2015 au atins scorul 10 din 40, iar cele civile – 14 din 60.

Deși procedural democrația se referă doar la unele componente-cheie ale securității umane care pot trezi nemulțumiri socioeconomice din partea cetățenilor, pentru

Republica Moldova menținerea *de jure* și *de facto* a unui regim democratic este vital în contextul diminuării stării de insecuritate ca urmare a *conflictului înghețat*. Într-un stat de drept securitatea umană se referă la protecția drepturilor civile, inclusiv dreptul la un proces echitabil, *habeas corpus* (drept care garantează libertatea individuală și îngreșește arestările și reținerea arbitrară a persoanei), și libertatea față de detenția arbitrară. Protecția acestor drepturi sunt direct legate de conceptul *absența fricii*, în cazul existenței unei democrații liberale este mai puțin posibil ca statul să-și exercite autoritatea arbitrară asupra cetățenilor săi. De asemenea, concepțiile sociale ale democrației insistă asupra protecției drepturilor necesare pentru a asigura *absența nevoilor* [29]. Ca urmare, se consideră că regimurile democratice sunt menite să asigure securitatea umană [30].

Cea de-a treia componentă a securității umane – *libertatea de a trăi în demnitate* – este esențială în evaluarea stării de securitate umană a Republicii Moldova, deoarece amenințările la adresa componentei respective nu mai sunt o excepție, ci au devenit un obicei, cauza fiind adânc înrădăcinată și în condițiile creării așa-numitei „RMN” în sine [31]. Întrucât autoritățile de la Chișinău nu sunt în măsură să-și exercite controlul asupra regiunii, această stare afectează situația drepturilor omului și a libertăților fundamentale în regiune (de exemplu, accesul la justiție, libertatea de mișcare, libertatea la libera exprimare). Mai mult, Republica Moldova în procesul de negocieri cu greu promovează discutarea situației privind asigurarea drepturilor omului pe malul stâng al Nistrului. Deși *de jure* Transnistria deține un cadru pentru protecția drepturilor omului, de exemplu așa-numita constituție a „PMR” conține angajamente explicite privind drepturile omului, iar autoritățile chiar au promis în mod unilateral să respecte mai multe acorduri internaționale privind drepturile omului [32], *de facto* instituțiile abilitate nu servesc apărării/protecției drepturilor omului, dar supraviețuirii și stabilității regimului. În special, este vorba de sistemul judiciar, care, de regulă, execută voința politică decât produce justiție, fapt ce se regăsește reflectat în determinarea calității *statului de drept* de Freedom House [33].

Astfel, când analizăm situația drepturilor omului în Republica Moldova, trebuie să ținem cont și de situația conflictului de pe malul stâng al Râului Nistru, care este diferită de cea a altor conflicte din spațiul postsovietic (Abhazia, Osetia de Sud sau Nagorno-Karabah), în sensul că nu a existat un element etnic implicat, în mod decisiv fiind vorba de un conflict de interese în regiune. Conform studiului realizat în cadrul *the European Parliament's Subcommittee on Human Rights (DROI)*, în regiunea transnistriană nu există grupuri etnice pe care autoritățile *de facto* ar avea ca scop în mod colectiv să le suprimă [34]. Totuși, asigurarea securității umane din perspectiva *libertății de a trăi în demnitate* în Republicii Moldova (teritoriul de pe malul stâng al Nistrului) este limitată de:

- în primul rând, situația privind respectarea libertăților fundamentale ale omului este greu de monitorizat pe teritoriul controlat de autoritățile de la Tiraspol. De exemplu, din aprilie 2015 pentru membrii Asociației „Promo-LEX” accesul în regiunea transnistreană este interzis, după ce structurile de securitate din stânga Nistrului au acuzat organizația de „destabilizarea situației din regiune” [35], ca alternativă nu este admisă o altă structură națională sau internațională pentru a monitoriza respectarea drepturilor omului pe acest teritoriu;

- în al doilea rând, nu există mecanisme eficiente de apărare a drepturilor omului, nimeni din cei ce încalcă drepturile nu poartă vreo responsabilitate, fapt determinat și de eșecurile Guvernului privind respectarea angajamentelor sale internaționale în zona aflată în afara controlului său [36].

Alte exemple evidente privind deficiențele juridice grave ca sursă a insecurității umane:

- Prevederi privind pedeapsa cu moartea, reglementată de legislația penală locală (art.43 lit. h, codul penal local). Deși în 2015 sentințe capitale nu au fost pronunțate, persistă riscul condamnării capitale.
- Tortura nu este incriminată. Respectiv, nu există vreun mecanism de investigare a actelor de tortură. Promo-LEX, în studiile sale, a făcut referire la formele de tortură din regiunea transnistreană [37]. Potrivit Comitetului de anchetă [38], în cei trei ani de la înființarea acestei instituții nu a fost inițiată nici o cauză penală pe faptul „constrângerii de a depune declarații prin aplicarea violenței, înjosirii sau torturii”. Menționăm neîncrederea în justiția locală, cât și lipsa unei practici de sesizare a mecanismelor locale de către victimele abuzurilor și violărilor drepturilor omului. De asemenea, prevalează rele tratamente în locurile de detenție.
- Continuarea înrolării forțate în structurile paramilitare din regiunea transnistreană. O statistică cu privire la acest fenomen nu este cunoscută. Conform unor surse, sute de tineri, cetățeni ai Republicii Moldova sau ai altor state, au fost înrolați în armata transnistreană [39].
- Libertatea de exprimare, precum și alte libertăți civile sunt subiecte incomode în regiunea transnistreană.
- Libertatea de asociere, în 2015 sectorul asociativ din regiunea transnistreană a fost nevoit să facă față unor noi forme de presiune, precum: interzicerea desfășurării unor activități sub pretextul atentării la securitatea regiunii; intimidarea de către reprezentanții KGB-ului a participanților la activitățile ONG-urilor; denigrarea publică a imaginii societății civile, amenințarea conducătorilor ONG-urilor de către KGB etc.

În orice situație prefigurată privind inegalități în protejarea drepturilor și libertăților omului, cel mai important element al misiunii nu este abilitatea, dar dorința autorităților *de facto* privind administrarea și aplicarea justiției. Situația autorităților *de jure*, Republica Moldova, este opusă: chiar dacă se dorește furnizarea justiției în regiunea transnistreană, ei nu au posibilitatea de a face acest lucru. Conform *Tabelului 1* privind starea libertății de expresie în Republica Moldova, putem observa că, dacă adunăm Republica Moldova cu RM/PMR, obținem indicatorul *not free* la libertatea de expresie [40]. În acest caz, apropierea instituțiilor și standardelor de pe ambele maluri ale râului Nistru se poate realiza prin intermediul securității umane, care oferă instrumente de orientare în eliminarea cenzurii în presă, tratamentul abuziv al opiniilor politice în regiunea secesionistă, demilitarizarea, decriminalizarea etc. – elemente care sunt evitate de a fi discutate și de mediatori.

Tabelul 1. Starea libertății în Republica Moldova

STAREA LIBERTĂȚII 2015	REPUBLICA MOLOVA	REPUBLICA MOLOVA (regiunea necontrolată)
Statutul	Partial Free	Not Free
Nivelul/gradul de libertate	3	6
Libertățile civile	3	6
Drepturile politice	3	6
Scorul libertății presei	56	intensificarea controlului asupra mass-mediei [41]
Indicator: 1 = cel mai bun, 7 = cel mai rău		

Concluzii. Reieșind din provocările mediului actual de securitate, conceptul de securitate umană, deși are un caracter complex, nu este de neglijat în aprecierea stării de securitate a Republicii Moldova din mai multe perspective:

În primul rând, nu putem neglija unele conexiuni dintre *dezvoltare* și *securitate*, atât la nivel național, cât și la nivel global: 1) Impactul imediat al *securității/insecurității* asupra bunăstării și căilor/opțiunilor de dezvoltare fie că este vorba de individ sau de stat; 2) Modul în care *insecuritatea* afectează dezvoltarea și creșterea economică a statului – rolul instrumental al securității; 3) *Căile de dezvoltare* a unui stat de asemenea afectează *securitatea/starea de securitate* – rolul instrumental al *dezvoltării* [42].

În al doilea rând, se evidențiază tot mai mult *corelația dintre securitatea umană și securitatea națională*: (•) ambele concepte au un caracter multidimensional; (•) sursele de insecuritate din perspectiva umană și națională pot fi aceleași, însă implicațiile au caracter diferit, reieșind că referenții securității sunt diferiți; (•) procesele și instituțiile responsabile de *buna guvernare* devin fundamentale, atât pentru securitatea umană, cât și securitatea națională atunci când este prioritizată securitatea individului/cetățeanului.

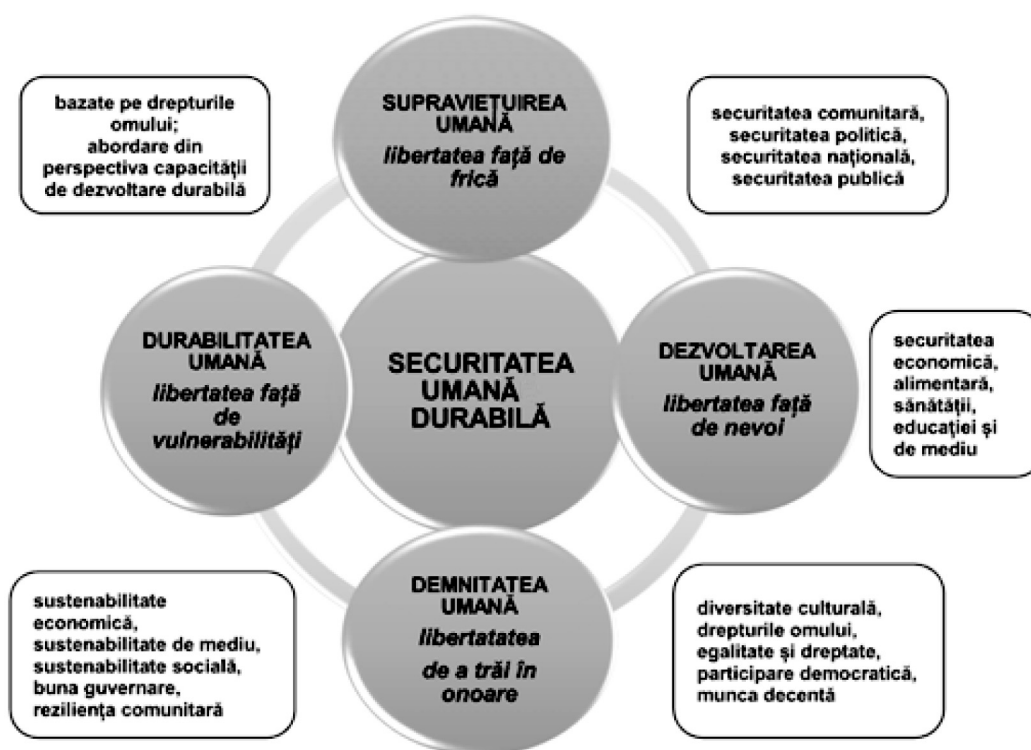
În al treilea rând, *vulnerabilitățile sistemului național de securitate a Republicii Moldova pot diminua capacitatea de asigurare a securității umane, ca urmare amenințările cu caracter extern sunt mult mai greu de contracarat*. Așa cum am mai menționat în cadrul acestui articol, odată confruntat cu riscurile de creștere a *insecurității*, responsabilitatea statului constă în asigurarea *securității naționale* în așa fel încât *indivizii* să capete *abilități* de a face față *amenințărilor*. Însă imposibilitatea de a controla întreg teritoriul țării limitează capacitatea statului de a asigura în egală măsură securitatea umană tuturor cetățenilor Republicii Moldova în situațiile unor amenințări transfrontaliere sau asimetrice.

Astfel, evaluarea dimensiunilor complementare ale securității umane, stabilirea cadrului comun de manifestare a securității umane și securității naționale au permis identificarea unor forme de manifestare a insecurității umane în Republica Moldova. Toate acestea evidențiază faptul că în cadrul politicilor naționale de securitate nu există o abordare conceptuală integrată a securității umane, aceasta determină existența pericolului de a securitiza anumite provocări sau factori de risc. Odată confruntat cu riscurile de creștere a insecurității, responsabilitatea statului constă în asigurarea securității naționale în așa fel încât *indivizii* să capete *abilități* de a face față *amenințărilor*.

Dezvoltarea unor capacități de reacție la noile categorii de amenințări sectoriale (energetice, schimbările climatice, cibernetice, răspândirea maladiilor etc.) trebuie corelată cu respectarea echilibrului dintre interesele vitale, bunăstarea și calitatea vieții cetățenilor, devenind o prioritate națională. Iar politicile de securitate pot deveni parte a politicii de dezvoltare, deoarece, în măsura în care acestea contribuie la consolidarea securității, acestea vor contribui și la dezvoltare; și politicile referitoare la dezvoltare pot deveni parte a politicilor de securitate, deoarece dezvoltarea sporită contribuie la creșterea securității/stării de securitate.

ANEXE

Anexa 1. Arhitectura securității umane durabile

Sursa: Efectuată de autoare conform The frameworks (pillars) of sustainable human security. <http://www.weinstitute.org/human-security.html> (accesat la 12.07.2017).

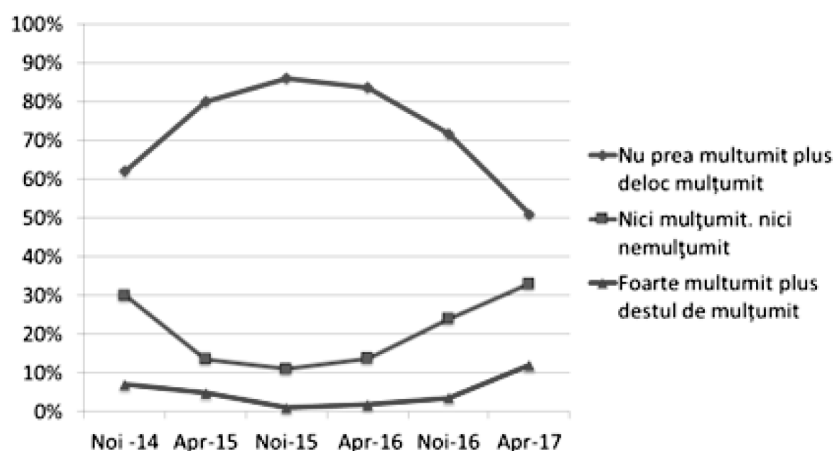
Anexa 2. Aspecte comune și particularitățile securității naționale și securității umane

	Securitatea națională	Securitatea umană
Abordarea	continuitatea activității guvernului/ conducerii de stat în scopul asigurării securității cetățenilor și abilitarea acestora cu instrumentele necesare	holistică din perspectiva existenței umane
Perspective	Oferă garanții instituționale și politico-juridice	Oferă sentimentul de a fi protejat
Funcția	Prezervarea intereselor și valorilor naționale și protecția teritoriului	Siguranța și protecția securității persoanei/individului
	Asigurarea legitimității politice	Asigurarea realizării drepturilor omului
	Asigurarea standardelor sociale în absența amenințărilor și a factorilor de risc	Asigurarea valorilor sociale și societale Promovarea toleranței
	Realizarea siguranței națiunii	Asigurarea respectării standardelor internaționale
	Cunoașterea, prevenirea și înlăturarea (contracararea)	Prevenirea conflictelor
Element perturbator	Amenințare, agresiune externă	Amenințări de tip: state fragile, sărăcie, disparitatea economică, discriminarea dintre grupuri, instabilitatea, degradarea mediului înconjurător
	Factori de risc interni Factori de risc externi	Vulnerabilitățile sistemului de securitate națională
	Adversari existenți sau potențiali	Insecuritate
Actori de control	Statul Societatea civilă	Efort <i>multidimensional</i> (la nivel de comunitate, incluzând guvernul) și <i>multinațional</i>
Beneficiar	Statul	Populația, comunități locale
	Națiunea	Individul
	Cetățenii	Statul
Instrumente	Cadrul politico-juridic și instituțional național Securitate cooperativă Apărare colectivă	Dialog, negocieri, intervenții multinaționale

Sursa: Efectuată de autoare conform Campos I. Cr. Promotion of Human Security in EU External Policy. Reykjavík, Island, 2014 [43].

Anexa 3. Date BOP privind percepția situației economice din țară

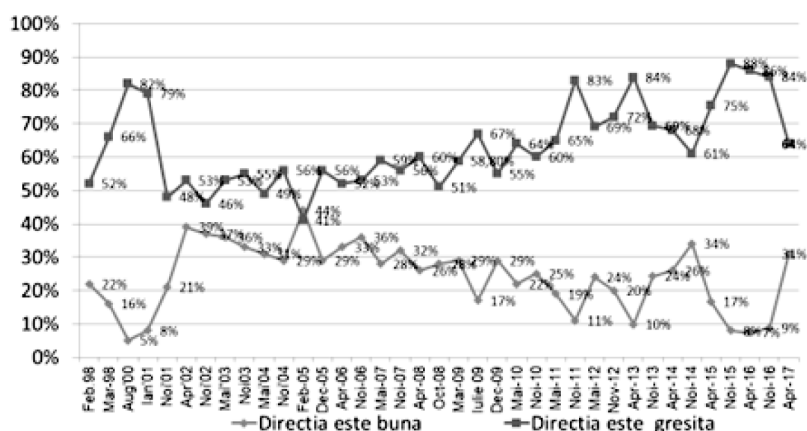
Cât de mulțumit sunteți de situația economică de acum din Republica Moldova?

Sursa: Barometrul Opiniei Publice, aprilie 2017. <http://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=156&id=820> (accesat la 16.07.2017)

Anexa 4. Date BOP privind direcția bună sau greșită în Republica Moldova

Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau greșită?

Sursa: Barometrul Opiniei Publice, aprilie 2017. <http://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=156&id=820> (accesat la 16.07.2017)

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Enicov V. Securitatea persoanei ca element component al securității naționale. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 2 (278), p. 18.
2. Raportul Național asupra Dezvoltării Umane, 1998. PNUD Moldova, p. 15.
http://www.undp.md/publications/doc/1998_romanian_all.pdf (accesat la 02.05.2017).
3. Owen T. Des difficultés et de l'intérêt de définir et évaluer la sécurité humaine. *Forum de désarmement, UNIDIR*, 2004, nr. 3, p. 17. <http://unidir.org/pdf/articles/pdf>art2147.pdf%%> (accesat la 12.05.2017).
4. Remacle E. Approaches to Human Security: Japan, Canada, and Europe in Comparative Perspective. In: *The Journal of Social Science*, 2008, № 66, pp. 5-34.
5. Determinarea prin calcul a stării de securitate. *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 04:265-275. <http://www.cceol.com/search/article-detail?id=209746> (accesat la 12.05.2017).
6. Norvegia și Canada în politicile sale de securitate fac referire la conceptul freedom from fear.
7. Răducu C.-D., Ștefanachi B. I. Securitatea umană: provocări contemporane. București: Pro Universitaria, 2015, pp. 114-117.
8. Iancu A. The Responsibility to Protect. A Just War Theory Based Analysis. În: *Practical Application of Science*, Volume II, Issue 3 (5) /2014, pp. 341-348.
9. Neag M. M. Implicații economice, politice, și militare asupra securității umane în etapa post conflict. Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre „N. Bălcescu”, 2011, p. 12.
10. Kofi A. Annan. In larger freedom: towards development, security and human rights for all. Report of the Secretary-General, 26 may, 2005. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf> (accesat la 10.07.2017)
11. În 2005, Raportul Secretarului General al ONU se referă la „libertatea de a trăi în demnitate” – o adaptare a „libertății de acțiune pe cont propriu” (2003), dimensiune ce militează pentru necesitatea promovării regulii de drept și a democrației. A se vedea: Kofi A. Annan. In larger freedom: towards development, security and human rights for all. Report of the Secretary-General, 26 may, 2005.
12. Hazard = f (risc x expunere (la risc) x vulnerabilitate x răspuns). A se vedea: Brauch Hans. Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks in Environmental and Human Security. In: *Studies of the University: Research, Counsel, Education. Publication Series of UNU- Institute for Environment and Human Security (UNU-EHS)*, 2005, № 1, p. 56.
13. Briefing Book from Development Partners of Moldova, January 2015. The World Bank.
<http://www.worldbank.org/en/country/moldova/publication/briefing-book> (accesat la 12.07.2017).
14. Protecția din perspectiva SU se referă la „strategii elaborate de către state, agenții internaționale, ONG-le și sectorul privat, care protejează oamenii de pericole”. Protecția implică o abordare de tip „de sus în jos”, recunoscând că oamenii se confruntă cu amenințări, care sunt dincolo de controlul lor (de exemplu, dezastre naturale, crize financiare și conflicte). Prin urmare, securitatea umană protejează oamenii într-un mod sistematic, cuprinzător și preventiv. (United Nations, Commission on Human Security 2003:10).
15. Abilitatea presupune o abordare „de jos în sus”, având drept obiectiv dezvoltarea capacităților indivizilor și comunităților pentru a putea să facă alegerea potrivită și să acționeze în nume propriu (educarea, informarea și participarea cetățenilor la procesul decizional). Aceasta permite indivizilor să-și dezvolte întregul lor potențial și să participe la găsirea de soluții pentru asigurarea securității umane pentru ei înșiși și pentru alții/comunitate. (United Nations, Commission on Human Security 2003: 11)
16. Răducu C.-D., Ștefanachi B. I., Op. cit., p. 26.
17. Owen T. Human Security – Conflict, Critic and Consensus: Colloquim Remarks and Proposal for a Threshold-Based Definition. In: *Security Dialog*, 2004, p. 377.
18. Concepția securității naționale. Parlamentul Republicii Moldova, Legea nr. 112 din 22.05.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 97-98 din 03.06.2008.
19. *Democracy, Conflict and Human Security: Further Readings*. Stockholm: Sweden International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2006, p. 15.
20. Răducu C.-D., Ștefanachi B. I., Op. cit., p. 130.
21. *Barometrul Opiniei Publice*, aprilie 2017. <http://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=156&id=820> (accesat la 16.07.2017).

22. Raport Național de Dezvoltare Umană 2015/2016. Inegalități în dezvoltare. Paragraful 2.4 Inegalitatea veniturilor și rata sărăciei. http://www.viitorul.org/files/library/Raport_RO%20NHDR.pdf (accesat la 16.07.2017).
23. Se referă la grupuri care pot avea caracter diferit (repartizate pe principii sociale, etnice, rasiale, gen, chiar și regionale etc.).
24. Răducu C.-D., Ștefanachi B. I., Op. cit., p. 148.
25. PNUD în Moldova. Proiecte. <http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/operations/projects/overview.html>; EUBAM <http://eubam.org/ro/who-we-are/>
26. Răducu C.-D., Ștefanachi B. I., Op. cit., p. 147.
27. The Economist Intelligence Unit Limited, 2016. <http://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf> (accesat la 09.07.2017).
28. Freedom House. <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/moldova> (accesat la 09.07.2017).
29. Drepturile precum la muncă, sănătate și educație, toate adresate semnificativ principalilor factori ce țin de sărăcie, malnutriție, excluziunea socială și a sănătății, care pun în pericol libertatea individuală și colectivă față de necesități. Prin urmare, concepții sociale ale democrației abordează un număr mai mare de caracteristici cu referire la securitatea umană.
30. Democracy, Conflict and Human Security: Further Readings, p. 17.
31. Ibidem, p. 21.
32. Pactul internațional a ONU cu privire la drepturile civile și politice, Pactul internațional al ONU privind drepturile economice, sociale și drepturile culturale, precum și Convenția europeană a drepturilor omului și Convenția cu privire la drepturile copilului.
33. Freedom in the world 2015: Transnistria. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/transnistria> (accesat la 05.07.2017).
34. Racs A. The frozen conflicts of the EU's Eastern neighbourhood and their impact on the respect of human rights. Belgium: Trans European Policy Studies Association, 2016, p. 16.
35. Respectarea drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Retrospectiva 2015. Raport. Asociația Promo-LEX Chișinău, 2016, p. 3.
36. Ibidem.
37. Tortura și rele tratamente în Republica Moldova, inclusiv în regiunea transnistreană: Probleme asumate și responsabilități eludate. Promo-LEX. https://promolex.md/upload/publications/ro/doc_1381238657.pdf (accesat la 09.07.2017).
38. După anumite modificări instituționale din 2014, procurorii și ombudsmanul național pot ridica plângeri de la victime, care sunt examinate de comitetul de anchetă.
39. Promo-LEX continuă să manifeste îngrijorare privind fenomenul înrolării forțate în regiunea transnistreană, 29 septembrie, 2015. <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&item=1847> (accesat la 09.07.2017).
40. Freedom House. <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/moldova> (accesat la 09.07.2017).
41. 2015 a fost un an electoral.
42. Stewart Fr. Development and Security. Working Paper 3. CRISE: Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, University of Oxford (accesat la 08.07.2017)
43. Vezi și „Human Security in theory and practice. An Overview of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security”. http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf (accesat la 12.07.2017).

CONCEPTUALIZAREA COMUNICĂRII PENTRU DEZVOLTARE DURABILĂ: ABORDARE TEORETICO-DIACRONICĂ

CONCEPTUALIZATION OF DEVELOPMENT COMMUNICATION: THEORETICAL-DIACHRONIC APPROACH

Lucia GROSU, cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
grosuluci@gmail.com

Rezumat

Acest studiu prezintă o conceptualizare a comunicării pentru dezvoltare și o incursiune istorică a acestui concept, analizând motivele pentru care acest domeniu a devenit atât de important pentru inițiativele de dezvoltare și în ce rezidă potențialul său de a contribui la stimularea dezvoltării durabile într-o manieră mai eficientă. Conceptul de comunicare pentru dezvoltare este promovat începând cu anii '50 ai sec. XX de către un șir de agenții din cadrul sistemului ONU, de Agenția pentru Dezvoltare Internațională și alte organisme internaționale, cum ar fi Banca Mondială, ca instrument de transformare a societăților tradiționale din țările în curs de dezvoltare. Conceptul derivă din teoriile dezvoltării și ale schimbării sociale și se referă, în general, la aplicarea strategiilor și principiilor de comunicare în contextul țărilor în curs de dezvoltare. Ideea principală a acestui studiu abordează comunicarea pentru dezvoltare drept fundament pentru conștientizarea, construirea consensului și generarea participării la procesele de schimbare și dezvoltare. Aceasta îi poate ajuta pe indivizi să-și schimbe atitudinea și comportamentul și să introducă în viața lor idei și practici noi care să le îmbunătățească situația economică și socială, având, în același timp, un impact pozitiv asupra societății în general.

Cuvinte-cheie: comunicare pentru dezvoltare durabilă, teorie, dezvoltare, comunicare strategică, țări în curs de dezvoltare, participare publică, cetățeni, părți interesate, factori de decizie.

Summary

This paper introduces a conceptualization of development communication and reviews a brief historical account showing why this field has become so important for development initiatives and instrumental in enhancing sustainability and better overall results. The concept of development communication was initially promoted in the 1950s by several groups within the United Nation's system, the Agency for International Development and international bodies such as the World Bank, as a tool for transforming the traditional societies of developing countries. The development communication system models derived essentially from dominant economic development theories of the west which emphasized the importance of information and persuasion, increases in production and consumption, technological innovation, high level of capital investment. The main idea of this article is that development communication is the basis for creating awareness, for consensus building, for generating participation in processes of change and development, for making informed decisions and for resolving conflicts. It can help individuals to change their attitudes and their behavior patterns and it can introduce new ideas and practices into their lives that will improve their economic and social situation, at the same time making a positive impact on society in general.

Keywords: development communication, theory, development, strategic communication, developing countries, public participation, citizens, stakeholders, decision makers.

Comunicarea pentru dezvoltare durabilă este un concept relativ nou în domeniul comunicării, care își are originea în programele de asistență internațională postbelică, destinate țărilor din America Latină, Africa și Asia. Conceptul derivă din teoriile dezvoltării și ale schimbării sociale și se referă, în general, la aplicarea strategiilor și principiilor de comunicare în contextul țărilor în curs de dezvoltare.

Noile concepții privind procesele de dezvoltare implică un rol diferit și, în general, un rol mai extins destinat comunicării [13, p. 1], în acest fel fiind subliniată existența unei conexiuni puternice între două concepte sau chiar două fenomene centrale ale spațiului social actual: sistemul de comunicare și problematica dezvoltării.

Primele abordări ale acestei conexiuni se atestă încă în anii '50-'60 ai sec. XX, în contextul perioadei "războiului rece", al confruntării celor două modele de dezvoltare (capitalist și comunist), dar și a apariției "lumii a treia" și a accentuării responsabilității și capacității țărilor dezvoltate, sau care dispun de un model de dezvoltare, de a defini și de a aplica strategii de dezvoltare pentru țările rămase în urmă, cu scopul de a reduce și chiar de a elimina decalajul de dezvoltare. Un deceniu mai târziu, potrivit autoarei Nora Cruz Quebral [15, p. 1], în decembrie 1971 este formulată prima mențiune a sintagmei comunicare pentru dezvoltare, în cadrul unui simpozion organizat de Universitatea din Filipine Los Baños, cu genericul "În căutarea progreselor în dezvoltarea agriculturii", unde comunicarea pentru dezvoltare a fost prezentată ca o descoperire a științelor sociale. Ulterior, conceptul comunicare pentru dezvoltare (*development communication*) este întâlnit și în formularea comunicare pentru susținerea dezvoltării (*development support communication*) și, mai recent, comunicare pentru schimbarea socială (*communication for social change*) [12]. Varianta în limba română a noțiunii *development communication* este folosită în formula comunicare pentru dezvoltare durabilă, comunicare asociată dezvoltării durabile sau comunicare pentru dezvoltare durabilă și cetățenie activă [9].

Evoluția concepțiilor despre dezvoltare și a comunicării asociată dezvoltării debutează cu perioada postbelică, când dezvoltarea devine obiect distinct al analizelor economice, sociologice și politice, fiind concepută inițial ca modernizare, astfel că prima teorie elaborată este cea a modernizării, în variantă sociologică sau economică.

Perioada în care a fost promovată teoria modernizării era dominată de națiunile occidentale și mai ales de SUA, iar lumea a treia, a țărilor în curs de dezvoltare, nu era încă percepută ca un actor politic important pe scena internațională. Un astfel de context explică modul de formulare a ideilor centrale ale teoriei modernizării: lumea dezvoltată (occidentală) este cea modernă și, urmându-i exemplul, poate fi definit un model idealizat al dezvoltării ce trebuie copiat pentru a ieși din starea tradițională a subdezvoltării; condițiile interne (economice, sociale, culturale, politice) din țările în curs de dezvoltare nu facilitează, de fapt, blochează, dezvoltarea; de aceea, pe lângă copierea modelului, este necesar "ajutorul extern" sub forma infuziei de capital [19, p. 31].

Rezultă în acest context teoretic că problemele centrale ale dezvoltării țin de identificarea soluțiilor prin care o societate depășește etapa tradițională și evoluează, în etape, spre o societate modernă. Pentru teoreticienii modernizării, soluțiile nu puteau veni decât din exterior, de la statele moderne, dezvoltate. Dihotomia tradițional – modern se traduce prin înțelegerea multora dintre caracteristicile locale din țările în curs de dezvoltare ca

fiind impedimente ale dezvoltării, în timp ce ajutorul financiar și politicile propuse de țările dezvoltate sau organizațiile internaționale statelor în curs de dezvoltare sunt motoarele modernizării. Cu alte cuvinte, sursele subdezvoltării sunt interne, în timp ce soluțiile dezvoltării nu pot fi decât externe [19, p. 36].

Sarcina dezvoltării, în intervalul anilor '50, era axată pe transferul de cunoștințe și exportul modelelor și metodologiilor dinspre Nord (țările lumii întâi) spre Sud (țările lumii a treia). Comunicarea era subordonată unui concept de dezvoltare orientat spre progresul tehnologic și creșterea economică. Este evidentă, în acest sens, importanța infrastructurii comunicării, atât sub forma mijloacelor moderne de comunicare (telefon, fax, satelit etc.), cât și a căilor de transport (șosele, autostrăzi, căi ferate și aeriene), pentru dezvoltarea producției și pieței economice. În absența sau în condițiile unei slabe dezvoltări a infrastructurii comunicării, piața economică și producția au șanse minime de dezvoltare. Datorită acestui fapt, în perioada respectivă, teoreticienii ai modernizării au avansat ideea potrivit căreia, dezvoltarea mass-mediei ar fi un indicator, în general, pentru dezvoltarea societății [7, p. 28].

Studiile referitoare la comunicarea pentru dezvoltare durabilă în perioada respectivă au fost dominate de teoria modernizării, care stipula că principalele cauze ale problemelor de dezvoltare sunt determinate de lipsa de cunoștințe, de cultura țărilor în curs de dezvoltare, care trebuia abordată prin asistență economică, cum a fost, de exemplu, Planul Marshall destinat Europei postbelice [20, p. 3]. Aceste studii au ilustrat cel mai bine unul dintre principiile centrale ale modernizării, și anume, că ideile sunt variabile independente care condiționează apariția anumitor rezultate. Pe baza acestui principiu, comunicarea pentru dezvoltare durabilă a sugerat că schimbarea ideilor ar avea ca rezultat transformări substanțiale în schimbarea comportamentului. Premisa fundamentală, provenită din teoriile sociologice clasice, a fost aceea că există un raport direct între o cultură modernă și dezvoltarea economică și cea politică. În acest sens, rata scăzută a producției agricole, rata ridicată a fertilității și a mortalității sau rata scăzută a alfabetizării specifice țărilor subdezvoltate s-au explicat prin persistența valorilor și atitudinilor tradiționale față de aceste probleme, care au împiedicat modernizarea. Scopul a fost, prin urmare, de a insufla valori și viziuni moderne prin intermediul transferului de tehnologii media, prin adoptarea inovațiilor și a culturilor originare din lumea dezvoltată [20, p. 5].

Cele mai importante aspecte referitoare la viziunile timpurii despre dezvoltare și comunicare se regăsesc în concepția cercetătorului american Daniel Lerner, care în lucrarea sa, *Trecerea de la societatea tradițională*, publicată în 1958, acordă o atenție deosebită comunicării ca instrument de accelerare a dezvoltării. Teoria lui Lerner argumentează că pentru a depăși subdezvoltarea este indispensabilă înlocuirea modurilor tradiționale de gândire specifice unei societăți cu cele mai moderne și că mass-media pot fi foarte utile în acest proces [2, p. 2]. Introducerea mass-mediei și a anumitor tipuri de informații educaționale, politice și economice într-un sistem social ar putea transforma indivizii și societățile de la tradiționale la cele moderne. Concepute ca având efecte directe și puternice asupra publicului din lumea a treia, mass-media au fost văzute ca multiplicatori "magicieni", capabili să accelereze și să amplifice beneficiile dezvoltării [2].

Începând cu anii '60 un alt cercetător american, Everett Rogers, introduce teoria „difuzării inovațiilor” în contextul dezvoltării [11, p. 194]. Aceasta a fost una dintre cele mai

influențe teorii ale modernizării care a stat la baza comunicării pentru dezvoltare până în anii '80, devenind modelul activităților de comunicare pentru dezvoltare. Dezvoltând unele sugestii cu privire la raportul dintre mass-media și canalele de comunicare interpersonală, intenția lui Rogers era să înțeleagă cum sunt adoptate noile comportamente. Potrivit teoriei, indiferent de inovația ca atare, indiferent dacă este vorba despre un obiect, o practică sau o idee, procesul de difuzare urmează un *pattern* stabil observabil și previzibil: cunoaștere, persuasiune, decizie, adopție [11].

În etapa de cunoaștere individul este supus unei campanii de informare despre existența inovației. În etapa de persuasiune individul își formează o atitudine favorabilă sau nefavorabilă față de inovație. Urmează decizia, când individul participă la acțiuni care îl pun în situația de a lua decizia privind adoptarea sau respingerea inovației. În ultima etapă individul caută confirmări ale deciziei luate și, în funcție de experiența directă cu inovația, fie o folosește în continuare, fie o abandonează.

Delimitarea și conștientizarea existenței celor patru etape sunt importante, deoarece fiecare se caracterizează prin variabile proprii: în prima etapă, de exemplu, contează foarte mult variabilele legate de sistemul social: normele sistemului, deschiderea față de nou, față de neobișnuit. În etapa de persuasiune, în prim-plan se află caracteristicile inovației: avantajele comparative, existența unei mostre, utilitate etc. Variabilele asociate fiecărei etape impun mesaje diferite, strategii de comunicare diferite, un mix special al surselor de comunicare – oficiale, interpersonale, experte. Rogers propune și o tipologie a celor care adoptă inovațiile într-un sistem social: cei care inovează, cei care adoptă timpuriu inovațiile, majoritatea timpurie, cei care adoptă târziu inovațiile, cei rămași în urmă.

Astfel, modernizarea este concepută în contextul acestei teorii ca un proces de difuzare prin care indivizii trec de la un mod tradițional de viață la un mod diferit, mai dezvoltat din punct de vedere tehnic și cu o schimbare mai rapidă a calității vieții. Bazându-se în principal pe cercetarea sociologică în societățile agrare, Rogers a subliniat procesele de adoptare și difuzare a inovațiilor culturale. Concluzia generală a acestei teorii este că mass-media sunt importante în răspândirea conștientizării noilor posibilități și practici, însă în stadiul în care se ia decizia de a adopta sau de a nu adopta o inovație, comunicarea personală are o influență mult mai mare și un efect direct asupra comportamentului social [16, p. 168].

Spre sfârșitul anilor '60 și în anii '70 opoziția puternică față de teoria modernizării a condus la apariția unui model teoretic alternativ al dezvoltării - teoria dependenței, care a schimbat accentele și în domeniul comunicării. Deși concepția de bază a rămas înrădăcinată în modelul linear, într-o singură direcție, se schimbă abordarea comunicării: de jos în sus, și nu de sus în jos, ca în paradigma modernizării [13, p. 27]. Acest aspect este important, deoarece teoria dependenței s-a afirmat ca ideologie a țărilor în curs de dezvoltare, fundamentând "mișcarea țărilor nealiniat" din perioada "războiului rece" [20, p. 39]. De asemenea, paradigma dependenței a jucat un rol important în crearea mișcării pentru o Nouă Ordine Mondială a Informării și Comunicării (NOMIC), la mijlocul anilor '70, la inițiativa țărilor lumii a treia [3, p. 221]. Lansată la Conferința generală de la Nairobi din 1976, această idee a fost dezvoltată în cadrul lucrărilor unei comisii ad hoc a UNESCO, prezidată de fostul ministru irlandez Sean McBride, care a elaborat în 1980 un raport complex și controversat referitor la problema echilibrării fluxurilor comunicaționale între

Nord și Sud. Disputa s-a creat în jurul revendicării generale din partea țărilor în curs de dezvoltare, referitor la crearea unui schimb echitabil și echilibrat de comunicare, informație și programe culturale dintre țările bogate și cele sărace [3].

Distribuția inegală a resurselor de producere a bunurilor simbolice, cu alte cuvinte dezechilibrele în materie de cultură și comunicare, așa cum s-au manifestat ele îndeosebi în perioada postbelică, au constituit subiectul unor semnificative reflecții critice. În anul 1969, profesorul Herbert Schiller de la Universitatea din California publică lucrarea *Mass communication and American Empire* (Comunicarea de masă și imperiul american), în care lansează teza "imperialismului cultural" cu sensul de "ansamblu al proceselor, prin care o societate este integrată în sistemul modern mondial și modul în care pătura sa conducătoare este determinată, prin fascinație, presiune, forță sau corupție, să-și modifice instituțiile sociale, pentru ca ele să corespundă structurilor și valorilor centrului dominant al sistemului sau pentru a le promova" [14, p. 62].

Această reacție apărea pe fondul expansiunii SUA, care dominau în arena mondială și care erau percepute ca o nouă putere imperială, bazată pe putere economică și pe export de tehnologii de comunicare. În acest context, comunicarea de masă a devenit un mecanism eficient de dominație culturală a lumii [14, p. 63].

Deși teoria dependenței a câștigat o semnificație importantă în anii '70, în următorul deceniu a început să-și piardă treptat gradul de relevanță, în tandem cu eșecul modelelor economice alternative propuse de susținătorii săi.

Începând cu anii '80 sunt enunțate noi viziuni referitoare la abordarea teoretică a dezvoltării și comunicării. Una dintre idei era că atât teoria modernizării, cât și teoria dependenței reduc sfera de comunicare la discursul elitei, ignorând opiniile și preocupările majorității. În acest sens, Paulo Freire, în lucrarea sa *Pedagogia celor asupriți*, subliniază importanța comunicării orizontale, orientată spre participare și către oameni [7, p. 30]. Potrivit autorului, comunicarea nu trebuie să reproducă puterea, ci mai degrabă să devină un instrument de schimbare socială [7]. În acest context, apare un nou model teoretic - modelul participativ, care era mai puțin orientat spre dimensiunea politico-economică și mai mult spre realitățile culturale ale dezvoltării [13, p. 28]. Sustenabilitatea și participarea oamenilor au devenit elementele-cheie ale acestei noi viziuni.

Pe plan internațional, accentul se pune pe provocarea dezvoltării durabile, iar participarea este din ce în ce mai recunoscută ca parte necesară a unor strategii de dezvoltare durabilă. Programul global de acțiune pentru o dezvoltare durabilă Agenda 21, elaborat în cadrul Conferinței Mondiale pentru Mediu și Dezvoltare de la Rio (1992), dincolo de faptul că a pus bazele unui parteneriat global pentru o dezvoltare durabilă, a devenit cunoscut și datorită promovării importanței ideii de inițiere a unui dialog cu cetățenii, pentru ca împreună să poată fi găsite strategii potrivite pentru o dezvoltare de viitor [10, p. 15].

Guvernele, agențiile de finanțare, donatorii și actorii societății civile, inclusiv ONG-urile și agențiile multilaterale, precum Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional au ajuns cu toții la un consens, și anume, dezvoltarea societății nu poate avea o bază solidă și durabilă, dacă participarea cetățenilor nu se află în centrul procesului de dezvoltare.

Participarea largă a publicului în procesul decizional devine, prin urmare, o condiție *sine qua non* a dezvoltării durabile. De aceea, se consideră că fiecare individ trebuie să aibă

acces corespunzător la informații și posibilitatea de a participa la procesele decizionale. Participarea activă la dezvoltarea durabilă face posibil ca indivizii afectați de schimbări să fie chiar cei care determină modul, gradul și punerea în aplicare a schimbărilor.

În aceste condiții, la începutul sec. XXI, comunicarea pentru dezvoltare durabilă câștigă recunoaștere internațională în sectorul de dezvoltare. Însă, deși aceasta este stabilită ca disciplină și îi este recunoscută importanța pentru dezvoltare, nivelul de cunoaștere a publicului larg și a factorilor de decizie despre ce presupune comunicarea pentru dezvoltare este redus. Un studiu de percepție, realizat în 2006 la inițiativa Diviziei comunicare pentru dezvoltare a Băncii Mondiale cu genericul „Factorii de decizie și rolul comunicării pentru dezvoltare”, a scos în evidență faptul că deși există o recunoaștere pe scară largă, în rândurile celor intervievați, a importanței comunicării în procesele de dezvoltare, totuși, înțelegerea modului în care aceasta ar putea fi aplicată este destul de vagă [22, p. 48].

În același an, 2006, la Roma, este organizat Primul Congres Mondial al Comunicării pentru Dezvoltare (WCCD) la sediul Organizației Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (FAO). Congresul a fost organizat de Banca Mondială, FAO și Inițiativa de comunicare. Aproximativ 900 de participanți au venit din întreaga lume pentru a împărtăși idei, prezentări și proiecte și pentru a face recomandări pentru practica viitoare. Ideea de bază a Congresului a fost de a demonstra că practicile de comunicare pentru dezvoltare sunt esențiale pentru a răspunde celor mai presante provocări ale dezvoltării actuale și că ar trebui integrate mai mult în politicile de dezvoltare. În acest scop, organizatorii Congresului și membrii Comitetului director au convenit asupra unui set de șapte principii, care descriu disciplina comunicare pentru dezvoltare [22, p. 49]:

1. Comunicarea pentru dezvoltare este, în primul rând, despre oameni și despre procesul necesar pentru a facilita schimbul de cunoștințe și percepții în scopul realizării unor schimbări pozitive în contextul proceselor de dezvoltare.

2. Comunicarea pentru dezvoltare se bazează pe dialogul necesar promovării participării părților interesate (*stakeholders*). O astfel de participare este necesară pentru a înțelege percepțiile, valorile, atitudinile și practicile părților interesate, astfel încât acestea să poată fi incluse în proiectarea și implementarea inițiativelor de dezvoltare.

3. Comunicarea pentru dezvoltare urmează modelul comunicării bidirecționale, pe orizontală și utilizează din ce în ce mai mult formele interactive de comunicare datorate noilor tehnologii. Chiar și atunci când este utilizat modelul unidirecțional de comunicare (de exemplu, în cazul campaniilor), comunicarea trebuie să faciliteze înțelegerea și să țină seama de percepțiile, prioritățile și cunoștințele cetățenilor.

4. Comunicarea pentru dezvoltare oferă posibilitate de exprimare celor mai afectate categorii de publicuri-țintă pe marginea problemelor stringente de dezvoltare, permițându-le să participe direct la definirea și implementarea soluțiilor și la identificarea direcțiilor de dezvoltare.

5. Comunicarea pentru dezvoltare recunoaște că realitatea este în mare parte construită. În acest sens, pot exista realități diferite (sau percepții diferite ale aceleiași realități) pentru aceeași situație, în funcție de percepțiile și nevoile specifice ale grupurilor țintă. În acest fel, rolul dezvoltării și, prin extensie, rolul comunicării nu este acela de a „impune” realitatea corectă, ci de a promova dialogul pentru a facilita înțelegerea reciprocă.

Comunicarea pentru dezvoltare, prin urmare, respectă și lucrează cu diferite fundamente sociale, religioase și culturale ale oamenilor, ale comunităților și ale națiunilor implicate în procesele de dezvoltare.

6. Comunicarea este contextuală. Nu există o formulă universală, capabilă să abordeze toate situațiile; prin urmare, ar trebui să se aplice în funcție de contextul cultural, social și economic.

7. Comunicarea pentru dezvoltare utilizează o gamă largă de instrumente, tehnici, mijloace de comunicare și metode pentru a facilita înțelegerea reciprocă și pentru a defini și a elimina diferențele de percepții.

Definiția oficială avansată de Consensusul de la Roma al Congresului Mondial privind Comunicarea pentru Dezvoltare abordează comunicarea pentru dezvoltare durabilă ca fiind un proces social, bazat pe dialog și pe utilizarea unei game largi de instrumente și metode [19, p. 2].

La nivelul Organizației Națiunilor Unite (ONU), preocupările privind promovarea programelor referitoare la conceptul de comunicare pentru dezvoltare durabilă există încă din anii '90, un exemplu relevant fiind masa rotundă bianuală a ONU, concepută ca o platformă primară pentru agențiile ONU și alte organizații, cu scopul de a realiza un schimb de idei și strategii privind valorificarea comunicării în contextul implementării proiectelor de dezvoltare [8, p. 7]. Documentul publicat la finalul reuniunii a 9-a din septembrie 2004 stabilește clar ariile prioritare în comunicarea pentru cetățenie activă și dezvoltare durabilă, precum și propuneri privind strategiile de comunicare pentru implementarea dezvoltării durabile [6].

Cât privește definirea noțiunii de comunicare pentru dezvoltare durabilă, în 1997, prin art. 6 din Rezoluția 51/172 a Adunării Generale, ONU a adoptat definiția oficială, potrivit căreia comunicarea pentru dezvoltare se referă la nevoia de a susține comunicarea bidirecțională care are la bază dialogul și care permite comunităților să se exprime, să-și exprime aspirațiile și preocupările și să participe la adoptarea deciziilor care vizează dezvoltarea lor [8, p. 13].

În contextul nevoii pentru promovare și educație în domeniul comunicării pentru dezvoltare durabilă, Comisia Europeană a lansat în octombrie 2005 Planul D pentru Dialog, Democrație și Dezbateri, plan actualizat prin comunicarea Comisiei Europene COM (2008) 158/4 [4]. Acest plan urmărește să încurajeze statele membre ale Uniunii Europene în organizarea de largi dezbateri publice privind viitorul Uniunii Europene, în care să fie implicați cetățenii, societatea civilă, partenerii sociali, parlamentele naționale, partidele politice etc., cu sprijinul instituțiilor europene. Aceleași obiective sunt susținute și de Agenda Cetățenilor Uniunii Europene, document lansat de Comisia Europeană în mai 2006, care stabilește 12 inițiative de politici care să contribuie la dezvoltarea UE. Dintre aceste propuneri concrete putem menționa: creșterea interesului și accesului cetățenilor UE la activitățile politice, economice și sociale, precum și creșterea implicării active a cetățenilor UE în procesul decizional de la nivel local, regional, național și european.

La nivelul Băncii Mondiale, în 1998 a fost creată Divizia de comunicare pentru dezvoltare durabilă în scopul promovării valorii comunicării în domeniul dezvoltării [13]. Potrivit definiției oficiale a Băncii Mondiale, comunicarea pentru dezvoltare durabilă se

referă la integrarea comunicării strategice în proiectele de dezvoltare. Programele de comunicare trebuie să răspundă dorințelor, nevoilor și întreselor oamenilor și trebuie să fie orientate spre stimularea schimbării sociale într-o manieră mai eficientă prin cercetarea, analiza, coordonarea, monitorizarea și evaluarea atentă a comunicării [13, p. 15].

Un alt punct de vedere aparține Agenției Elvețiene pentru Dezvoltare și Cooperare (AEDC), în concepția căreia dezvoltarea este un proces comunicativ. Instrumentele de comunicare sunt vitale pentru dialogul politic și sensibilizarea necesară în scopul realizării reformelor sociale și instituționale [7, p. 7]. Potrivit abordărilor AEDC, sarcinile de bază ale comunicării pentru dezvoltare durabilă se referă la [7, p. 16]:

1. *facilitarea accesului la informații și cunoștințe* - persoanele care nu au acces la cunoștințe și informații sunt limitate în dezvoltarea lor socială și economică. Informațiile pot fi transmise în mod eficient prin emisiunile radio din comunitate, prin spectacole de teatru educațional, prin evenimente culturale în spații publice sau prin învățarea electronică bazată pe internet etc.;

2. *promovarea participării* - este una dintre sarcinile de bază ale comunicării pentru dezvoltare. Participarea la deciziile care îi afectează viața este un drept fundamental al fiecărui cetățean. Proiectele planificate și implementate cu implicarea populației au un grad mai ridicat de asumare și, prin urmare, sunt mai durabile. Comunicarea pentru dezvoltare durabilă este un mijloc de a crea spații de comunicare care să faciliteze dialogul dintre cetățeni și autoritățile locale, regionale sau naționale, de exemplu, în ceea ce privește procesele de descentralizare, gestionarea fondurilor publice sau reformele instituționale. Instrumentele utilizate pe scară largă includ audieri publice și dezbateri, forumuri radio și platforme de partajare a informațiilor online;

3. *oferirea unei voci grupurilor marginalizate* - mass-media din țările în curs de dezvoltare reflectă adesea punctul de vedere al elitei politice. Preocupările și aspirațiile grupurilor sociale mai puțin favorizate - persoanele care trăiesc în sărăcie, femei, tineri - sunt adesea excluse din dezbaterile naționale, deși constituie majoritatea populației. O funcție-cheie a comunicării pentru dezvoltare este de a permite grupurilor excluse să-și facă auzită vocea și să participe la dialogul național. Cum se poate realiza acest lucru? Comunicarea pentru dezvoltare durabilă ar trebui să ajute aceste grupuri să învețe să folosească mijloacele de informare în masă pentru a-și exprima opiniile, a-și prezenta programele, a deschide noi canale de comunicare. În acest fel, comunicarea pentru dezvoltare durabilă devine un instrument puternic care contribuie la ieșirea din izolare a celor săraci și marginalizați;

4. *influențarea politicilor publice* - comunicarea pentru dezvoltare durabilă facilitează dezbaterile incluzive privind provocările sociale, politice, economice care împiedică dezvoltarea. Scopul final al acestora este de a influența politicile publice, reformele și noua legislație, care oferă soluții la problemele ce afectează populația.

În consecință, asigurarea accesului la informații este o funcție esențială a comunicării pentru dezvoltare alături de creșterea participării. Dacă segmentele vulnerabile ale populației sunt mai bine informate, acestea își pot revendica drepturile în mod mai consecvent și pot să se implice în procesul decizional al statului, al administrației publice centrale și locale, prin influențarea politicilor publice.

În septembrie 2015, 192 de state membre ale ONU, printre care și Republica Moldova, s-au angajat să pună în aplicare Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030 prin adoptarea Declarației Summitului privind Dezvoltarea Durabilă, care a avut loc la New York. Această Agendă și-a propus să continue într-o formă mai accelerată realizarea Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului, având scopul principal de a eradica sărăcia până în anul 2030 și de a asigura o dezvoltare durabilă în întreaga lume. Agenda oferă o nouă abordare de dezvoltare axându-se pe promovarea drepturilor omului sub toate aspectele. Prin urmare, interesele oamenilor sunt plasate în centrul procesului de dezvoltare, care ar putea fi realizate într-un mod durabil doar prin responsabilizarea oamenilor de a participa, de a contribui și de a beneficia de pe urma dezvoltării economice, culturale, sociale și politice în baza unei poziții comune, în care toate drepturile și libertățile omului sunt respectate [1, p. 9].

În concluzie, comunicarea în noua paradigmă de dezvoltare este o strategie derivată și legată în mod intrinsec de mari obiective de dezvoltare; este mai mult decât transmiterea de informații, activitate care nu este suficientă pentru a genera rezultate semnificative și durabile. Aceste rezultate pot fi obținute doar dacă părțile interesate sunt implicate în procesul care duce la schimbare. Din aceste considerente, răspunzând cel mai bine nevoii de a împuternici comunitățile locale să-și gestioneze propria dezvoltare, comunicarea pentru dezvoltare durabilă devine un instrument de transformare care presupune implicarea cetățenilor, în special, a grupurilor dezavantajate, în procesul decizional al statului, al administrației publice centrale și locale, prin influențarea directă a politicilor publice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Adaptarea agendei 2030 de dezvoltare durabilă la contextual Republicii Moldova. http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/sdg/na_ionalizarea-agendei-de-dezvoltare-durabil-in-contextul-repub/adaptarea-agendei-2030-de-dezvoltarea-durabil-la-contextul-repub.html (Vizitat 12.09.2017)
2. Barresi Mariana. Analysis of Daniel Lerner's theory of communication and development. http://www.academia.edu/14725102/ANALYSIS_OF_DANIEL_LERNERs_THEORY_OF_COMMUNICATION_AND_DEVELOPMENT (Vizitat 25.09.2017)
3. Briggs A., Burke P. Mass-media. O istorie socială. De la Gutenberg la Internet. Iași: Polirom, 2005.
4. Commission Communication. Plan-D for Democracy, Dialogue and Debate. http://www.cvce.eu/content/publication/2013/9/30/16f85167-0181-4930-97a9-66d8a04385df/publishable_en.pdf (Vizitat 01.10.2017)
5. Communication for development dialogue and involvement to achieve sustainable results. Belgian Development Agency. (Vizitat 12.09.2017)
6. https://www.btcctb.org/sites/default/files/communication_for_development_dialogue_and_involvement_to_achieve_sustainable_results_c4d_guide_btc_en.pdf (Vizitat 25.09.2017)
7. Communication for development roundtable report. Focus on sustainable development. 9th United Nations Communication for Development Roundtable. World Bank, 2005. http://www.amarc.org/documents/articles/Report_9th_UN_Round_Table_on_Communication_for_Development_HR.pdf (Vizitat 01.10.2017)
8. Communication for development. A Practical Guide. Swiss Agency for Development and Cooperation, 2016. https://www.eda.admin.ch/content/dam/deza/en/documents/publikationen/Diverses/Communication-for-development-Manual_EN.pdf (Vizitat 23.10.2017)
9. Communication for Development. Strengthening the effectiveness of the United Nations. UNDP, 2011. <https://undg.org/wp-content/uploads/2016/09/c4d-effectiveness-of-UN-EN.pdf> (Vizitat 23.10.2017)
10. Comunicare pentru dezvoltare durabilă. Proiect. SNSPA, 2007. (Vizitat 12.09.2017)
11. Dezvoltare durabilă în administrația publică. Suport de curs. (Vizitat 25.09.2017)
12. Dobrescu P., Bârgăoanu A., Corbu N. Istoria comunicării. București: Comunicare.ro, 2007.

13. Figueroa M. E. Communication for Social Change: An Integrated Model for Measuring the Process and Its Outcomes. The Rockefeller Foundation, 2002. <http://www.communicationforsocialchange.org/pdf/social-change.pdf> (Vizitat 01.10.2017)
14. Mefalopulos P. Development communication sourcebook. Broadening the boundaries of communication. World Bank, 2008, Washington, D.C. (Vizitat 23.10.2017)
15. Petcu M. Sociologia mass-media. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002. (Vizitat 12.09.2017)
16. Quebral, N. C. (2011). DevCom Los Banos Style. Lecture delivered during the Honorary Doctorate Celebration Seminar, LSE, University of London, December 2011. <http://www.lse.ac.uk/media@lse/events/pdf/Professor%20Nora%20Cruz%20Quebral%20Dec%202011%20lecture.pdf> (Vizitat 25.09.2017)
17. Servaes J. Communication for development and social change. UNESCO, 2008. http://library.ukzn.ac.za/Libraries/e-book/community_development_for_social_change.sflb.ashx (Vizitat 01.10.2017)
18. Servaes J. Development communication approaches in an international perspective. <http://old.unesco.kz/publications/ci/hq/Approaches%20Development%20Communication/CHP7.PDF> (Vizitat 23.10.2017)
19. Strategic Communication for Sustainable Development A conceptual overview. Eschborn, 2006, <https://www.cbd.int/cepa/toolkit/2008/doc/strategic%20communication%20for%20sustainable%20development.pdf> (Vizitat 23.10.2017)
20. The Rome Consensus Communication for Development a Major Pillar for Development and Change. World Bank, 2007. <http://siteresources.worldbank.org/EXTDEVCOMMENG/Resources/RomeConsensus07.pdf> (Vizitat 12.09.2017)
21. Vlăsceanu L. Politică și dezvoltare. România încotro? București: Editura Trei, 2001
22. Waisbord S. Family tree of theories, methodologies and strategies in development communication. PhD. <https://www.communicationforsocialchange.org/pdf/familytree.pdf> (Vizitat 01.10.2017)
23. World Congress on Communication for Development: lessons, challenges, and the way forward / The Communication Initiative, Food and Agriculture Organization of the United Nations, The World Bank, 2007. <http://www.fao.org/3/a-ai143e.pdf> (Vizitat 23.10.2017)

DINAMICA MORTALITĂȚII ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ÎN UNELE ȚĂRI EUROPENE ÎN ANII 1999-2014

MORTALITY DYNAMIC IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND SELECTED EUROPEAN COUNTRIES IN 1999-2014 YEARS

Irina PAHOMII, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
bragairina92@mail.ru

Olga GAGAUZ, *doctor habilitat în sociologie,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
gagauzo@inbox.ru

Rezumat

În ultimele două decenii este observată o tendință sigură de reducere a mortalității, specifică pentru toate regiunile, însă este sesizată și o diferențiere a tempoului sau puterii acesteia. În acest articol este prezentată analiza comparativă a evoluției mortalității generale în țările cu un background istoric comun – Republica Moldova, Belarus, Estonia, Letonia, Lituania, Rusia și Ucraina. Studiul s-a bazat pe metoda decompoziției diferențelor în speranța de viață la naștere a lui E. Andreev. Rezultatele cercetării demonstrează că în perioada anilor 1999-2014 se evidențiază pattern-urile destul de diferite în evoluția mortalității pentru Țările Baltice și pentru țările Est-Europene (Belarus, Moldova, Rusia și Ucraina). Țările Baltice, în special Estonia, au reușit cu succes să finalizeze ultima etapă a tranziției epidemiologice și să treacă prin revoluția cardiovasculară, obținând reduceri semnificative ale mortalității. În țările est-europene revoluția cardiovasculară încă este tergiversată, aceasta explicând structura diferită a reducerilor mortalității comparativ cu Țările Baltice.

Cuvinte-cheie: mortalitate, țările est-europene, Țările Baltice, tranziția epidemiologică.

Summary

Over the past two decades, is observed a certain mortality reduction trend that is specific to all regions, but there is also a distinction of its tempo or power. In this paper is presented the analyze of the evolution of general mortality in countries with a common historical background - Republic of Moldova, Belarus, Estonia, Latvia, Lithuania, Russia and Ukraine. The method of decomposition of differences in life expectancy at birth of E. Andreev was used. Thus, between 1999 and 2014, the patterns of mortality in the Baltic Countries and Eastern European countries (Belarus, Moldova, Russia and Ukraine) are quite different. The Baltic countries, especially Estonia, have successfully finalized the final stage of the epidemiological transition and going through the cardiovascular revolution, achieving significant reductions in mortality. In eastern-european countries, the cardiovascular revolution is still delayed, which explains the different structure of mortality reductions compared to the Baltic countries.

Keywords: mortality, east-european countries, Baltic Countries, epidemiological transition.

Pe parcursul sec. XX reducerea mortalității a avut o evoluție vertiginoasă, făcând posibilă creșterea foarte rapidă a speranței de viață la naștere în majoritatea țărilor din arealul european [3, 4, 8]. În ultimele două decenii, tendința reducerii mortalității s-a păstrat, însă tempoul acesteia s-a redus simțitor [7]. Acest fapt se explică prin schimbările majore ale

structurii mortalității. În perioada contemporană, reducerea mortalității a fost generată în mod substanțial de deplasarea deceselor cauzate de bolile sistemului cardiovascular sau de cancere spre vârstele mai înaintate, ceea ce și-a găsit reflectare în teoria *Tranziției Epidemiologice* (1971) [5] a lui A. Omran, ca fiind faza finală a acesteia.

Mortalitatea este influențată și de mulți alți factori. Din perspectivă demografică, mortalitatea în cadrul unei populații este influențată de structura pe vârste și sexe, însă există și alți factori impactul cărora nu poate fi omis. Astfel, trebuie menționați factorii de natură socioeconomică – creșterea economică, dar și progresul tehnico-științific, care a făcut posibilă dezvoltarea medicinei, prin crearea vaccinurilor și utilizarea medicamentelor de înaltă eficiență, diversificarea și lărgirea sistemului de servicii medicale. În această perioadă sunt promovate pe larg programele publice în sănătate, susținute de organizațiile internaționale. Este important să menționăm că, pe lângă factorii socio-economici o importanță destul de mare o au și factorii comportamentali și cei culturali [1]. Creșterea nivelului educației, modificarea statutului femeii în societate, promovarea și acceptarea modului sănătos și activ de viață - toate acestea au dus inevitabil la scăderea mortalității și respectiv la creșterea speranței de viață.

Teoria *Tranziției Sănătății* [8] pune accent pe existența unor perioade de convergențe și divergențe în evoluția mortalității. Trebuie să menționăm că mortalitatea este un proces destul de sensibil la schimbările exterioare. Orice schimbări, indiferent de natura lor - sociale, economice, demografice - induc modificări și în evoluția mortalității. Astfel, un cadru istoric comun condiționează nivelul și structura specifică a mortalității cu anumite caracteristici comune. Un asemenea exemplu poate fi considerată fosta-URSS, în special partea europeană a acesteia, care este conjugată și unui cadru cultural comun [2, 3, 10].

În această lucrare sunt prezentate rezultatele cercetării cu privire la evoluția și particularitățile mortalității în Republica Moldova și fostele republici sovietice din zona europeană: Belarus, Estonia, Letonia, Lituania, Rusia și Ucraina.

Date și metode. Studiul se bazează pe datele cu privire la mortalitate și speranța de viață la naștere din tabelele de mortalitate disponibile în baza de date Human Mortality Database (HMD) pentru: Belarus, Estonia, Letonia, Lituania, Rusia și Ucraina. Tabelele de mortalitate pentru Ucraina și Țările Baltice se referă la perioada 1965-2013, pentru Rusia și Belarus – 2014.

Pentru Republica Moldova au fost utilizate tabelele de mortalitate elaborate pentru populația rezidentă cu excluderea migranților care au lipsit din țară mai mult de 12 luni [6].

Pentru a măsura contribuția diferitelor grupe de vârstă în formarea decalajului în speranța de viață la naștere a fost utilizată metoda componentelor [9].

Principalele rezultate. Caracteristic perioadei studiate (1999-2014) este creșterea speranței de viață la naștere urmărită pentru ambele sexe în toate țările incluse în analiză, deși puterea acesteia a fost diferită în virtutea unor diferențe ce apar în dinamica mortalității în aceste țări sub impactul politicilor de sănătate și reformelor promovate în sistemele de ocrotire a sănătății.

Analiza modificărilor în nivelul de mortalitate a evidențiat existența unor similitudini pentru un anumit grup de țări, care se diferențiau de situațiile observate în cadrul altora. Astfel, în procesul analizei modificării speranței de viață la naștere pentru bărbați în această perioadă au fost analizate patru situații, caracteristic tuturor țărilor fiind reducerea mortalității infantile, contribuția căreia a fost între 0.7 (Rusia și Estonia) și 0.3 ani (Lituania).

Paternal observat în prima situație (Fig. 1) este similar pentru patru țări: Belarus, Letonia, Rusia și Ucraina, diferențele constând doar în valorile obținute per grupe de vârstă. Pentru toate țările din acest grup se evidențiază contribuția pozitivă a mortalității infantile, după care sunt observate încă două accente – primul pentru populația tânără, iar al doilea pentru populația adultă. Acestea coincid cu grupele de vârstă 20-24 și 25-29, 45-49, 50-54 și 55-59. O reducere nesemnificativă a mortalității a fost specifică pentru mortalitatea copiilor până la 14 ani, dar și pentru populația vârstnică (75+). Pentru Rusia, comparativ cu celelalte țări analizate din acest grup, este observată o situație specifică pentru grupele de vârstă 30-34 și 35-39, contribuția lor fiind minimală.

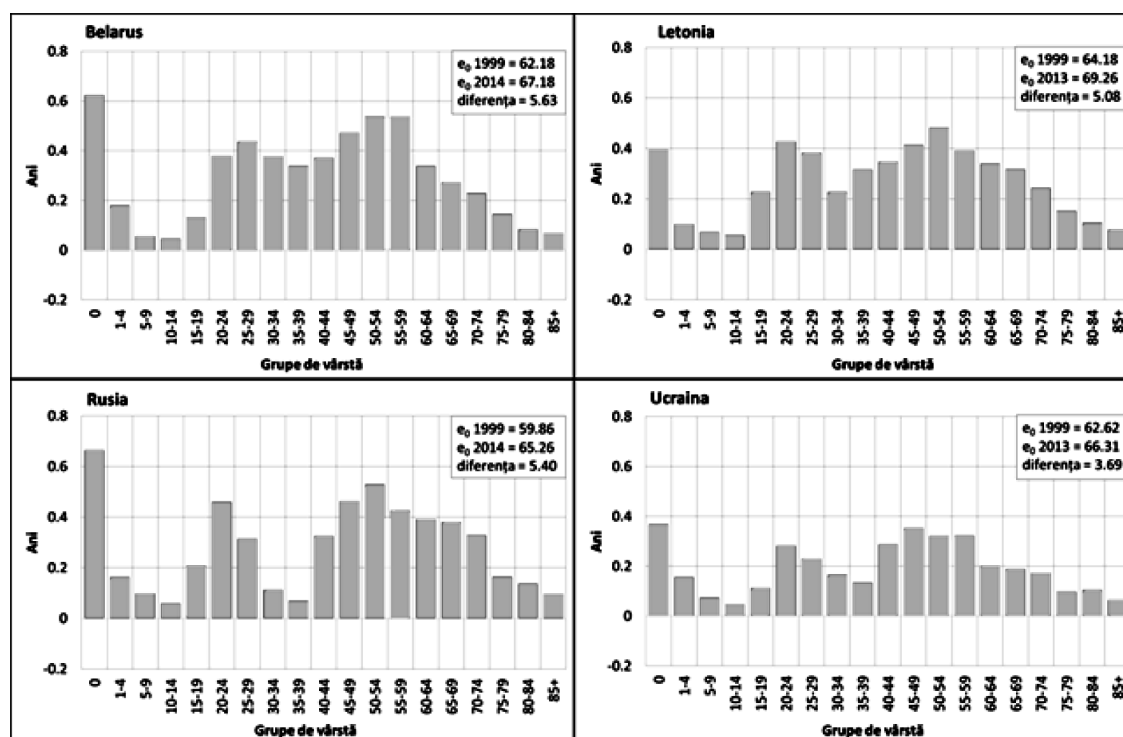

Fig. 1. Contribuția diferitor grupe de vârstă în schimbarea speranței de viață la naștere, Belarus, Letonia, Rusia și Ucraina, bărbați, 1999-2014*

Sursa: calculele autorilor în baza datelor tabelor de mortalitate HMD

* - ultimele date disponibile pentru Letonia și Ucraina sunt pentru anul 2013.

Evoluția mortalității bărbaților estonieni (Fig. 2) reprezintă o altă situație, pe care o vom analiza separat. Paternal urmărit în acest caz are elemente comune cu cel analizat în prima situație, însă și anumite discrepanțe. În cazul Estoniei, datorită reducerii mortalității infantile a fost câștigată una din cele mai înalte contribuții pentru vârsta 0 (0.7 ani din 7.6 ani). Un element comun cu paternal observat mai devreme îl constituie contribuția minimală adusă de scăderea nesemnificativă a mortalității copiilor până la 14 ani în această perioadă, valoarea cumulativă a acesteia fiind de doar 0.2 ani. Creșterea speranței de viață la naștere a bărbaților estonieni este în mare parte determinată de contribuția adusă de reducerea mortalității populației adulte și vârstnice și într-o măsură mai mică de reducerea mortalității

pentru populația tânără. Astfel, efectul cumulativ al contribuției populației cu vârsta cuprinsă între 35 și 65 de ani constituie 4.3 ani din totalul de 7.6 ani sau 56.6% din diferența totală, iar 9% din aceasta sunt determinate de reducerea mortalității pentru bărbații de 75+.

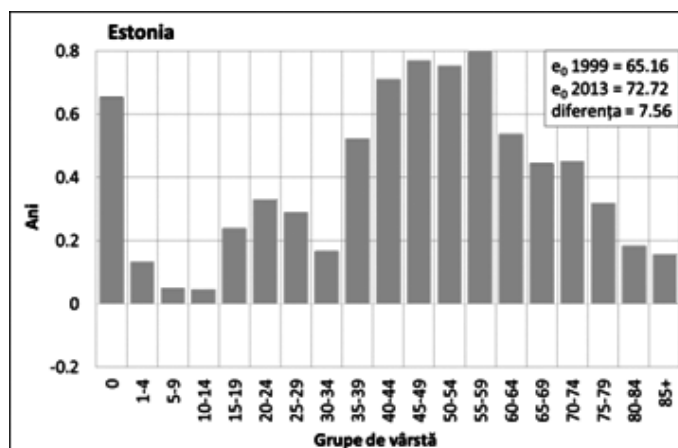

Fig. 2. Contribuția diferitor grupe de vârstă în schimbarea speranței de viață la naștere, Estonia, bărbați, 1999-2013.

Sursa: calculele autorilor în baza datelor tabelor de mortalitate HMD.

În Lituania, în decurs de 14 ani speranța de viață la naștere a bărbaților a crescut cu 2.2 ani (Fig. 3). Situația Lituaniei la fel prezintă un caz diferit și din perspectiva contribuției diferitor grupe de vârstă asupra schimbării speranței de viață la naștere. Reducerea mortalității infantile a adus cel mai mic aport comparativ cu celelalte țări doar 0.3 ani din totalul de 2.2 ani. Schimbările mortalității pentru celelalte grupuri de vârstă nu au fost atât de evidente, oscilând maxim până la 0.2 ani, evidențiindu-se grupurile de vârstă 20-24, 25-29 pentru populația tânără, pentru populația adultă alte trei grupuri de vârstă 45-49, 50-54 și 55-59, pentru populația vârstnică 70-74 și 75-79. Totuși, valorile cumulative ale contribuției acestor grupe de vârstă au fost foarte mici, înscriindu-se în intervalul 0.3-0.4 ani.

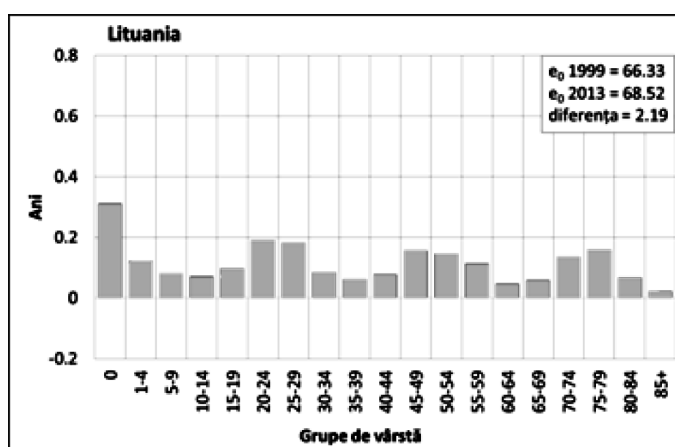

Fig. 3. Contribuția diferitor grupe de vârstă asupra schimbării speranței de viață la naștere, Lituania, bărbați, 1999-2013

Sursa: calculele autorilor în baza datelor tabelor de mortalitate HMD.

Cea mai mică creștere a speranței de viață la naștere în această perioadă, 1999-2014, a fost totuși caracteristică pentru bărbații din Moldova, aceasta constituind doar 1.3 ani (Fig. 4). Reducerea mortalității infantile a adus o contribuție de 0.5 ani din totalul de 1.3 ani, această creștere însă fiind anihilată de creșterea sau stagnarea mortalității între vârstele 35 și 74 ani, contribuția cumulată adusă de aceste grupe de vârste a constituit -0.4 ani. O reducere mai înaltă a mortalității a fost specifică pentru populația tânără între vârstele 20 și 29 ani (0.5 ani), pentru celelalte mortalitatea nu a suferit schimbări esențiale, înregistrându-se o stagnare a acesteia.

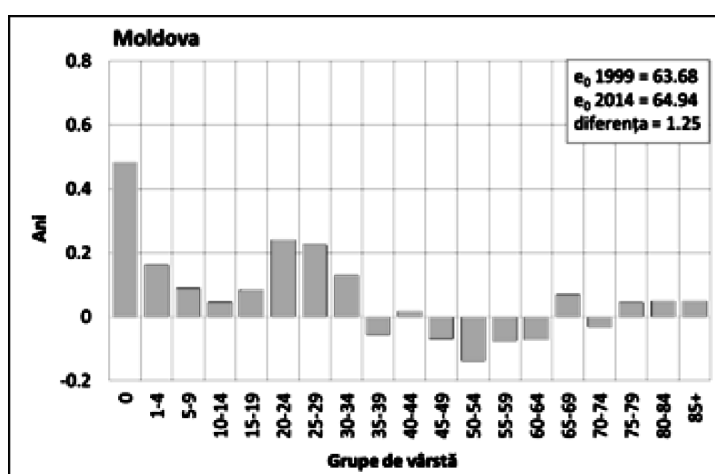

Fig. 4. Contribuția diferitor grupe de vârstă în schimbarea speranței de viață la naștere, Moldova, bărbați, 1999-2014.

Sursa: calculele autorilor în baza datelor tabelor de mortalitate pentru Moldova [5].

Analiza schimbărilor speranței de viață la naștere a femeilor la fel a identificat anumite elemente comune pentru țările analizate, dar și anumite distincții. Astfel, comun pentru toate țările este reducerea mortalității infantile, care în majoritatea țărilor a avut un aport consistent la creșterea speranței de viață în această perioadă. De asemenea, a fost observată și o reducere importantă a mortalității pentru populația vârstnică. Analiza paternului observat a determinat gruparea țărilor în trei categorii. În prima categorie sunt incluse Belarus, Rusia și Ucraina, în cea de-a doua – Țările Baltice, iar situația Republicii Moldova este analizată separat.

Pentru Belarus, Rusia și Ucraina (Fig. 5) este caracteristică reducerea mortalității infantile și a mortalității copiilor până la 4 ani, valoarea cumulativă a contribuției acestora determinând 15.5% din modificarea totală a speranței de viață la naștere în Belarus, 18.5% în Rusia și 15.4% în Ucraina. Pentru populația până la 40-44, 45-49 este caracteristică o stagnare a mortalității, reduceri mai semnificative fiind înregistrate începând cu grupul de vârstă 50-54 de ani. Valorile cumulative ale contribuției aduse de aceste grupe de vârstă asupra schimbării speranței de viață au constituit 3.1 ani pentru Belarus, 2.8 ani pentru speranța de viață la naștere a femeilor din Rusia și 1.9 ani pentru cele din

Ucraina. Transformate în valori relative, acestea ar reprezenta 68.7% pentru Belarus, 69% pentru Rusia și 73.1% pentru Ucraina.

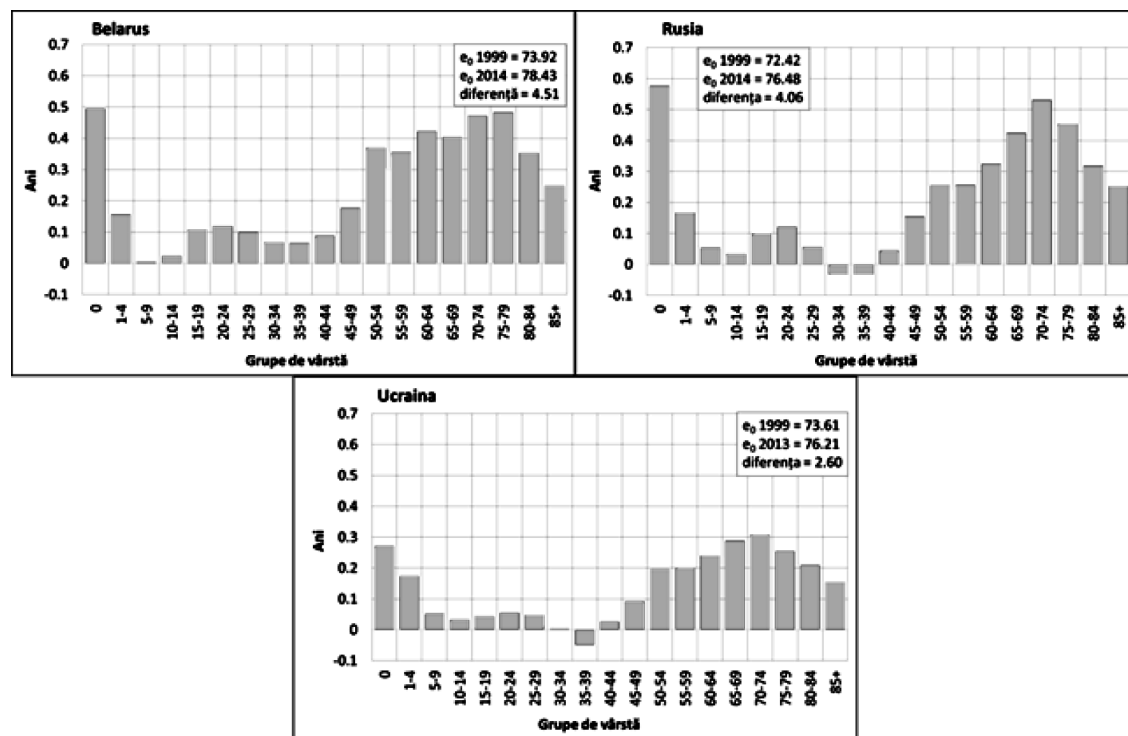

Fig. 5. Contribuția diferitor grupe de vârstă în schimbarea speranței de viață la naștere, Belarus, Rusia, Ucraina, femei, 1999-2014*.

Sursa: calculele autorilor în baza datelor tabelor de mortalitate HMD.

* - ultimele date disponibile pentru Ucraina - 2013.

Țările Baltice sunt caracterizate de reducerea mortalității în toate grupele de vârstă (Fig. 6), cea mai accentuată reducere fiind observată în Estonia. Caracteristic pentru Țările Baltice, la fel ca pentru toate țările analizate, în această perioadă este reducerea mortalității infantile. Reprezentarea grafică a contribuției grupelor de vârstă în formarea schimbării speranței de viață evidențiază existența a două maxime sau a două vârfuri, acestea fiind mult mai accentuate în cazul Estoniei și Letoniei, pentru Lituania din cauza valorilor destul de mici pentru populația adultă primul vârf nu este atât de evident. Primul vârf demonstrează contribuția adusă de grupul de vârstă 50-54 de ani, după care urmează o descreștere a valorilor contribuției până la vârstele 55-59, 60-64, după care iarăși se înregistrează o reducere mai mare a mortalității, care atinge punctul maxim la grupul de vârstă 75-79 de ani, după care valorile respective sunt în descreștere. Astfel, reducerile cele mai importante ale mortalității au fost caracteristice pentru populația feminină adultă și mai ales cea vârstnică și mai puțin pentru copiii și femeile tinere, pentru aceste grupuri de vârstă fiind înregistrată mai curând o stagnare a mortalității sau unele reduceri neesențiale.

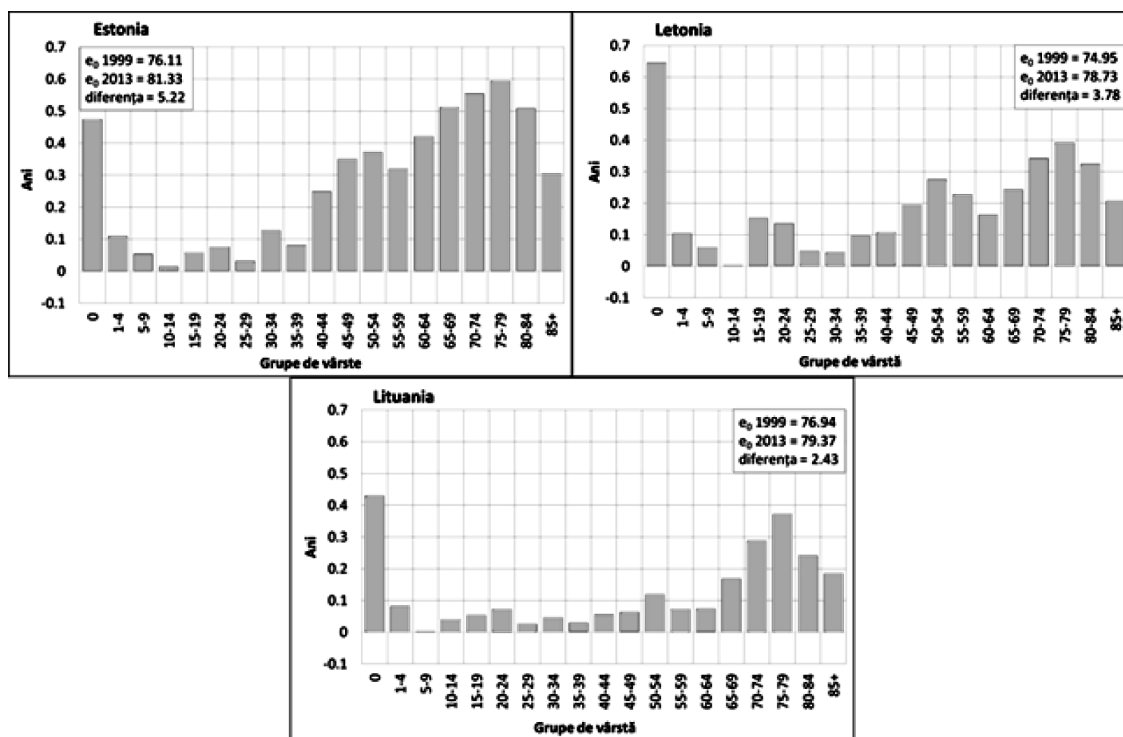

Fig. 6. Contribuția diferitor grupe de vârstă în schimbarea speranței de viață la naștere în Țările Baltice, femei, 1999-2013.

Sursa: calculele autorului în baza datelor tabelor de mortalitate HMD.

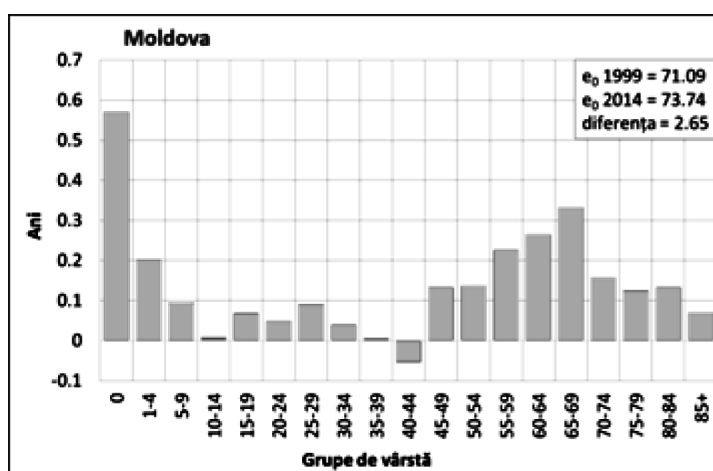

Fig. 7. Contribuția diferitor grupe de vârstă în schimbarea speranței de viață la naștere, Moldova, femei, 1999-2014.

Sursa: calculele autorilor în baza tabelor de mortalitate pentru Moldova [5].

Mortalitatea femeilor din Moldova are un caracter diferit comparativ cu situația observată în celelalte țări. Astfel, pentru Moldova a fost depistată o reducere substanțială a mortalității infantile și a mortalității copiilor până la 4 ani (Fig.7), valoarea cumulativă a contribuției acestor vârste a constituit 0.8 ani. Pentru populația tânără și chiar și cea adultă este caracteristică o stagnare a mortalității. O descreștere mai accentuată a mortalității este sesizată începând cu grupa de vârstă 45-49, cea mai înaltă contribuție fiind adusă de grupa de vârstă 65-69 de ani. Contribuția totală determinată de reducerea mortalității începând cu grupa de vârstă 45-49 a constituit 1.6 ani, ceea ce ar însemna 61% din valoarea modificării totale a speranței de viață de 2.65 ani.

Concluzii

În perioada anilor 1999-2014 în toate țările analizate se instaurează o tendință de creștere a speranței de viață la naștere specifică atât pentru bărbați, cât și pentru femei. În pofida existenței unei tendințe comune de creștere a speranței de viață la naștere observate în toate țările, acestea au avut pattern-uri diferite în evoluția mortalității. Astfel, generalizând, putem evidenția două situații foarte diferite – cum ar fi cazul țărilor est-europene și al Țărilor Baltice. Acestea din urmă au reușit să obțină un succes mai impunător în evoluția speranței de viață la naștere. Este foarte important să menționăm că și în interiorul acestor două mari grupe există discrepanțe, ce trebuie analizate.

În dinamica mortalității bărbaților în țările est-europene cea mai substanțială contribuție în creșterea speranței de viață este atribuită de grupele de vârstă tânără și adultă, această situație fiind observată și pentru Letonia. Estonia însă este caracterizată de o reducere mai impunătoare a mortalității pentru bărbații adulți și vârstnici. În această perioadă se constată reduceri nesemnificative ale mortalității în Lituania, pe când în Republica Moldova se observă o creștere ușoară a mortalității la bărbații adulți și vârstnici.

În cazul femeilor din țările est-europene cea mai semnificativă reducere a mortalității este specifică pentru vârstele înaintate. Țările Baltice, în special Estonia, se caracterizează prin cea mai de succes situație în ceea ce privește reducerea mortalității feminine. Or, reducerea mortalității în cazul acestor țări este caracteristică nu doar pentru grupele de vârstă înaintată, ci și pentru cele mai tinere. Mortalitatea femeilor din Republica Moldova în această perioadă se deosebește de situația observată pentru celelalte țări. Astfel, reducerea mortalității în grupele de vârstă înaintată este mai scăzută, iar mortalitatea femeilor adulte și tinere se caracterizează prin stagnare.

O situație comună pentru toate țările analizate este reprezentată de reducerea mortalității infantile specifică în această perioadă. Divergențele sesizate în urma cercetării sunt determinate de succesul pe care l-au avut țările în implementarea diverselor reforme, dar și de îmbunătățirea situației generale după obținerea independenței. De asemenea, este important să menționăm că Țările Baltice au reușit să finalizeze ultima etapă a *tranziției epidemiologice* și să treacă prin *revoluția cardiovasculară*, în special Estonia, pe când țările est-europene nu au reușit să obțină progrese semnificative în acest domeniu.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Caldwell J. Cultural and social factors influencing mortality levels in developing countries. În: The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 1990, vol 510. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002716290510001004>.
2. Lutz W., Scherbov S., Volkov A. Demographic trends and patterns in the Soviet Union before 1991: Routledge, 1993. ISBN 0-415-10194-8. (ANDREEV, E. Life expectancy and causes of death in the USSR).
3. Meslé F. Mortality in Eastern Europe and the former Soviet Union: long-term trends and recent upturns. Paris, 2002.
4. Moser K., Shkolnikov V., Leon A. World mortality 1950-2000: divergence replaces convergence from the late 1980s. Bull World Health Organ. 2005; 83(3)
5. Omran A. The Epidemiologic Transition: A Theory of the Epidemiology of Population Change, Reprinted from The Milbank Memorial Fund Quarterly . Vol. 49, No. 4, Pt. 1, 1971 (p.509–38).. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2690264/>.
6. Penina O., Jdanov D., Grigoriev P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. MPIDR Working Paper WP-2015-011, 35 pages (November 2015). Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.
7. Timonin S., Shkolnikov V., Jasilionis D., Grigoriev P., Jdanov D., Leon D. Disparities in length of life across developed countries: measuring and decomposing changes over time within and between country groups. In: Population Health Metrics. 2016, no 11, p.14:29.
8. Vallin J., Meslé F. Convergences and divergences in mortality. A new approach to health transition. In: Demographic research. Special collection 2, 16 april 2004.
9. Андреев Е. Метод компонент в анализе продолжительности жизни. Demoscope 2011 <http://demoscope.ru/weekly/knigi/andreev/andreev.pdf>.
10. Андреев, Е. Шесть постсоветских стран: до и после распада СССР. Demoscope 2001. Disponibil: <http://demoscope.ru/weekly/043/tema01.php>.

POLITICI DE REGLEMENTARE A ACTIVITĂȚII PERSOANELOR CU PROFESII LIBERALE ÎN ROMÂNIA

REGULATION POLICIES OF THE ACTIVITY OF PEOPLE WITH LIBERAL PROFESSIONS IN ROMANIA

Vadim MACARI, *doctor în economie,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
vadimmacari@yahoo.com

Rezumat

În țările dezvoltate, inclusiv în multe state membre ale Uniunii Europene, persoanele care practică profesii liberale aduc un aport considerabil la progresul *economico-social al țărilor respective*. În Republica Moldova acest proces are o amploare cu mult mai mică. Scopul principal al prezentului articol este studierea cadrului juridic și organizării activității persoanelor cu profesii liberale în România, în vederea preluării experienței sale în acest domeniu pentru a fi aplicată în Republica Moldova. Metodele principale de cercetare au fost: studiul teoretic, analiza sistemică, sinteza, monografică, logică etc. Principalele rezultate științifice obținute în articol sunt precizarea categoriei și conceptului profesiei liberale, analiza și evaluarea politicilor de reglementare a activității persoanelor cu profesii liberale în România.

Cuvinte-cheie: Uniunea Europeană, România, noțiune, definiție, profesie reglementată, profesie liberală, liber profesionist, organizație profesională, cadru normativ, reglementare, Uniunea Profesiilor Liberale din România.

Summary

In developed countries and in most of the EU states, persons who practice liberal professions make a significant contribution to the economic and social progress of respective countries. In Moldova, the scale of this process is much smaller. The main purpose of this article is to study the legal foundations and organization of the activities of persons with liberal professions from Romania in order to transpose in the Republic of Moldova. The main research methods are: theoretical research, system analysis, synthesis, monographic, logical, etc. The main scientific results obtained in the article are based on specification of the category and concept of the liberal profession, analysis and evaluation of the regulatory policies of the activities of people with liberal professions in Romania.

Keywords: European Union, Romania, concept, definition, regulated profession, liberal profession, freelancer, professional organization, regulatory framework, regulation, Freelancers Union from Romania.

Profesia liberală este un concept care derivă din modul de practicare al meseriei. Este vorba despre o profesie practică pe cont propriu, ca liber profesionist. Cerința obligatorie este ca profesionistul să aparțină neapărat unui ordin profesional, însă profesionistul decide modul în care își profesiază meseria. De regulă, profesiile liberale sunt profesii intelectuale, reprezentate, de cele mai multe ori, de scriitori, avocați și contabili, pentru că aceste categorii profesionale nu depind de încadrarea într-o instituție; permit program și volum de muncă flexibil, ceea ce oferă practicanților o mai mare libertate, în raport cu alte meserii. Profesiile liberale sunt însă generatoare de câștiguri suplimentare

impozabile, astfel că statul le încurajează și susține. Practicantul unei meserii libere poate lucra la mai multe proiecte deodată; are deci posibilitatea de a câștiga mai multe salarii simultan, în raport cu un practicant al unei meserii nonliberale [1].

Să cercetăm câteva mecanisme principale ale politicii de reglementare a activității persoanelor care practică profesii libere în România. În Uniunea Europeană există câteva astfel de profesii recunoscute la nivel comunitar. Acest fapt face ca anumite categorii să se bucure de recunoașterea calificării profesionale în mai multe state europene. Este vorba de meseria de medic, farmacist, veterinar, stomatolog și arhitect [1]. Directiva 2005/36/CE adoptată de Parlamentul și Consiliul European și intrată în vigoare la 20 octombrie 2007, definește conceptul de profesie liberală. Astfel, aici se încadrează acele profesii care sunt exercitate pe baza unor calificări profesionale relevante, cu titlu personal, având propria lor responsabilitate și de o manieră profesională independentă, oferind servicii intelectuale și conceptuale în interesul clienților și al publicului [2].

În țările UE nu există o reglementare cu caracter general, ci tratamente diferite în funcție de fiecare profesie. UE este interesată ca acești practicieni să își poată oferi serviciile nu numai în țara de origine, dar și pe teritoriul celorlalte state membre. De aceea, UE s-a implicat în sistemul de recunoaștere reciprocă a calificărilor profesionale. Potrivit noii Directive 2005/36/CE care a intrat în vigoare la 20 octombrie 2007, în cazul profesiilor de medic, asistent medical, dentist, medic veterinar, moașă, farmacist și arhitect, recunoașterea calificării profesionale se face și în alte state membre. Există și alte profesii libere care nu intră sub incidența acestei Directive, dar în legătură cu care există reglementări sectoriale ale UE în vederea recunoașterii calificărilor profesionale. De aceasta se bucură avocații, agenții comerciali, instructorii de ski sau agenții din turism.

În 13 țări pentru cinci profesii libere - jurist, contabil, arhitect, farmacist și inginer - există diferențe însemnate în reglementările profesiilor libere. Astfel, cinci țări (Italia, Austria, Germania, Luxemburg și Spania) au reglementat toate cele cinci profesii, iar cele mai puține profesii reglementate (trei) se află în Marea Britanie, Irlanda, Danemarca, Suedia și Finlanda.

În România nu există cadru normativ complet care să definească în mod clar profesiile libere. Acestea sunt cunoscute sub denumirea de profesii reglementate, adică pentru fiecare profesie există câte o lege specială de organizare și exercitare a meseriei. Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 privind asociațiile și fundațiile stabilește că evaluatorii, experții tehnici și jurnaliștii pot fi incluși în rândul celor cu profesii libere. Totodată, Legea 200/2004 privind recunoașterea diplomelor și calificărilor profesionale pentru profesiile reglementate din România include ghizii turistici, restauratorii de monumente istorice, consultanții în domeniul transporturilor maritime, fluviale, aeriene și rutiere și profesorii în rândul celor care au meserii libere [1]. În România dezavantajele practicienilor în domeniu sunt că ei nu au un venit fix și garantat pe termen nedeterminat [3]. Deci, aceștia nu sunt siguri de viitorul lor și trebuie să se pregătească permanent pentru a rezista pe piață [1]. În Uniunea Europeană, definiția profesiei libere se bazează pe câteva elemente specifice: calificare profesională, responsabilitate profesională, prestarea de servicii intelectuale și conceptuale în serviciul public. Diferențele existente între profesiile libere din România și cele din țările occidentale sunt determi-

nate de faptul că acestea din urmă dispun de o îndelungată experiență, de continuitate și de o relație privilegiată cu autoritățile publice și cu societatea civilă. Trăsăturile esențiale ale profesiilor liberale sunt: 1) Secretul profesional; 2) Accesul în profesie; 3) Formarea profesională continuă; 4) Independența și imparțialitatea; 5) Loialitatea față de client 6) Integritatea și demnitatea profesională; 7) Angajarea responsabilității profesionale; 8) Existența unor coduri deontologice; 9) Controlul din partea corpului profesional [2].

În România, profesia liberală presupune activitate cu caracter intelectual, științific și educativ, depusă în mod independent, și în baza unui contract. România nu are încă un cadru legal pentru profesiile liberale; fiecare dintre aceste profesii este reglementată separat, printr-o lege specială, proprie, de organizare și practicare. De cele mai multe ori este exercitată pe bază de PFA - persoană fizică autorizată [1]. Corectă este sintagma „profesie liberală” și nu „profesie liberă” [4]. Pentru o mai bună înțelegere a noțiunilor, e necesar de a examina în plan comparativ „profesia liberală” și „profesia reglementată”. Profesia reglementată reprezintă activitatea sau ansamblul de activități profesionale reglementate conform legii care reglementează profesia respectivă din România. Activitatea profesională reglementată reprezintă activitatea profesională pentru care exercitarea în România este condiționată, în conformitate cu legislația română în vigoare, de deținerea unui document care să ateste nivelul de formare profesională. Sunt considerate activități profesionale reglementate activitățile exercitate cu titlu profesional, dacă utilizarea unui astfel de titlu este rezervată doar titularilor unor documente care atestă nivelul de formare profesională. Sunt activități profesionale reglementate activitățile desfășurate de membrii unei organizații profesionale, dacă organizația respectivă întrunește anumite criterii [5].

În România, cea mai riguroasă definiție legislativă și explicație a esenței profesiei liberale o găsim în Codul Fiscal nou al României, Titlul IV, Capitolul II „Venituri din activități independente”, art. 67 „Definirea veniturilor din activități independente”, alin. (1) și (2): (1) Veniturile din activități independente cuprind veniturile din activități de producție, comerț, prestări de servicii, veniturile din profesii liberale..., realizate în mod individual și/sau într-o formă de asociere, inclusiv din activități adiacente. (2) Constituie venituri din profesii liberale veniturile obținute din prestarea de servicii cu caracter profesional, potrivit actelor normative speciale care reglementează organizarea și exercitarea profesiei respective [6].

În România s-a constituit Uniunea Profesiilor Liberale (UPLR), care include următoarele categorii profesionale: medici stomatologi, medici veterinari, psihologi, farmaciști, asistenți sociali, auditori financiari, evaluatori, jurnaliști, contabili, arhitecți, notari publici și executori judecătorești [1].

Uniunea Profesiilor Liberale din România (UPLR) include:

- 1) Asociația Medicilor Stomatologi cu Practică Privată din România;
- 2) Asociația Națională a Evaluatoilor din România (ANEVAR);
- 3) Camera Auditorilor Financiari din România;
- 4) Clubul Român de Presă;
- 5) Colegiul Farmaciștilor din România;
- 6) Colegiul Medicilor din România;

- 7) Colegiul Medicilor Veterinari din România;
- 8) Colegiul Psihologilor din România;
- 9) Colegiul Asistenților Sociali din România;
- 10) Consiliul de Mediere;
- 11) Corpul Experților Contabili și Contabililor Autorizați din România (CECCAR);
- 12) Corpul Experților Tehnici din România (CETR);
- 13) Ordinul Arhitecților din România cu filiale regionale.
- 14) Ordinul Geodezilor din România;
- 15) Uniunea Națională a Barourilor din România;
- 16) Uniunea Națională a Executorilor Judecătorești din România;
- 17) Uniunea Națională a Notarilor Publici din România;
- 18) Uniunea Națională a Practicienilor în Insolvență din România [4].

Obiectivele Uniunii Profesiilor Liberale din România sunt:

- 1) apărarea, în forme organizate, a intereselor fundamentale ale membrilor profesiilor liberale;
- 2) crearea unui cadru juridic corespunzător dezvoltării profesiilor liberale prin organizarea lor independentă sau autonomă, în raport cu statul și autoritățile publice;
- 3) asigurarea condițiilor pentru exercitarea profesiilor pe baza liberei inițiative și în condiții de concurență, în conformitate cu dispozițiile legale, cu regulile statutare și cu principiile deontologice;
- 4) promovarea solidarității profesiilor liberale;
- 5) adaptarea legislației privind profesiile liberale din România la standardele europene;
- 6) participarea activă a profesiilor liberale la dialogul social organizat în România;
- 7) stabilirea de relații de cooperare și întraajutorare cu alte organizații de profesii liberale pe plan internațional.

Funcționarea UPLR este asigurată de: Adunarea Generală; Biroul Executiv; Președinte; Cenzorii; Secretariatul General; Comisiile UPLR. În structura UPLR funcționează Comisii de specialitate cu activitate permanentă sau temporară. (Pentru detalii referitoare la structura și funcțiile acestor organe de conducere ale UPLR a accesa sursa [7].

În concluzie subliniem următoarele:

- 1) Profesia liberală este o profesie practică pe cont propriu, ca liber profesionist care obligatoriu aparține unui ordin profesional și e liber să decidă modul și calitatea serviciului prestat. Corect va fi „profesie liberală” și nu „profesiune liberă”. Pentru o mai bună înțelegere a noțiunilor sunt examinate în plan comparativ noțiunile „profesie liberală” și „profesie reglementată”.
- 2) În România nu există cadru normativ complet care să definească în mod clar profesiile liberale. Pentru fiecare profesie există câte o lege specială de organizare și exercitare a meseriei profesiilor liberale.
- 3) În România, cea mai riguroasă definiție legislativă și explicație a esenței profesiei liberale o găsim în Codul Fiscal: activitatea independentă de prestare de servicii cu caracter profesional, realizată în mod individual și/sau într-o formă de asociere, inclusiv din activități adiacente, potrivit actelor normative speciale care reglementează organizarea și exercitarea profesiei respective.

4) În România, profesia liberală presupune activitate cu caracter intelectual, științific și educativ, depusă în mod independent și în baza unui contract.

5) Profesiile liberale sunt generatoare de câștiguri suplimentare impozabile, sporesc ocuparea forței de muncă, aduc un aport esențial la creșterea bugetului de stat, astfel că statul le susține. Datorită statutului social important pe care îl aduce practicarea unei profesii liberale, liber profesioniștii pot constitui, în mare parte, nucleul formării clasei de mijloc în România.

6) În România sunt 18 asociații de profesii liberale reunite în Uniunea Profesiilor Liberale din România (UPLR) care este persoană juridică reprezentând aproximativ 140.000 membri ai organizațiilor profesionale și interesele lor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ce înseamnă profesie liberală? <http://123business.ro/business-la-minut/articol/ce-inseamna-profesie-liberala/>. (Vizitat 15.04.2016).
2. Profesiile liberale. <https://www.cariereonline.ro/actual/profesiile-liberale?page=0,0/>. (Vizitat 14.04.2016).
3. Profesiile liberale în România și Europa. <http://www.cariereonline.ro/articol/profesiile-liberale-romania-si-europa/>. (Vizitat 15.04.2016).
4. Profesie liberală. https://ro.wikipedia.org/wiki/Profesie_liberal%C4%83/. (Vizitat 13.04.2016).
5. Profesie reglementată. https://ro.wikipedia.org/wiki/Profesie_reglementat%C4%83/. (Vizitat 13.04.2016).
6. CODUL FISCAL din 8 septembrie 2015.(Legea nr. 227/2015). http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/171282#id_ttlA3667_ttl/. (Vizitat 18.04.2016).
7. Uniunea Profesiilor Liberale din România. <http://www.uplr.ro/principalr.html/>. (Vizitat 13.04.2016).

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ СОЦИОЛОГИИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

INSTITUTIONALIZATION OF SOCIOLOGY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Татьяна СПАТАРУ, доктор хабилитат социологических наук,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ
spataru_tatiana@mail.ru

Rezumat

Acest articol analizează instituționalizarea sociologiei ca știință în Republica Moldova. Perioada revizuită a istoriei sociologiei moldovenești include principalele etape ale formării și dezvoltării sociologiei moldovenești, evoluția și dezvoltarea Asociației Sociologilor din Moldova, periodice științifice sociologice, formarea cadrelor științifice înalt calificate în domeniul sociologiei, dezvoltarea sociologiei academice, instruirea sociologică și contribuția serviciilor sociologice non-statale. Sunt elaborate concluzii generale și recomandări.

Cuvinte-cheie: *instituționalizarea sociologiei, Republica Moldova, istoria sociologiei moldovenești, asociația sociologilor, periodica sociologică, sociologia academică, sociologia universitară.*

Summary

This article analyzes the institutionalization of Sociology as a science in the Republic of Moldova. The reviewed period of the history of Moldovan Sociology includes the main stages of its formation and development, the Association of Sociologists of Moldova, sociological scientific periodicals, the training of highly qualified scientific staff in the field of Sociology, the development of academic Sociology, sociological education, and the contribution of non-state sociological services are revealed. General conclusions and recommendations are delivered.

Keywords: *the institutionalization of sociology, the Republic of Moldova, the history of Moldovan sociology, the sociology association, the sociological periodical, the academic sociology, the university sociology.*

Введение. История развития социологических исследований в Республике Молдова насчитывает более полвека. Это возраст, который позволяет резюмировать пройденный путь, но, одновременно, предоставляет возможность утверждать, что есть будущее, которое ещё предстоит построить.

Сравнивая начальный этап развития социологии и нынешний академический, университетский и практический уровни социологической среды, предоставляется возможным прийти к выводу, что сегодня молдавская социология осуществляет переход из количественно в качественный уровень развития.

Также, как и полвека назад, сегодня целью социологии является изучение и анализ социальных явлений и противоречий. Отечественная социология это сформировавшееся в институциональном аспекте наука, которая способна дать грамотную теоретико-методологическую оценку современных проблем. Вопреки количественно-качественному накоплению потенциала молдавской социологии, на сегодняшнем этапе развития выявляется основное противоречие: недостаточное использование исследовательских возможностей социологической науки, с одной стороны, и

неадекватное реагирование национальной социологии на вызовы времени, с другой стороны. К сожалению, результаты социологических исследований не в достаточной степени востребованы обществом, а сама социология так не стала реальным механизмом организации современного молдавского социума.

Периодизация истории молдавской социологии. Процесс становления и развития отечественной социологии насчитывает более полвека. История молдавской социологии это результат пересечения и слияния разных исследовательских традиций. Вбирая духовный потенциал румынской монографической социологической школы и традиции русской социологической мысли[1], в последующем ассимилируя зарубежный теоретико-методологический опыт западноевропейских и американских исследований, позволило аккумулировать собственное внутреннее саморазвитие. Это время свидетельствует, с одной стороны, о трудной исторической судьбе молдавской социологической науки подвластной идеологическим влияниям в советский период, а также, с другой стороны, показывает её действительные возможности и степень практической эффективности. Исследование генезиса молдавской социологической науки и её составной части - академической социологии, подводит к наиболее значимых результатов и итогов, представляющий интерес для понимания развития социологической мысли и её критического анализа.

Институционализация социологии в современной Молдове, основываясь на исследованиях ретроспективного характера *Социологические исследования в Советской Молдавии(1987)*[2] и *Развитие социологической науки и образования в Молдове (2005)*[3], проходило в несколько этапов:

Первый этап. Проведение первых монографических социологических исследований на территории Бессарабии Кишинёвским филиалом Румынского Социального Института, 1934-1940.

Второй этап. Начало становления социологических исследований в Молдавской Советской Социалистической Республике, начало 60-х годов XX столетия.

Третий этап. Развитие социологических исследований в Молдавской Советской Социалистической Республике, середина 70-х годов XX столетия.

Четвёртый этап. Проведение непрерывных социологических исследований в Молдавской Советской Социалистической Республике, 80-е годы XX столетия.

Пятый этап. Преобразование социологических исследований в постсоциалистическом транзитивном периоде, 90-е годы XX столетия.

Шестой этап. Углубление социологического знания и проведение конкретных социологических исследований, начало XXI столетия.

Становление и развитие молдавской социологии. Первые прикладные социологические исследования на территории Бессарабии были проведены Кишинёвским Филиалом Румынского Социального Института, который просуществовал с 1934 до 1940 годов. Идея создания данного института принадлежит видному румынскому социологу Думитру Густу, который с 1910 по 1918 руководил Семинаром по Социологии и Этике Факультета Филологии, Права и Наук Ясского Университета. Данный семинар с 1918 по 1934 был переименован в Румынский Социальный Институт со своими филиалами на территории Румынии и Бессарабии.

С 1934 по 1938 были проведены 230 монографических экспедиций студенческими отрядами, а в период 1938-1948 были опубликованы монографии об некоторых исследованных сёл [3].

По инициативе Думитру Густу были исследованы 37 населенных местностей Бессарабии. Изучение социальной реальности было начато в 1931 с село Корнова. Монографические исследования были продолжены Кишиневским Филиалом Румынского Социального Института в селах Юрчень, Нишкань, Копанка, Попештий де Сус, Олэнешть, Вырпова, Дишкова и др., которые имели целью изучение социальных явлений и процессов и разработка методов для решения проблем, с которыми сталкивалось сельское население [3, с.133].

В связи с переходом Бессарабии в состав Союза Советских Социалистических Республик деятельность Кишиневского Филиала Румынского Социального Института была приостановлена в 1940 году, а самые активные участники, которые не успели эмигрировать в Румынии, были депортированы в Сибирь.

Обобщая научные исследования по этой тематике, изданные в разные периоды в Молдавии, можно сделать вывод, что в начале XX века в Бессарабии выдвигались те же идеи и концепции, существовавшие в румынской философии и социологии.

Исторические события, которые происходили впоследствии, а также запрет социологических исследований в сталинский период, имели негативный оттенок в развитии социологических идей в республиках бывшего Советского Союза.

В Советской Молдавии социология развивалась в последующие годы по той же концепции что и в бывшем Советском Союзе. Так, в составе Института Истории, Языка и Литературы Академии Наук Молдавской Советской Социалистической Республики был основан в 1956 году Отдел истории философской и социально-политической мысли. Параллельно с исследованиями историко-философских проблем научные сотрудники уделяли внимание и социальным изменениям которые происходили в обществе.

В Академии Наук 17 апреля 1969 был создан Отдел Философии и Права под руководством В.Н. Ермуратским, доктором философских наук, в последующем руководство было перенято академиком Д.Т. Урсул. В составе отдела работали 42 сотрудника, 4 доктора и 22 кандидата наук по следующим специальностям: философия и научный атеизм; социологические исследования; история государства и права; научный коммунизм; история науки.

Таким образом, в Молдавии социологические исследования получили свое новое развитие в начале 60-х годов. В период 1962-1971 в МССР были изданы тринадцать работ, которые непосредственно составлены на базе социологического обобщения. Первыми работам в области социологии уделялось внимание вопросам связанными с социально-экономическими преобразованиями села. Авторами первого социологического издания являются А.И. Бабий и В.Н.Ермуратский - *Расцвет культуры молдавского села. На материалах села Копанка Тираспольского района. (Кишинев: Штиинца, 1962)*. Последовали такие социологические работы как *Комплексный план социально-экономического и культурного развития коллектива совхоза-завода «Романешты на 1968-1975 годы (Кишинев, 1969); Копанка 25 лет*

спустя (Москва: Наука, 1965); *Прошлое и настоящее села Лозово* (Кишинев, РИО АН МССР, 1969); *Штюка В.Г. Социальные проблемы сельского быта в Молдавии* (Кишинев: Картя Молдовенеаскэ, 1971) [2, с.243].

Анализ изданной социологической литературы за этот период позволил выявить также другую приоритетную тему, как совершенствование социально-экономического развития коллективов промышленных предприятий, колхозов, совхозов, поселков городского типа, районов и городов, а позднее и социально-экономического развития целых отраслей народного хозяйства. Наиболее значимые работы были написаны академиком Д.В. Урсул. *О формировании коммунистических производственных отношений* (Кишинев: Картя Молдовенеаскэ, 1963); *Развитие общественных отношений в Советской Молдавии* (Кишинев: Картя Молдовенеаскэ, 1967) [2, с.243].

С 1972 начинается другой этап в развитии социологических исследований. Социологи, экономисты, философы республики проводят междисциплинарные исследования по изучению проблем стабилизации коллективов, социального развития села, исследованию социалистического образа жизни и духовного развития общества, социально психологического климата в трудовых коллективах по выяснению социальных последствий ускоренных темпов урбанизации в условиях расширения потока информации, роста образования и культуры, широкого распространения городских стандартов жизни, дальнейшего углубления научно-технического прогресса и развития масштабов производства. Именно в этот период формируется ряд ярких авторов, которые в последующие годы закладывали фундамент научной социологической среды. Так, наиболее значимые авторы в этот период являются А.А. Завтур и А.И. Тимуш, в последующем члены корреспонденты Академии Наук Молдовы. Появляются со своими первыми публикациями будущие профессора, доктора наук И.А. Цуркан и Ф.Н. Цырдя.

В данный промежуток времени были опубликованы свыше 80 работ, из которых 20 исследований по разным аспектам сельских местностей, такие как социальные процессы (Тимуш А.И. *Социальные процессы на селе: Социологические исследования*. Кишинев: Картя Молдовенеаскэ, 1975), социальные изменения (Балановский А.Н., Епифанов К.В., Зозуля Н.П. *Совершенствование управления производством и социальные изменения на селе*. Кишинев: Картя Молдовенеаскэ, 1977), актуальные тенденции и прогнозы (Платон М.С. *Молдавское село сегодня и завтра*. Кишинев: Картя Молдовенеаскэ, 1977), развитие материальной базы культуры (Цуркан И.А. *Развитие материальной культуры села МССР (1951-1970)*. Кишинев: Штиинца, 1978), *сельская интеллигенция* (Корбу В.М. *Становление и развитие сельской интеллигенции в Советской Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1974) [2, с.245].

В исследованиях 70-ых годов XX века видное место занимали работы по урбанизации и городской жизни: развитие городка Калининск (*Калининск планирует свое завтра*. Кишинев: Картя Молдовенеаскэ, 1973), экономическое и социальное планирование городов (*Комплексный план экономического и социального развития города на 1976-1980 гг.* Кишинев, Штиинца, 1976), урбанизация и развитие куль-

туры (Победа Н.А. *Социалистическая урбанизация и развитие культуры*. Кишинев: Штиинца, 1976) [2, с.246].

Также в этот период были изучены темы связанные с организацией труда, трудовая деятельность на Кишинёвском тракторном заводе, общественная активность работников промышленных предприятий, мнение читателя об газетах, роль социальной психологии в развитии социальных связей, женский труд, моральная культура, ситуация студенчества и моральные концепции, свободное время и др.

С началом 1980-го года зарождается новый этап в развитии социологических исследований. Ряд социологических исследований проводились с целью поисков путей совершенствования хозяйственного механизма, углубления процессов агропромышленной интеграции в условиях становления агропромышленного комплекса республики. Внимание социологов было направлено на выявление социальных резервов и их использование для роста производительности труда, повышения эффективности производства и качества продукции. Исследовались также пути повышения эффективности идеологической работы, системы марксистско-ленинского образования среди различных слоев и социальных групп трудящихся, социально-правовые проблемы преодоления антиобщественных явлений, социальные проблемы здравоохранения.

В данный период были разработаны и изданы более 100 работ в области социологии. Социологические исследования проводились отделом Философии и Права, Институтом Экономики, Отделом Этнографические Исследования, Ассоциацией Социологов Молдовы.

Из всех опубликованных работ в течение 80-х годов XX века, в 25 научных изданиях были проанализированы процессы по интеграции и совершенствованию социальных связей, культура на селе, адаптация мигрантов, проблемы молодежи в селах, свободное время, социальная структура села, образ жизни сельского населения, научный прогресс и креативность масс, проблемы с которыми сталкивается молодая семья, социально-демографические аспекты семьи, дисциплина труда как фактор поднятия продуктивности труда, физическая культура и спорт и др. Социологи начинают уделять внимание недостаточно изученным темам, как социальным аспектам школьной реформы, акцентируя внимание на необходимость улучшения материально-технической базы и реорганизации столь важного социального института.

С периода 1962 по 1986 в Молдавии были проведены более 200 социологических исследований, результаты которых были опубликованы в более 80 монографий.

Вышедшая в конце 80-х годов (XX века) работа *Социологические исследования в Советской Молдавии* (Кишинев: Штиинца, 1987) признало, что уровень социологической науки в республике недостаточно высок, а деятельность социологических служб требует дальнейшего совершенствования. Основным препятствием в развитии социологических исследований является острый недостаток профессиональных кадров социологов. Социологов в республике никто не готовил. Только обсуждался вопрос о целесообразности такой кафедры. За истекшие годы через краткосрочные курсы прошли переподготовку свыше 100 человек, однако более половины из них по тем или иным причинам социологическими исследованиями не занимались.

Девяностые годы XX века это период кардинальных изменений в молдавском обществе, которые нашли своё отражение в научных публикациях. Из-за недофинансирования академической науки, конкретные социологические исследования проводятся редко. Инициированные реформы в транзитивный постсоциалистический период носили фрагментарный характер. Было огромное желание построить новое общество, не имея знаний об социальной системе, процессах формирования социальной структуры, проявления разных тенденциях в социальных группах. Не было ясно, что собой представляют социальные реформы. Предпринятые экономические и политические реформы не согласовывались с социальными реалиями. Таким образом, академические социологические исследования востребованы недостаточно.

Этот промежуток времени характеризуется тем что значительная часть социологических исследований проводится вне академической науки. Активно создаются коммерческие, а в последующем неправительственные организации, финансируемые извне, которые активно занимают предпринимательскую нишу по проведению социологических исследований.

Ассоциация Социологов. Важным событием в развитии социологии было создание Ассоциации Социологов в 1976 году, основанной профессором Андреем Тимуш. Ассоциация Социологов Молдавской ССР сначала появилась как Отдел Ассоциации Социологов Украины. Первоначально Ассоциация Социологов МССР имело в свой состав 101 коллективных членов (социологические лаборатории при заводах и фабриках, кафедры при разных учебных заведениях, библиотеках и др.). При Ассоциации Социологов были открыты два филиала: один в городе Бельцы, на севере Молдовы, которым руководил Н.В. Цуркану, тогда еще старшим преподавателем Бельцкого Педагогического Института, и второй в городе Тирасполь, на юге Молдовы, председателем которого являлся И.А. Харсенко, ответственный секретарь общественной Тираспольской организации «Знание».

Под эгидой Ассоциации Социологов, особенно в то время, когда ее лидер был профессор Андрей Тимуш, были организованы множество национальных и международных научно-практических конференций, круглых столов и семинаров по различным темам общественной жизни. Организованная по секциям, Ассоциация координировала исследования в области социологии труда, развитию сельской и промышленной социологии, социологии культуры и средств массовой информации и т.д.

Развитие взаимодействия сотрудничества с социологами из других стран является приоритетной задачей Ассоциации. Эти контакты устанавливаются путем участия в различных научных форумах, обмена научными изданиями, публикациями результатов научных исследований. Представитель Ассоциации Социологов П. Кушмэунсэ принял участие на VIII съезде Всемирной Ассоциации Социологов «Наука и революция в современных обществах», который прошёл в городе Торонто, Канада в 1974 году.

Много лет подряд, Ассоциация Социологов, Отдел социологии Института Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы в сотрудничестве с Ин-

ститутот квалификация специалиств внесли свой вклад в улучшение подготовки социологов для предприятий, министерств, ведомств.

В результате реорганизации Ассоциации Социологов в 1991 была создана Ассоциация Социологов и Демографов Молдовы (председатель Тудор Даний, доктор хабилитат социологических наук), а с 2006 Ассоциацией руководит Виктор Мокану, кандидат социологических наук.

Положение о статусе Ассоциации было утверждено на учредительном собрании Ассоциации Социологов и Демографов Молдовы 15 декабря 1994 года (Протокол 3), где указано, что Ассоциация является профессиональной организацией, и создаётся посредством свободного присоединения социологов, демографов, а также организаций, научных учреждений, которые имеют в качестве объекта исследования социальную жизнь.

В третьей статье положения конкретизируется, что Ассоциация имеет цели: поддерживать и поощрять утверждение социологов и демографов, социологии и демографии как науки и профессионально-ориентированные систематические знания о социальной и демографической реальности Молдовы; поддерживать работу ученых социологов и демографов, изучающих социальные и демографические процессы; способствовать углублению научного уровня в области методологии и методов социологических и демографических исследований разрабатыванию более усовершенствованных рекомендаций с теоретической и практической точек зрения; проведение научных экспертных оценок; поддерживать подготовку специалистов в области социологии и демографии на различных ступенях образования; развивать связи межгосударственного научного сотрудничества между учеными, в сообществе СНГ, стран Европы и Азии, обмена знаниями; в расширении и распространении социологических, демографических и других гуманитарных знаний.

Ассоциация Социологов и Демографов Молдовы была принята 4 апреля 2017 в качестве постоянного коллективного члена Интернациональной Социологической Ассоциации.

Социологическая научная периодика. В 1953 году был создан Экономический бюллетень АН МССР, который с 1976 года выходит в формате журнала под новым названием *Economie și Sociologie*, с периодичностью 3 номера в год. С 2010 года периодичность журнала уже четыре раза в год, а с 2011 года выходит на двух языках (румынском и английском) и начиная с 2015 - только на английском языке. Журнал *Economy and Sociology* имеет статус профильной научной публикации, категории «Б» (Решение Высшего Совета по Науке и Технологическому Развитию Академии Наук Молдовы и Национального Совета по Аккредитации и Аттестации, решение номер 151 от 21 июля 2014), а с 2013 индексируется в восьми международных баз данных: DOAJ, IDEAS, EconPapers, LogEc, SOCIONET, INDEX COPERNICUS, RePEc. Регистрация журнала в международных баз данных способствует повышению качества и предоставляет авторам более широкие возможности для обмена мнениями, опытом и научными результатами исследователей из других стран.

Также профильным журналом в области социологии является *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, который также берёт своё начало с 1953, когда

был создан Экономический бюллетень АН МССР. Начиная с 2007 года публикуются статьи не только на румынском, а также и на других языках международного общения.

Сегодня ведущие научные журналы с социологическим профилем находятся в открытом электронном доступе.

Подготовка высококвалифицированных научных кадров в области социологии. С обретением самостоятельности и образования нового государства, была создана собственная система подготовки высококвалифицированных научных кадров. В 1991 Отдел Философии, Социологии и Права был реорганизован в Институт, в составе Секции Социогуманитарных Наук Академии Наук Молдовы. Одной из пяти отделов в составе нового института являлся Отдел Социологии.

В 1993, постановлением номер 63 Высшей Аттестационной Комиссии Республики Молдова был основан первый совет по защите докторских диссертаций, в перечень специальностей входило 22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы. Граждане Республики Молдова до этого периода докторские диссертации защищали в научных центрах Москвы, Ленинграда, Минска и Киева. С момента образования Высшей Аттестационной Комиссии Республики Молдова, то есть с 1993 года, защиты докторских и кандидатских диссертаций в области социологии проводятся на местном уровне (*Таблицы 1, 2*). Традиционно одной из приоритетных тем диссертаций является проблема молодежи, такие аспекты как интеграция молодежи в транзитивном обществе, право на образование и др. Разрабатываются и новые темы, такие как социальная экология, гендерные проблемы, социальный менеджмент и другие.

Центр Социологии и Социальной Психологии Академии Наук Молдовы. Сегодняшний Центр Социологии и Социальной Психологии берёт своё начало в 1968 году. Заведующим Отдела Социологии становится кандидат философских наук Александр Бабий. Также в отделе работали доктора философии Григорий Энтелис, Василе Гажос, Андрей Василев, исследователи Г. Дубовка, Н. Победа, И. Романуха, Г. Калкей и докторант В. Брынзан.

С 1972 года Отделом Социологии руководит Андрей Тимуш, доктор экономических наук, а в последующем член-корреспондент Академии Наук Молдовы. Андрей Тимуш является одним из основателей социологии в нашей стране, который внес значительный вклад в развитии молдавской социологии. Автор более 350 научных работ, в том числе 24 монографий, 2 словарей. Значительным научным достижением Андрея Тимуша является развитие концепции о необходимости обеспечения синхронизации увеличения экономической эффективности одновременно с социальным развитием села, интеграции сельскохозяйственного производства с переработкой и реализацией агропромышленной продукции.

В 1991 году Отдел Социологии получил статус секции, а руководителем стал Г. Калкей, кандидат философских наук. Переход к рыночной экономике и глубокий социальный кризис в этот период оказали сильное влияние на академическую социологию, имея в виду её недофинансирование. В период 1991-2006 были реализованы следующие исследовательские проекты: проблемы развития социальной

сферы в Республике Молдова; село в условиях перехода к рыночной экономике; социальная политика и проблемы улучшения качества жизни; проблемы улучшения социального управления в агропромышленном комплексе Республики Молдова: социальные аспекты.

В 2006 году заведующим Секцией Социологии был избран Виктор Мокану, кандидат социологических наук, старший научный сотрудник. Глубокие преобразования, происходившие в молдавском обществе в последние десятилетия независимости, стали центральными тематическими исследованиями.

В течение 2006-2010 годов были проведены четыре международных и национальных научно-практических конференций, опубликованы семь монографий и 155 статей, объем публикаций составляет около 120 печатных листов. Коллектив исследователей представил свои выводы в печати, радио, телевидение и в соответствующие органы были направлены отчеты и научные рекомендации, реализация которых способствует социальному управлению на основе научной информации.

Секция Социологии осуществила с 2006 по 2014 два институциональных проектов и один международный:

- 2006-2008: Международный исследовательский проект 0605 CRU «Оптимизации трансформационных процессов в Молдове (постсоветский период)». Совместный проект Гуманитарного научного фонда Российской Федерации и Академии Наук Молдовы. (Директор проекта: Светлана Дмитренко, доктор хабилитат социологических наук);

- 2006-2010: Институциональный проект 06.410.024F «Развитие человеческого потенциала в условиях трансформации общества: социальные аспекты». (Директор проекта: Андрей Тимуш, член-корреспондент Академии Наук Молдовы);

- 2011-2014: Институциональный проект 11.817.07.24F «Развитие социальной стратификации в условиях трансформации общества и перспективы европейской интеграции Молдовы» (Директор проекта: Виктор Мокану, кандидат социологических наук, старший научный сотрудник).

В 2015 году Секция Социологии переименовывается в Центр Социологии и Социальной Психологии. В настоящее время сотрудники Центра проводят исследования в области институционального проекта «Создание среднего класса в условиях трансформации общества и ассоциации Республики Молдова к Европейскому Союзу». В этом проекте сотрудники центра развивают теоретические и методологические концепции исследовательских процессов, которые лежат в основе среднего класса; определение критериев, показателей, принадлежащих к среднему классу; механизмы и инструменты для развития среднего класса.

Центр Социологии и Социальной Психологии в данный момент насчитывает 15 сотрудников. Три из них являются докторами наук, включая член-корреспондента АНМ Андрея Тимуша, и пять кандидатов наук. Состав центра состоит из известных высокопрофессиональных сотрудников, а также из молодых исследователей.

Социологическое образование в Молдове. Внедрение социологии в университетском образовании начинается с середины 80 годов (XX века), путём включения некоторых курсов по социологии в учебные программы для подготовки эконо-

номистов. Первая группа студентов по специальности социология была зачислена в 1990, в состав Факультета истории, а с 1994 в состав Факультета Философии и Психологии Молдавского Государственного Университета. Из-за отсутствия преподавательского состава в данной области преобладало изучение философии. В 1996 в составе Факультета Философии и Психологии была открыта Кафедра Социологии и Истории Философии, а 22 февраля 2000 года реорганизована в Кафедру Социологии и Социальной работы. В 2007 году формируется отдельно кафедра социологии [3, с.301-304]. Сегодня это Департамент Социологии и Социальной Работы, который готовит дипломированных социологов и социальных работников. Также на кафедре готовятся специалисты на уровне магистратуры и докторантуры. Подготовка специалистов ведётся высококвалифицированным преподавательским составом факультета, который включает в себя два доктора наук и семь кандидатов наук.

Неоспоримый вклад в инициировании подготовки специалистов социологов в области экономики внёс румынский профессор Паул Бран. В период 1991-1994 основал первое отраслевое высшее учебное заведение - Экономическую Академию Молдовы (ASEM), где он был ректором от основания до 1994 г. Именно здесь начали готовить социологов-экономистов. В этот же период он занимал должность экономического советника правительства Республики Молдова.

Вклад негосударственных социологических служб. Социологические исследования в республике за последние годы интенсивно проводятся разными государственными и негосударственными социологическими службами.

Национальное Бюро Статистики Республики Молдова. Статистические исследования берут своё начало в XVIII веке во время Русско-Турецкой Войны. Власти организовывали некоторые переписи, чтобы знать какими материальными ресурсами обладали. Сегодня Национальное Бюро Статистики является одним из ведущих государственным институтом по разрабатыванию статистической и социологической методологии, проведению социологических исследований. (statistica.md)

Opinia S.R.L. – это независимая социологическая и информационная служба была основана в 1992 Тудором Даний, доктором хабилитат социологических наук, и является одной из первых частных организаций в Молдове, специализированной на социологические и маркетинговые исследования. (<http://www.opinia.md>)

IDIS «Viitorul» создан в 1993 году. В качестве независимого аналитического центра специализирован в прикладном мониторинге нескольких областей: экономики, социальной политики, политики Европейского Союза, региональное развитие, а также риски безопасности и внешняя политика. (<http://www.viitorul.org>)

CIVIS - неправительственный Центр по анализу социологических, политологических и психологических исследований, созданный в марте 1997 в Республике Молдова. Область исследования, социально-экономические проблемы, медицина и здравоохранение, участие граждан в политическую жизнь, маркетинговые исследования, мониторинг масс-медиа, информационные компании. CIVIS является членом многих международных социологических ассоциаций, включая ESOMAR. (<http://civis.md/>)

Institutul de Politici Publice создан в марте 2000 года при поддержке инициативы Фонда Сороса и Евроатлантического центра в Молдове. Это частное учреждение содействует развитию открытого, плюралистического общества, основанного на демократических ценностях, путем проведения независимых исследований государственной политики, обсуждения и распространения результатов исследований. (ipp.md)

Promo-Lex была учреждена в 2002 году как неправительственная организация, целью которой является развитие демократии в Республике Молдова, в том числе в Приднестровском регионе, мониторинге демократических процессов и консолидации гражданского общества. (<https://promolex.md/>)

Magenta Consulting основана в 2006 году, специализируется на бизнес-консалтинг, исследований рынка, социальных и политических исследований, разработки государственной политики, тренингов. Результаты и рекомендации *Magenta Consulting* способствовали принятию информационных решений и достижению положительных результатов как для местных, так и для иностранных клиентов. (<http://consulting.md/>)

CBS-AXA является социологической службой, специализированной на маркетинговые и информационные услуги. (www.cbs-axa.md)

IMAS INC – Chişinău является филиалом румынского Института Маркетинга и Социологических Анализов „IMAS INC”, которая более 15 лет на рынке Молдовы специализируется на количественные и качественные социологические исследования. Социологические исследования направлены на улучшение понимания и оптимизации социальных процессов. (<http://www.imas.md/>)

Общие выводы и рекомендации. Обобщение представленного аналитического материала относительно институционализации социологии в Республике Молдова позволяет сделать следующие выводы:

В рамках данного анализа представленная историческая ретроспектива с начала первой половины XX века до наших дней позволяет составить цельную картину зарождения, развития и современного состояния социологической мысли в Молдове.

Объективными предпосылками становления социологии в Молдове стали общественно-политические и экономические перемены, которые потребовали объяснения и интерпретации.

Развитие социологии в рамках Академии Наук Молдовы характеризуется достижением определенного уровня зрелости данной области науки и необходимости институционализации.

Теоретико-эмпирические социологические исследования приобретают особое значение в текущем трансформационном периоде, когда Молдова ищет оптимальный путь развития в мире всё более глобальном и динамичном.

Отсутствие на протяжении долгого времени собственной базы по подготовки кадров в данной области во многом определило исследовательский уровень в республике.

С обретением государственности формируется концепция подготовки кадров, которая даёт новый импульс и способствует развитию социологических исследований на теоретическом и прикладном уровнях.

С расширением Европейского Союза и ориентации Республики Молдова на интеграцию в Евросоюз осуществляется ряд социологических исследований финансируемые европейскими фондами.

Социологические компании, в основном, сосредоточены в Кишиневе, столице Молдовы. Научная среда представлена Центром Социологии и Социальной Психологии Института Юридических и Политических Исследований при Академии Наук Молдовы; Факультетом Социологии при Государственном Университете Молдовы; неправительственными организациями, частными организациями и представителями зарубежных социологических компаний.

В современной молдавской социологии практически отсутствует сравнительные исследования социального обеспечения государственных механизмов или экономической политики, которые могли бы помочь избежать или, по крайней мере, свести к минимуму неблагоприятные побочные эффекты будущих реформ в этих областях.

При анализе социальных действий физических лиц, как малых и больших групп, социология способствует пониманию того, как и при каких условиях социальная интеграция будет развиваться и, возможно, еще более важно при каких условиях социальная интеграция терпит неудачу и отчуждение или будет превалировать.

В качестве рекомендаций отметим желательность более активного участия молдавских социологов в деятельности международных социологических объединений, конгрессах и конференциях; публикации результатов национальных социологических исследований в профильных международных журналах.

Обзор процесса институционализации социологии в Молдове показывает значительный прогресс. Эволюция молдавской социологии это результат социального контекста и личного вклада исследователей. Концептуальные идеи в молдавской социологии являются результатом исторической эпохи, в котором они были произведены. Хотя социология является относительно новым направлением исследований в молдавской науке, однако, благодаря личностям, которые внесли свой вклад в развитие и поддержание научных исследований в этой области, сегодня мы можем говорить об быстро развивающемся сегменте научной деятельности.

В актуальных условиях глобализации общества, динамичных перемен в социально-экономической и политической жизни, а также в условиях культурной диверсификации молдавская социологическая школа сталкивается с вызовами своей самобытности. В то же время, каждая национальная социологическая традиция вносит свой вклад в научную дисциплину, названой его основателем, Августом Контон, СОЦИОЛОГИЕЙ.

Таблица 1. Список докторов (хабилитат) социологических наук, защитившихся в Республике Молдова

Фамилия и имя автора, учёная степень	Название диссертации	Название организации, где проводилась защита	Специальность	Дата защиты	Научный консультант
Дмитренко Светлана, доктор социологических наук	Человек на рынке труда: социальные проблемы занятости и безработицы	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	29 июня 2000	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Малкочь Людмила, доктор социологических наук	Взаимодействие между медиа и аудиторией: проблемы формирования адекватного общественного мнения в условиях переходного общества	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	6 июля 2000	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Мургу Заира (Румыния), доктор социологических наук	Социологические аспекты охраны окружающей среды: общее и частное	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	25 января 2001	Маринеску Костикэ Г., профессор (Румыния)
Бежан-Волк Юлия, доктор социологических наук	Эволюция социогендерных отношений на селе в период трансформации общества (на материалах Республики Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	27 ноября 2003	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Даний Тудор, доктор социологических наук	Качество жизни населения Республики Молдова в переходном периоде: проблемы и социальные тенденции (социологический анализ и оценка)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	22 апреля 2004	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы

Институционализация социологии в Республике Молдова

Блажко Владимир, доктор социологических наук	Молодежь Молдовы: особенности социализации в современном обществе	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	30 марта 2004	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Спатару Татьяна, доктор социологических наук	Формирование экологической ответственности в контексте устойчивого развития социума (на основе социологических исследований в Республике Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	14 октября 2005	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Цуркан Нелли, доктор социологических наук	Научная коммуникация в контексте Открытого Доступа к информации	Государственный Университет Молдовы	10.01.10 – Журналистика и коммуникационные науки	21 ноября 2013	Марин Константин, профессор; Малкочь Людмила, доктор хабилитат
Гагауз Ольга, доктор социологических наук	Социально-демографическое развитие семьи в современном обществе (на основе материалов Республики Молдова)	Институт Европейской Интеграции и Политических наук	22.00.03 – Экономическая социология и демография	5 декабря 2013	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы; Палади Георге, академик АН Молдовы

Таблица 2. Список кандидатов социологических/философских наук, защитившихся в Республике Молдова по специальности 22.00.04.

Фамилия и имя автора, учёная степень	Название диссертации	Название организации, где проводилась защита	Специальность	Дата защиты	Научный руководитель
Гагауз Ольга, кандидат социологических наук	Социальные проблемы духовного развития труженниц промышленных предприятий в условиях перехода к рыночным отношениям (на базе материалов легкой и пищевой промышленности Молдовы)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, социальные институты и образ жизни	22 декабря 1993	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Ожован Виталие, кандидат философских наук	Социо-гуманистический эффект разнообразия форм организации труда и хозяйствования в сельской среде	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, социальные институты и образ жизни	30 июня 1994	Рошка Александру, член корреспондент АН Молдовы
Бреахнэ Виктория, кандидат социологических наук	Взаимодействие социально-экономических факторов повышения эффективности производства в условиях установлении экономического плюрализма (на базе исследования предприятий легкой и пищевой промышленности Республики Молдовы)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, социальные институты и образ жизни	17 ноября 1994	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы

Комендант Татьяна, кандидат социологических наук	Социальные проблемы формирования и повышения нравственной культуры сельской молодежи (на основе социологического исследования в Республике Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, социальные институты и образ жизни	7 декабря 1995	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы; Калкей Георге, кандидат философских наук
Спатару Татьяна, кандидат социологических наук	Проблемы социальной экологии в условиях формирования рыночных отношений (на основе социологических исследований населения Республики Молдовы)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	21 ноября 1996	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Чумак Корина, кандидат социологических наук	Социально-экономическая деятельность кооперативов в условиях перехода к рыночной экономике (на основе социологических исследований кооперативов городов Молдовы)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, социальные институты и образ жизни	7 декабря 1996	Цуркану Николае, доктор хабилитат философских наук, профессор
Бежан-Волк Юлия, кандидат социологических наук	Социальные проблемы самоутверждения женщин в сельских местностях в условиях переходного периода (на базе социологических и этносоциологических исследований Республики Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	23 декабря 1997	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы

Миличенко Стела, кандидат социологических наук	Социальные проблемы обеспечения равных возможностей в получении качественного образования у учащихся городов и сёл Молдовы	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	24 июня 1999	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Думбрэвеану Андрей, кандидат социологических наук	Эко-социогуманитарные проблемы в регионе строительства порта и нефтяного терминала Джурджулешть	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	22 июня 1999	Кузнецов Сергей, доктор habilitation биологических наук
Мокану Анжела, кандидат социологических наук	Социальные проблемы самоопределения выпускников средних учебных заведений (на базе социологических исследований в муниципии Кишинёв)	Институт философии, социологии и права Академии наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	25 ноября 1999	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Исак Оксана, кандидат социологических наук	Эволюция некоторых форм коллективного сознания в условиях реформирования общества (в контексте социологической концепции Э.Дюркейма)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	24 февраля 2000	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Армашу Виталие, кандидат социологических наук	Эволюция взаимодействия между личностью и государством в период формирования рыночных отношений (на основе социологических Исследований населения Республики Молдовы)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	30 июня 2000	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы

Пысларь Лорина, кандидат социологических наук	Взаимодействие социально и экономических факторов при проведении ин- вестиционных процессов в условиях пере- хода к рыноч- ной экономике (на базе соци- ологических исследований в обрабатываю- щей промыш- ленности Республики Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	28 сентября 2000	Тимуш Андрей, член корреспон- дент АН Молдовы
Арапу Валентин, кандидат социологических наук	Социальные факторы смяг- чающие проти- воречия между устремлениями городского на- селения и со- стоянием окру- жающей среды (на базе материалов из Республики Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	20 октября 2000	Цуркану Николае, доктор хаби- литат фило- софских наук, профессор
Стреке Мария, кандидат социологических наук	Концептуально- методологиче- ские основы и тенденции раз- вития социаль- ных гендерных статусов (на базе социологи- ческих иссле- дований Респу- блики Moldova)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	25 апреля 2002	Булгару Мария, доктор хаби- литат фило- софских наук, профессор
Шаптефраць Лидия, кандидат социологических наук	Социальные проблемы воспитания и социализации подростка из городской сре- ды (на основе материалов Республики Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	2002	Цуркану Николае, доктор хаби- литат фило- софских наук, профессор

Кеяну Диана, кандидат социологических наук	Эволюция социологической науки в Республике Молдова (на базе исследований, проведённых на территории республики)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	21 ноября 2002	Булгару Мария, доктор хабилитат философских наук, профессор
Некифор Виорика (Румыния), кандидат социологических наук	Социальная совокупность менеджмента пред университетского образования (на базе социологических исследований в 8 восточных уездах Румынии)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	27 ноября 2003	Малкочь Людмила, доктор хабилитат
Роатэ В.Валентин (Румыния), кандидат социологических наук	Социальный менеджмент местных территориально-административных структур в условиях административной децентрализации Румынии	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	30 января 2003	Рошка Александру, академик АН Молдовы; Луминосу Дору-Силвиу, профессор (Румыния)
Форня Тамара, кандидат социологических наук	Проблемы социально-правовой защиты детей (на базе социологических исследований в Республике Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	25 сентября 2003	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Григораш Стела, кандидат социологических наук	Проблемы социальной защиты детей и семей, находящихся в трудных ситуациях (на базе социологических исследований, проведённых в муниципии Кишинёв)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	16 декабря 2004	Кузнецов Сергей, доктор хабилитат биологических наук

Кристя Валериан, кандидат социологических наук	Социальные проблемы совершенствования системы образования в условиях переходного общества (на основе материалов Республики Молдова)	Институт Философии, Социологии и Права Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	19 декабря 2003	Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Чиорней-Донигиан Константин (Румыния), кандидат социологических наук	Проблемы минимизации юношеской преступности: социальные аспекты (на базе социологического исследования в Ясском уезде – Румыния)	Институт Философии, Социологии и Политических Наук Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	21 декабря 2006	Батку Ион, доктор хабилитат социологических наук
Бучучану Мариана, кандидат социологических наук	Социальные проблемы делинквентного поведения молодежи (на основе социологических исследований в Республике Молдова)	Государственный Университет Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	22 февраля 2007	Булгару Мария, доктор хабилитат философских наук, профессор
Плугару Лилия, кандидат социологических наук	Человеческий капитал в контексте социальных изменений (на основе материалов из Республики Молдова)	Институт Философии, Социологии и Политических Наук Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	2 августа 2008	Даний Тудор, Доктор хабилитат; Тимуш Андрей, член корреспондент АН Молдовы
Корня Валентина, кандидат социологических наук	Социальные проблемы совершенствования деятельности публичной местной администрации (на базе социологических исследований в Республике Молдова)	Институт Философии, Социологии и Политических Наук Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	9 октября 2008	Калкей Георге, кандидат философских наук

Пистринчук Вадим, кандидат социологических наук	Роль социальных факторов в развитии сельских общин в Республике Молдова	Государственный Университет Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	10 апреля 2009	Булгару Мария, доктор хабилитат философских наук, профессор
Очеретный Анастасия, кандидат социологических наук	Особенности формирования социальной идентичности у учащихся молодежи (на основе материалов из Республики Молдова)	Государственный Университет Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	3 мая 2011	Булгару Мария, доктор хабилитат философских наук, профессор
Мокану Ион, кандидат социологических наук	Роль социальных факторов в повышении электоральной активности (на базе материалов Республики Молдова)	Институт Европейской Интеграции и Политических Наук Академии Наук Молдовы	22.00.04 – Социальная структура, институты и социальные процессы	19 декабря 2013	Блажко Владимир, доктор хабилитат социологических наук
Киструта-Сынкевич Инга, кандидат социологических наук	Адаптация молодой семьи к трансформирующемуся обществу (на примере Республики Молдова)	Государственный Университет Молдовы	541.02 - Социальная структура, социальные процессы и институты	17 июня 2014	Булгару Мария, доктор хабилитат философских наук, профессор
Хорозов Сергей, кандидат социологических наук	Роль неправительственных организаций в реализации социальной политики Республики Молдова	Институт Юридических и Политических Исследований Академии Наук Молдовы	541.02 - Социальная структура, социальные процессы и институты	15 декабря 2016	Блажко Владимир, доктор хабилитат социологических наук

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Новикова С.С. Институционализация академической социологии в России на рубеже XIX-XX веков. Москва: Московский государственный социальный университет, 2000. 409 с.
2. Социологические исследования в Советской Молдавии. Кишинев: Издательство Штиинца, 1987.
3. Bulgaru M., Cheianu D. Dezvoltarea științei și învățământului sociologic în Moldova. Chișinău: CEP USM, 2005.

REALITĂȚILE LUMII LICHIDE DIN PERSPECTIVA FILOSOFIEI SOCIALE
A LUI ANTHONY GIDDENS

REALITIES OF THE LIQUID WORLD FROM THE PERSPECTIVE
OF SOCIAL PHILOSOPHY OF ANTHONY GIDDENS

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM
troianowski_lidia@yahoo.fr

Rezumat

În acest articol sunt analizate concepțiile lui A.Giddens referitoare la problema naturii și esenței riscului, particularitate calitativă de dezvoltare a societății contemporane și trăsătură immanentă a globalizării.

Cuvinte-cheie: contemporaneitate, modernitate, globalizare, lume lichidă, risc, nesiguranță.

Summary

In article are analyzed the conceptions of the sociologist and philosopher A. Giddens referring to the issue of the risk's character and essence, a qualitative peculiarity of the contemporary society development and an immanent feature of globalization.

Keywords: contemporaneity, modernity, globalization, world from risk, uncertainty, social institutions.

Globalizarea, pe lângă faptul că apare ca un termen „cel mai des folosit și abuzat, cel mai rar definit și probabil cel mai neînțeles, nebulos și spectaculos din punct de vedere politic al ultimilor și viitorilor ani”[1], este și un fenomen continuu, care nu numai că lasă amprenta pe întreaga sferă de activitate umană, dar simultan deconspiră în procesul propriei evoluții metamorfoze vădite, *verbi causa* holismul pe care-l atestăm stimulat de principiile și criteriile transparenței și accesibilității, a democrației, ca ax director menit să apropie oamenii ce împărtășesc aceleași viziuni, valori și libertăți. Caracterul dinamic al procesului la care replicăm solicită din partea cercetătorilor o atenție aparte, mai ales cu privire la capitolul metode de cercetare.

Consemnăm în această ordine de idei, diferențele ideatice dintre termenul de globalizare cu cel de globalism, ultimul purtând o încărcătură semantică negativă prin însăși filosofia de estompare a specificațiilor de ordin cultural, politic, social, pe de o parte, și nedivizare, pe de alta, cât apare ca un imperativ de acceptare obligatorie a principiilor și strategiilor globalizării. Deși printre efectele globalizării atestăm omogenizarea culturală, uniformizarea valorică, imperialismul cultural, ce conduc la degradarea sistemului clasic de ierarhizare a valorilor, punerea sub întrebare a valorilor naționale tradiționale (cu siguranță, efectele care au dimensiune economică, socială, politică sunt mult mai multe), totuși să nu uităm de unul din principiile culturii globale *unitate prin diversitate*, chemat să susțină și să stimuleze glocalismul și particularismul.

Fără a ne propune să ne pronunțăm pe marginea multiplelor aspecte manifeste ale fenomenului la care replicăm, or aceasta vine cu o gamă de forme pe care le atestăm ca expresie a așa sfere de activitate umană cum ar fi economia și cultura, domeniul din care derivăm cadrul politic, tehnologic, științific, ecologic și social, vom insista pe un seg-

ment care concentrează interesul cercetătorilor mai ales din domeniul filosofiei sociale – problema naturii și esenței riscului, particularitate calitativă de dezvoltare a societății contemporane și trăsătură imanentă a proceselor societății globale, care, la rândul ei, apare ca o realitate a tuturor tendințelor pe care le găsim eminente și indisolubile doar modernității. Unul dintre cei mai reprezentativi cercetători ai fenomenului evocat, A. Giddens, autor a peste 30 de lucrări cu privire la subiectul dezbătut – globalizarea, care apare și ca „mișcarea liberă a capitalului însoțită de dominația crescândă a piețelor financiare globale și a corporațiilor multinaționale asupra economiilor naționale”[2], susține că, în mare, aceasta apare ca un transplant al instituțiilor moderne occidentale asupra statelor și culturilor din diferite zone ale globului. Prin urmare, globalizarea se reliefează ca o stare calitativă unică a lumii ce înglobează patru dimensiuni de bază: sistemul statelor naționale, economia capitalistă mondială, ordinea militară mondială și divizarea internațională a muncii[3].

Prin argumente rezultate din sistematice analize și reflecții, Giddens ajunge să constate că istoria nu cunoaște perioade similare, când lumea a fost în așa măsură integrată și ajunsă să fie poziționată într-o reciprocitate a dependenței mai mult ca oricând, cu toate că, anume la capitolul interdependenței dintre diverse sfere de activitate și tipuri culturale putem să atestăm mai multe ambiguități, decalaje sau inconveniențe, acestea, la rândul lor, nu ne împiedică să ne dăm seama de două lucruri majore: a) că traversăm o epocă care cu certitudine poate fi identificată ca una adevărată globală; b) lumea în care trăim ne scapă de sub control, chiar mai mult”, factorii meniți, de la sine înțeles, să ne facă viața mai clară și previzibilă, printre care și progresul tehnico-științific, conduce la rezultate opuse”[4]. Fixând cele două momente esențiale pe care le deduce cu privire la efectele globalizării asupra lumii, Giddens ajunge să constate că o *lume lichidă* care ne scapă de sub control nu poate fi guvernată, pentru aceasta la moment nu avem nici experiența necesară și nici instrumentele adecvate, situație care, constatăm, în mod inevitabil conduce la starea de incertitudine, nesiguranță față de realitatea viitorului, și, bineînțeles, a riscurilor legate de acesta.

Pornind de la ideea că globalizarea deschide largi perspective de colaborare, comunicare și interacțiune dintre diferite culturi, actualmente aceste relații se realizează între diferite tipuri civilizatoare: 1. state tehnogene; 2. cele care ajung la globalizare trecând procesele de modernizare și 3. țări cu culturile cărora există dominate de tradiționalism, astfel acest proces trebuie să fie serios monitorizat pentru a nu permite asimilarea unor culturi de către altele în urma imperialismului valoric. Consemnăm, identificată ca un proces natural, desfășurat pe parcursul mai multor veacuri, tendințe de globalizare semnalăm și în perioadele care au devansat sec. al XX-lea, în mod natural, aceasta își alimentează rădăcinile din complexele procese ale modernizării, care inevitabil conduc la devenirea relațiilor și structurilor biosociale unice comune pentru lumea întreagă.

Modernizarea societăților tradiționale, care se desfășoară sub semnul și prioritar prin asimilarea tehnologiilor occidentale, determină în mod natural acceptarea și implementarea valorilor proprii culturii occidentale: „...americani obțin cele mai multe avantaje din acest proces de globalizare din mai multe motive: datorită faptului că globalizarea are loc în limba engleză, că globalizarea este concepută în lumina principiilor

neoliberale, că americanii impun abordarea lor legislativă, financiară și tehnică și, ca de regulă, promovează individualismul” [5]. Dacă inițial acceptarea și punerea în circuit a unor categorii de valori occidentale nu avea un caracter orientat, prin urmare nu purta în sine un pericol pentru valorile tradiționale, însă odată cu trecerea timpului lucrurile se schimbă. Actualmente vorbim deschis despre imperialismul cultural, despre transplantarea artificială a valorilor occidentale în mediul tradițional, lucru care apare ca o realitate naturală din moment ce prin esența manifestă globalizarea apare ca un proces menit să unifice și să omogenizeze domeniile de existență umană și, nu în ultimul rând, să favorizeze potențialul lor de comunicare și cooperare la toate nivele.

Azi, în prag de nou Mileniu, cultura globală vine să cumuleze cea mai mare parte de particularități și principii proprii celei de masă care o anticipează, simultan își etalează calități individual manifeste, prin urmare, *cultura de masă globală* se distinge specialmente prin tendințe de avansare a problemei virtualului, fără să facă abstracție de importanța decelării *Celuilalt*, adică a sociumului virtual, astfel individul are posibilități nelimitate de a se manifesta prin prezența virtuală în diferite ipostaze și spații ale globului. Spre deosebire de cea de masă, cultura globală, prin intermediul tehnologiilor înalte, facilitează posibilitatea prezenței virtuale a individului în cadrul diferitor culturi, fiecare cu valori specifice naționale, pe care acesta le poate cunoaște și asimila fără mari eforturi, situație care, constatăm, poartă în esență un caracter ambiguu - apropierea de alte culturi determină îndepărtarea, neglijarea propriilor valori, or devierea de la tradițiile specific naționale, în acest caz, conduc inevitabil nu numai la progresarea societății globale, dar și acceptarea de către aceasta a principiilor consumerismului, și, mai ales, a individualismului ca rezultat al lipsei de valori tradiționale, și aceste ” valori de transformări sociale se perindă pe întreg globul pământesc” [6].

Pornind de la ideea că oamenii întotdeauna au trăit necesitatea comunicării și colaborării, fără de care ar fi imposibil progresul, subliniem că anume globalizarea facilitează cooperarea, dialogul prin intermediul tehnologiilor avansate, care nu cunosc bariere spațiale, geografice și culturale, or ea, întâi de toate, este „un proces deosebit de dinamic al creșterii interdependențelor dintre statele naționale, ca urmare a extinderii și adâncirii legăturilor transnaționale în tot mai largi și mai variate sfere ale vieții economice, politice, sociale și culturale și având drept implicație faptul că problemele devin tot mai globale decât naționale, cerând, la rândul lor, o soluționare mai curând globală decât națională” [7]. Relațiile, comunicarea dintre oamenii culturii globale se realizează pe două căi: una o atestăm ca apărută relativ recent - calea virtuală, Internetul, rețelele sociale care poartă un caracter peremptoriu accesibil și democratic, cât privește celălalt canal de comunicare tradițional, cunoaște aproape aceeași istorie ca și întreaga istorie a umanității, ne referim la cel fizic. Soluționarea problemelor cu caracter global în mod implicit determină asumarea riscurilor cu privire la căile și metodele de rezolvare și prognozarea viitorului care implică o vagă stare de neliniște și nesiguranță, deoarece „... riscul este situația în care, fiind nesiguranță și neajunsuri, se angajează o acțiune (considerând că și inacțiunea este acțiune!) în cazul căreia apar, în momentul deciziei, șanse de succes și șanse de insucces, ultimele antrenând pericole” [8].

Pronunțând-ne pe marginea impactului tehnologiilor informaționale și comunicaționale asupra vieții personale și sociale, menționăm că aici, deși atestăm conturarea concepției despre ascensiunea caracterului raționalității lumii, proces pe care îl găsim corelat celui de computerizare, totuși să nu cădem în plasa convicțiunii despre caracterul net pozitiv al noilor tehnologii, or hipertextualitatea, ubicuitatea informației și conectivitatea operativă au în calitatea de finalitate nu numai efectul scontat de raționalizare și informare, dar și unul negativ - cel de infantilizare, sau, în anumite cazuri, de manipulare a conștiinței individului. Chiar cu condiția că cele elucidate trebuie să constituie element de îngrijorare, să nu facem abstracție de o altă problemă, care este animată de noile tehnologii informaționale, și anume, hotarul dintre real și virtual în lumea în care trăim, realitate condimentată din abundență în concepția sociologului și culturologului francez J. Baudrillard cu semne, simboluri artificiale, care sunt prezentate în corelație cu realul, simulacrele sunt combinate cu realitatea, în rezultat avem simulări și nu imagini veridice. În *Transparența răului* sociologul atestă și analizează aceste tendințe de negare de către tehnologiile informaționale a concepțiilor tradiționale de reprezentare obiectivă a lumii, la fel și intenția nu de a elucidă lumea așa cum este, ci a o determina cum să fie - o altă trăsătură a modernității pe care Baudrillard o identifică ca hiperrealitate[9].

Aserțiuni similare despre starea de lucruri manifeste societății contemporane, la fel și despre particularitățile realității virtuale, depistăm în analizele dezvoltate de către J. Tisseau, care o identifică ca pe o realitate ce doar aparent are caracterul și funcționalitatea realității (de fapt aceasta nu este o realitate); care posedă autonomia de a exista artificial prin sine fără tangențialitate remarcabilă cu realitatea propriu-zis (întrunește toate calitățile care îi permit să fie calificată drept realitate); pliază realitatea prin felul de a o descoperi, inventa, realiza și reprezenta. Virtualitatea, în concluzia lui J.Tisseau, este prin esență "mai puțin semnificativă decât realitatea, rămânând o cvasi-realitate...un fel de simulacru sau succedaneu al unei realități"[10]. Consemnăm, criza reprezentării și reprezentărilor lumii reale în societatea mediatică rămâne una din problemele actuale ale modernității.

Problema globalizării este analizată de către A. Giddens ca componentă manifestă a epocii *modernității superioare*, sintagmă prin care identifică, spre deosebire de teoreticienii postmodernismului (Z. Baumann, J.-F. Lyotard, J Baudrillard), contemporaneitatea, în care sesizează epoca de vârf a modernității, concepție pe care o găsim similară cu teoriile dezvoltate de U. Beck și I. Habermas. Discursul despre consecințele modernității, pe care Giddens temeinic îl elaborează, elucidează intenția nevoală a autorului de a adăuga pe linia de forță înclinația către polemică cu teoreticienii postmodernismului radical, pe de o parte, iar pe de alta, cu epigonii concepției societății postindustriale (A. Toffler, D. Bell, R. Aron, Robert L. Heilbroner), care insistau pe ideea unei realități sociale ca un întreg omogen, ce se bazează pe principii și criterii unice de existență, și, în mod natural, de transformare. Oportună mențiunea, concepțiile neomoderniste împărtășite de Giddens vin în contradicție cu discursul postmodernist, deoarece autorul considera că modernitatea este pusă în situația de a-și deconspira normativitatea din ea însăși. Globalizarea este reliefată de autorul lucrării *Consecințele modernității* printr-o cantonare ostentativă a exegezelor, care urmăresc să demonstreze fenomenul

dat ca o realizare a tuturor tendințelor pe care le găsim eminente și indisolubile doar modernității. Consemnăm în acest context, că teoria societății informaționale, după cum mai este numită cea postindustrială, rămâne unica teorie despre dezvoltarea societății, care în întreaga gamă de manifestări a căpătat confirmare de însăși practica istorică.

Alături de epoca modernității înalte, Giddens, în contradicție cu oponenții săi ideatici, dezvoltă pe larg teoria despre caracterul intermitent sau discontinuu [11] al evoluției societății, sinonimică contemporaneității, în care dezvoltarea instituțiilor sociale deconspiră o manieră unică de dezvoltare, spre deosebire de cele tradiționale „istoria modernității se desfășoară sub semnul unor intermitențe și nu formează un proces unic de dezvoltare” [12]. Declarând că insistențele sale asupra modernității au în calitate de ax director schimbările manifeste ale instituțiilor sociale care își au originea în Occident, Giddens ajunge să constate că modernitatea națională este substituită de una cu caracter transnațional, prin urmare se realizează trecerea nu de la premodern la modern, ci de la modern la un alt tip de modern. Aceste aserțiuni sunt împărtășite și de sociologul U. Beck, care susține că depășim o perioadă a cărei trăsătură esențială rezidă în transformările manifeste ale modernității propriu-zise, primele schimbări pot fi surprinse chiar în spațiul de unde apare - Occidentul, „modernizarea de astăzi dizolvă societatea industrială și o altă modernitate este pe cale să apară” [13].

Anunțând-se guvernat de intenția de a demonstra acea intermitență concretă sau multitudinea de discontinuități care sunt legate de modernitate înaltă, Giddens acceptă posibilitatea unei continuități între tradiționalism și modernitate, deoarece nici una, nici alta nu sunt omogene, cu toate acestea, sociologul încearcă să-și justifice convingerile prin înșirarea de argumente destinate a etala veridicitatea aserțiunilor sale. Există, susține el, un șir de particularități specifice care elucidează intermitența dintre instituțiile sociale moderne și cele tradiționale, și anume: *natura instituțiilor sociale moderne*, argumentele pe care le reliefează față de această caracteristică sunt desemnate prin constatarea formelor vieții sociale proprii modernității, cum ar fi :1.dependența globală a producției de surse energetice nebiologice sunt lipsă în epocile anterioare;2. sistemul politic al statelor naționale;3. transformarea radicală în marfă a produselor de producție și a muncii [14]. Tot aici vorbește și despre categoria de instituții sociale manifeste modernității, care numai aparent adoptă caracteristici proprii ordinii sociale anterioare. Ideile invocate Giddens le materializează prin exemplul despre așezările urbane moderne, care în calitatea lor de formă de viață socială nu numai că cuprind orașele tradiționale, dar și le extind, prin urmare, teza enunțată are ascendență în concluzia că, „cotidianul urban contemporan este organizat în baza unor principii absolut diferite, de cele ce diferențiau orașul premodern de spațiul rural în epocile apuse” [15].

Modernitatea, alături de rezultatele legate de realizările în diferite domenii, cum ar fi tehnologiile înalte, nanotehnologiile, ingineria genetică, creșterea productivității muncii ș.a., prin procesele sale de globalizare și integrare a vieții sociale conduce în mod implicit la creșterea individualismului, fapt caracteristic nu doar pentru agenții sociali, dar și pentru individ. Prin urmare, putem vorbi că modernizarea determină în mod orientat apariția și dezvoltarea mecanismelor individuale de adoptare a deciziilor și asumare a riscurilor, fapt care n-a putut să nu suscite interesul lui Giddens față de acest

moment. Incapacitatea omului de a dirija lumea identică modernității, care îi scapă de sub control, determină autorul să abordeze problema riscurilor într-o lume unde omul n-o poate governa, care dă impuls pentru apariția unor factori de risc absolut noi, și aceasta, în pofida faptului că numărul de savanți azi depășește numărul lor de-a lungul istoriei, astfel multe riscuri se configurează, remarcă Giddens, mai ales în domeniul economiei electronice globale. Într-un stil tranșant, stimulat de intuiții de mare rafinement, autorul analizează problema riscurilor, ca particularitate calitativă de dezvoltare a societății contemporane, cât și ca expresie a potențialului omului de a le calcula și prognoza, fapt ce determină premise adecvate pentru conceperea adecvată a imagini sociale a viitorului. În mai multe lucrări, printre care *Consecințele modernității și Modernitate și autoidentitate*, vorbește de riscurile și provocările cu care se confruntă omul contemporan, riscuri care suscită de la indivizii pregătiți, și mai puțin pregătiți, să-și calculeze și organizeze viitorul. Preocuparea de acest subiect valorizator distinct – riscul – este rezultată din convingerea că modernitatea oferă omului prin intermediul instituțiilor sociale un mod de viață absolvit de pericole și mult mai protejat comparativ cu sistemele sociale anterioare, cu toate acestea, Giddens nu poate face abstracție că pericolele n-au dispărut, or “modernitatea are și ea aspectele sumbre, manifeste cu deosebire în secolul trecut” [16]. Fără a deroga de la acest areal problematic, sociologul se lasă animat de hotărârea de a realiza o analiză prin contrapunerea problemelor securității și pericolelor, a siguranței și riscului. Oportună mențiunea, în orice societate atestăm cinci grupe de instituții sociale: economice; de stratificare; de rudenie; de cultură; politice.

Arealul problematic cu privire la problema riscului nu constituie o premieră în lucrările cercetătorilor, care găsește reflectare în cele mai diverse domenii, cum ar fi: sociologia, filosofia, culturologia, politica și, bineînțeles, economia. Mai nou putem vorbi și de o orientare cu caracter interdisciplinar, având drept scop investigarea riscului în întreaga gamă de manifestări – riscologia, fundamentată prin operele lui A. Giddens, U. Beck, Z. Baumann și N. Luhmann. Nu ne propunem să dezbatem oportunitatea aprecierilor valorice cu privire la natura și esența riscului pe care o găsim dezvoltată în teoriile clasice (J.S. Mill și F.H. Knight), care interpretează riscul ca posibile prejudicii ce pot apărea ca o consecință a unor acțiuni economice, și în teoriile neoclasiche (A. Marshall, A. Pigou, J.M. Keynes), unde riscul este definit ca o deviere de la venitul preconizat. Remarcăm doar că în ambele teorii se cercetează manifestările riscului în sfera economică, fapt ce nu ne împiedică să deducem că acesta poate fi perceput ca particularitate situațională a unor acțiuni care poate avea efecte negative, sau să nu corespundă așteptărilor prognozate. După cum am subliniat, problema dată capătă dezvoltare majoră prin intermediul teoriei reflexive a globalizării de către A. Giddens, care pe larg dezvoltă problema riscului în: 1. condițiile modernității superioare și ca 2. consecință a fenomenului dat.

Autorul formulează aserțiuni prin intermediul cărora demonstrează că, indiferent de natura riscului, fie de esență tradițională sau modernă, consecințele lor sunt trăite într-un caz și în altul de către oameni. Modernitatea, susține el, nu este capabilă să creeze impedimente care ar exclude realizarea totală a riscului, chiar cu condiția dinamicii ascendente în domeniul științei aceasta rămâne inaptă de a elimina totalmente situații potențiale de săvârșire a riscului, cu toate acestea, anume succesele înregistrate

în domeniul dat pun piedici sensibile la răspândirea epidemiilor, tratarea maladiilor, calamităților naturale etc. În scopul unei comprehensiuni adecvate a problemei riscului în epoca contemporană, Giddens constată că dezvoltarea tehnicii și științei nu posedă potențialul necesar pentru combaterea riscurilor instituționale – a campaniilor electorale, birjelor, piețelor, activitatea antreprenorială. Printre premisele care alimentează apariția riscului instituțional putem evidenția în special :caracterul disfuncțional al fenomenelor economice, caracterul ambiguu sau imperfect al legilor, caracterul intermi-tent al politicilor în domeniile economic și social, criminalitatea, caracterul comunicării imperfecte(formale) în relații, corupția, ambiguitatea legilor despre dreptul proprietății, caracterul formal al controlului activității instituționale ș.a.

În filosofia socială problema riscului rămâne una destul de pedalată, proximă de cea a globalizării, care se prefigurează atât ca o manifestare indubitabilă contemporaneității, cât și ca sfârșitul monopolului simbolic al modernului occidental. Azi, putem remarca, că alături de riscurile de ordin ecologic, politic și tehnologic tot mai des se încearcă să se pătrundă și în esența caracterului calitativ- cantitativ pe care îl produc pluridimensionalitatea de schimbări proprii procesului de modernizare în viața contemporană, momente care destul de serios au fost analizate de A. Giddens.

Globalizarea vieții sociale rămâne a fi „...un proces decentralizat, ...nu poate fi stăpânită nici de o grupă de state, sau cu atât mai mult de marile corporații, ...impactul ei asupra țărilor occidentale este la fel de resimțită ca și peste tot” [17], apare la Giddens ca o trăsătură imanentă a societății occidentale pe care el o nominalizează ca modernitatea *înaltă* sau *radicalizată* . Cu toate că predilecțiile cercetătorului se concentrează pe efortul de abordare a riscurilor ca o calitate a globalizării dictată de impotența omului de a governa această realitate, acest subiect este cercetat atât din perspectiva proceselor demarate de globalizare, cât și a specificului de manifestare, spre deosebire de U. Beck, care se lasă preocupat de investigarea naturii și specificului riscului în calitate de factor decisiv al vieții, pe care îl sesizează în segmentul de tranziție de la societatea industrială la cea a societății riscului.

Din aceeași arie de preocupări aduce mai multe informații despre etimologicul și istoria apariției noțiunii de risc, unul diferit de cel de pericol sau amenințare, și apare într-o corelație obligatorie cu categoriile posibilității și incertitudinii. Giddens susține că în culturile tradiționale concepții ale riscului nu pot fi aflate din cauza caracterului inutil al acestuia. Manevrând tactic sensurile conceptului de risc, A. Giddens, bazat pe o documentație erudită, glosează că ideea de risc s-a înrădăcinat în sec. XVI-XVII, inițial apare ca o calitate spațială, ulterior generează într-o categorie temporală uzuală pentru operațiile de investiții și bancare indicând „o analiză ale posibilelor consecințe referitoare la fluxul de capital pentru creditori și debitori” [18]. Pentru a evita unele posibile erori de percepere și interpretare adecvată a noțiunii respective, autorul atenționează că acesta este expresie a raportului analizei active a pericolelor din punctul de vedere ale consecințelor viitorului, *ad est*, riscul se utilizează doar în cadrul societății orientate spre viitor și pentru care „viitorul este teritoriul care trebuie cucerit și colonizat” [19].

Urmărind mobilurile pe care și le fixează alături de cercetarea riscului în câmpul diacronic delimitat de la tradițional la modernitatea reflexivă, Giddens consemnează că

deja în epoca modernă, mai precis la hotarele apariției și evoluției societății industriale, devine posesivă tendința de percepere a riscului nu numai din perspectiva negativă, dar și din cea pozitivă. Valențele sociale ale riscului pe care autorul lucrării *Lumea lichidă. Cum globalizarea transformă viața noastră?* le vede sinonimice cu potențialul mobilizator dinamic particular unei societăți ce manifestă aspirații către metamorfoze novatoare și năzuințe de făurire privată a viitorului care să nu cadă sub incidența tradițiilor, capriciilor naturii, religiei sau ideologiei politice. În același context ideatic surprinde atitudinea față de viitor, etalând că capitalismul, imanent contemporaneității, anume prin aceasta își afirmă distincția de alte sisteme economice ce l-au precedat, care prioritar se remarcă specialmente prin caracterul aleatoriu.

Determinat să acorde spațiu pentru analiza riscului în contemporaneitate, lucru pe care îl realizează cu insistență chiar și în *Sociologia și Destinul, riscul și securitatea*, or segmentul respectiv ideatic, pătrunderea naturii și esenței riscului la acest nivel temporal este dictat de impetuoșitatea guvernării viitorului, care îi scapă de sub control omului din mai multe considerente: caracterul confuz, lipsa de metode și experiența. În scopul comprehensiunii mai adecvate a naturii riscului proprie contemporaneității, sociologul realizează o tipologizare, evidențiind două tipuri: extern, cauzele manifestării și trăirii căruia o leagă de zona social-psihologică, și emoțională a omului, de experiențele sufletești legate de tradiții și legile naturii. Simptomatic faptul, cel de-al doilea tip de riscuri îl sesizează ca pe o derivată de ordin antropologic, asociată cunoașterii umane cu privire la lumea reală, categoria respectivă în aserțiunea lui Giddens se configurează prin situații care apar, evoluează și sunt particulare în exclusivitate doar pentru contemporaneitate, *verbi causa*, riscurile ecologice generate de procesele de încălzire globală apar și ca o „metastază în creație a crizei spirituale și morale”[20]. Riscurile rezultate din criza ecologică, și în opinia lui G. Mantzaridas, Profesor Emerit al Universității Aristotel din Tesalonic (Grecia), deconspiră starea critică din așa domenii ca știința, tehnologia, politica, economia, chiar și religia, or, problemele de ordin ambiental sunt catalizate de „cultul comodității, lipsa de respect față de lucruri, risipa irațională, lipsa măsurii, iresponsabilitatea, nedreptatea, exploatarea, câștigul murdar, eudemonismul, care se manifestă pe toate planurile vieții și activității umane”[21].

Notabilă ideea, că tentativele de separare a celor două variante de riscuri sunt substituite intenției de a le pătrunde și analiza cât mai complex, în acest sens Giddens emite aserțiunea că în contextul societăților tradiționale și industriale riscurile care adumbreau existența omului erau de natură externă și legate de mediul ambiant - foame, boli, sărăcie, inundații și alte cataclisme, actualmente trăim momentul când tipul de risc rezultat din implicarea omului devine prioritar, prin urmare, putem constata, susține sociologul, dacă înainte eram preocupați de gândul „...ce poate face natura cu noi”, azi suntem absorbiți de grija „...ce putem noi face cu natura”[22].

Concluziile pe care le realizează vizavi de contemporaneitate ca mediu de existență și coexistență a omului și societății poartă în sine amprenta spengleriană, or autorul susține că traversăm o epocă în care sfârșitul naturii devine un dat. Pentru a evita patetismul care se lasă ușor devoalat din afirmațiile sale despre sucombarea naturii, Giddens adaugă pe linia de raționamente explicația că nu se referă la faptul că lumea reală, fizică

la fel ca și procesele sale intrinseci au încetat să mai existe. Sensul pe care sociologul îl plasează la baza sintagmei moartea naturii are scopul de a elucida că azi aproape că nu există locuri în mediul ambiental pe care omul să nu le fi prejudiciat. *Grosso modo*, Giddens evidențiază în operele sale că riscul de derivată antropologică se referă nu numai la starea naturii, ci se extinde și în alte domenii, ca de exemplu problemele legate de institutul familiei, SIDA, armele nucleare, crizele economice etc.

Indiferent cu care din apelative este desemnată, acest spațiu temporal din apropierea imediată de la perindarea unui mileniu către celălalt, trebuie să recunoaștem că, chiar dacă ne-am aventura să le înșirăm doar pe acelea mai pedalete, aceasta ne-ar suscita un spațiu destul de serios: *epocă postindustrială, epocă informațională, modernitate lichidă, postmodernitate, modernitate înaltă, modernitate reflexivă, a treia modernitate simultan*, actualmente se perseverează în calitate de consecință a tuturor proceselor și fenomenelor ce se desfășoară cu ascendență în sânul contemporaneității că trăim în *societatea minciunii, societatea riscului, societatea invizibilă sau a nesiguranței și a cinismului*. Un lucru rămâne cert, viața, cotidianul omului în această societate a *înțelepciunii/comunicațiilor* nu este absolvită de riscuri, or *societatea cunoașterii* nu posedă încă acel potențial care ar asigura existența noastră față de riscurile tradiționale pe care le-am moștenit și pe cele legate de contemporaneitate.

Discuțiile pe marginea acestui aspect concret - nesiguranța în raport cu prezentul și îndeosebi față de viitor, dar și de riscurile care îl pot adumbri, poartă, de cele mai multe ori, un caracter contradictoriu, fapt care în nici un fel nu minimalizează din importanța viziunilor celor care se ocupă de investigarea subiectului dat, dimpotrivă, apar noi dimensiuni ale conceptului dat și perspective originale de abordare. Prezintă interes complexe analize proxime conceptului de risc și, nu în ultimul rând, contraargumentele înaintate de cercetătorul și filosoful A. Marga către fostul profesor, unul dintre cei mai eminenți sociologi ai sec. XX, Niklas Luhmann. Manevrând tactic sensul conceptului de risc, A. Marga vine să adăuneze în procesul definitivării acestuia că trăim”, mai curând, în “societatea nesigură”, în legătură cu care înfloresc celelalte “societăți” – a cinismului, a riscului, a minciunii etc. Nesiguranța nu este neapărat cel mai profund fenomen trăit de locuitorii societăților actuale, dar este, la orice comparație, fenomenul mai ușor reperabil și mai accesibil unei soluții”[23]. În condițiile avansării explozive a complexității structurii societății, A. Marga consideră că, deși anticiparea viitorului în mod natural se include în deciziile oamenilor, totuși acesta nu înseamnă că “riscul ar fi realitatea primă, nemijlocită a vieții”[24]. În acest context, filosoful aduce mai multe argumente bine instrumentate despre relația dintre risc și nesiguranță, ultima, în opinia sa, se reliefează ca o particularitate definitorie a vieții societății, ea „...este mai resimțită decât riscul” [25], cauzele care animează înflorirea acestei stări generale sunt în egală măsură diverse și complexe „dacă cinismul este atmosfera, și dacă se minte, și dacă realitățile sunt ascunse, și dacă cleptocrația triumfă. Nesiguranța a ajuns atât de mare, încât, se vede bine, mai ales în societăți timorate de ierarhii și de titluri fără acoperire, interesează prea puțin ce și cum ar putea schimba situația, ci se preferă replierea în vechi mituri sau improvizatii”[26].

Plauzibil să decelăm, decodarea semnificațiilor conceptului riscului ca o calitate constantă atât a epocii tradiționale, cât și a contemporaneității, la fel și ambivalența

funciară a acestuia menită a releva importanța atitudinii judicioase față de manifestările și ponderea lui în societatea globală, fapt elucidat de Giddens pluridimensional, astfel concluzia capitală pe marginea riscului vine doar să reitereze niște aserțiuni deja accentuate. Cotidianul în epoca globală este periclitat de o multitudine de riscuri, simultan anume riscul rămâne un element cardinal al dezvoltării dinamice a economiei și progresului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Beck U. Ce este globalizarea? Erori ale globalismului – răspunsuri la globalizare. Bucuresti: Editura Trei, 2003 , p.37.
2. Soros G. Despre Globalizare. Iași: Editura Polirom, 2002, p. 15
3. Гидденс Э. Последствия современности. Москва: Издательство Праксис, 2001, pp.177-195.
4. Гидденс Э. Ускользящий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь? p.18-19. <http://www.studmed.ru/docs/document27603> (accesat 21.08.2016)
5. Held D., McGrew A. Transformări globale. Politică, economie și cultură. Iași: Editura Polirom, 2004, p. 4.
6. Гидденс Э. Последствия современности, p.117.
7. Bari I. Probleme globale contemporane. București: Editura Economică, 2003, p. 37.
8. Marga A. Riscuri în societatea mondială. În: Geographia Napocensis, 2017, nr.1, p.7.
9. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. Москва: Издательство Добросвет, 2000.
10. Tisseau J. Réalité Virtuelle- autonomie in virtuo. Document de synthèse. Habilitation a Diriger des Recherches. Spécialité Informatique. Rennes: Université de Rennes, 2001, p.7.
11. Гидденс Э. Последствия современности, p.113.
12. Ibidem,114.
13. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва : Прогресс-Традиция, 2000, p. 10.
14. Гидденс Э. Последствия современности, p.117.
15. Idem.
16. Idem.
17. Гидденс Э. Ускользящий мир..., p.34.
18. Ibidem,40.
19. Idem.
20. Mantzaridas G. Criza ecologică. // <http://www.crestinortodox.ro/morala/criza-ecologica-70865.html> (accesat 08.05 2017)
21. Idem.
22. Гидденс Э. Ускользящий мир..., p 43.
23. Marga A. Risc, nesiguranță, pericol. În: Cotidianul.ro, 23 octombrie 2017.
24. Idem.
25. Idem.
26. Idem.

ATITUDINEA CA FACTOR MOTIVANT AL DEMERSULUI FILOSOFIC

THE ATTITUDE LIKE MOTIVATIONAL FACTOR OF PHILOSOFIC APPROACH

Alexandru COSMESCU, *doctor în filologie,*
Institutul de Istorie al AȘM
khoraa@gmail.com

Rezumat

În articolul de față, pornind de la ideea că filosofia este, întâi de toate, un tip de practică, examinez, pe baza abordării lui Lester Embree și Oscar Brenifier, care este factorul ce o motivează. Argumentez că este vorba de o anumită atitudine afectivă și intelectuală. Descriu câteva dimensiuni ale acestei atitudini, prezentă în lucrările diferitor filosofi: suspendarea judecății, uimirea, detașarea, distanța, deschiderea.

Cuvinte cheie: filosofare, atitudine, detașare, distanță, suspendarea judecății.

Summary

In the present paper, starting from the idea that philosophy is, first of all, a type of practice, I examine, inspired by the approach of Lester Embree and Oscar Brenifier, what is the factor that enables it. I argue that it is a certain affective and intellectual attitude. I describe several dimensions of this attitude, present in the work of various philosophers: suspension of judgment, wonder, detachment, distance, openness.

Keywords: philosophizing, attitude, detachment, distance, suspension of judgment

Filosofii cu ajutorul abordărilor cărora m-am format, în seminare, conversații și corespondență – Lester Embree [1; 2] și Oscar Brenifier [3] – concep, ambii, filosofia ca pe un tip de practică, ce are două dimensiuni fundamentale: una vizează însăși desfășurarea gândirii (aici putem include o serie de procedee tehnice precum variația eidetică, analiza intențională sau încercarea de a „gândi opusul” care formează esența dialecticii) și una discursivă (o serie de procedee discursive, paralele celor mentale, care sunt fie o expresie a lor, fie însuși mijlocul prin care ele sunt conduse). În acest sens, filosofia este ceva *făcut* de o persoană concretă – o formă de activitate a celui numit *filosof*. Mediul în care se desfășoară această activitate – sau instrumentul ei, am mai putea spune – este unul discursiv. O lucrare de artă vizuală, de exemplu, poate avea aspecte pe care le-am numi *filosofice*, însă nu o putem numi o lucrare *de filosofie*. Dimensiunea ei filosofică, în cazul în care există într-adevăr, se manifestă prin reflecția teoretică ce, eventual, a precedat-o sau prin conceptele ce stau la baza ei; or, acestea transcend lucrarea însăși, chiar dacă sunt operative în ea. Filosofia se desfășoară, în schimb, cu instrumente discursive și rămâne un tip de practică discursivă, condusă pe terenul limbajului. Cu toate acestea, ea nu se reduce la discurs, la ceea ce poate fi analizat strict din perspectiva utilizării limbajului. Analog cu cazul unei opere de artă, ceea ce e specific filosofic în discurs transcende stratul pur discursiv, chiar și atunci când își capătă conturul anume datorită discursivului.

O întrebare centrală dacă tematizăm filosofia ca practică este *ce anume motivează desfășurarea demersului filosofic*. Odată ce privim filosofia ca activitate a cuiva, ea ar tre-

bui să servească o funcție anume în contextul stilului său de viață și să corespundă anumitor necesități afective ale persoanei respective. În același timp, practicarea filosofiei nu are cum să apară din senin în viața cuiva. Pe de o parte, este învățată de la cineva, de la un mentor sau în cadrul unei comunități de cercetare. Pe de altă parte, desfășurarea demersului filosofic presupune (în calitate de proces *declanșat* de ceva anume și condus în mod *deliberat*) o anumită stare de spirit ce îi servește drept condiție transcendentă de posibilitate sau drept factor motivant. După cum remarcă just fenomenologul belgian Marc Richir [4, p. 15], cunoașterea „obiectivă” (spre care aspiră inclusiv filosoful) are ca punct de pornire / precondiție „egalitatea umorilor”, tonalitatea afectivă a unei ființe întrupate eliberate de grijile cotidiene și care cultivă o atitudine de „contemplare dezinteresată”, ce îi dezvăluie în același timp lumea și pe ea însăși sieși. Doar pe acest ton – în această stare de spirit – putem vorbi despre senzații și afecte fără să ne lăsăm duși de ele; doar cu o asemenea detașare putem, în general, face filosofie.

Unul dintre conceptele utile pentru a tematiza această situație este cel de *atitudine*. Pedagogia filosofiei la Husserl, de exemplu, în mai multe prezentări didactice ale fenomenologiei, atât în cursuri [5], cât și în volume publicate în timpul vieții [6], pornește cu o descriere a ceea ce el numește *atitudine naturală*. Actul reflecției și suspendării judecății, desfășurate inițial chiar pe terenul atitudinii naturale, permit părăsirea nivelului ei și trecerea la o altă atitudine – *atitudinea transcendentă*, cea în care lucrează filosoful ce își asumă proiectul husserlian. Atitudinea este un ansamblu de setări mentale, cum le-am putea spune, de ordin cognitiv, afectiv și volitiv, care ne face să ne raportăm la lucruri într-un anume fel. Atitudinea naturală este cea în care suntem în mod normal în calitate de ființe umane întrupate – atitudinea în care luăm ceea ce ne apare perceptual drept „lume”, existentă în realitate în fața noastră, atitudinea în care ne percepem pe noi înșine ca fiind în această lume și fiind direcționați în diferite moduri spre obiectele ce ne apar, ca fiind într-un corp capabil să acționeze asupra obiectelor distincte de el, ca fiind înconjurați de ființe de același tip cu noi, cărora le apare aceeași lume ca și nouă ș.a.m.d. Atitudinea naturală permite desfășurarea vieții cotidiene în modul ei obișnuit – fundamentează de-la-sine-înțeleșurile ei care ne permit să acționăm în lume, așteptându-ne ca acțiunea noastră să aibă un efect asupra lucrurilor. Felul de a concepe filosofia al lui Husserl chestionează însăși atitudinea naturală. A face filosofie implică o serie de pași concreți prin care abandonăm terenul atitudinii naturale. Primul este suspendarea judecății sau, cu termenul tehnic pe care îl propune Husserl, *epoche*. Dacă atitudinea naturală ia ca fiind de la sine înțeleasă existența lucrurilor și a lumii, filosoful care operează *epoche* decide să nu se pronunțe asupra existenței sau inexistenței a ceva și ia lucrurile *exact așa* cum i se prezintă, fără a presupune în ele *mai mult* decât atestă efectiv în ele. Strict experiențial, nu avem, de exemplu, posibilitatea de a distinge între o halucinație și o percepție „adevărată”; atunci când ne suspendăm judecata privind existența lucrurilor, vorbim despre „ceea ce se atestă experiențial” în diferite moduri și „ceea ce nu se atestă”, nu despre „ceea ce există în realitate” și „ceea ce nu există”.

Al doilea pas pe care îl propune Husserl pentru trecerea în atitudinea specific filosofică este cel al reflecției transcendente: ca filosofi, unul dintre primele lucruri pe care le observăm atunci când examinăm experiența este faptul că orice obiect ce ne apare

este corelat cu o serie de procese prin care ne apare. De exemplu, masa pe care o vedem în față ne apare la modul *vederii*, care este, de fiecare dată, perspectivală și situată. Nu percepem niciodată „masa în totalitatea ei”, ci doar un aspect al mesei, dintr-o poziție determinată pe care o ocupă corpul nostru în spațiu; masa (sau cea parte a mesei pe care o avem ca dată nemijlocit în momentul de față) ne apare printr-o serie de orientări ale privirii, mișcări ale capului, apropieri și îndepărtări de ea. Anume acest strat este cel neglijat atunci când luăm atitudinea naturală ca fiind de la sine înțeleasă. În atitudinea naturală, trecem cu vederea seria de procese mentale care fac posibilă apariția a ceva și vorbim despre lucrul care apare ca și cum acesta ar fi autonom în raport cu tipul specific de procese mentale datorită cărora apare el. Un aspect fundamental al practicii filosofiei așa cum este ea propusă de Husserl e anume disponibilitatea de a observa procesele mentale și de a le descrie fidel, fără a pretinde că putem da seama adecvat de obiecte în afara unei luări explicite în considerație a proceselor care fac posibilă conștientizarea lor. Acesta este sensul „idealismului transcendent” pe care Husserl îl consideră rezultatul fenomenologiei [7, p. 119]: înțelegerea faptului că lumea așa cum ne apare ea este posibilă doar pentru o conștiință structurată așa cum e conștiința noastră, că ceea ce experimentăm nu ar fi experimentabil în absența conștiinței care ia act de obiectele experienței. Ceea ce mă interesează în contextul articolului de față nu e conținutul doctrinar propriu-zis al filosofiei lui Husserl, ci faptul că Husserl meditează explicit asupra rolului atitudinii în desfășurarea demersului filosofic. Pentru el, suntem în mod natural într-o atitudine care ne face să ne orientăm într-un anumit mod în raport cu lucrurile despre care vorbim, iar a face filosofie presupune, întâi de toate, părăsirea unei anumite atitudini și înlocuirea ei cu alta, fapt ce legitimează și instaurează un anumit mod de a vedea și un anumit mod de a vorbi. În cazul lui, elementele-cheie sunt suspendarea judecății și reflecția asupra experienței, pasul înapoi dinspre obiect spre procesele mentale în care iau act de acest obiect.

În istoria filosofiei, avem mai multe momente în care anume adoptarea unei atitudini este interpretată ca punct de pornire a demersului filosofic. Pentru Platon [8, p. 82] și Aristotel [9, p. 60], filosofia ia naștere din *uimire* în raport cu ceea ce ne apare. Uimirea este un răspuns afectiv care motivează contemplația și interogarea cu privire la ceea ce o trezește. Ea intervine ca opusă de-la-sine-înțelesului; atunci când iei ceva ca fiind de la sine înțeles, ești uimit atunci când așteptările îți sunt înșelate de experiență și ești motivat spre investigare. Unul dintre cei mai apropiați studenți ai lui Husserl, Eugen Fink, interpretează *epoche* ca având o funcție analogă cu cea a uimirii în filosofia antică [10, p. 182]: suspendarea de-la-sine-înțelesurilor.

O altă atitudine cu o dimensiune afectivă, luată explicit ca punct de pornire de un filosof care a influențat cursul ulterior al gândirii occidentale, este îndoiala propusă de Descartes ca strategie metodologică în primele două *Meditații despre filosofia primă* [11]. În căutarea certitudinii, avem nevoie de un criteriu pentru a diferenția opiniile adevărate de cele false. Instrumentul pentru a face asta e văzut în cultivarea unei disponibilități de a ne îndoii de conținutul oricărei opinii, până reușim să găsim una care ni se impune cu o asemenea evidență, încât nu avem cum să ne îndoim de ea, atât timp cât o concepem în mod clar și distinct.

Aceste exemple justifică o determinare mai exactă a uneia dintre atitudinile care fac posibilă filosofia: capacitatea de a lăsa la o parte ceea ce ți se pare ca fiind de la sine înțeles, oricât de importante ar fi pentru tine aceste de-la-sine-înțelesuri. Anume lăsarea la o parte a de-la-sine-înțelesurilor permite cu adevărat vederea a ceea ce avem în fața ochilor, dar neglijăm. Și există mai multe operații mentale care stau la baza acestei capacități de a „vedea” și, ulterior, de a exprima ce vezi, legitimându-te în baza a ceea ce se auto-atestă în vederea însăși. Ceea ce mi se pare cel mai important, în acest context, este faptul că ele pot fi cultivate și că, luate împreună, constituie un fel de etică minimală a discursului filosofic și a modului filosofic de a fi în lume – ceea ce implică o modificare a stilului de a relaționa cu alții și de a te raporta la situațiile în care ajungi să fi.

Una dintre aceste condiții de posibilitate pentru lăsarea la o parte a de-la-sine-înțelesurilor este ceea ce putem numi detașare. Capacitatea de a privi un gând ca pur și simplu gând, indiferent cui aparține – de a nu-i oferi mai mult credit din simplul motiv că este al tău sau pentru că l-ai citit în textul cuiva pe care îl consideri un filosof important sau „mare”, sau mai puțin credit pentru că apare în textul cuiva format în altă tradiție filosofică ori despre care filosofii tăi favoriți nu au lucruri bune de spus. Această atitudine mentală stă la baza a ceea ce putem numi „spirit critic”: în mare măsură, istoria filosofiei este istoria unor dezacorduri de idei, unor contestări ale anumitor afirmații făcute de alții, predecesori sau contemporani. A privi critic la o afirmație presupune, întâi de toate, capacitatea de a-i delimita exact sensul, de a menține în prinsură un nucleu semantic strict ca sens, abținându-te de la a-l considera adevărat sau fals până ajungi să-l vezi clar. Asta merge împotriva modului nostru obișnuit de a ne raporta la gânduri – când gândim ceva, tindem să luăm ceea ce gândim drept adevărat. Atunci când începem o investigație filosofică, în schimb, lăsăm adevărul sau falsitatea, ca și existența „reală” sau inexistența „reală”, la o parte. Unul dintre modelele exemplare pentru acest tip de demers filosofic este un dialog târziu al lui Platon, unul dintre cele mai dialectice, *Parmenide* [12]. Personajul Parmenide examinează aici, în mod repetat, două ipoteze contrarii – care se exclud reciproc, nu pot fi ambele adevărate în același timp – încercând să vadă ce implică fiecare, fără a se pronunța, în timp ce își desfășoară investigația, asupra adevărului sau falsității vreuneia dintre ele. Un alt aspect al acestei atitudini este detașarea de eventualul rezultat al gândirii, capacitatea de a accepta că s-ar putea să nu ajungi nicăieri sau poate la o concluzie care nu-ți place, fiindcă intră în contradicție cu un lucru pe care îl credeai înainte în mod pasional. Tot Platon ne oferă o caracterizare a acestui tip de detașare într-un alt dialog, *Republica*, unde personajul Socrate își caracterizează tipul de demers argumentativ în următorii termeni: „...pe unde ne-ar purta logica lucrurilor, precum suflarea unui vânt, pe acolo trebuie să mergem” – fără a putea anticipa eventualele rezultate ale cercetării [13, p. 168]. Asta implică și o detașare de propriile convingeri anterioare, capacitatea de a nu proiecta în desfășurarea investigației ceea ce credeai că e adevărat înainte de a o începe. În ultimă instanță, este vorba aici de o detașare de *tine însuți* în calitate de ființă empirică, cu preferințele tale și antipatiile tale – a nu lăsa ceea ce te definește în viața ta cotidiană să afecteze ceea ce faci atunci când adopți cealaltă atitudine, cea filosofică.

Detașarea este cuplată cu ceea ce putem numi *reorientare a atenției*. Detașarea nu înseamnă simpla abandonare a tot și toate, ci reprezintă condiția pentru a ne orienta asupra a ceea ce avem efectiv în fața ochilor – un gând sau un fenomen – reorientând-o spre ceea ce ne e dat efectiv și „lăsând la o parte” prejudecățile. În acest sens, ea constituie și o disciplină a abținerii. Atunci când, făcând filosofie, examinăm o afirmație a cuiva – sau un gând care ne-a venit înainte de a începe investigația și vrem să vedem dacă se susține și după – încercăm să ne dăm seama ce spune exact afirmația pe care o chestionăm. Un enunț vizează ceva – o stare de lucruri – și pretinde, implicit, că lucrurile despre care este vorba stau așa cum se spune despre ele că stau. Acesta este al doilea pas al criticii: observarea atentă a *lucrului* despre care este vorba într-o afirmație, lăsând la o parte – detașându-ne – de orice convingere preliminară cu privire la felul în care ar trebui să stea, inclusiv de ceea ce sugera afirmația pe care o examinăm. Examinând „ceea despre ce este vorba”, determinăm felul în care ne apare *nouă* obiectul tematizat. Urmează compararea a ceea ce am „văzut” efectiv contemplând obiectul sau starea de lucruri vizată cu felul în care ne spune afirmația că este el. Uneori cele două coincid – și atunci ne putem declara acordul cu ceea ce a spus cel pe care îl examinăm critic. Alteori avem o bază pentru a spune „nu, ceea ce a spus X – sau ceea ce am crezut eu înainte – nu se confirmă atunci când mă uit atent la lucrurile despre care e vorba”. În acest sens, unul dintre cele mai oneste lucruri pe care le fac filosofii este să se răzgândească. Încep să examineze un fenomen, ajung la anumite convingeri și, pe măsură ce continuă investigația, își dau seama că ceea ce au spus – sau scris – ei înșiși câțiva ani sau câteva decenii înainte nu se susține. Și atunci fac cu propriul text și cu propriile gânduri ceea ce ar face cu textul și gândurile oricui altcuiva cu care nu sunt de acord: le critică. Și pot face asta deoarece, cultivându-și detașarea, au învățat să se vadă pe ei înșiși dintr-o parte, să se trateze pe ei înșiși exact în modul în care ar trata pe altcineva, să nu aibă o atitudine preferențială față de un lucru pe care l-au scris din simplul motiv că *ei* au fost cei care l-au scris.

O a treia dimensiune pe care aș vrea s-o ating în textul de față, legată de unele aspecte pe care le-am menționat deja, e ceea ce putem numi *deschidere*. Investigația filosofică nu se menține în impresionism – nu e o simplă înșiruire de „mie îmi pare că e așa” – (cf. [14, p. 296-297]) ci aspiră spre producerea unor enunțuri acceptabile pentru oricine e capabil să le înțeleagă, enunțuri care se prezintă drept reflectare a modului în care stau lucrurile nu doar pentru tine, ci și pentru oricine poate să le privească așa cum le privești tu. Forma ideală de practică filosofică în care se manifestă acest tip de deschidere e cea a dialogului. În dialog, verifici acceptabilitatea pentru interlocutor a fiecărui enunț pe care îl formulezi, iar atunci când nu e acceptabil pentru celălalt, încerci să vezi de ce. Și, atunci când îți dai seama că nu se susține, că nu acoperă experiența celuilalt, că poate fi contestat, deschidere înseamnă să fii capabil să renunți la el – fie că după aceea te menții într-o stare de spirit neutră, fără a adopta o poziție determinată, fie că adopți un nou punct de vedere, justificat și de experiența ta, și de a celuilalt. A învăța să faci filosofie presupune și a învăța să nu te ții de propriile opinii, a lua în considerare măsura în care ceea ce spui tu, prezentând drept pretenție de adevăr, acoperă nu doar experiența ta, ci și a oricărui interlocutor potențial sau actual. A învăța să vezi ceea ce spui prin ochii celuilalt. Pe lângă detașare, asta educă și claritate discursivă: atunci când

îți asumi eventuala contestare de către celălalt, încerci să faci astfel încât ceea ce spui să-i fie inteligibil. Or, dialogul filosofic nu e pur și simplu un schimb de opinii sau o prezentare reciprocă a unor viziuni, ci presupune și aspectul chestionării, ca și cel al obiecțiilor. Cel care chestionează sau obiectează învață să înțeleagă cât mai precis ce spune celălalt, apoi să meargă direct spre punctele pe care le vede drept problematice în enunțul lui. Practic orice expresie poate fi chestionată în acest mod – ceea ce nu înseamnă automat că o chestionare o va anula sau îi va demonstra falsitatea; cel pe care îl chestionăm poate să prezinte argumente suplimentare care, în cele din urmă, să ne convingă. Important e ca, în dialog, să-i arăți celuiilalt momentele în care ceea ce spune el se destramă sau se contrazice, e doar contingent sau insuficient de bine argumentat, are presupuziții nerecunoscute sau consecințe inacceptabile, condițiile în care ceea ce spune nu ar fi adevărat și să încercați, împreună, să verificați dacă edificiul lui argumentativ se dărâmă sau nu atunci când enunțurile respective sunt retrase sau nuanțate. Treptat, înveți să instaurezi aceeași atitudine în practica solitară a filosofiei – forma ei primară fiind scrisul filosofic. Înveți să joci tu însuși rolul de obiector sau interogator, pentru fiecare enunț pe care îl scrii, întrebându-te, de exemplu: Pot fi sigur că lucrurile stau într-adevăr așa? În ce condiții ceea ce spun eu ar fi fals? Ce presupuziții și ce consecințe are enunțul pe care l-am scris? Dacă încerc să formulez opusul a ceea ce cred, are sens? Dacă da, ce argumente se pot oferi în sprijinul punctului de vedere contrar celui pe care l-am expus?

Această disponibilitate de a chestiona și problematiza un punct de vedere, indiferent cine îl exprimă, este strâns legată de lăsarea la o parte a de-la-sine-înțelesurilor și pare să fie punctul de pornire pentru un demers specific filosofic – pentru filosofie interpretată ca practică vie, desfășurată într-un mediu discursiv, a examinării legitimității unor enunțuri cu pretenție de adevăr, a limitelor lor și condițiilor în care sunt ele adevărate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Embree Lester. *Reflective Analysis: A First Introduction into Phenomenological Investigation*. București: Zeta Books, 2011.
2. Embree Lester. *Poți învăța oare să faci fenomenologie*. 2015, http://www.reflectiveanalysis.net/uploads/poti_invata_oare_sa_faci_fenomenologie_1.1.pdf
3. Brenifier Oscar. *La pratique philosophique*, 2015, <http://www.pratiques-philosophiques.fr/wp-content/uploads/2015/07/La-pratique-philosophique-last-version.pdf>
4. Richir Marc. *Le corps. Essai sur l'interiorite*. Paris: Hatier, 1993.
5. Husserl Edmund. *The Basic Problems of Phenomenology*. Dordrecht: Springer, 2006
6. Husserl Edmund. *Idei privitoare la o fenomenologie pură și la o filozofie fenomenologică*. Cartea întâi: *Introducere generală în fenomenologia pură*. București: Humanitas, 2011.
7. Husserl Edmund. *Meditații carteziene*. București: Humanitas, 1994.
8. Platon. *Theaitetos*. București: Humanitas, 2013.
9. Aristotel. *Metafizica*. București: Humanitas, 2007.
10. Fink Eugen. *Studien zur Phaenomenologie. 1930-1939*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1966.
11. Descartes Rene. *Meditații metafizice*. București: Crater, 1993.
12. Platon. *Parmenide*. În: *Platon. Opere*. Vol. VI. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, pp. 50-160.
13. Platon. *Opere*. Vol. V. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
14. Strasser Stephan. *Phenomenology and the Human Sciences: A Contribution to a New Scientific Ideal*. Pittsburgh: Duquesne University Press, 1963.

PROBLEMA VALORII ÎN CONTEXTUL IDEILOR LUI PETRE ANDREI THE ISSUE OF VALUE IN THE IDEAS OF PETRE ANDREI

Efim MOHOREA, *doctor habilitat în filosofie,*
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
efimohorea@list.ru

Olga JACOTA-DRAGAN, *doctorandă,*
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți
olgajacota@gmail.com

Rezumat

Termenul valoare este polisemantic. El are înțelesuri distincte, mergând de la cel de valoare în sens economic și până la expresiile „valori naționale”, „valori general umane”. Petre Andrei critică concepțiile subiectiviste și constată că valoarea e determinată de o dispoziție psihică, dar ca fenomen ea nu este altceva decât o relație funcțională a unui subiect și a unui obiect. El afirmă o predispoziție pentru alcătuirea valorilor; calitatea, felul specific, însușirile valorilor, ce depind de factorul obiectiv, care actualizează, realizează această dispoziție. Conform concepției lui P. Andrei, valoarea se naște printr-o reciprocitate funcțională activă a subiectului cu obiectul, unde subiectul este elementul activ care cercetează, evaluează, apreciază atributele obiectului valoric. Aprecierea constituie elementul definitoriu al conștiinței de sine a subiectului valorizator. Valoarea nu e un atribut nici al subiectului, nici al obiectului, ci e o relație funcțională a amândurora.

Cuvinte-cheie: *valoare, judecată de valoare, valorizare, adevăr.*

Summary

The term value is polysemantic. It has distinct meanings ranging from value in the economic sense, to the expressions „national values”, „general human values”. P. Andrei criticizes subjectivist conceptions and finds, that value is determined by a mood, but as a phenomenon it is nothing more than a functional relationship of a subject and an object. He asserts a predisposition for the formation of values; the quality, the specific way, the attributes of the values. It depends on the objective factor, which updates and realizes this provision. According to P. Andrei's conception, the value is born through an active functional reciprocity of the subject with the object, where the subject is the active element that searches, evaluates, appreciates the attributes of the value. Appreciation is the defining element of the self-consciousness of the valorizing subject. Value is not an attribute of either the subject or the object; it is a functional relationship of both.

Keywords: *Value, judgment of value, valorisation, truth.*

*„Problema valorii, ca element al cunoașterii umane,
trebuie să ocupe un loc de prim ordin în discuțiile filosofice”*

Petre Andrei

Toate ființele vii manifestă activitate (prin reacții selective) în raport cu mediul înconjurător. Semnalele receptate prin organele de simț le semnifică animalelor despre situația din mediu, pentru ca aceste viețuitoare să se acomodeze, să supraviețuiască atât ca indivizi, cât și ca specii, lăsând urmași. Pentru ființele umane, obiectele din mediul ambiant nu numai semnifică, dar au și semnificație, ceea ce le permite oamenilor nu

doar să consume instinctiv substanțe, ci și să conștientizeze dependența de mediu (natural sau/și social), importanța factorilor acestuia pentru viață sub toate aspectele ei (material, spiritual etc.).

Încă filosofii antici au surprins una dintre importantele trăsături ale omului – aceea de a atribui sensuri (în funcție de dorințe, interese, necesități etc.) mediului în care trăiește, raportându-se evaluativ, preferențial la componentele acestuia. Heraclit din Efes, Democrit din Abdera, Socrate, Platon, Aristotel și mulți alții discutau despre valori și virtuți, cum ar fi binele, adevărul, frumosul, dreptatea, libertatea, demnitatea, onoarea, înțelepciunea etc. Spre exemplu, pentru școala atomiștilor antici avea o mare importanță descoperirea cauzelor în cunoașterea științifică. În acest sens, Democrit declara: „Prefer să descopăr o singură cauză, decât să dobândesc tronul Marelui Rege” [3, p. 91]. Conceptiile social-politice ale atomiștilor se caracterizează prin susținerea hotărâtă a regimului democratic. „Sărăcia dintr-un stat democratic, spune Democrit, este preferabilă pretensei fericiri a despoților, pe cât e de preferat libertatea robiei” [5, p. 92].

Valoarea, în sens universal, ca obiect al meditațiilor filosofilor antici și al cercetărilor de mai târziu, cum se știe, este obiectul de studiu al disciplinei filosofice speciale care se numește axiologie. Conceptul de axiologie, etimologic, derivă de la termenii grecești „axios” (ce înseamnă prețios, demn de stimă, vrednic de cinstire, bun, valoros) și „logos” (discurs, știință, teorie), care are sensul de teorie sau știință a valorilor.

Bazele axiologiei, ca disciplină filosofică, au fost puse, începând cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Acest proces s-a amplificat și continuă în prezent. Printre personalitățile care s-au consacrat special problemelor fundamentale ale axiologiei le vom numi doar pe: R.H. Lotze, Fr. Nietzsche, H. Rickert, W. Windelband, M. Scheler, N. Hartmann, P. Andrei, M. Florian, T. Vianu.

Axiologia, ca disciplină filosofică autonomă, are ca scop disocierea valorii generice (în sens filosofic, exprimat prin noțiuni de maximă generalitate, adică universale) de valorile speciale pe care le studiază științele particulare: etica, estetica, teologia, economia, jurisprudența, politologia etc.

Axiologia, constată unii specialiști în domeniu, pune în centrul preocupărilor sale problema raportului dintre aspectul obiectiv și cel subiectiv al valorii, modul de funcționare a sistemului de valori în cadrul sistemului social, încercând să scoată în evidență esența valorii ca atare. De asemenea, consideră alții, ea trebuia să răspundă cerinței de a detasa, în cadrul problematicii general filosofice, setul de idei referitoare la geneza, structura, interacțiunea, ierarhizarea și criteriile de ierarhizare, funcțiile și corelațiile valorilor, dinamica sistemelor de valori și, nu în ultimul rând, cel privind cunoașterea valorilor.

Din punct de vedere filosofic, termenul general de valoare (sau valoare generică) desemnează „trăsăturile și notele esențiale ale lumii valorilor; această lume reprezintă un domeniu distinct, deosebit de alte domenii ale realității. Din seria problemelor generale care privesc axiologia pot fi menționate: definiția valorii, procesul de creație al valorilor, natura și structura valorilor, problema conflictelor între valori; clasificarea și ierarhizarea valorilor, despre sistemul valorilor” [1, p. 152].

Din această perspectivă, conceptul de valoare generică trebuie să fixeze într-o denumire și să desemneze, din punct de vedere logic, notele esențiale, necesare și gene-

rale ce se conțin în variate specii de valori: etice, estetice, științifice, politice, economice, ideologice, religioase etc.

Termenul *valoare* este unul polisemantic. El are înțelesuri distincte, mergând de la cel de valoare în sens economic și până la expresiile „valori naționale”, „valori general umane”. Termenul provine din verbul latin „valeo”, care înseamnă: 1. a fi puternic; a fi sănătos; 2. a avea trecere, crezare; a se distinge, a fi prețuit; 3. a avea valoare; 4. a fi în stare; a fi bun pentru...; a fi eficace; 5. a izbândi; a se împlini; 6. a avea un înțeles, a însemna; [6. p. 766].

În dicționarele explicative și literatura de specialitate (științifică și didactică) termenul valoare are și alte înțelesuri.

Cercetând literatura din domeniul axiologiei, constatăm că există diferite interpretări, teorii și concepții ale valorii. Unii autori le grupează astfel: 1) teorii subiectiviste; 2) teorii obiectiviste; 3) teorii relaționiste.

Teoriile subiectiviste susțin că valorile sunt entități subiective care depind de om, fiind determinate de stările lui psihice, fenomene psihofiziologice: sentimente, emoții, motivații, intenții, acte de voință, scop, caracter etc.

Teoriile obiectiviste presupun, pe de o parte, că există valori invariabile virtuale, potențiale care se actualizează în mod particular la indivizii umani, iar pe de altă parte, se consideră că valoarea este întruchipată în obiect (exponentul material al valorii) și nu în subiectul care o evaluează.

Teoriile relaționiste consideră că valoarea apare pe baza relației de apreciere dintre subiectul social valorizator și obiectul valorizat, apreciere ce se sprijină pe date obiective, criterii determinate (istoricește și socialmente) de practica socială. Printre reprezentanții acestei teorii se află P. Andrei, M. Florian, T. Vianu etc.

Petre Andrei (1891-1940) este autorul studiului *Filosofia valorii* - prima lucrare fundamentală românească (concepută și realizată între anii 1913 și 1916) consacrată problemelor filosofice ale valorii.

Analizând lucrările specialiștilor occidentali, P. Andrei critică, în primul rând, concepțiile subiectiviste și constată că valoarea e determinată de o dispoziție psihică, dar ca fenomen ea nu e altceva decât o relație funcțională a unui subiect și a unui obiect. Spre deosebire de Scheler, filosoful afirmă o predispoziție pentru alcătuirea valorilor, calitatea, felul specific, însușirile valorilor depind de factorul obiectiv, care actualizează și realizează această dispoziție. Conform concepției lui P. Andrei, valoarea se naște printr-o reciprocitate funcțională activă a subiectului cu obiectul: „Valoarea nu poate fi dedusă nici numai din obiecte externe, dar nu este nici numai rezultatul unui instinct subiectiv, nu e ceva înnăscut, în forma în care se prezintă în realitatea trăită. Valoarea nu e un atribut nici al subiectului, nici al obiectului, ci e o relație funcțională a amândurora. Prin urmare, în fenomenul valorii avem doua elemente constitutive: subiectul și obiectul. Subiectul valorii este persoana, iar obiectul e lucrul”. [2, p. 30] P. Andrei înțelege prin valoare „o relație funcțională dintre un subiect și un obiect în genere. Subiectul are în sine o dispoziție psihică către valoare, care se actualizează în această relație”. [2, p. 31]

Am menționat deja că în binomul subiect – obiect, subiectul este elementul activ care cercetează, evaluează și apreciază atributele obiectului valoric. Aprecierea, consi-

deră specialiștii în domeniu, este fundamentată pe anumite criterii și constituie elementul definitoriu al conștiinței de sine a subiectului valorizator. Selecțiile, preferințele acordate anumitor obiecte (lucruri, fenomene, comportamente umane, creații materiale sau spirituale ale omului etc.), după măsura în care ele satisfac la un moment dat sau în general necesitățile, trebuințele, dorințele și idealurile acestuia, definesc în gradul cel mai înalt forța și profunzimea a conștiinței și a cunoașterii de sine. „Când gradul de luciditate reflexivă și analitică a permis individului precizarea unor motive și criterii, pentru multiplele situații de alegere, scrie D.V. Savu, el a putut să conștientizeze caracterul preferabil sau dezirabil al unui lucru, în raport cu altul, al unei situații în raport cu alta etc. Preferința a fost și este determinată de altfel, de un ansamblu de condiții, aparținând naturii complexe bio – psiho – sociale și istorice, în același timp a omului. Iată cum „faptul valoric”, prin diversitatea și permanența sa, constituie acea „canava” solidă pe care se realizează „broderia” existenței umane”. [5, p. 125]

În primul rând, valoarea rezultă din necesitățile organice, vitale (viața fizică-animalică a omului), „căci aceasta indică utilitățile, deci direcțiile de valoare. Toate valorile au ca punct central conștiința de sine a omului, conștiința de trebuințele persoanei sale. Valorile sunt determinate însă și de experiențele practice-sociale, care modifică, înmulțesc și rafinează trebuințele. Odată cu evoluția experienței sociale se schimbă și valorile. [2, p. 32]

Sentimentul, scrie P. Andrei, e numai un indiciu empiric al valorii, numai un element al ei, nu esența ei în întregime: „Dispoziția afectivă este capacitatea ce avem noi de a lega anumite sentimente de plăcere sau neplăcere cu anumite fenomene psihice. Cauzele schimbării dispozițiilor afective pot fi cunoscute și necunoscute. În alcătuirea și schimbarea valorilor, cauzele care modifică și determină dispozițiile afective au foarte mare importanță. Cauze necunoscute, care determină aceste dispoziții, pot fi: ereditatea și evoluția organică (în diferite etape ale vârstei avem diferite dispoziții afective, datorite schimbărilor organice). Acestea sunt cauzele fiziologice determinante ale dispozițiilor afective, dar mai sunt însă și alte cauze modificatoare, cele psihologice. Primele cauze dau oarecum structura valorii, iar celelalte explică evoluția ei. Aceste din urmă cauze sunt mai numeroase. Astfel e obișnuința și desobișnuința: o plăcere sau o neplăcere, dacă se repetă, scade în intensitate și deci valoarea constatată de aceste sentimente suferă schimbări. Ceea ce e obișnuit pare că are o valoare mai mică tocmai prin faptul că nu mai e dorit cu atâta intensitate. Dar asupra schimbării valorii influențează foarte mult factorul social... Prin sugestia pe care o exercită societate asupra indivizilor se schimbă toate valorile sociale”. [2, p. 36-37]

P. Andrei îl critică pe Ehrenfels, pentru că acesta a pus valoarea în dependență de dorință, căci dorim tot ceea ce ne place, dar nu tot ceea ce ne place este valoare. „Ehrenfels nu a făcut deosebire între plăcere și valoare. Plăcerea, conchide filosoful român, este o stare momentană, pe când valoarea, în genere, pare dezlegată de momentele trecătoare și rezezi ale vieții zilnice. Pe lângă aceasta ceva poate avea valoare chiar dacă în prezent nu-mi produce plăcere. De asemenea poate fi considerat ca o valoare ceva ce nu există și nu va exista poate în timp” [2, p. 37].

Valoarea, așadar, nu este imanentă oricărui sentiment, constată P. Andrei, „ci numai sentimentelor reprezentative, adică numai acelora prin care subiectul ia o atitudine față de o reprezentare, numai acelora care întovărășesc o judecată” [2, p. 40].

Voința de a dobândi o valoare, de a realiza, susține filosoful, e determinată de sentimente ale valorii. Dar apare întrebarea: există valori pentru că le dorim sau dorim valori care există înainte de voința noastră? Totuși, nu se știe „cum dorința dă naștere valorii, deoarece cercetând mai departe vedem că preferința unui lucru, pe care-l dorim, e datorită unui travaliu de comparație a lucrurilor și valoarea pe care ne-o punem ca scop, e aceea rezultată din această judecată. Sentimentul care indică valoarea, e un rezultat al judecății... Dacă am admite dorința ca bază a valorii, am subiectiviza toate valorile și atunci am ajunge la un haos de valori... După noi, valoarea e o dispoziție inerentă spiritului, care are ca formă fenomenală de manifestare raportul funcțional al unui subiect cu un obiect, obiectul fiind un motiv pentru actualizarea dispoziție psihice de valoare. Natura acestei dispoziții psihice a fenomenului valorii nu se poate reduce numai la sentiment și voință, căci ea e un complex sufletesc în care intră toate elementele psihice. Noi credem că fenomenul valorii e un sentiment ce întovărășește o judecată și care caută să concretizeze obiectul său sub forma unui scop. Valoarea noi o simțim de fapt și aceasta ne împiedică uneori de a putea determina cu ușurință natura sa” [2, p. 41].

Orice subiect care are un sentiment al valorii caută să-l realizeze. Realizarea se face prin forța activă a sufletului, prin voință. Realizarea unei valori se face în bunuri, care iau forma scopului acțiunilor omenești. De aici, constată P. Andrei, și legătura dintre valoare și scop [2, p. 42].

Concluzia la care ajunge P. Andrei este următoarea: scopul și valoarea „sunt două concepte în foarte strânsă legătură, deoarece valoarea practică e posibilă numai printr-un scop și în vederea unui scop, iar pe de altă parte, orice scop e o valoare, rezultată însă din compararea altor valori. Scopul e o noțiune cu aplicare în viața practică, el nu este altceva decât valoarea care a dobândit un conținut determinat și care devine realizabilă. Deci scopul e valoare ce se realizează. Pentru alcătuirea unui scop facem un adevărat triaj între diferite valori și aceea care e recunoscută superioară și realizabilă devine scop. Scopul este deci într-un cuvânt concretizarea valorii” [2, p. 43]. Criticându-i pe filosofi care în cercetarea filosofică a valorii au redus-o pe aceasta doar la o entitate pur ontică, filosoful român accentuează: „valoarea presupune conștiința, că nu poate exista valoare decât acolo unde e simțire, judecată, cu un cuvânt funcțiune psihică”. Așadar, „nu se poate vorbi de valoare decât în legătură cu o conștiință” [2, p. 45].

Un moment important în cercetarea valorii pentru P. Andrei îl reprezintă aspectul logico-gnoseologic (adică semnificația, conținutul și sfera) al acestei categorii. Cercetătorii de până la P. Andrei au acordat atenție aspectelor psihologice, au subliniat aspectele pragmatice și ontologice ale valorii. Filosoful român, în acest context, scria că „unii au făcut din valoare un element metafizic, alții un element practic. Windelband și cu Rickert s-au ridicat deasupra considerațiilor psihologice, încercând o întemeiere logică a valorii, dar au trecut repede, căci au alunecat pe panta metafizicii, făcând dintr-un element logic al cunoașterii un element metafizic, constitutiv al obiectelor. Logica valorii este, pentru noi, logica procesului de cunoaștere, în care valoarea are rolul principal, în deosebire de analiza metafizică a obiectelor” [2, p. 51-52]. Unul dintre scopurile cercetării sale a fost de a stabili temeiurile logicii valorii.

P. Andrei era convins că teoria filosofică a valorii trebuie să fie clară, coerentă, fundamentată pe principiile/legile logicii (identității, noncontradicției, rațiunii suficiente) și exprimată corect prin formele generale ale gândirii abstracte (noțiuni, judecăți).

În continuare vom încerca să interpretăm și să expunem în termenii logicii și epistemologiei contemporane ideile lui P. Andrei, să scoatem în evidență importanța lor pentru înțelegerea esenței filosofice a conceptului de valoare.

Filosoful român subliniază, categoric, distincția dintre procesul de cunoaștere și de valorificare a valorilor. Mai întâi, orice valoare are suport material fără de care valoarea nu poate exista. Mai apoi, substratul material al valorii trebuie cunoscut și exprimat prin propoziții cognitive (descriptive) care trebuie să fie adevărate. Așadar, subiectul valorizator trebuie să conștientizeze ce este obiectul respectiv înainte de a-i da o apreciere. Deci prima valoare cu care are de a face subiectul valorizator este valoare de adevăr. P. Andrei insistă a distinge între judecățile descriptive (de realitate sau existențiale, în sens ontologic) și acelea de valoare. „Noi, scria filosoful, considerăm valoarea ca o supoziție logică a gândirii. Adevărul este valoarea supremă către care tind judecățile noastre. Toată cunoștința nu este decât un proces de cunoaștere a valorilor, întrucât judecățile noastre exprimă grade de probabilitate, de adevăr. Acest proces de cunoaștere ne dă valorile teoretice explicative, valorile de cunoaștere, a căror expresie o găsim în judecățile existențiale. Prin judecățile existențiale trebuie să înțelegem toate judecățile științifice, toate judecățile de adevăr, nu în sensul că ar exprima o existență, ceva independent de orice relație cu valoarea, ci un grad de adevăr obiectiv, o cunoștință pe care noi o obiectivăm, considerând-o în afară de orice act de valorificare. Acesta e sensul pe care îl dăm noi termenului existențial” [2, p. 63].

Judecățile descriptive redau conținutul în care se constată și se explică valori și sunt deosebite de judecățile în care are loc valorificarea valorilor în vederea unui scop practic. Rămân pentru noi actuale afirmațiile lui P. Andrei în privința deosebirilor dintre cele două tipuri de judecăți – descriptive (sau existențiale) a valorilor și de valorizare a valorilor. Chiar la nivelul simțului comun înțelegem clar diferența dintre judecățile „Iarba este verde” și „Iarba verde este frumoasă”. Evident, când vorbim de judecăți de valoare, noi înțelegem prin ele acele judecăți în care apreciem, valorificăm, în vederea realizării practice, valori exprimate prin judecățile existențiale (descriptive): Judecățile de valoare sunt expresia unui al doilea proces, anume a procesului de valorificare a valorilor. Judecățile existențiale (descriptive), aparent, nu au valoare. Valoarea de cunoaștere „are un caracter obiectiv. Acest caracter de obiectivitate provine din faptul că noi considerăm valoarea nu numai ca un act psihic, ci simțim oarecum și constrângerea ei. Valoarea de cunoaștere, adevărul este pentru noi un postulat logic cu putere de constrângere. Alcătuirea cunoștinței coincide cu construirea obiectului ei, așa că valoarea deși e un element al conștiinței pare că există în afară de noi, în obiecte. Prin urmare, avem pe de o parte un proces de cunoaștere a valorilor, un proces teoretic, ce se îndeplinește prin judecăți existențiale, iar pe de altă parte, un proces de valorificare a valorilor, un proces practic, a cărui expresie sunt judecățile de valoare” [2, p. 64].

Valorificarea implică tendința de realizare practică a valorilor. „De îndată ce considerăm valoarea ca un motor al vieții, atunci o și valorificăm. Noi cunoaștem nu numai valorile ce conduc acum acțiunile noastre, ci ne gândim și la acelea, ce ar trebui să ne călăuzească, deci comparăm mai întâi valorile între ele și apoi le comparăm cu o valoare supremă. Această, comparare a valorilor în vederea realizării constituie valorificarea.

Noi stabilim astfel două procese: un proces de cunoaștere a valorilor și altul de valorificare. Dacă primul proces s-ar reduce la cel de al doilea, atunci valoarea ar fi numai un act psihic temporal și știința valorii ar fi o simplă parte a psihologiei. Valoarea într-adevăr e strâns legată cu valorificarea, ea nu se confundă însă cu dânsa” [2, p. 65].

Valorificarea, constată P. Andrei, unește două domenii separate: realitatea și valoarea. Prin valorificare nu se are în vedere numai o simplă stabilire a unei existențe, nici numai o înțelegere a valorii, ci are loc un act al subiectului cu privire la valoare.

Filosoful român formulează următoarea concluzie remarcabilă: „Valorificarea este un proces practic de recunoaștere a unor valori sub anumite forme de realitate în vederea unor anumite scopuri. Valorificarea este cercetarea concordanței, potrivirii, dintr-o valoare mijloc și altă valoare scop, pe care o considerăm ca ceva realizabil. Din cele două procese deosebite de noi, procesul de cunoaștere al valorilor e general, existent în toate domeniile cunoștinței omenești. Chiar clasificarea științelor pare a se fi făcut tocmai pe baza acestei noțiuni. S-au deosebit științe ale spiritului (noologice) și științe ale naturii (cosmologice), primele având de a face cu fenomene de valoare, secundele fiind pur obiective” [2, p. 66].

Așadar, în viziunea lui P. Andrei, orice cunoștință e un sistem de judecăți în care se exprimă o relație de valoare între fenomene sau lucruri. Întregul sistem al științelor naturii se referă la o valoare, la valoarea de adevăr, deci tind și ele la realizarea unei valori. Orice gândire a noastră are un caracter finalist, de aceea ea va imprima această nuanță teleologică în orice domeniu de cunoștință. Științele naturii „au drept scop numai derivarea legilor naturii, abstracție făcând de tot ceea ce aparține vieții sufletești... Dar putem spune că în științele naturii noi cunoaștem intelectual valori, pe când în științele spiritului, în special în științele sociale-culturale, noi stabilim valorificări în care intră emoționabilitatea și volițiunea noastră, deci înțelegem sufletul semenilor noștri, care desăvârșesc aceleași valorificări și luptă pentru ele. Prin urmare, cunoștința noastră în genere implică valoarea și ca atare nu poate avea temei deosebirea dintre științele naturii și științele spiritului pe tema valorii – ci pe tema obiectului și a metodei” [2, p. 67].

Orice cunoștință este o prelucrare a unor date sensibile în vederea realizării valorii absolute: „Toată tendința noastră de cunoaștere se îndreaptă către valoarea de adevăr și toate cunoștințele sunt numai trepte de realizare a acestei valori. Ideea valorii stăpânește spiritul în toate relațiile pe care le stabilim între conținuturile de conștiință. Dar numai ideea valorii nu poate alcătui obiectul cunoștinței, căci valoarea trebuie să fie realizată prin ordonarea unui datum sensibil. Atunci obiectul cunoștinței este realizarea valorii prin ordonarea și prelucrarea datumului sensibil... Cunoștința e produsul unor elemente de valoare și are ca obiect valoarea de adevăr cuprinsă în reprezentările noastre... Pentru noi, ideea valorii, în nici un caz nu poate fi subordonată unui imperativ practic. Imperativul practic privește acțiunea și are valoare pentru voință, pe când valoarea teoretică privește inteligența, cunoștința. Aceste două valori: teoretică și practică au și forme deosebite căci forma valorii teoretice absolute este adevărul, pe când forma valorii practice e bunul” [2, p. 85].

Din cele expuse mai sus referitor la judecățile descriptive de valoare (care îl informează pe subiectul cunoscător despre ce este un anumit obiect ca entitate ontică) și judecățile de valorificare (prin care subiectul valorizator apreciază, evaluează aceste obiecte prin prisma conștiinței practice), ne apropiem de o altă problemă – aceea a adevărului judecăților de valoare. În concluzie, valoarea generică (valoarea ca atare) este

un fapt de conștiință, de conștientizare de către personalitatea umană (individuală sau colectivă) a semnificației anumitor obiecte materiale sau spirituale (lucruri, fenomene, procese, relații, persoane, instituții sociale, concepții, opere de artă, norme și forme de conduită etc.) și care necesită a fi incluse în activitatea multidimensională a acesteia.

Valorizarea este un act realizat prin interacțiunea dintre un subiect (valorizator) și un obiect (valoare), această interacțiune fiind determinată de conștiința, rațiunea, interesul cognitiv sau pragmatic ale subiectului.

În experiența valorii intervin atât intențiile, dorințele, simțămintele, voința, cât și cunoașterea. Generalizând acele idei care circulă în lucrările de specialitate, putem defini valoarea sub aspectul valorificării drept funcție a unui obiect (lucru, bun material, creație spirituală, principiu, comportament etc.), în raport cu un subiect care apreciază obiectul respectiv, relație socială de apreciere dintre subiect și obiect, în care se exprimă prețuirea acordată de o persoană (individ sau colectiv) unor obiecte sau fapte, materiale sau spirituale, în virtutea capacității acestora de a satisface trebuințe, dorințe, aspirații umane etc., istoricește condiționate de practica socială, de a contribui la progresul individului, societății și umanității.

Un loc important în cercetarea valorii îl ocupă adevărul – valoare supremă și universală. „Valoarea de cunoaștere, scrie filosoful român, sub orice formă s-ar prezenta, este totdeauna aceeași, e adevărul. Atribuim valoare acestei cunoștințe, în care se impune adevărul. Adevărul e valoarea teoretică cea mai înaltă, către care tinde orice cunoștință, și care trebuie să se realizeze în orice act de gândire și de cunoaștere. Adevărul e ultima supoziție a tuturor cunoștințelor, de aceea e o valoare absolută, adică o valoare recunoscută de toți indivizii, în toate timpurile și în toate locurile” [2, p. 89].

Adevărul a fost și rămâne una dintre cele mai controversate probleme ale meditațiilor filosofice din toate timpurile. Adevărul este o categorie filosofică, științifică și culturală fundamentală, valoare teoretică și practică universală ce exprimă idealul cunoștinței în toate domeniile activității intelectuale pe parcursul întregii istorii a omenirii.

În literatura științifică și didactică s-au conturat trei teorii (ce au devenit clasice) ale adevărului – a adevărului-corespondență, a adevărului-coerență (coerentistă) și a adevărului pragmatic (pragmatistă). Trăsătura lor comună constă în faptul că ele definesc adevărul prin relația dintre conținutul unei judecăți și conținutul altui obiect: 1) lucru, fenomen, date factologice ș.a.; 2) altă judecată; 3) interesele practice ale oamenilor etc. Altfel spus, pentru filosofii clasici, adevărul reprezintă o entitate ce poate fi descrisă adecvat, plecând de la ideea că o judecată este adevărată pentru că se află într-o relație specială fie cu lumea lucrurilor sensibile, fie cu judecăți acceptate deja ca fiind adevărate, fie cu necesitățile și interesele oamenilor. Nu vom analiza aceste teorii, ne vom referi, succint, doar la unele concepții, mai noi, care prezintă interes, din punctul de vedere al valorificării, adică a judecăților de valoare.

Cercetând actele de comunicare, validitatea raționamentelor normative, justetea acțiunilor și hotărârilor judecătorești ș.a., unii filosofi contemporani au formulat și au pus în circulație specii noi de adevăruri: adevăr-consensual (convențional), adevăr-veracitate, adevăr-justețe ș. a. Unul dintre autorii concepțiilor respective este filosoful german J. Habermas. În lucrările sale „Preliminarii la o teorie a competenței comunicative” și „Teorii ale adevărului”, publicate în antologia „Cunoaștere și adevăr”, J. Habermas anali-

zează patru clase de pretenții originare de validitate: inteligibilitatea, adevărul, justiția și veracitatea; această conexiune prezintă specificul raționalității, ce se manifestă în acțiuni, norme, acte de comunicare etc. Analizând conceptul de adevăr, J. Habermas ajunge la concluzia că adevărul se referă nu numai la enunțuri, ci și la intenții, trăiri de certitudine ș.a. Susținerile, spune el, pot fi examinate în discursul teoretic, normele – în cel practic. De aceea, consideră J. Habermas, „o teorie consensuală a adevărului trebuie, în consecință, să se refere nu numai la adevărul enunțurilor, ci, de asemenea, la justiția ordinilor și a aprecierilor” [4, p. 418]. Un „joc de vorbire” în care se schimbă acte de vorbire coordonate este însoțit de un consens tacit. „Acest consens constă în reciproca recunoaștere a cel puțin patru pretenții de validitate pe care vorbitorii competenți le ridică reciproc cu fiecare dintre actele lor de vorbire: se pretinde inteligibilitatea exprimării, adevărul părții sale de conținut propozițional, justiția părții sale performative și veracitatea subiectului vorbitor” [4, p. 419].

J. Habermas consideră că adevărul – consensual trebuie să fie de altă natură decât cel ontologic. Conform teoriilor ontologice, scrie el, enunțurile sunt adevărate atunci și numai atunci când sunt conforme realității, redau realitatea sau chiar o oglindesc, sunt izomorfe realității. Dar termenului „realitate”, menționa J. Habermas, nu-i putem atașa un alt sens decât cel pe care îl implicăm în enunțurile adevărate asupra stărilor de fapt existente. Nu putem introduce conceptul de realitate independent de noțiunea „enunț adevărat” [4, p. 209]. De aceea, continuă el, un răspuns neontologic la problema înțelegerii între comunicanți „îl îngăduie teoria consensuală a adevărului. Potrivit acestei teorii, îmi este permis să atribui un predicat unui obiect atunci și numai atunci când fiecare altul care ar putea intra într-o conversație cu mine ar atribui, de asemenea, același predicat aceluiași subiect. Pentru a deosebi enunțurile adevărate de cele false eu mă raportează la judecata altuia și anume la judecata tuturor celorlalți cu care eu aș putea purta o convorbire... Condiția adevărului enunțurilor este acordul potențial al tuturor celorlalți. Fiecare dintre ceilalți ar trebui să se poată convinge că eu atribui obiectului predicatul în mod îndreptățit și ar trebui apoi să mă poată aproba.” Așadar, îmi „este permis să susțin p despre x , dacă oricare alt om care judecă competent ar fi în această privință de acord cu mine” [4, p.209].

O verificare adecvată, în legătură cu problema în cauză, trebuie realizată, de asemenea, în discurs, al cărui rezultat depinde, la rândul său, de un consens al participanților. Observația, consideră filosoful german, este una dintre metodele alese „în mod neconvențional pentru verificarea observațiilor empirice și pentru constituirea unui consens asupra enunțurilor corespunzătoare”; interogația este o altă „metodă neconvențional aleasă pentru examinarea susținerilor empirice și pentru instituirea unui consens asupra valorii de adevăr a enunțurilor corespunzătoare” [4, p. 212-213].

În concluzie, un consens între partenerii de convorbire, care judecă adevărul enunțurilor, constituie astfel un criteriu suficient al adevărului, dacă partenerii de convorbire sunt judecători competenți, iar competenți sunt doar acei „raționali”. J. Habermas îi numește „raționali” pe toți cei „care aleg căi necondiționale de verificare a susținerilor empirice, adică pe cei care sunt capabili de observație și interogație” [4, p. 213]. Dar „rațional”, continuă el, nu este o proprietate empirică (asemenea lui „roșu”, „gros” sau „puternic”).

Pentru a caracteriza raționalitatea ce se manifestă în actele de comunicare, J. Habermas propune o valoare subiectivă a exprimărilor vorbitorului, pe care o vom numi adevăr-

veracitate. Filosoful german spune: „Consider că are pe deplin sens să mărturisim raționalitatea unui vorbitor prin veracitatea exprimărilor sale. Au atributul veracității exprimările unui vorbitor atunci când el nu îl înșală pe altul și nici pe sine. Veracitatea exprimărilor rezidă într-o altă dimensiune decât adevărul enunțurilor. Actele de vorbire pe care noi le-am introdus ca reprezentative se raportează la veracitatea exprimărilor. Cu ajutorul lor obținem distincția fundamentală dintre esență și fenomen și prevenim cu aceasta iluzia specifică pe care vorbitorul o întreține cu privire la sine și cu privire la alții, atunci când reifică sau volatizează în intangibil identitatea proprie sau a celui din fața sa” [4, p. 215].

Analizând condițiile ce ar permite a califica o exprimare drept veridică, J. Habermas notează: „Un vorbitor se exprimă cu veracitate atunci când el gândește efectiv intențiile pe care le face cunoscute când înfăptuiește actul său de vorbire, și nu înșală pe altul sau pe sine – atunci când, de exemplu, ține de promisiunea pe care el o dă sau vrea să apere o susținere pe care el o face, sau dă o avertizare, pe care o exprimă cu bune temeiuri și în intenția de a evita urmările dăunătoare”. J. Habermas propune a socoti că „o exprimare are atributul veracității atunci când vorbitorul urmează efectiv regulile care sunt constitutive pentru înfăptuirea unui act de vorbire, mai ales pentru datorita de a satisface, în cazul dat, condițiile de seriozitate implicite. Pentru a decide *veracitatea exprimărilor recurgem așadar la justetea acțiunilor*” [4, p. 216].

Așadar, ideea adevăratului consens „pretinde participanților la un discurs capacitatea de a distinge cu siguranță între ființă și aparență, esență și fenomen, a fi și a trebui, pentru a judeca competent adevărul enunțurilor, veracitatea exprimărilor și justetea acțiunilor” [4, p. 218].

O analiză atentă a conținutului adevărului-consensual ne-ar permite a-l califica drept o specie de adevăr-coerență, cu conținut neformal, iar adevărul-veracitate ar putea fi considerat drept o specie a adevărului-corespondență, ce se referă nu la obiecte materiale sau ontice, ci la entități ideatice (factori de conștiință, convingeri, opinii etc.). În privința adevărului-justețe, ar trebui efectuate cercetări mai profunde. Juste pot fi nu numai fapte, ci și hotărâri, judecăți evaluative (de valoare) ș. a. Spre exemplu, o hotărâre judecătorească nu poate fi considerată adevărată (în sens de adevăr-corespondență), ci doar justă, deoarece corespunde nu doar stării de fapt, legăturii cauzale, ci și cerinței legale (prevăzute de normele dreptului pozitiv); concluziile ce sunt formulate în sentință trebuie să corespundă principiilor și regulilor gândirii corecte, adică trebuie să fie în acord cu adevărul-validitate, iar convingerea intimă a judecătorului (fără de care nu poate fi luată o hotărâre judecătorească) este o componentă cu caracter subiectiv (un fel de adevăr-veracitate) a adevărului-justețe.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Albuț Constantin. Elemente de antropologie, etică și axiologie. Iași: Editura Societății Academice „Matei-Teiu Botez”, 2005.
2. Andrei Petre. Filosofia valorii. Ediția a III-a. Iași: Editura POLIROM, Fundația academică „Petre Andrei”, 1997.
3. Colțescu Viorel. Istoria filosofiei: epoca veche, medie și modernă. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2002.
4. Habermas Jürgen. Cunoaștere și comunicare. București: Editura Politică, 1983.
5. Savu Dana Victoria. Introducere în filozofie. București: Editura ASE, 2004.
6. Dicționar latin-român. București: Editura Științifică, 1962.

CARACTERISTICI DEFINITORII ALE PROGRAMELOR DE ASISTENȚĂ PENTRU DEZVOLTARE ALE UNIUNII EUROPENE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

DEFINING CHARACTERISTICS OF EUROPEAN UNION DEVELOPMENT PROGRAMS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Luminița GAVRILUȚA, *doctorandă,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
luminiita_robu@yahoo.com

Rezumat

Acest articol analizează și evaluează instrumentele, programele și proiectele Uniunii Europene de asistență pentru dezvoltarea Republicii Moldova. Un reper important în evoluția procesului global de asistență pentru dezvoltare a avut loc odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice și apariția noilor state pe hartă, unele dintre ele fără experiență de subiect de drept internațional, cu un model economic care nu mai funcționa. Asistența financiară europeană pentru Republica Moldova poate fi segmentată în trei perioade distincte, cu diferite instrumente de finanțare.

Cuvinte-cheie: *instrumente de asistență pentru dezvoltare, programe, proiecte, asistență financiară, implementare, asistență tehnică.*

Summary

This article analyzes and evaluates EU development assistance instruments, programs and projects for the Republic of Moldova. An important milestone in the evolution of the global development assistance process took place with the collapse of the Soviet Union and the emergence of new states on the map, some of them without state and nationwide experience, with an economic model that did not work anymore. EU financial assistance to the Republic of Moldova can be segmented in three distinct periods, with different financing instruments.

Keywords: *development assistance instruments, programs, projects, financial assistance, implementation, technical assistance*

U etapă importantă în evoluția procesului de asistență pentru dezvoltare la nivel global a avut loc odată cu destrămarea Uniunii Sovietice și apariția pe hartă a unor noi state, unele din ele fără experiență de stat și națiune aparte, cu un model economic care nu mai funcționa complet. Încă în anii 1970, în SUA circula un nou model de asistență, cunoscut și sub denumirea Consensul de la Washington, care trata dezvoltarea pieței economice drept instrument regulatoriu al politicii și funcționării unui stat de drept, un stimul de bază pentru transformarea societăților postsocialiste în special. Acest model era aplicat de Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional. Respectiv, începând cu anul 1989, acest model a devenit unul de referință pentru asistența de dezvoltare pe arena internațională. Acest model însă nu a avut cele mai bune rezultate pe termen mediu. Acolo unde a fost aplicat, a dus la dependență economică și la fragilizarea principalelor instituții care asigură statul de drept și principiile democratice.

Mai târziu, abia în anul 2002, principiile de asistență pentru dezvoltare se schimbă. Consensul de la Monterrey [1] stipulează că asistența se va axa pe principiul de condiționalitate, care are la bază, pe de o parte, angajamentul statului beneficiar de a asigura buna guvernare și de a recurge la reforme profunde, și, pe de altă parte, angajamentul țării donatoare de a se concentra pe reducerea sărăciei, promovarea păcii și dacă sunt progrese, să sporească asistența. Anume acest model stă la baza asistenței pentru dezvoltare oferită de Uniunea Europeană în zilele noastre.

Tot la acea conferință din Monterrey, statele donatoare s-au angajat să ofere 0,7% din produsul lor intern brut pentru asistența externă. Statele Uniunii Europene sunt exemplare la acest capitol, contribuind împreună cu 55% din toate fondurile de asistență alocate la nivel global.

Însă chiar și în interiorul Uniunii Europene există două viziuni asupra modului în care asistența pentru dezvoltare trebuie să fie alocată. Primul grup este cel care este de acord că asistența externă a Uniunii Europene trebuie să fie alocată de Comisia Europeană din numele întregii comunități. Cel de-al doilea grup vine cu critici la acest tip de alocare și susține modelul individual al fiecărui stat de acordare a asistenței externe. Criticile acestora la modelul dominant astăzi, cel prin intermediul Comisiei, sunt următoarele: lipsa de identitate a fondurilor, birocrăția excesivă și costuri mari administrative (până la 75%), eficiență redusă, în comparație cu programele SUA, de exemplu [2].

Structura asistenței financiare și programele Uniunii Europene pentru Moldova în perioada 1991-2006. Asistența financiară acordată de Uniunea Europeană Republicii Moldova poate fi segmentată în trei perioade distincte, cu instrumente de finanțare diferite. Prima etapă este 1991-2006, caracterizată de semnarea și implementarea Acordului de Parteneriat și Cooperare, cu instrumentul de bază al acestuia, TACIS, acronimul pentru Asistență Tehnică Comunității Statelor Independente. A doua perioadă este demarcată și caracterizată de noua Politică de Vecinătate a Uniunii Europene lansată în 2004. Această nouă politică a Uniunii Europene față de vecini a venit în 2006 și cu un nou instrument financiar, Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat. A treia etapă a relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, în ceea ce ține de asistența și programele oferite de Uniunea Europeană, a început odată cu semnarea Acordului de Asociere, dar și cu actualizarea din partea Uniunii Europene a instrumentului său financiar față de vecinătate. Noul instrument, în vigoare din 2014, este Instrumentul European de Vecinătate. Acesta este valabil până în 2020.

Deși relațiile bilaterale între Republica Moldova și Uniunea Europeană au fost stabilite contractual în anul 1994, prin încheierea APC, Uniunea Europeană a început să susțină Republica Moldova financiar și tehnic încă din anul 1991, imediat după declararea independenței. La acel moment, Uniunea Europeană oferea asistență pentru dezvoltarea fostelor țări din cadrul Uniunii Sovietice prin instrumentul financiar TACIS. Instrumentul este caracterizat de interesele reduse ale Uniunii Europene în regiune la acea vreme. Chiar și denumirea TACIS – Asistență Tehnică a Comunității Statelor Independente, ne spune că 1) Uniunea Europeană era interesată în a susține doar tehnic dezvoltarea acestor state și nu la nivel de reformare și transformare fundamentală, așa cum a fost în cazul țărilor Europei Centrale și de Sud-Est, și 2) Uniunea Europeană le

denumea și le trata în contextul primului și celui mai semnificativ proiect al Federației Ruse de a păstra cumva configurația fostei Uniuni Sovietice în zona sa de influență, Comunitatea Statelor Independente. Aceasta chiar însemna indirect că Uniunea Europeană recunoștea hegemonia Rusiei în zonă și nu încerca să integreze aceste state sau să le asocieze, așa cum încerca cu statele mediteraneene (cărora le-a propus în 1995 Parteneriatul Euro-Mediteranean). Victoria Umanet consideră că tipul de instrument TACIS, dar și alte instrumente, programe și proiecte care formau întregul asistenței Uniunii Europene față de Moldova, era similar cu asistența acordată de Uniunea Europeană pentru cca 160 de țări în întreaga lume – de la Orientul Mijlociu până la spațiul Caraibic. Pe lângă elementul de cooperare tehnică, principalele caracteristici ale acestui tip de colaborare (în comparație cu cea față de Țările Baltice, de exemplu) erau lipsa componentei politice a programelor, abordarea de grup, fără diferențiere, condiționalitate redusă și fonduri foarte limitate [3].

Într-adevăr, printre obiectivele de bază ale acestui instrument nu pot fi identificate propuneri de cooperare politică: asistență instituțională și reforme administrative, suport pentru trecerea la economia de piață, în special pentru sectorul privat, suport pentru atenuarea consecințelor de tranziție, dezvoltarea rețelei de infrastructură, protecția mediului, dezvoltarea rurală [4]. Fiind comparat cu instrumentul MEDA pentru țările din Parteneriatul Euro-Mediteranean, observăm că acest instrument avea trei obiective (mult mai bine definite), printre care unul politic: consolidarea democrației și a stabilității politice, crearea unei zone de liber schimb în spațiul Euro-Mediteranean, dezvoltarea dimensiunii interumane și culturale [5].

Potrivit art. 78 și 79 din APC, “asistența financiară a Uniunii Europene este realizată prin măsurile prevăzute în cadrul programului TACIS...; Republica Moldova va beneficia de o asistență financiară temporară din partea Comunității prin intermediul unei asistențe tehnice sub formă de donație cu scopul de a accelera procesul reformei sale economice [6].” Obiectivul principal al TACIS era de a susține tranziția la economia de piață și suport pentru consolidarea democrației pentru țările fostei URSS, precum și Mongolia [7].

Potrivit expertei Victoria Boian, instrumentul TACIS a avut și el câteva etape care au variat în funcție de prioritățile Uniunii Europene. În prima fază, instrumentul financiar al Uniunii Europene era destinat și avea drept prioritate implementarea APC. Un prim proiect în acest sens a fost cel care a elaborat Ghidul pentru implementarea APC-ului (acesta aducea o analiză privind compatibilitatea legislației moldovenești cu cea comunitară), care avea rolul de a oferi funcționarilor publici moldoveni expertiza necesară pentru implementarea Acordului. Câțiva ani mai târziu, TACIS a început să se focalizeze pe asistența tehnică în procesul de armonizare a legislației Republicii Moldova cu cea comunitară. În 1999, proiectul finanțat prin TACIS a creat o bază de date a legislației Uniunii Europene și Republica Moldova ce urma a fi armonizată, precum și un centru de documentare, suport lucrativ pentru Comitetele de Cooperare și pregătirea reuniunilor Republica Moldova-Uniunea Europeană, editarea unui Buletin informativ etc [8]. Un proiect important a fost și “Studierea fezabilității economice a Zonei de Liber Schimb dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova” [9]. Din Programul indicativ pentru Moldova [10], observăm că în perioada 1996-1999, prioritățile TACIS erau: “pro-

ducția alimentară, constituirea sectorului privat și dezvoltarea resurselor umane” [11]. A treia perioadă este 2000-2003, când instrumentul TACIS s-a focusat pe trei aspecte prioritare din APC:

- susținerea reformelor administrative, legislative și instituționale;
- susținerea sectorului privat și asistența pentru dezvoltarea economică;
- depășirea urmărilor sociale ale perioadei de tranziție [12].

Tot în anul 2000 a demarat proiectul Asistență pentru Implementarea Acordului de Parteneriat și Cooperare Uniunea Europeană-Republica Moldova, care la fel susținea armonizarea legislației în șase domenii prioritare: dreptul comercial, sectorul serviciilor, sectorul bancar, concurența, impozitarea și evidența contabilă [13].

Totuși, subliniază experta Boian, perioada 2000-2003 a avut un buget de doar 2.5 milioane de euro, ceea ce este absolut nesemnificativ. Presupunem că această lipsă de ‘atenție’ din partea Uniunii Europene poate fi din cauza faptului că la Chișinău a fost ales un Guvern pro-rus.

A patra etapă a fost determinată de oferirea instrumentului TACIS un nou element în 2004, bazat pe obiectivul de a reduce sărăcia. Pe lângă asistența tehnică, acesta mai oferea acces Republica Moldova la programe precum Twinning, și chiar susținere bugetară direct. La fel, această actualizare a instrumentului, fiind influențată de ideile despre noua Politică de Vecinătate, încerca să abordeze mai mult cooperarea transfrontalieră, intenționând să integreze Republica Moldova în rețeaua transeuropeană de transport. De menționat că programul TACIS pentru cooperare transfrontalieră din 1996 avea un buget de 30 mil. de euro pe an și finanța proiecte de “ocrotire a mediului în regiunile de frontieră și de dezvoltare a infrastructurii la punctele vamale Leușeni și Ungheni” [14].

Potrivit expertei în procese de integrare europeană Victoria Umanet, printre cele mai importante programe și proiecte finanțate prin TACIS în Moldova au fost:

- Reorganizarea și redistribuirea terenurilor agricole, finanțarea unor ferme pilot (1995-1997) [15].
- Proiectul de consolidare a leasing-ului pentru aparataj agricol; suport pentru fermieri la etapa post-privatizare; crearea Organizației pentru Promovarea Exportului (MEPO) [16].
- Proiectul de infrastructură pentru posturile de frontieră Leușeni-Ungheni-Giurgulești.
- Programul de cooperare transfrontalieră, ce presupunea dezvoltarea sectorului privat agrar din raionul Ungheni (2002-2004).
- Proiectul de informare și educație în domeniul protecției mediului (2002-2004).
- Fortificarea managementului frontierei de stat, axat pe facilitarea traficului de persoane și mărfuri, combaterea contrabandei și a criminalității (2003-2004).
- Proiectul de armonizare a sistemului normativ de standardizare în RM (2003-2005).
- Proiectul de elaborare și implementare a Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei, și de oferire a consultanței cabinetului prim-ministrului și al Ministrului Economiei 2004 –2005.

Uniunea Europeană promovează propriul său model prin care conflictele se pot evita prin interconectarea activităților economice. Iată de ce programul TACIS a avut

și o componentă de promovare a dialogului, cooperării și sporirii încrederii între cele 2 maluri ale Nistrului, prin realizarea proiectelor economice comune [17].

În cadrul TACIS, Republica Moldova a beneficiat și de alte programe de finanțare. Un astfel de program foarte relevant pentru Moldova este TEMPUS, ce promovează mobilitatea transeuropeană în învățământul superior. Originile acestuia datează din 1990, fiind destinat pentru țările din Europa Centrală și de Sud-Est. Din 1994 acesta este valabil și pentru țările ex-sovietice, la fel în cadrul instrumentului TACIS. În același an a aderat și Moldova. În țara noastră, programul s-a focusat la început asupra managementului universitar, perfecționarea curriculumului și instruirea cadrelor didactice etc. Pe lângă TEMPUS, Republica Moldova ia parte și la un șir de programe educaționale precum: Comenius, COPERNICUS, FP6, INTAS, MRDA, Alianța Franceză, DAAD și multe altele. Acestea contribuie la expansiunea colaborării și cooperării în domeniile științifice, culturale și spirituale ale țării [18].

Dacă încercăm să estimăm costul total al acestor proiecte finanțate prin intermediul instrumentului menționat mai sus, dar și alte proiecte relevante, concluzionăm că în perioada 1999-2006 Uniunea Europeană a oferit Republicii Moldova cca 192 mil. de euro, sursele fiind: Programul Național TACIS, Cooperarea Transfrontalieră TACIS, Securitatea Alimentară, Asistența Umanitară, PEV-ONG Cofinanțare, Drep-turile Omului. Cea mai mare finanțare din partea Uniunii Europene în perioada dinaintea de 2010 a fost în 2005, de circa 50,7 mil. euro, dintre care 42 de mil. de euro prin Programul Național TACIS.

Instrumentele oferite de Politica Europeană de Vecinătate (2007-2014). La doi ani de la lansarea Politicii Europene de Vecinătate, Comisia Europeană a evaluat în 2006 această nouă politică și a venit cu schimbări importante, care au intrat în vigoare începând cu 2007. Documentul a continuat consolidarea noii politici de vecinătate, care încă nu avea instrumentul său financiar, ci era finanțată de instrumentele existente (TACIS și MEDA). Noul instrument financiar unic pentru ambele dimensiuni ale ENP a fost Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat. Noul mecanism financiar își propunea să fie unul motivat politic, să ofere noi forme mai avansate de cooperare, cum sunt cooperarea transfrontalieră, programele TAIEX, twinning și să transforme relația dintre Uniunea Europeană și țările partenere de la una de asistență tehnică la o cooperare deplină. Acesta intenționa să fie mult mai flexibil decât instrumentele precedente (în special față de TACIS) și să crească asistența financiară cu 32%. Instrumentul urma să fie susținut de un mandat mai ambițios al Băncii Europene de Investiții, care să ofere un suport mai mare țărilor din vecinătate.

Astfel, asistența Uniunii Europene față de Moldova crește considerabil, de la 14 mil. în perioada 2004-2006 până la 40 mil. începând cu 2007 [19]. Tot în anul 2006, la întâlnirea Donatorilor, unde s-a anunțat despre dublarea asistenței pentru perioada 2007-2010, donatorii s-au angajat să ofere Moldovei un grant de 45 de mil. de euro drept asistență macrofinanciară pentru anii 2007-2008, prin intermediul asistenței bugetare directe, experiență nouă pentru statele din vecinătatea estică [20].

După cum au consemnat politologul sloven Marcin Kosienkowski și expertul american William Schreiber, bugetul prevăzut pentru perioada 2007 – 2010 pentru Repu-

blica Moldova a fost de 209,7 mil. de euro, astfel devenind primul recipient dintre țările Europei de Est. Vorbind despre prioritățile de reformă ale PEV, în perioada 2007-2013 asistența financiară a Uniunii Europene s-a axat pe “dezvoltarea democratică și buna guvernare, reforma regulatorie și dezvoltarea capacităților administrative, reducerea sărăciei și creșterea economică” [21]. În anul 2008, odată cu lansarea Parteneriatului Estic, Uniunea Europeană vine cu o componentă financiară adițională, destinată special celor șase state. Deși inițiativa PaE a fost una independentă față de alocările financiare ale Uniunii Europene deja existente, totuși Comisia a debursat un supliment de fonduri de cca 35 de milioane de euro. Acest suport distinct se referă la consolidarea instituțională și dezvoltarea regională și ia forma de proiecte twinning, consultanță la nivel înalt din partea experților Uniunii Europene, schimb de personal etc. Aceste fonduri, plus cele existente, au făcut ca țările EaP să beneficieze în perioada 2010-2013 de cca 600 milioane de euro. Constatăm că aceasta rămâne a fi o sumă nesemnificativă în comparație cu necesitățile țărilor PaE de reforme profunde și transformări fundamentale (la capitolul democrație, economie de piață, cultură politică și chiar respectarea drepturilor omului etc). Este necesar de fonduri mult mai mari, așa cum s-a alocat pentru Balcanii de Vest.

Expertul roman Cristian Ghinea afirmă că fondurile descrise mai sus au fost utilizate astfel: “350 de milioane euro pentru dimensiunea multilaterală, 175 de milioane EUR pentru reforme interne (programe de construcție instituțională cuprinzătoare) și 75 de milioane pentru programe-pilot de dezvoltare regională. Principalele beneficiare de asistență din cadrul PaE vor fi administrațiile publice din statele membre” [22].

După ce în anul 2009 relațiile dintre Republicii Moldova și Uniunea Europeană au cunoscut o nouă etapă de intensificare, respectiv, a crescut și suportul financiar al Uniunii Europene pentru reformele planificate. La reuniunea donatorilor din 2010 aceștia s-au angajat să ofere Republicii Moldova o sumă marcantă de 1,9 miliarde de euro pentru perioada 2011-2013, dintre care jumătate de sumă a fost sub formă de grant. Acest ajutor este important pentru țara noastră care avea atunci un buget național anual de cca 1,3 miliarde de euro (2012). Acesta era un sprijin bugetar direct pentru Guvern și programul său de guvernare “Relansăm Moldova”, care avea, la randul său, la bază documente strategice precum: Programul de stabilizare și relansare economică; Strategia Națională de Dezvoltare; Planul de Acțiuni Uniunea Europeană-Moldova [23].

Mai mult, tot în anul 2010, Comisia a aprobat Planul Anual de Acțiuni pentru Republica Moldova, pentru anul 2011, care prevedea alocarea sumei de cca 78 de milioane de euro. Această sumă, împreună cu celelalte fonduri, a reprezentat cea mai mare finanțare alocată unui stat din PaE. Planul de Acțiuni finanța următoarele reforme: suport pentru reforma justiției și a altor organe de drept, reforma în domeniul energetic, măsurile de sporire a încrederii la Nistru și suport în negocieri pentru AA [24].

Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat a oferit țării noastre în perioada 2011-2013 cca 273 mil. de euro pentru următoarele priorități: “reabilitarea drumurilor, agricultură, aprovizionare cu apă și salubritate, sănătate, sectorul energetic, serviciul public eficient, dezvoltarea regională, protecția socială, educație, reforma de descentralizare, dezvoltarea businessului, precum și eficientizarea guvernării” [25].

Cum a fost menționat mai sus, începând cu 2007, Republica Moldova are acces la programe precum Twinning și TAIEX [26]. Aceste două programe au fost lansate în Moldova, în 2006 în cadrul unui seminar unde experții europeni au instruit funcționarii moldoveni privind specificul instrumentelor respective [27]. În mare parte, aceste programe sunt destinate pentru a oferi sprijin adițional la suportul bugetar sectorial și se axează pe asistența tehnică [28].

Programul Twinning este instrumentul principal al Uniunii Europene de a ajuta formarea instituțiilor, după modelul și standardele Uniunii Europene, în țările partener-re. Acesta contribuie la dezvoltarea unei administrații moderne și eficiente, fortifică resursele și capacitatea de a armoniza și a implementa acquis-ul comunitar [29]. La modul practic, programul are loc prin „înfrățire instituțională” a două sau mai multe instituții similare (cu aceleași funcții) din Uniunea Europeană și din țara parteneră [30]. Impactul palpabil nu are loc doar prin seminare, ci și prin transfer direct de experiență și expertiză (în termen scurt de 1-3 ani). Astfel, se obțin rezultate specifice, evitând o cooperare instituțională generală. Mai întâi se stabilește o agendă de lucru apoi se stabilesc domeniile prioritare de armonizare. Începând cu anul 2004, în cadrul Politicii de Vecinătate au fost lansate peste 220 de proiecte Twinning în 12 țări, cu o valoare totală de 245 milioane de euro [31]. Potrivit Curții Europene de Conturi, Twinning este un „catalizator în stabilirea mișcării de reformă în țările candidate, unind specialiști din statele membre și administrațiile țărilor candidate și promovând adoptarea legislației comunitare”. În accepțiunea noastră, programul Twinning ne oferă o posibilitate reală de creștere la un nou nivel de dezvoltare în urma adoptării și implementării bunelor practici europene.

Atestăm faptul că pe parcursul ultimilor ani, numărul proiectelor Twinning sunt în creștere, se înregistrează noi progrese vizibile în domenii variate, ceea ce demonstrează eficacitatea și rezultatele remarcabile ale participanților la aceste programe. TAIEX este un alt program care se axează pe asistarea țărilor partener-re în procesul de armonizare a legislației și este bazat pe seminare, instruirii, mese rotunde, vizite de studiu etc. [32] În Moldova, cea mai activă instituție la capitolul implementării proiectelor TAIEX este Ministerul Afacerilor Interne, cu peste 80 de proiecte în perioada 2008 - 2012. La nivel regional, Republica Moldova, împreună cu Ucraina și Georgia, sunt cele mai active, iar cele mai populare domenii sunt: “domeniul justiției, libertății și securității (132), legislației pieței interne (127), politicile agricole, în domeniul veterinar și fitosanitar, energiei, transportului și mediului (53) “ [33]. Pe lângă Twinning și TAIEX, Moldova a fost eligibilă și la alte programe și instrumente.

- ◆ Programul de Cooperare Transnațională pentru Sud-Estul Europei 2007-2013. Programul dezvoltă parteneriate transnaționale în domeniile strategice pentru părți, însă sferile de activitate trebuie să respecte Agenda de la Lisabona: suport pentru inovații și antreprenoriat, protecția mediului, dezvoltarea sinergiilor transnaționale cu potențial economic.

- ◆ Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013. Acesta are ca scop să dezvolte potențialul economic în zona de frontieră și are trei priorități: creșterea productivității și competitivității afacerilor, protecția mediului,

consolidarea capacităților de a acționa în situații de urgență. În acest program, Moldova nu utilizează toate oportunitățile și are o participare redusă.

♦ Programul Operațional Comun pentru Bazinul Mării Negre 2007-2013 și 2014-2020. Scopul programului este la fel de a promova creșterea economică în zonă prin intermediul cooperării și are principii similare ca și a proiectelor enumerate mai sus. Acesta este deschis și pentru autoritățile publice locale cu capacitate de absorbție a proiectelor de o valoare minimă de 50 de mii de euro.

♦ Programul Cadru (PC 7) al Comunității Europene pentru cercetare, dezvoltare tehnologică și activități demonstrative 2007-2013. Moldova este țară asociată la program începând cu 2011. Acesta prevede asociere la Spațiul European de Cercetare, ceea ce înseamnă că entitățile moldovenești pot concura și aplica pentru programele Uniunii Europene de cercetare în mod egal ca și cele din Uniunea Europeană începând cu 2017. Acest program însă implică și contribuții bugetare din partea Moldovei. Bugetul PC7 pentru 2007-2013 a fost de 53 miliarde de euro [34].

Societatea civilă din Moldova are acces la următoarele programe de finanțare: “Facilități pentru Societatea Civilă și Dotarea Europeană pentru Democrație (European Endowment for Democracy), Black Sea Trust for Regional Cooperation și Black Trust for Democracy ale German Marshal Fund of the United States.”

Republica Moldova este, de asemenea, eligibilă pentru programele de susținere a Uniunii Europene pentru îmbunătățirea guvernantei și managementului (SIGMA). Un alt proiect al Uniunii Europene este misiunea Uniunii Europene de consiliere de nivel înalt, care, din păcate, se concentrează mai mult pe consilierea strategică și conceptuală, decât pe expertiza actelor normative sau consilierea tehnică. În general, în perioada 2007-2017, Uniunea Europeană a oferit Moldovei asistență financiară în valoare de 782 de milioane de euro [35].

Politica Europeană de Vecinătate și instrumentul său financiar a fost evaluat în 2011 și s-au propus anumite modificări. Instrumentul European de Vecinătate și Parteneriat a fost schimbat cu un instrument actualizat la realitățile ce s-au schimbat între timp. Instrumentul European de Vecinătate a fost propus în urma evaluării din 2011, dar Regulamentul care l-a pus în practică a fost adoptat în 2014. Noul program își propunea o mai mare concentrare pe principiul „mai multă asistență în schimbul mai multor reforme realizate”; o mai bună coerență între implementarea programelor prevăzute de Instrumente și alte activități ale Uniunii Europene și o sporire a coerenței dintre diferite programe ale Uniunii Europene [36]. La fel, este o necesitate de a eficientiza indicatorii de măsurare a progresului. Potrivit Regulamentului Uniunii Europene din 2014, principiul mai mult pentru mai mult, diferențierea și stimulentele acordate de Uniunea Europeană trebuie să țină cont de următoarele elemente:

1. Necesitățile țării, utilizând indicatori precum populația și nivelul de dezvoltare a țării.
2. Angajamentul și progresele înregistrate de punere în aplicare a obiectivelor de politică economică și socială convenite de comun acord.
3. Angajamentul și progresul în construirea unei democrații profunde și durabile.
4. Parteneriatul cu Uniunea, inclusiv nivelul de ambiție pentru acest parteneriat.
5. Capacitatea de absorbție și impactul potențial al sprijinului acordat de Uniune în temeiul Regulamentului.

Capacitatea financiară totală a noului instrument este de 15,4 miliarde de euro pentru perioada 2014-2020. Principala metodă de acordare a asistenței pentru Moldova, începând cu 2007, este Suportul Bugetar Sectorial (SBS). Atât fondurile de suport bugetar, cât și suportul suplimentar acordat prin aceleași acorduri de finanțare, au reprezentat 74% din asistența bilaterală acordată țării noastre în perioada 2007-2015. Suportul bugetar poate fi acordat fie ca suport bugetar sectorial (SBS), fie ca suport bugetar general (GBS). Deși GBS contribuie la implementarea strategiei naționale de dezvoltare, SBS susține o politică sectorială concretă. Începând cu 2013, Uniunea Europeană acordă SBS semnând cu Republica Moldova contracte sectoriale de reformă, denumite anterior Programe de susținere a politicilor sectoriale [37]. Fondurile externe ajung în Republica Moldova prin intermediul a două căi principale: suport bugetar sectorial și proiecte investiționale.

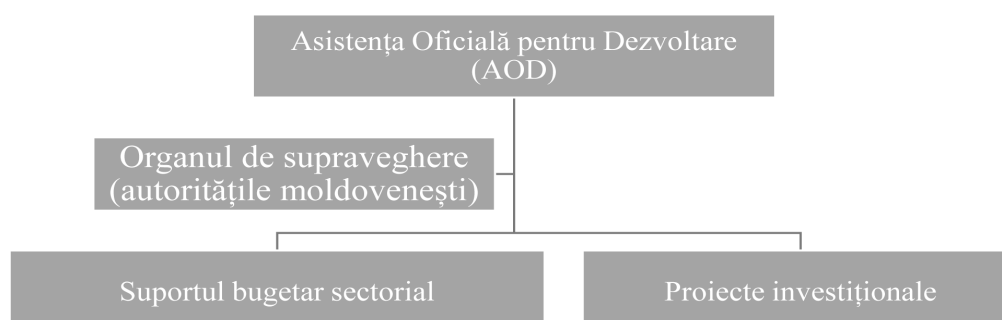

Fig. 1. Structura Asistenței Oficiale pentru Dezvoltare (AOD) în Moldova

Sursa: Marian Cepoi, Colegiul Europei [38].

Asistența bugetară implică transferul de fonduri către țara parteneră în funcție de respectarea condițiilor de plată convenite. Respectarea acestor condiții este o cerință esențială pentru suportul bugetar (un principiu cunoscut sub numele de „condiționalitate”). Tranșele fixe sunt plătite dacă sunt îndeplinite criteriile de eligibilitate. Sprijinul bugetar al Uniunii Europene este supus la patru criterii de eligibilitate: un cadru macroeconomic stabil, o bună gestionare a finanțelor publice, transparența și supravegherea bugetului și politicii, reforme relevante și credibile la nivel național / sectorial. Tranșele depind și de progresele înregistrate în baza condițiilor specifice.

Cele mai recente date oficiale privind asistența oficială pentru dezvoltare (AOD) pentru Moldova sunt din 2015. În 2015, AOD a scăzut cu 26% față de 2014. În cursul aceluiași an, partenerii de dezvoltare ai Moldovei au oferit cca 330 de milioane de euro. Din această sumă, 247 milioane de euro au fost destinate Guvernului. 57% din bani au fost acordați sub formă de grant.

Referitor la mecanismul de suport bugetar sectorial, donatorul sau creditorul transferă bani către trezoreria națională, iar autoritățile statului utilizează sistemele naționale de finanțare și achiziții. În ceea ce privește Uniunea Europeană, aceste programe se situează între 40 și 60 de milioane de euro [39]. Uniunea Europeană este preocupată de lipsa unei monitorizări eficiente a procedurilor de suport bugetar sectorial. În ceea ce privește proiectele mari de investiții, se utilizează sistemele de achiziții ale țării (sau ale organizației) care oferă creditul, implicând costuri de tranzacție și putere redusă de control ale instituțiilor țării în care sosesc banii.

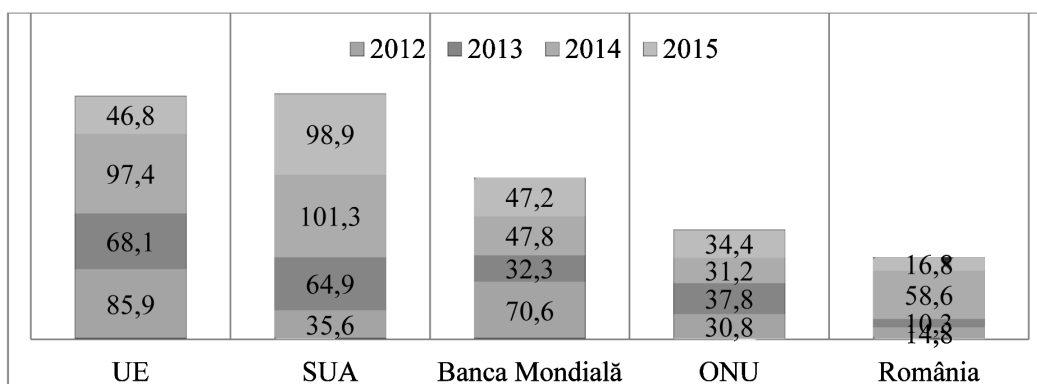

Fig. 2. Distribuția AOD în Moldova după țara sau organizația donatoare/creditoare și după an.

Sursa: Cancelaria de Stat a Republicii Moldova [40, p. 20].

Conform graficului prezentat în Fig. 2, în anii 2014 și 2015 SUA a fost cel mai mare donator / creditor al Republicii Moldova. Cu toate acestea, nu a putut depăși fondurile Uniunii Europene care au fost mai mari în anii precedenți. AOD pentru Moldova reprezintă 7% din PIB și 16% din bugetul național (2015). De exemplu, dacă este comparat cu suma remitențelor, AOD este de 3 ori mai mică [40]. Aceasta arată, în primul rând, cât de dependentă este economia moldovenească (PIB, buget) în ceea ce privește remitențele și AOD, și în al doilea rând, că AOD nu este încă o sumă importantă.

În diagrama din Fig. 3 se poate observa că majoritatea fondurilor sunt distribuite pentru domeniul transporturilor și al agriculturii, iar reformelor din sectorul public, cum ar fi cea a justiției, le revin doar 9%.

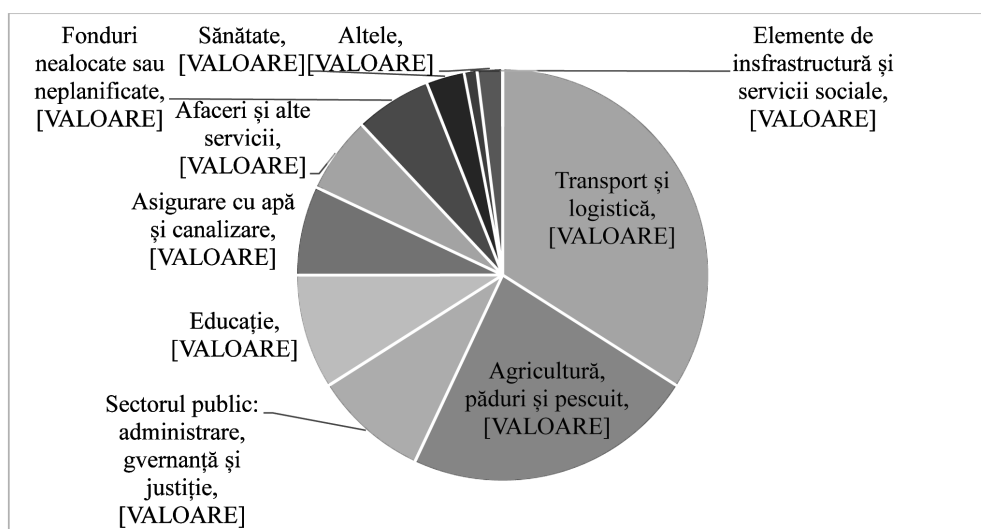

Fig. 3. Distribuția AOD pentru Moldova pe domenii

Sursa: Cancelaria de Stat a Republicii Moldova [40, p. 15-16, 18].

Uniunea Europeană dispune de mai multe instrumente pentru a acorda asistență Moldovei: 1) Instrumentul european de vecinătate (ENI), care este principalul instrument și care a fost utilizat începând cu 2014; 2) Programul de integrare și cooperare a Parteneriatului Estic, care aplică principiul „mai mult pentru mai mult”. Pentru perioada 2014-2020, Uniunea Europeană va acorda celor 16 țări din PEV 15,4 miliarde de euro. S-ar putea spune că această sumă este ne semnificativă în comparație cu Instrumentul de asistență pentru preaderare (IPA), care oferea la 6 state mici din Balcani 11,5 miliarde de euro (2007-2013) [41]. În ceea ce privește modalitățile de acordare a acestor fonduri, în aproape toate țările PEV, Uniunea Europeană oferă banii prin intermediul Cadrului Unic de Asistență (CUA), un instrument de suport bugetar direct. Acest document este încheiat împreună cu țara beneficiară privind reformele importante pentru această țară. Pentru Moldova, în 2014-2017 CUA are „scopul de a sprijini agenda ambițioasă de reforme a Republicii Moldova, de a consolida statul de drept, de a promova diversificarea economiei, și de a o apropia de Uniunea Europeană”. În cadrul Instrumentului european de vecinătate, UE se angajează să sprijine Republica Moldova cu 335-410 milioane de euro în perioada 2014-2017.

Prioritățile UE de asistență pentru Moldova sunt următoarele (2014-2017):

- Suport pentru implementarea agendei de asociere;
- Suport pentru implementarea strategiilor sectoriale relevante;
- Strategia Națională de Dezvoltare «Moldova 2020»;
- Suport pentru implementarea programelor: reforma administrației publice, agricultură și dezvoltarea rurală, reforma poliției și gestionarea frontierelor [42].

Cadrul Unic de Asistență a finanțat următoarele domenii specifice (vezi *Tabelul 1*):

Tabelul 1. Distribuția de fonduri pe fiecare program din Cadrul Unic de Asistență Uniunea Europeană-Moldova pentru 2014-2017

Sectorul de intervenție	Suma sub formă de % din total	Perioada
Reforma administrației publice	30%	2014-2017
Agricultura și dezvoltarea rurală	30%	2014- 2017
Reforma poliției și managementul frontierei	20%	2015-2017
Suport complementar:		
- Dezvoltarea capacităților și consolidarea instituțională	15%	2014- 2017
- Societatea civilă	5%	

La moment, Republica Moldova a stabilit colaborare sau s-a asociat la 10 agenții ale Uniunii Europene: Agenția Europeană pentru Sănătate și Securitate în Muncă; Agenția Europeană pentru Gestionarea Cooperării Operative la Frontierele Externe; Agenția Europeană de Siguranță a Aviației; Centrul European de Prevenire și Control al Bolilor; Autoritatea Europeană pentru Siguranța Alimentară; Institutul European pentru Egalitatea de Gen; Agenția Europeană pentru Siguranța Maritimă; Observatorul European

pentru Droguri și Toxicomanie; Colegiul European de Poliție; Unitatea de Cooperare Judiciară a Uniunii Europene. Dacă vorbim de programele UE destinate pentru statele membre, Moldova e parte la 4 dintre acestea: Competitivitatea întreprinderilor și a IMM-urilor; Europa creativă, Program pentru sectoarele culturale și creative; Sănătate pentru creștere și Orizont 2020 [43].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Titlul documentului final al Conferinței Internaționale de Finanțare pentru Dezvoltare din 18-22 martie 2002.
2. Umaneț V. Politica de asistență a Uniunii Europene. Oportunități pentru Republica Moldova. Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2010, p. 2.
3. Ibidem, p. 12.
4. Tacis programme (2000-2006).
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r17003> (vizitat 12.08.2017)
5. MEDA programme. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=LEGISSUM:r15006> (vizitat 12.08.2017)
6. Acordul de Parteneriat și Cooperare, art 78.
7. Dictionar T, http://www.mdrl.ro/_documente/dictionar/Pagina_T.htm, (vizitat 14.09.2012)
8. Guđim A. Proiectul „Implementarea Acordului de Parteneriat și Cooperare RM – UE”. Centrul de Investiții Strategice și Reforme, Chișinău, 2002, p. 35.
9. Breton P. “Executive Summary”. Study of the Economic Feasibility of an EU–Moldova Free Trade Area. Bruxelles, 1999, pp. 3-5.
10. Programul indicativ național reprezintă planul de lucru al Comisiei pentru o perioadă de jumătate de mandat (ex. 2014-2017). Acesta stabilește obiectivele, rezultatele așteptate și condițiile care trebuie îndeplinite în domeniile prioritare de cooperare.
11. Programul Indicativ 1996–1999 al Programului TACIS pentru Republica Moldova, Bruxelles, 1996.
12. Strategia de țară 2002-2006. Programul Indicativ 2002-2003. Moldova. TACIS, Bruxelles, 2001, p. 10.
13. Buletin Informativ APC, Programul TACIS – Implementarea APC. Vol. 2, Chișinău, 2000.
14. Boian V. Investirea și evaluarea asistenței financiare acordate Moldovei de Uniunea Europeană. Asociația pentru Politică Externă. Chișinău, 2010, pp. 4-5. / De Bardeleben J. Soft or hard borders? Managing the divide in an enlarged Europe, Aldershot: Ashgate, 2005, p. 97.
15. Lerman Z. Csaki C. Moroz V. Land reform and farm restructuring in Moldova: progress and prospects. World Bank discussion papers, Washington, 1998, p. 20.
16. Asistența tehnică pentru implementarea APC. Protocolul comun al celei de-a doua reuniune a Comitetului de Cooperare RM–UE, Chișinău, 27 septembrie 1999.
17. Chirilă V. Relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană. Institutul de Politici Publice. Chișinău, 2001, p.57.
18. Gabaldón T. Horta H. Meyer D. M, Pereira-Leal J. B. Career Paths and Mobility of Researchers in Europe. Proceedings of the Conference Early Stage Researcher Mobility in Europe: Meeting the Challenges and Promoting Best Practice, Lisbon 2004 & MCFA Contributions to the Career Programme of the Euro Science Open Forum. Stockholm 2004, Germany, 2005, p. 73.
19. Asistența UE pentru Moldova. Pagina oficială de internet a Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al RM. <http://www.emission.mfa.md/asistenta-ue-pentru-moldova/> (vizitat 22.04.2013).
20. Proiecte UE în Moldova. Pagina oficială de internet a Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al RM. <http://www.mfa.gov.md/proiecte-ue-moldova/> (vizitat 22.04.2013)
21. Prohnițchi V. Acordul de Liber Schimb între Republica Moldova și Uniunea Europeană: Fezabilitatea, perspectivele și impactul potențial. Chisinau: Expert-Grup, 2009, p. 23.
22. Ghinea C, Ivan P. Parteneriatul Estic- instrucțiuni de utilizare. București: Centrul Român de Politici Europene, 2010, p. 6.

23. Prohnițchi V. Asistența financiară a Uniunii Europene pentru Republica Moldova și oportunitățile de finanțare pentru autoritățile publice locale. În: Revista de Analize și sinteze: Guvernare și Democrație, nr.2. Asociația pentru Democrație Participativă ADEPT. Chișinău, 2010, p. 18.
24. Regular Donors' Meeting. Office of The Resident Coordinator in Moldova. United Nations, 2010. <http://www.un.md/donors/meetings/> (vizitat 28.04.2013).
25. Căldare Gheorghe. Negocierea Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Strategii de integrare europeană pentru Republica Moldova. Știința politică în Republica Moldova: Realizări și perspective. USM, 2011, p. 186. / National Indicative Programme 2011-2013- Republic of Moldova. European Neighbourhood and Partnership Instrument. Bruxelles, 2011.
26. Prohnițchi V. Asistența financiară a Uniunii Europene pentru Republica Moldova, pp. 23-24.
27. TAIEX, <http://www.primaria.md/p/19/TAIEX>, (vizitat 11.09.2012).
28. European Court of Auditors, Special report: EU assistance for strengthening the public administration in Moldova. Luxemburg, 01.09.2016, p. 9. <http://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=37235> (vizitat 23.06.2017).
29. Prohnițchi V. Asistența financiară a Uniunii Europene pentru Republica Moldova. op.cit, pp. 23-24.
30. Dictionar T, http://www.mdrl.ro/_documente/dictionar/Pagina_T.htm, (vizitat 14.09.2012).
31. Buletinul Informativ „TWINNING, TAIEX, SIGMA, CIB, Coordonarea asistenței externe - Moldova”. Chișinău, 2012, p. 5.
32. TAIEX. Linii directe pentru administratiile beneficiare în Republica Moldova, Chișinău 2012, p.3 http://ec.europa.eu/enlargement/taieX/what-is-taieX/index_en.htm/ (vizitat 22.04.2013).
33. Buletinul Informativ „TWINNING, TAIEX, SIGMA, CIB, p. 3.
34. Cel de-al șaptelea program Cadru (PC7). Site-ul oficial al Comisiei Europene- Cercetare & Inovare. http://ec.europa.eu/research/leaflets/fp7/page_03_ro.html (vizitat 28.04.2013).
35. Groza I., Jopp M., Leanca I., Rusu I., Sieg H. Assessing the state of European integration and potential for Transatlantic cooperation in the post-Soviet space: the case of Moldova. Institut für Europäische Politik, Berlin, February 2017, p. 22.
36. Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council “establishing a European Neighbourhood Instrument” Brussels, 7.12.2011 COM (2011) 839 final.
37. European Court of Auditors, p. 8.
38. Cepoi M. The European Union's engagement in the reform of the justice sector in Moldova, p. 15.
39. Raport anual 2015 cu privire la asistența externă acordată Republicii Moldova, Cancelaria de Stat a Republicii Moldova, iulie 2016, pp. 7-8, 15-16, 22.
40. Ibidem, p. 20.
41. European Commission, “Overview - Instrument for Pre-accession Assistance”. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en (vizitat 16.04.2017).
42. Proiectele UE în Republica Moldova. Delegația Uniunii Europene în Republica Moldova, Chisinau, 12 mai 2016. https://eeas.europa.eu/delegations/moldova/1539/eu-projects-republic-moldova_en (vizitat 18.07.2017)
43. Emerson M., Cenușa D., Deepening EU-Moldovan. Relations: What, why and how? CEPS Special Report, Rowman & Littlefield International, Centre for European Policy Studies, 23 August 2016, pp. 197-198.

SĂNĂTATEA SEXUALĂ A POPULAȚIEI ÎN VÂRSTĂ DE PESTE 50 DE ANI

SEXUAL HEALTH OF POPULATION OVER 50 YEARS OLD

Elena CARCEA, cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
carcea.elenaa@gmail.com

Rezumat

În acest articol este analizată morbiditatea și mortalitatea feminină și cea masculină prin tumori maligne ale sistemului sexual al populației în vârstă de peste 50 de ani. În prezent, în Republica Moldova se înregistrează ratele morbidității și mortalității prin tumori maligne ale sistemului sexual destul de ridicate, acestea fiind în creștere pe parcursul ultimilor 16 ani. Tumorile specifice acestei perioade la femei sunt cancerul de sân, de col și corp uterin și a ovarelor, iar cea mai mare frecvență atât a morbidității, cât și a mortalității este atribuită cancerului mamar. Tumoarea specifică bărbaților de această vârstă este cancerul de prostată, care pe parcursul perioadei analizate a avut o tendință de creștere semnificativă. Ultimele tendințe demonstrează o mai mare creștere a morbidității prin tumori maligne ale sistemului sexual, precum și o frecvență mai ridicată a mortalității prin tumori maligne pentru grupele de vârstă 60+ ani femei și 75+ bărbați.

Cuvinte-cheie: sănătate sexuală, morbiditate, tumori maligne, mortalitate.

Summary

This article analyzes female and male morbidity and mortality through malignant tumors the sexual system of the population over 50 years. At present, the Republic of Moldova faces a rate of morbidity and mortality through malignant tumors of the sex system is relatively high, which has been increasing over the past 16 years. Tumors specific to this female population are of breast, cervical and ovarian cancer, and the highest incidence of both morbidity and mortality is breast cancer. The male specific tumor is represented by only one category, namely prostate cancer, which during the analyzed period had a significant growth trend. The latest trends show a greater increase in morbidity through malignant tumors of the sexual system, as well as a higher incidence of mortality through malignant tumors for 60+ years for females and 75+ for males.

Keywords: sexual health, morbidity, malignant tumors, mortality.

La moment, fenomenul îmbătrânirea rapidă a populației este observat aproape în toate țările lumii. Realizând importanța acestui subiect, s-a ajuns la concluzia că este nevoie de a acorda o atenție mai sporită aspectelor legate de îmbătrânirea populației, sănătatea sexuală și înțelegerea că societatea treptat trebuie să recunoască faptul că sexualitatea și sănătatea sexuală sunt o parte componentă a sănătății globale și a bunăstării persoanelor în vârstă. Sănătatea sexuală a persoanelor în vârstă a devenit obiect de studiu pentru cercetătorii din sfera medicală, care analizau starea sănătății sexuale a persoanelor de peste 50 de ani în mare parte din punct de vedere medical. Ulterior, un accent mai mare s-a pus și pe analiza sănătății sexuale a persoanelor în vârstă din perspectiva mai multor domenii. Cei care au acordat o atenție sporită de cercetare a acestui domeniu și care acoperă o gamă largă de aspecte specifice sferei date sunt cercetătorii revistei *Entre Nous*, *Revista Europeană privind Sănătatea Sexuală și Reproductivă*. Tema sănătății sexuale a persoanelor în vârstă este studiată în cadrul numărului „Îmbătrânirea și

sănătăatea sexuală”, unde sunt discutate probleme ca îmbătrânirea și sănătatea sexuală, conștientizarea importanței acestei sfere poate conduce la distrugerea stereotipurilor negative și trecerea peste barierele de informare, de discuție, de implicare, care ulterior contribuie la marginalizarea acestui grup de populație [12]. În prezent, există o creștere bruscă a interesului medical și a celui sociologic privind sexualitatea persoanelor în vârstă, care este o reflectare a schimbării culturale în atitudinea lor față de sex și îmbătrânire, fiind analizați acei factori care determină problemele de sănătate sexuală a persoanelor în vârstă [20]. Studiarea sănătății sexuale și reproductive pe parcursul vieții, dintre care face parte și etapa vieții a populației de peste 50 de ani, demonstrează importanța ei. Pentru a îmbunătăți starea de sănătate în etapele-cheie ale vieții se necesită o acțiune continuă de-a lungul întregului ciclu de viață, combinată cu eforturile de consolidare a sistemelor de livrare de îngrijire a sănătății și de abordare a unei game mai largi de factori sociali și economici determinanți ai sănătății [9].

Populațiile din întreaga lume îmbătrânesc rapid, multe provocări și oportunități apar din această tranziție demografică. Cu toate acestea, sănătatea sexuală a membrilor mai vârstnici ai acestor populații îmbătrânite este adesea trecută cu vederea în subiectul politicilor destinate lor precum și în diferitele surse media [6]. Proporția persoanelor de peste 50 de ani din Republica Moldova a crescut de la 20% (femei) și 16% (bărbați) în 1970 la 35% (femei) și 28% (bărbați) în 2015 [3], iar până în 2050 va crește la 50% (femei) și 44% (bărbați) [19]. Odată cu îmbătrânirea populației are loc accentuarea diferențelor privind starea lor de sănătate și nivelul de participare și funcționare socială a acestora. O atitudine pozitivă față de sexualitate privind persoanele în vârstă reprezintă o parte vitală a promovării sănătății sexuale pozitive pe tot parcursul vieții oamenilor și asigurarea faptului că persoanele de toate vârstele pot accesa sfaturi, asistență și servicii de sănătate sexuală adecvate. În acest context, „persoanele în vârstă” sunt definite în general ca fiind cele cu vârsta de peste 50 de ani. La fel există o serie de etape și nevoi privind sănătatea sexuală în cadrul acestui grup de persoane, însă ele nu sunt luate în considerare și nici o atenție sporită nu le este acordată [4]. Sănătatea sexuală este o parte componentă a sănătății fiecărui individ și are importanță în dezvoltarea capacității umane precum și în reproducerea populației. Aceasta este definită ca „o bunăstare fizică, emoțională, mintală și socială, și aici nu este vorba doar de absența bolii, a disfuncției sau a infirmității, ci ea abordează procesele, funcțiile și sistemul reproductiv pe tot parcursul vieții [15].

Date și metode de cercetare. Studiul se bazează pe datele Biroului Național de Statistică cu privire la indicatorii morbidității feminine și masculine a sistemului sexual [1] și datele oferite de către WHO Mortality Database în analiza indicatorilor mortalității feminine și masculine prin tumori maligne ale sistemului sexual și reproductiv [16].

Rezultate. Perioada care cuprinde populația în vârstă de peste 50 de ani este una destul de sensibilă, deoarece adulții pot deveni mult mai izolați din punct de vedere social, aceștia în mare parte își părăsesc locurile de muncă, sănătatea lor devine mult mai subredă, sau își pierd persoanele dragi. Chiar dacă există dovezi că activitatea sexuală scade odată cu vârsta, există multiple studii care demonstrează că activitatea sexuală poate fi și la o vârstă mai înaintată. Aceste studii indică faptul că, deși nu toate persoanele în vârstă doresc să ducă o viață sexuală activă, pentru cei care doresc disfuncția sexuală poate

fi un factor important care afectează sănătatea mintală și bunăstarea. Disfuncțiile sexuale nu reprezintă o consecință inevitabilă a îmbătrânirii pentru ambele sexe, ci mai degrabă este o reflectare a factorilor de risc și de stres acumulați pe tot parcursul vieții. Activitatea sexuală specifică vieții mai târzii continuă să suporte riscul infecțiilor cu transmitere sexuală, acest domeniu fiind studiat până astăzi mai mult din punct de vedere medical [10]. Această perioadă cuprinde etapele vieții feminine climacterice și postclimacterice.

Este cunoscut faptul că femeile, după o anumită vârstă, nu se mai adresează medicului cu anumite necesități ce țin de sistemul sexual și reproductiv, ceea ce reprezintă una dintre principalele cauze a depistării tardive a anumitor schimbări care au loc în organismul femeii după și la o anumită perioadă. În cele mai dese cazuri nu sunt depistate la timp tumorile maligne ale sistemului sexual, descoperirea lor fiind prea târzie pentru a se mai putea întreprinde ceva.

Speranța de viață a femeilor a crescut rapid, în consecință a crescut și incidența afecțiunilor medicale specifice postmenopauzei. Bolile care apar în această perioadă în cele mai dese cazuri sunt asociate cu stilul de viață al femeilor. Problemele de sănătate care ar trebui abordate în perioada climacterică este depistarea cancerului de sân și a celui uterin, precum și prevenirea și depistarea precoce a bolilor latente. Pentru a putea menține un mediu de sănătate adecvat, este nevoie de a practica un mod activ de viață, stabilirea unei rețele de socializare, precum și asigurarea accesului la asistență medicală necesară.

Odată cu înaintarea în vârstă, sănătatea sexuală este afectată și de bolile oncologice. Tumorile maligne specifice femeilor care le oferă BNS sunt cele ale sânelui, ovariene, ale corpului uterin (*Fig. 1 și Fig. 2*). Tumorile maligne ale organelor genitale feminine ocupă un loc special în oncologia clinică, deoarece acestea sunt cele mai frecvente afecțiuni maligne în rândul femeilor, situându-se pe pozițiile de frunte printre toate cazurile de cancer ginecologic.

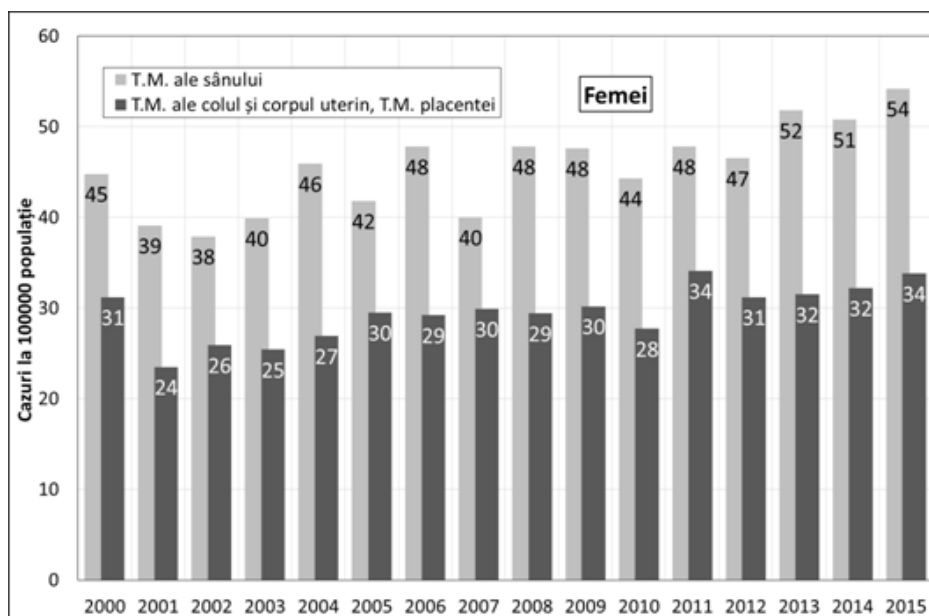

Fig. 1. Morbiditatea feminină prin tumori maligne, anii 2000 - 2015

Sursa: Biroul Național de Statistică, 2017.

Cea mai frecventă tumoare malignă cu care se confruntă femeile este cancerul de sân, specifică printr-o morbiditate de circa 54 de cazuri la 100000 populație, reprezentativ pentru anul 2015. Pe parcursul a 16 ani, morbiditatea femeilor prin tumori maligne ale sânelui este prezentată printr-o creștere uniformă, cu mici variații de la an la an, pentru anul 2000 frecvența acestui tip de tumori prezenta aproximativ 45 de cazuri la 100000 populație, cel mai ridicat nivel fiind specific pentru anul 2015.

Un loc aparte în morbiditatea populației feminine îl prezintă tumorile maligne ale colului și corpului uterin și tumori ale placentei. Frecvența acestor tipuri de cancer nu sunt atât de intense ca primul, totuși are loc o creștere de la circa 24 de cazuri la 100000 populație la 34 de cazuri la 100000 populație pe parcursul perioadei studiate, iar anii 2011 și 2015 prezintă situația când are loc cel mai mare număr de cazuri depistate (Fig. 1).

Cancerul uterin este o tumoare malignă a mucoasei corpului uterin, cel mai des el apare la femeile aflate în perioada de menopauză. În ultimul timp însă aceasta se extinde și spre vârste mai tinere, și la femeile în vârstă fertilă înainte de menopauză [8]. Conform unor surse, s-a constatat că în țările cu venituri mai mari, unde are loc efectuarea screening-ului la sân, mortalitatea prin acest tip de cancer este redusă, în cazul în care este depistat în primele etape. Un program bine elaborat, bazat pe promovarea unui mod sănătos de viață și efectuarea screening - ului la anumite etape ale vieții, conduce la o reducere a mortalității în urma cancerului mamar cu 20% la femeile cu vârsta de peste 50 de ani [13].

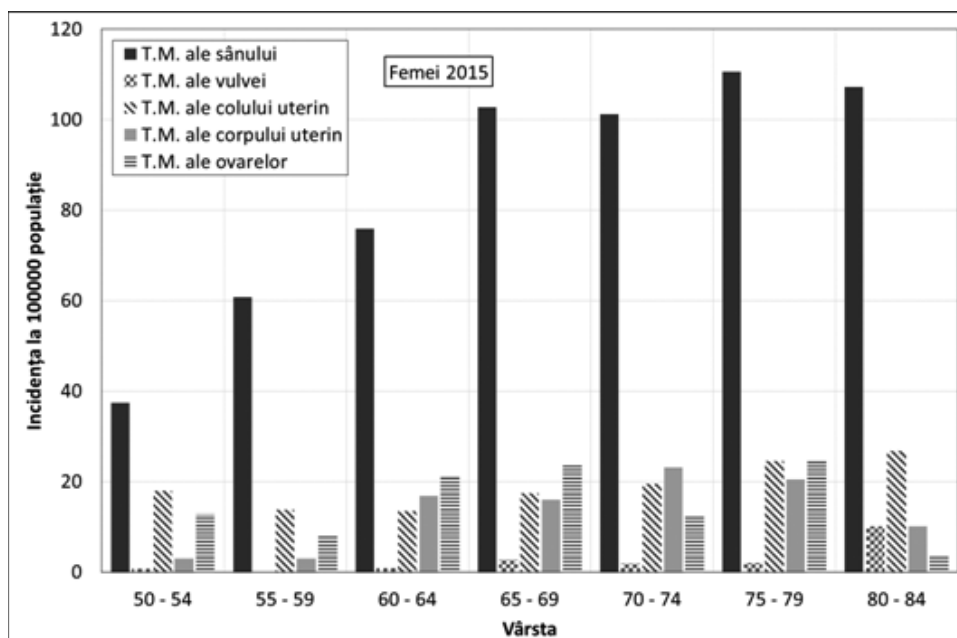

Fig. 2. Mortalitatea feminină prin tumori maligne, în vârstă de 50-84 de ani, anul 2015

Sursa: WHO Mortality Database, 2017.

Frecvența cancerului mamar crește odată cu înaintarea în vârstă, fiind adesea reprezentativ pentru categoria de vârstă 55+ ani, iar aproximativ 5-10% din toate cauzele de cancer la sân sunt considerate a fi ereditare, rezultat al unor defecte genetice [2]. În ultimii ani s-a depistat o creștere a numărului de tumori maligne ale colului uterin atât

în rândul femeilor tinere, cât și în rândul femeilor însărcinate. În conformitate cu datele prezente (Fig. 2), cancerul glandei mamare și a colului uterin au o pondere considerabilă în structura mortalității feminine. Cea mai frecventă mortalitate cauzată de tumori maligne specifică acestei perioade este cancerul de sân cu o frecvență de aproximativ 105 cazuri/decese la 100000 populație, locul doi îl ocupă tumorile maligne ale ovarelor, cu circa 22 cazuri/decese la 100000 populație, urmat de tumorile maligne ale colului uterin și colului uterin cu aproximativ 18 cazuri/decese la 100000 populație.

Perioada postclimacterică este caracterizată prin reducerea la zero a funcției ovariene, precum și prin probleme de sănătate asociate cu îmbătrânirea. Aspectele financiare, precum și alți factori sociali, ca nevoia de îngrijire și traiul solitar, pun accent asupra stării de sănătate. Crește riscul dezvoltării bolilor cardiovasculare și a tumorilor maligne [10]. Pentru această perioadă se evidențiază câteva subgrupe ale mortalității feminine prin tumori maligne, cancerul de sân având o frecvență de aproximativ 110 cazuri/decese la 100000 populație, fiind și cea mai mare incidență pentru toate categoriile de vârstă, locul doi îl ocupă tumorile maligne ale colului uterin și ale corpului uterin, cu aproximativ 20 cazuri/decese, fiind ambele pe aceeași poziție, și urmat de tumorile maligne ale ovarelor - cu aproximativ 18 cazuri/decese la 100000 populație (Fig. 2).

În cadrul acestei perioade de viață a bărbaților se încadrează etapa îmbătrânirii timpurie și îmbătrânirii târzii. Pentru această perioadă de viață, sănătății sexuale masculine îi este specific un singur tip de tumoare malignă, și anume cea a prostatei. Cancerul de prostată este unul dintre cele mai frecvente tipuri de cancer specific bărbaților. În cadrul acestei boli celulele maligne formează un țesut tumoral prostatic, ceea ce duce la creșterea lentă a tumorilor maligne, acest tip fiind specific bărbaților mai în vârstă. Diagnosticarea acestui tip de tumoare, în primele etape ale dezvoltării ei, este o fază importantă pentru supraviețuirea pacientului. Speranța de viață medie a unui bărbat diagnosticat cu tumoare la prostată și metastaze este de doar doi ani, iar dacă este depistată în primele faze ale lui speranța de viață a 90% din bărbații care suferă de această tumoare poate fi mai mult de zece ani [21].

Frecvența tumorii maligne a prostatei în rândul bărbaților pe parcursul a 16 ani a demonstrat o creștere constantă, în 2000 fiind în jur de 7 cazuri la 100000 populație, iar până în 2015 cu aproximativ 26 cazuri la 100000 populație (Fig. 3), acestea reprezentând doar cazurile care au fost depistate și înregistrate. Chiar dacă la moment au loc progrese semnificative în acest domeniu, cancerul de prostată rămâne o problemă pentru Republica Moldova în domeniul sănătății, iar această creștere poate fi explicată prin depistarea precoce a tumorilor maligne, care este, într-o oarecare măsură, reprezentativă și pentru populația feminină [7].

Factorii de risc ai apariției cancerului de prostată pot fi multipli, de la caz la caz, nu este un factor comun pentru toți, poate doar vârsta înaintată. Cineva poate avea toți factorii de risc, și vârsta, și genetic, și fumatul, însă să nu sufere de această tumoare, iar cineva poate avea doar un factor de risc și să sufere. Cancerul de prostată este foarte rar întâlnit la bărbații mai tineri de 40 de ani, dar riscul de apariție crește rapid după 50 de ani. Aproximativ 6 din 10 cazuri de cancer de prostată sunt depistate în rândul bărbaților cu vârsta de peste 65 de ani [2].

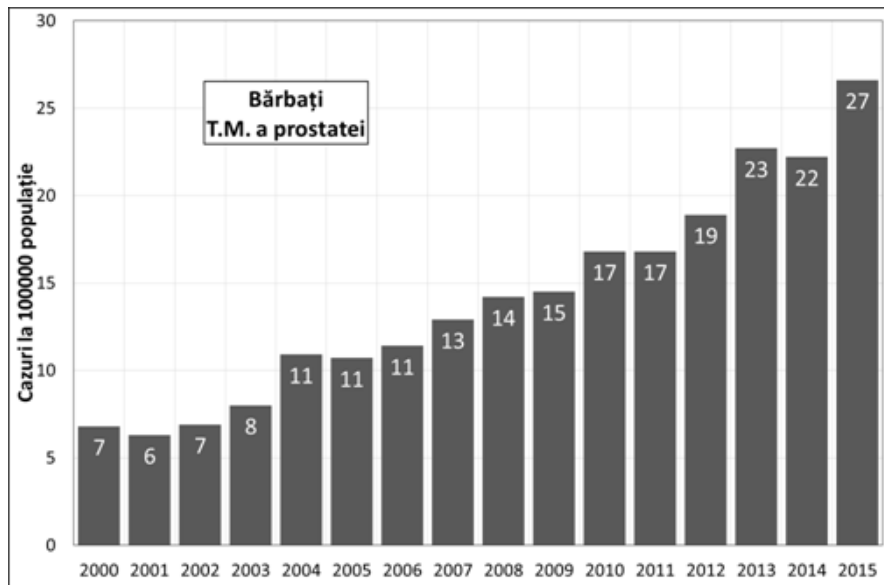

Fig. 3. Morbiditatea masculină prin tumori maligne ale prostatei, anii 2000-2015

Sursa: Biroul Național de Statistică, 2017.

Înaintarea în vârstă presupune și riscuri mai mari privind apariția tumorilor maligne. Cancerul de prostată este cel mai specific pentru această categorie de vârstă 50+ ani pentru Republica Moldova. Tumorile maligne ale prostatei sunt destul de frecvente. Cea mai frecventă tumoare malignă la bărbați, specifică acestei perioade pe categorii de vârstă cu o frecvență de aproximativ 176 cazuri/decese la 100000 populație pentru categoria de vârstă 80-84 ani, locul doi îl ocupă vârsta de 75-79 ani, cu aproximativ 157 cazuri/decese la 100000 populație (Fig. 4).

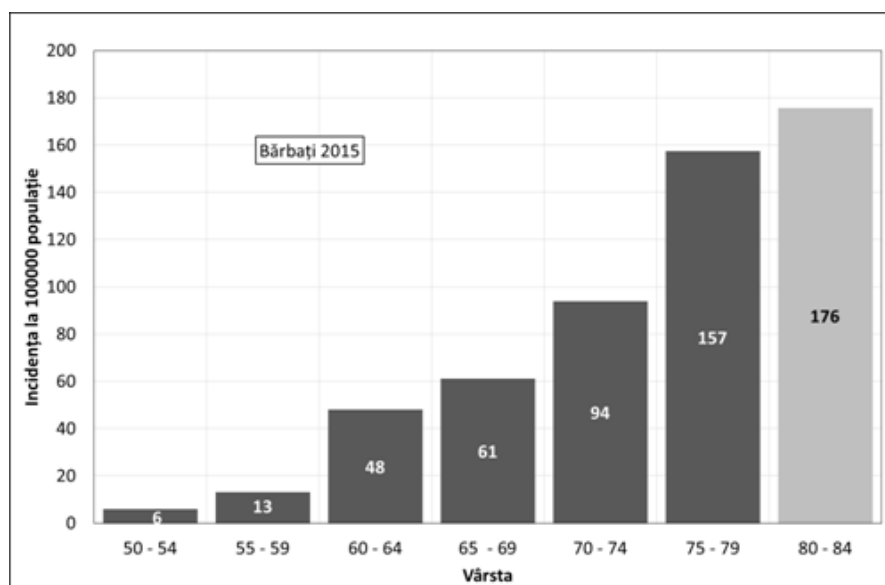

Fig. 4. Mortalitatea masculină prin tumori ale prostatei în vârstă de 50-84 de ani, anul 2015

Sursa: WHO Mortality Database, 2017.

În rezultat, un factor important de creștere a morbidității și numărului de decese care survin în urma cancerului este îmbătrânirea populației. Incidența cancerului este în creștere rapidă pentru grupele de vârstă mai înaintată, fiind asociată cu o expunere mai mare la factorii de risc și efectul cumulat al impactului acestora, și combinată cu o eficiență în scădere a mecanismelor de reparare celulară. Morbiditatea și mortalitatea din cauza tumorilor poate fi controlată și redusă cu ajutorul unor strategii de prevenire, diagnosticare precoce și tratament eficient [22]. Sănătatea sexuală este o parte componentă a sănătății fiecărui individ, și are o importanță deosebită pentru dezvoltarea capacității umane și reproducerea populației. Deoarece de-a lungul vieții oamenii rămân ființe sexuale, iar obiectivele sănătății sexuale reprezintă furnizarea de îngrijiri medicale și prestarea consultațiilor cu privire la fertilitate, implicarea activă în reducerea infecțiilor și infecțiilor cu transmitere sexuală, aceasta ar mai trebui să implice și îmbunătățirea calității vieții, precum și consolidarea relațiilor interpersonale [14].

Morbiditatea populației feminine prin tumori maligne ale sistemului sexual pe parcursul perioadei analizate 2000 - 2015 nu a suportat schimbări majore în creșterea sau descreșterea incidenței ei, fiind specific pentru aproximativ toți anii, printr-o incidență mai ridicată privind tumorile sânelui, fiind urmate de cancerul de col și corp uterin și cel al placentei. Comparativ cu populația feminină, schimbări în incidența morbidității prin tumori maligne ale sistemului sexual populația masculină a suportat o creștere semnificativă, fiind de circa 7 cazuri la 100000 populație în 2000, iar în 2015 - de aproximativ 27 cazuri la 100000 populație.

Mortalitatea populației feminine prin tumori maligne ale sistemului sexual crește odată cu vârsta de 50 de ani, cea mai mare frecvență fiind pentru grupa de vârstă 70-79 de ani, iar reprezentativitatea mortalității feminine prin aceste tipuri de cancer este în 80% este de cancerul de sân. Mortalității masculine îi este specifică cancerul de prostată cu cea mai mare frecvență la vârsta de 80- 84 de ani.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Banca de date a BNS. Morbiditatea populației prin tumori maligne pe sexe și grupe de vârstă, 2000-2016.
2. Breast and Prostate Cancer, Causes, Risk Factors, and Prevention Topics. În: American Cancer Society [online]. Disponibil: <https://www.cancer.org/cancer.html>
3. Penina O., Jdanov D. A., Grigoriev, P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova, MPIDR Working Paper WP-2015-011. 35 p. Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.
4. Family Planning Association policy statement. Talking sense about sex, Older People, ianuarie 2011.
5. Ford J., Barnes R., Rompalo A., Hook E. Sexual Health Training and Education in the U.S. În: Public Health Reports, 2013, martie-aprilie, p. 96-101.
6. Manjula Lusti-Narasimhan, John R. B. Sexual health in older women. În: Bulletin of the World Health Organization, 2013, p. 707-709.
7. MSRM. Protocol clinic național „Cancerul prostatei”. Chișinău, 2011.
8. Alexandrov N.N. National Cancer Centre of Belarus [online]. Disponibil: <http://eng.omr.by/for-patients/profilaktika>
9. Paul F. A., Van Look. The life-course approach in sexual and reproductive health (SRH). În: WHO Europe Entre Nous, 2015 No. 82, p. 4-7.

10. Takeda Y. Research and Reviews, Understanding the Life Stages of Women to Enhance Your Practice. În: Japan Medical Association Journal, Vol. 53, 2010, No. 5.
11. UNFPA, WHO Europe, Entre Nous. A life course approach to sexual and reproductive health. În: Entre Nous, 2015, No 82.
12. WHO Europe Entre Nous, Ageing and sexual health, 2013, No 77.
13. WHO Europe. Breast cancer [online]. Disponibil: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/cancer/news/news/2012/2/early-detection-of-common-cancers/breast-cancer>
14. WHO Europe. Sexual and reproductive health [online]. Disponibil: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/sexual-and-reproductive-health/sexual-and-reproductive-health>
15. WHO Europe. Sexual health throughout life 24-06-2011[online]. Disponibil: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/sexual-and-reproductive-health/news/news/2011/06/sexual-health-throughout-life>
16. WHO Mortality Database, Mortalitatea populației după vârstă, sex și cauzele de deces.
17. WHO. Department of Reproductive Health and Research. Developing sexual health programmes A framework for action, 2010.
18. WHO, Health topics, Reproductive health [online]. Disponibil: http://www.who.int/topics/reproductive_health/en/
19. World Population Prospects
20. Wylie K., Wood A., Abbasi Y.. Challenges of the sexual health (SH) of the elderly in Europe. În: WHO Europe Entre Nous, 2011, No 72.
21. Рак простаты. In: Prostate Centre of Europe [online]. Disponibil: <https://www.prostatecentereurope.ru/zabolevaniya-prostaty/rak>
22. Щербакова Е., Ежегодно в мире от рака умирает почти 8 миллионов человек (13% от общего числа умерших), 30% этих смертей можно было бы предотвратить. În: Демоскоп Weekly Nr. 577-578, 2-15 decembrie 2013, [online]. Disponibil: <http://demoscope.ru/weekly/2013/0577/barom01.php>

PRINCIPALELE SURSE DE ÎNREGISTRARE A MIȘCĂRILOR MIGRATORII INTERNE DIN REPUBLICA MOLDOVA

THE MAIN SOURCES OF INREGISTRATION OF THE MOUVEMENT OF INTERNAL MIGRATION IN REPUBLIC OF MOLDOVA

Vitalie ȘTÎRBA, cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
vitalie.stirba@gmail.com

Rezumat

În articol sunt analizate principalele surse de date statistice cu privire la migrația internă în Republica Moldova prin prisma modului de înregistrare a schimbărilor de domiciliu și reședință a populației. Acest studiu permite efectuarea unei comparabilități a modului în care sunt colectate, prelucrate și prezentate datele anuale, retrospective și în momentul de referință ce ține de fluxurile migrației interne ale populației, importanța cărora se relevă asupra evidenței dinamicii populației la nivelul unităților administrativ-teritoriale. Analiza modalității de înregistrare a migrației interne, din punct de vedere metodologic și al reglementărilor legislative, a evidențiat faptul că unele grupuri de populație nu sunt înscrise în registrele de evidență a populației la domiciliu în urma schimbării acestuia, fapt ce duce la supraestimarea sau subestimarea numărului și structurii populației în localitățile țării. Rezultatele prezentate în articol intervin cu anumite sugestii care ar putea îmbunătăți unele lacune în modul de înregistrare a migrației interne.

Cuvinte-cheie: migrația internă, evidența populației, recensământul populației, domiciliu, reședință.

Summary

The article analyzes the main sources of statistical data on internal migration in the Republic of Moldova through the way of recording changes of the domicile and the residence of the population. This study makes it possible to compare the way in which the annual, retrospective and reference data on the internal migratory flows of the population are collected, processed and presented, the importance of which is evidenced by the population dynamics at the level of the administrative-territorial units. The analysis of the way of recording the internal migration from the methodological point of view and of the legislative regulations revealed that some population groups are not included in the records of the population at domicile, as a result of its change, which leads to overestimating or underestimating the number and population structure in the country's localities. The results presented in the article come up with some suggestions that could improve some gaps in how to record internal migration.

Keywords: internal migration, population records, population census, domicile, residence.

În contextul schimbărilor demografice care au avut loc de-a lungul anilor pe teritoriul actual al Republicii Moldova, în special al creșterii numărului de locuitori, migrația internă a influențat considerabil dinamica populației la nivelul unităților administrativ-teritoriale, și anume asupra numărului și structurii efectivului populației din cadrul acestora. Astăzi, migrația internă are un rol important în dezvoltarea economică, socială și politică a statului. Din acest motiv, studierea fenomenului prezintă pe măsură un interes major din partea mediului academic, a autorităților legislative, a sferei antreprenoriale, a autorităților publice locale etc. Înregistrarea mișcărilor migrației interne prezintă un

instrument vital în evidența dinamicii populației și schimbărilor structurale ale acesteia la nivel de localități (raion, oraș, comună, sat etc.). Ca fenomen particular demografic, migrația internă prezintă mișcarea mecanică a populației peste hotarele unei unități administrativ-teritoriale din cadrul unui stat, cu scopul de a-și schimba locul de trai pentru totdeauna sau pentru o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată [12, p. 250-253].

Scopul acestei cercetări este axat pe studierea principalelor surse de date cu privire la migrația internă, și anume statistica curentă a fluxurilor migratorii prin evidența populației la domiciliu, care oferă date ce țin de permutările teritoriale anuale ale populației, și recensămintele populației, care înregistrează acest fenomen în aspect retrospectiv, dar și la momentul de referință în care este efectuată lucrarea de colectare a datelor. Ținta finală este axată pe examinarea calității datelor colectate, evidențierea posibilităților neacoperiri ce țin de înregistrarea fluxurilor migratorii interne ale populației și aprecierea posibilității de consolidare a acestor surse de date.

Prevederile legislative care reglementează drepturile și obligațiunile fundamentale ale omului garantează dreptul la libera circulație în țară, oricărui cetățean îi este asigurat dreptul de a-și stabili domiciliul și reședința în orice localitate din țară, inclusiv de a ieși din țară, de a emigra și de a reveni [2]. Până la începutul anilor '90 ai se. XX gradul de control asupra evidenței populației (inclusiv la schimbarea locului permanent de trai, dar și aflarea temporară în altă localitate decât cea în care își are domiciliul persoana) a fost menținut de o strictețe corespunzătoare, fiind asigurat de cadrul legislativ corespunzător [5], dar care a fost abrogat parțial de Curtea Constituțională [4], și definitiv înlocuit cu Hotărârea Guvernului Nr. 125 din 18.02.2013 [6]. Evidența indispensabilă a oricărui schimbării locului de trai al populației în primii ani de independență a Republicii Moldova s-a manifestat, în mare măsură, în baza unei inerții a legislației și a controlului restrictiv al populației în republicile sovietice. Ca urmare la cele menționate, în perioada actuală, deținerea vizei de domiciliu sau reședință, precum și radierea de la domiciliu în momentul schimbării locului permanent de trai, nu este un atribut obligatoriu, fapt ce face posibilă neacoperirea totală a înregistrării mișcărilor migratorii interne.

Mecanismul actual destinat evidenței anuale a migrației interne, axat pe înregistrarea populației la locul de domiciliu sau reședință, utilizat de către ÎS "REGISTRU", fixează mișcările migratorii în baza codului unic de identificare (IDNP), de care este însoțită persoana la schimbarea locului de trai, permanent sau temporar. Ca urmare, orice schimbare a locului de domiciliu este înregistrată în momentul în care s-au produs, în baza înscrierii în registrul de evidență a populației, în urma solicitării acesteia [9].

Codul unic de identificare este acordat la naștere fiecărui cetățean al Republicii Moldova, însă evidența la domiciliu este efectuată începând cu prima solicitare a actelor de identitate de uz intern. Deși eliberarea actelor de identitate poate fi efectuată pentru copii începând cu primul an de viață, de regulă, prima solicitare pentru documentarea copiilor părinții o efectuează la atingerea adolescenței acestora, având în vedere termenul redus de valabilitate a buletinului de identitate, dar și neutilizarea lui în viața și activitatea copiilor până la vârsta de 16 ani. Persoanele care din diferite motive refuză înregistrarea lor în baza registrului populației obțin buletinul de identitate provizoriu, iar evidența acestora se efectuează în registrul manual [6].

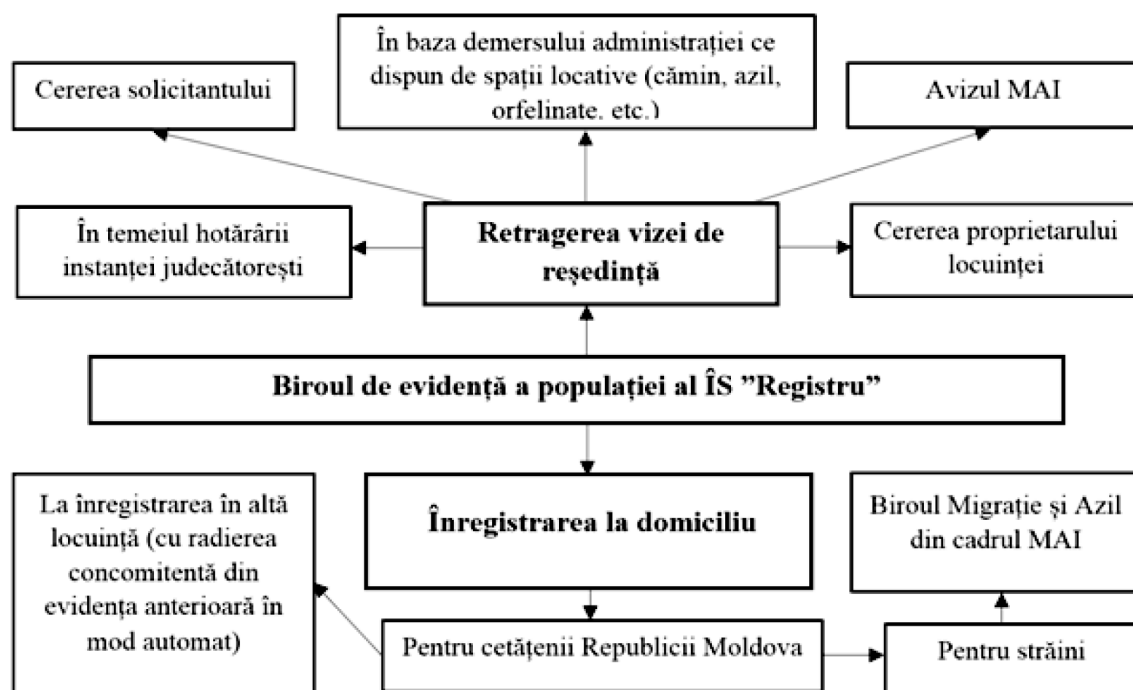

Fig. 1. Algoritm de înregistrare a migrației populației în Republica Moldova în baza domiciliului

Sursa: Efectuat de autor în baza Hotărârii Guvernului Republicii Moldova Nr. 125 din 18.02.2013.

Evidența mișcărilor migratorii presupune înscrierea oricăror schimbări ale domiciliului în sistemul unic de înregistrare și actualizare a evidenței populației. Astfel, o mișcare migratorie internă este considerată înregistrarea la un nou domiciliu, care presupune și o radiere concomitentă de la domiciliul precedent. Prin urmare, cetățenii Republicii Moldova nu pot avea concomitent decât un singur domiciliu, iar în cazul când pe lângă domiciliul permanent persoana deține un alt loc de trai în care este temporar înregistrat (viză de reședință), statistica curentă a migrației interne identifică pe prim-plan domiciliul de bază. Respectiv, orice schimbare a reședinței care este înregistrată pentru o perioadă determinată (temporară) nu este identificată ca parte componentă a migrației interne, fiind considerată schimbare temporară a reședinței. Astfel, schimbarea domiciliului sau reședinței în cadrul unei unități administrativ-teritoriale nu constituie un act de migrație.

Posibilitatea deținerii de către cetățeni a înregistrării la domiciliu și a vizei de reședință face admisibilă supraestimarea populației la locul de domiciliu și subestimarea ei în localitățile în care ea se află la moment. Aceste grupuri specifice sunt în cea mai mare parte alcătuite din studenții instituțiilor de învățământ care dețin spațiu locativ (școli-internat, școli profesionale, colegii, universități etc.) și deținuții care ispășesc pedeapsa în sistemul penitenciar. Neînregistrarea la reședință a militarilor încadrați în serviciul militar în termen (ținând cont de gradul secretizării originii și locului de dislo-

care a efectivului), dar și a studenților din cadrul instituțiilor de învățământ menționate, care nu sunt cazați în cămine și alte spații locative ale acestora, prezintă o situație de neacoperire esențială a înregistrării volumului total de mișcări migratorii.

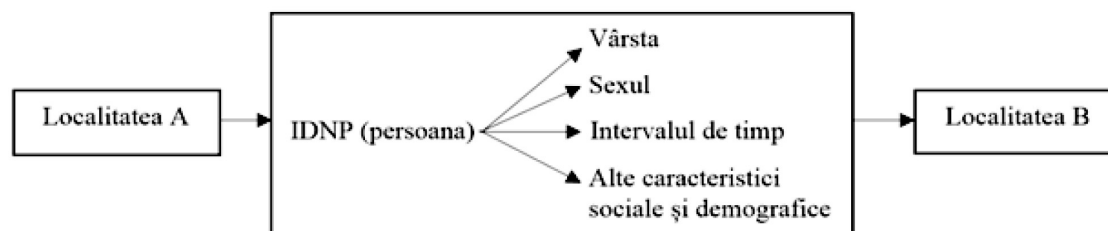

Fig. 2. Caracteristicile demografice ale migranților interni la schimbarea domiciliului în baza registrului de evidență a populației

Sursa: Efectuat de autor în baza Hotărârii Guvernului Republicii Moldova Nr. 125 din 18.02.2013 Informația Biroului Național de Statistică la pct. 3 al agendei ședinței Comisiei din 8 iulie 2011 cu privire la reglementările pentru evidența migrației interne.

Orice mișcare migratorie, în limita hotarelor Republicii Moldova, înregistrată în baza registrului de evidență a populației cuprinde caracteristicile individuale ale persoanei implicată în schimbarea domiciliului sau reședinței. Principalele date demografice descriptive se prezintă sub formă agregată în tabelele mg-01, mg-02, mg-03, mg-04 și mg-05, care sunt reglementate de către Biroul Național de Statistică și ÎS "REGISTRU" [9], și se rezumă prioritar la vârsta și sexul persoanei care și-a schimbat locul său de trai într-o perioadă determinată de timp. Teoretic, din volumul anual al migrației interne, este posibil de extras și alte caracteristici sociale și economice ale migranților, având în vedere deținerea de către ÎS "REGISTRU" a unei baze unice solide de date ce ține de evidența populației, precum: deținerea proprietății asupra imobilelor, posesiei mijloacelor de transport, gradul de educație deținut la moment, situația familială etc. Însă extragerea acestei informații necesită crearea unor noi filtre în exploatarea acestui sistem.

Pentru deținerea unor informații relevante în domeniul migrației interne, începând cu anul 2011 algoritmul de evidență a migrației interne exclude persoanele care dețin o înregistrare temporară pe teritoriul Republicii Moldova, totodată mișcarea în cadrul unei unități administrativ-teritoriale a fost definită ca un schimb de domiciliu sau reședință, nicidecum un eveniment de mișcare migratorie internă. Aceste optimizări au făcut posibilă evidența exclusivă a acestui fenomen, prin excluderea factorului migrației internaționale, ca urmare, a devenit practicabil verificarea veridicității informației deținute prin lipsirea de divergențe în numărul de sosiri și plecări [9].

Evidența statistică anuală a migrației interne face posibilă identificarea schimbărilor intervenite în anumite cohorte ale populației la nivel de unități administrativ-teritoriale. Ca rezultat, se creează o imagine a evoluției dinamicii populației prin creșterea sau reducerea populației care este supusă anumitor riscuri (naștere, deces, migrație, căsătorie, predispunere spre anumite boli etc.). Aceste modificări își lasă amprenta asupra ponderii populației economic active, minori și pensionari, ca urmare este posibilă o planificare și o repartizare coerentă a resurselor.

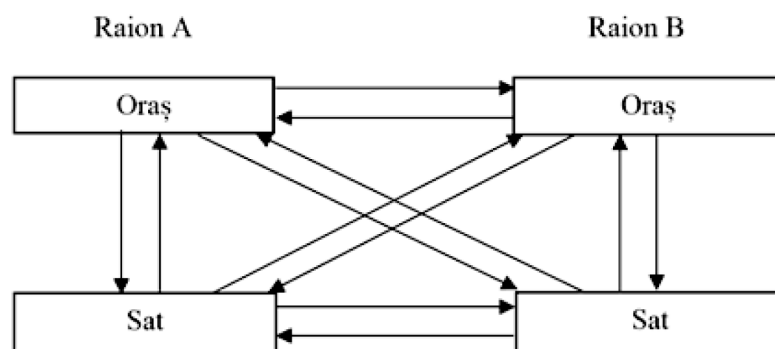

Fig. Schema mișcărilor migrației interne în spațiul interraional și intraraional

Sursa: [11, p. 57]

Recensămintele populației oferă un volum complex de informație pentru momentul de referință, care prezintă cea mai veridică informație despre numărul și structura populației, inclusiv despre evenimentele sociodemografice petrecute în decursul vieții acesteia. În temeiul recensămintelor populației, o atenție deosebită este acordată migrației populației. Recensămintele populației prezintă un proces complex care permite nu doar identificarea volumului și direcțiile fluxurilor migrației în aspect retrospectiv, dar oferă și un ansamblu de caracteristici sociale și demografice individuale, atât pentru întreaga țară, cât și pentru fiecare regiune sau localitate în parte. Informația colectată în urma recensământului populației face posibilă suprapunerea datelor cu cele colectate de la recensămintele anterioare, fapt ce permite efectuarea unei analize aprofundate în studierea fenomenului migrației interne. Suplinirea informației cu privire la caracteristicile demografice în perioada intercensitară este realizată datorită statisticii curente a populației.

Estimarea intensității și volumului fluxurilor migrației interne în baza recensămintelor populației este una din cele mai eficiente metode folosită în statele lumii, având în vedere complexitatea datelor, dar și concomitența acestei lucrări care se efectuează în majoritatea statelor pe runde. Pentru prima dată după obținerea independenței acest exercițiu complex a fost efectuat în 2004 (concordant rundei 2000), următorul fiind efectuat în 2014, la o distanță de 10 ani (runda 2010). În Republica Moldova perioada de efectuare a recensămintelor este o dată la zece ani, conform recomandărilor ONU în acest sens. Diferențierea dintre aceste două lucrări s-au manifestat prin includerea în 2014 a chestionarului pentru colectarea caracteristicilor ce țin de locuința în care domiciliază membrii familiei, dar și prin alăturarea unui complex de întrebări din chestionar-persoană, în mare parte dedicate caracteristicilor sociale și migrației internaționale. Un element inovativ l-au constituit blocurile de întrebări îndreptate spre identificarea și cuantificarea migrației navetiste, precum și a distanței zilnice pe care o parcurge populația care activează în altă localitate decât cea în care domiciliază. La momentul actual, cadrul legislativ privind recensământul populației din runda 2020 nu a fost elaborat.

Chestionarele destinate persoanelor recenzate conțin un spectru de întrebări care vin să evidențieze mișcările migrației efectuate de către fiecare persoană în parte. În primul rând, aceste întrebări sunt îndreptate pentru a evidenția dacă persoana în cauză locuiește de la naștere în această unitate administrativ-teritorială, motivul absenței

temporare din cadrul acesteia, locul precedent de trai (în caz că acesta a fost modificat pe parcursul ultimelor 12 luni), anul stabilirii domiciliului în această localitate etc. Relevanța informației privind migrația internă înregistrată în cadrul recensământului populației este asigurată prin prisma clasificării detaliate între schimbarea domiciliului la nivel local, intra-regional și inter-regional [3].

Complexitatea datelor obținute de la recensămintele populației în vederea studierii migrației interne este datorată prezenței în cadrul chestionarului individual, a rubricilor adresate persoanelor care locuiesc la locul recensării nu de la naștere, precum: a) locul nașterii; b) locul precedent de trai; c) anul și luna stabilirii domiciliului în localitatea dată; d) motivul absenței/prezenței din/în altă localitate; e) câte luni sau ani intenționează să fie absentă persoana din localitate [1]. Prin urmare poate fi constatat stocul de migranți interni, stabiliți în localitate sau raion, după diferite perioade de timp, însoțite de un ansamblu de caracteristici socioeconomice și demografice. În chestionarul definitivat, nu a fost prevăzută și colectarea datelor cu privire la adresa domiciliului al recenzaților înregistrată la oficiile ÎS "REGISTRU".

Identificarea fluxurilor migratorii anuale și a stocului de migranți în localități, în baza schimbării locului de trai al recenzaților de la recensământul anterior sau în decursul unei perioade mai scurte, poate oferi o imagine reală ce ține de calitatea evidenței curente a migrației, dar și vârstele la care populația este mai puțin predispusă înregistrării.

Diferențierea dintre numărul de mișcări migratorii înregistrate de statistica curentă și recensămintele populației sunt cauzate primordial de modalitatea în care acestea colectează informația, în primul caz - prin înregistrarea schimbării domiciliului care se face la solicitarea persoanei, iar în celălalt caz - prin declarația recenzatului.

Periodicitatea recensămintelor creează o distorsiune în suprapunere a datelor de la lucrările consecutive, având în vedere că unele generații sunt supuse în mai mare măsură riscului față de anumite fenomene demografice, cum ar fi decesul sau migrația internațională, ca rezultat numărul de mișcări migratorii interne poate fi subestimat.

Prezentarea datelor de la recensămintele populației este una din cele mai importante etape a acestei lucrări. Experiența recensământului populației din 2004 a scos la iveală unele neajunsuri în vederea explorării depline a datelor colectate. Informația ce ține de migrația internă, prezentată sub formă de tabele, în unele cazuri oferea posibilitatea efectuării unor analize superficiale ale fenomenului, iar studiile aprofundate aveau nevoie de reextragerea și agregarea datelor, în dependență de necesitățile părții interesate, fapt ce sporește costul prelucrării datelor obținute la recensământ. Tehnologiile informaționale deținute în prezent oferă posibilitatea dezvoltării și inovației metodelor și modalităților de colectare și stocare a datelor pentru evidența statistică a migrației, dar și în cazul efectuării recensămintelor populației. Soft-urile contemporane permit o manipulare mai rapidă și mai eficientă a datelor deținute.

Studierea principalelor surse de date despre migrația internă a identificat unele probleme de ordinul înregistrării statistice depline a fluxurilor migratorii. Principalele neajunsuri ale statisticii curente se manifestă prin neînregistrarea minorilor la schimbarea domiciliului, posibilității de a schimba domiciliul de la distanță, inclusiv pentru emigranți, dar și neincluderea populației care își înregistrează reședința temporară în categoria de migranți interni. În vederea optimizării evidenței statistice a migrației interne se pot implementa unele îmbunătățiri sistematice:

a) includerea persoanelor deținătoare de viză de reședință (reședință temporară) în volumul anual al permutărilor locului de trai va permite o cuprindere mai largă din punctul de vedere al înregistrării fluxurilor migratorii interne. Acest contingent, alcătuit din studenți, militari în termen, deținuți, dar și persoane care solicită înregistrarea vizei de reședință în particular, în baza unor calcule efectuate cu aproximație poate constitui o "creștere" a numărului anual de migranți interni cu până la 30%, având în vedere atât înregistrarea temporară, cât și retragerea acesteia în favoarea domiciliului permanent;

b) întemeierea unui mecanism care să intervină cu posibilitatea de înregistrare a mișcărilor migratorii efectuate de către minori, chiar și în cazurile de neperfectare a actelor de identitate (ex: după domiciliul capului familiei, tutorelui, curatorului, inclusiv după caz în casele de copii sau școli internat);

c) crearea unor filtre suplimentare de înregistrare a mișcărilor migratorii anuale, care să cuprindă un spectru mai larg de caracteristici demografice și sociale pentru populația implicată în permutarea locului de trai, precum: gradul de educație, situația familiară, situația militară, numărul de copii născuți etc.;

d) includerea în chestionarul de recensare, din cadrul recensământului populației și al locuințelor din runda 2020, a rubricii cu privire la adresa domiciliului de jure și, după caz, codul numeric de identificare;

e) consolidarea bazelor de date de interes public din cadrul instituțiilor: Casa Națională de Asigurări Sociale, ÎS"REGISTRU", Compania Națională de Asigurări în Medicină, Serviciul Fiscal de Stat, Poliția de Frontieră a MAI, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării etc., care să intervină pentru îmbunătățirea informației cu privire la populație.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Chestionarele 1CL și 2P din cadrul RPL 2014, aprobat prin decizia Comisiei Naționale pentru Recensământul Populației și al Locuințelor nr. 2 din 15 aprilie 2014.
2. Constituția Republicii Moldova, art. 27 privind dreptul la libera circulație. Publicat: 12.08.1994 în Monitorul Oficial Nr.1.
3. Conferința statisticienilor europeni: recomandările pentru recensămintele populației și locuințelor din 2010. Națiunile Unite, New York, Geneva, 2006.
4. Hotărârea Nr. 16 din 19.05.1997 al Curții Constituționale privind controlul constituționalității dispozițiilor pct. 10 alin. 2 din Regulamentul cu privire la modul de perfectare și eliberare a actelor de identitate ale Sistemului național de pașapoarte. Publicat: 05.06.1997 în Monitorul Oficial Nr.37.
5. Hotărârea Guvernului Nr. 376 din 06.06.1995 cu privire la măsurile suplimentare de realizare a Sistemului național de pașapoarte. Publicat: 24.08.1995 în Monitorul Oficial Nr. 47.
6. Hotărârea Guvernului Nr. 125 din 18.02.2013 pentru aprobarea Regulamentului privind eliberarea actelor de identitate și evidența locuitorilor Republicii Moldova. Publicat: 22.02.2013 în Monitorul Oficial Nr. 36-40.
7. Hotărârea Guvernului Nr. 967 din 21.12.2012 privind acțiunile de implementare a Legii nr. 90 din 26 aprilie 2012 cu privire la recensământul populației și al locuințelor din Republica Moldova din anul 2012. Publicat: 25.12.2012 în Monitorul Oficial Nr. 270-272.
8. Lege Nr. 90 din 26.04.2012 cu privire la recensământul populației și al locuințelor din Republica Moldova în anul 2014. Publicat: 22.06.2012 în Monitorul Oficial Nr. 126-129.
9. Informația Biroului Național de Statistică la pct. 3 al agendei ședinței Comisiei din 8 iulie 2011 cu privire la reglementările pentru evidența migrației interne.
10. Methods of measuring internal migration. United Nations, New York, 1970.
11. Воробьева О. Д., Топилина А. В., Миграционные движения населения: теория, политика, практика, перспективы. Москва, 2013.
12. Валентей Д. И. Демографический Энциклопедический Словарь. Москва. Советская Энциклопедия, 1985.
13. Demoscope Weekly. <http://demoscope.ru/weekly/2008/0335/analit02.php> (05.06.2017).

TINERII PE PIAȚA MUNCII: AȘTEPTĂRI ȘI REALITĂȚI

YOUNG PEOPLE ON THE LABOR MARKET: EXPECTATIONS AND REALITIES

Tatiana TABAC, cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
tania.tabac@gmail.com

Rezumat

Datele statistice disponibile demonstrează că dinamica ratei de ocupare a populației tinere pe piața muncii este stabilă și înaltă, ceea ce înseamnă că problema este încă actuală. În acest articol sunt analizate așteptările tinerilor pe piața muncii și așteptările angajatorilor privind competențele tinerilor, precum și calitățile care le lipsesc pentru a se integra în câmpul muncii. Rezultatele cercetării arată că cel mai important pentru tineri este ca munca să fie bine remunerată (27%), să se realizeze în condiții decente (17,4%) și cu program flexibil (15,9%). La rândul lor, angajatorii au menționat că așteptările tinerilor cu privire la remunerarea muncii sunt exagerate în comparație cu volumul și calitatea muncii pe care aceștia sunt gata să o exercite.

Cuvinte-cheie: piața muncii, așteptările tinerilor, așteptările angajatorilor, competențe ale tinerilor, Republica Moldova.

Summary

The available statistical data shows that the dynamics of the employment rate of the young population in the labour market is stable and high, which means that the problem is still current. This article analyzes the expectations of youth on the labour market and the expectations of employers regarding youth competences, as well as the qualities they lack in order to integrate into the labour market. Research results show that it is important for young people that work will be well remunerated (27%), to realize himself to decent conditions (17.4%) and to have a flexible program (15.9%). Employers, in turn, mentioned that youth's expectations about remuneration are exaggerated compared to the volume and quality of work they are ready to exercise.

Keywords: labour market, youth expectations, employers expectations, youth competences, Republic of Moldova

Actualmente, în Republica Moldova locuiesc puțin peste 600 mii de tineri (anul 2017) cu vârsta cuprinsă între 15 și 29 de ani [1]. Ca pondere, această categorie de populație este în scădere permanentă – de la 26% în anul 2000 la 19% în anul 2015 [2]. Deși nu foarte semnificativ, dar pe viitor proporția tinerilor va continua să scadă și către anul 2025 va constitui 18% [3]. În pofida scăderii permanente a tinerilor în totalul populației, rata de ocupare a acestora pe piața muncii se menține constantă și la nivel înalt. Potrivit datelor BNS, timp de aproape două decenii rata de ocupare a populației de 15-34 de ani este de puțin peste 32% (în anul 2000 aceasta a constituit 32.8%, iar în anul 2016 – 32.6%). Un indicator mai precis, rata tinerilor NEET (*engl.* Not in Employment, Education or Training, *rom.* tinerii neîncadrați nici în câmpul muncii, nici educație) care evaluează situația tinerilor pe piața muncii, de asemenea este înalt și constituie 27% în comparație cu media UE-28 – 14,8% [4].

Rezultatele cercetărilor desfășurate în ultimele două decenii evidențiază următoarele cauze care îi fac pe tineri să fie vulnerabili și slab compatibili cu piața muncii: oferte de muncă neatractive din punctul de vedere al salarizării, locuri de muncă reduse în mediul rural și orașele mici, pregătire profesională necorespunzătoare cu cerințele de pe piața

muncii, lipsa experienței de muncă mai ales în rândul studenților și a tinerilor specialiști, posibilități reduse de formare profesională continuă etc. Pe lângă problemele enumerate, mai există și unii factori care descurajează tinerii să-și dorească să obțină un loc de muncă, precum: costuri înalte necesare pentru un trai decent, diferențe salariale mari pe piața muncii locală comparativ cu cea din străinătate etc.

Totodată, trebuie să fim corecți și să menționăm că tinerilor nu le lipsesc în totalitate oportunitățile de dezvoltare profesională și socială și de dobândire a noilor abilități. În prezent societatea se află într-o schimbare permanentă și foarte rapidă, iar tinerii trebuie să fie capabili să folosească oportunitățile existente, să însușească și să utilizeze competențele corespunzătoare unui mediu socioeconomic foarte dinamic.

Pentru o înțelegere mai bună a problemelor de încadrare a tinerilor pe piața muncii, s-a propus să fie evidențiate acele condiții pentru care tinerii ar accepta sau ar refuza un loc de muncă, care sunt așteptările lor în privința salariului. S-a dorit să se identifice competențele profesionale și cele sociale obținute de respondenți, precum și competențele cerute de angajatori, și dacă există o corelație între acestea două. În acest scop au fost desfășurate interviuri cu tineri din trei localități din Republica Moldova: orașele Chișinău, Hîncești și Orhei. În total la studiu au participat 170 de tineri cu vârsta cuprinsă între 15-35 de ani. De asemenea, în localitățile selectate au fost intervievați 40 de angajatori din diverse domenii de activitate, inclusiv 28 din sectorul privat și 12 din sectorul public. Metoda de cercetare utilizată a fost ancheta sociologică pe bază de chestionar.

Tabelul 1 prezintă condițiile principale care stau la baza acceptării de către tineri a unei oferte de muncă. Potrivit rezultatelor, în acceptarea unui loc de muncă pe primele trei poziții se află: salariul atractiv, menționat de 27% din respondenți, condiții de muncă decente, indicat de 17% din tineri, și orar de muncă flexibil, cu o pondere de circa 16% din respondenți. De asemenea, importante pentru tineri mai sunt: posibilități de avansare în carieră (11%) și de dezvoltare profesională (7,6%).

Tabelul 1. Principalele condiții pentru acceptarea de către tineri a unui loc de muncă, %

	%
Salariu atractiv	27,0%
Condiții de muncă decente	17,4%
Orar de muncă flexibil	15,9%
Posibilități de avansare în carieră	11,1%
Posibilități de dezvoltare profesională (participări la training-uri, seminare)	7,6%
Ofertă de muncă potrivită domeniului de pregătire profesională	5,9%
Non răspuns	3,3%
Colectiv prietenos/ potrivit	3,0%
Lucru la distanță	2,2%
Respectarea condițiilor contractuale	0,9%
Salariu la timp	0,7%
Oferirea unui loc de trai	0,7%
Orar de muncă stabil	0,7%
Lucru interesant/plăcut	0,6%
Salariu stabil	0,6%
Cu contract de muncă (oficial)	0,6%
Alte condiții	1,8%
Total	100,0%

Fiind prima condiție și cea mai importantă pentru acceptarea unui loc de muncă, așteptările salariale ale tinerilor se diferențiază în funcție de locul de trai, vârstă, studii, experiență în muncă (Tabelul 2). Rezultatele cercetării arată că așteptările salariale ale tinerilor se diferențiază în funcție de localitate. Salariul mediu indicat de respondenții din or. Chișinău a fost de circa 4000 de lei, în or. Orhei – de 3500 de lei, iar în or. Hîncești – de 3000 de lei. Cel mai des în or. Chișinău a fost indicat salariul de 3000 de lei, în or. Hîncești – 2000 de lei, iar în or. Orhei – 4000 de lei. Salariul minim și maxim solicitat de tineri se diferențiază nu doar în funcție de localitate, dar și de vârsta respondenților și de nivelul de instruire. Astfel, în or. Chișinău salarii mai mici au fost indicate de către tinerii cu vârstele între 15-19 ani și care urmează pregătiri profesionale în școli de meserii sau colegii și de către tinerii studenți de la universitate. Salarii mai mari au fost cerute de către tinerii cu vârstele mai mari de 25 de ani și care au obținut pregătire profesională în instituțiile superioare de învățământ și dețin experiență în muncă mai mare de 3 ani.

Tabelul 2. Caracteristici salariale solicitate în funcție de locul actual de trai al tinerilor, lei

Salariul	Chișinău	Hîncești	Orhei	Total
Mediu	3938	3007	3533	3762
Median	3500	3000	3500	3500
Modal	3000	2000	4000	3000
Minim	1000	700	2000	700
Maxim	15 000	10 000	6000	15 000

Pentru tineri obținerea și dezvoltarea competențelor profesionale și sociale reprezintă o cerință necesară pentru creștere profesională, avansare în carieră, satisfacție în privința salarizării și pentru realizarea progresului în viață. În schimb, pentru angajatori, competențe profesionale și sociale avansate ale angajaților înseamnă îndeplinirea sarcinilor funcției corect și la timp, continuitate și prosperitate financiară a companiei etc. Atunci când competențele deținute de tineri sunt în corelație cu cele cerute de angajatori, șansele de obținere a unui loc de muncă conform așteptărilor tinerilor sunt mai înalte.

Cercetarea dată a evidențiat un lucru de mare importanță în ceea ce privește competențele profesionale deținute de tineri. Constatăm că o bună parte a participanților la studiu nu au putut să se pronunțe asupra competențelor profesionale deținute, ceea ce demonstrează că unii tineri nu sunt încă pregătiți să intre pe piața forței de muncă. În or. Chișinău ponderea celor care nu au știut ce să răspundă în acest sens a constituit 13%, în or. Orhei - 27%, în Hîncești rata fiind mai mică, de 7,4%. După cum arată datele, cea mai înaltă rată a non răspunsurilor o depistăm la vârstele mai mari de 20 de ani. Cea mai înaltă rată a non răspunsurilor în Chișinău este la vârstele 20-29 de ani și constituie 10, 2%, în or. Orhei – la vârstele 30-35 de ani și constituie 20%, iar în or. Hîncești non răspunsurile au fost întregitate la respondenții cu vârsta cuprinsă în intervalul 25-35 de ani.

Competențele profesionale indicate de către tinerii participanți la studiu, de regulă, se diferențiază în funcție de domeniul de formare profesională obținut și de postul de muncă

solicitat. Același lucru a fost evidențiat și din partea angajatorilor, competențele profesionale solicitate de către aceștia se referă la sarcinile funcției vacante. Însă este important să menționăm că în or. Chișinău s-a înregistrat o pondere înaltă a respondenților care dețin abilități de utilizare a calculatorului (47%) și de cunoaștere a limbilor străine (22,5%). Din cele 47% de persoane care au menționat că dețin competențe profesionale în domeniul IT, 30% sunt de vârstă 15-19 ani și aproximativ toți sunt încadrați la studii sau finalizează studiile medii de specialitate (colegiul). 10% din cele 22,5% din persoane care au menționat că cunosc una sau mai multe limbi străine au vârsta cuprinsă între 20-24 de ani și 9% au vârsta de 15-19 ani.

Un alt aspect care facilitează încadrarea cu succes a tinerilor în câmpul muncii sunt competențele sociale. *Tabelul 3* prezintă lista competențelor sociale deținute de către participanții la studiu. Cel mai des menționate au fost: disciplină (20,5%), comunicabilitate (17%), capacitate de lucru în echipă (13%), bun executant (13,5%), orientare spre rezultat (10%), însușire rapidă a noilor abilități (circa 7%), responsabilitate (circa 2%) ș.a.

Tabelul 3. Competențe sociale menționate de participanții la experiment, %

Competențe sociale	%
Disciplină	20,5%
Comunicabilitate	17,4%
Bun executant	13,5%
Orientare spre rezultat	13,0%
Capacitate de lucru în echipă	12,6%
Capacitate organizatorică	7,9%
Însușire rapidă a noilor abilități	6,8%
Responsabilitate	2,2%
Punctualitate	0,7%
Organizare	0,4%
Străduință	0,4%
Dinamicitate	0,4%
Alte competențe	4 %

Competențele sociale indicate de către tineri coincid parțial cu cele indicate de către angajatori. 14 angajatori din 40 au indicat că pentru ocuparea funcțiilor vacante în cadrul instituțiilor pe care le reprezintă cel mai important este ca tinerii să posede o atitudine responsabilă față de sarcinile postului. Următoarele aspecte importante sunt: disciplina în muncă (9 angajatori), care se află prima în lista competențelor sociale menționate de către tineri; capacitate de lucru în echipă (8 angajatori), care, de asemenea, se află printre primele 5 indicate de către tineri; sociabilitate și comunicabilitate (8 angajatori), însușire rapidă, dorința de a munci și de implicare în activitățile organizației (5 angajatori), inteligență (4 angajatori) ș.a. Mai mult decât atât, din *Tabelul 4* se poate observa că sectorul privat este mult mai exigent în ceea ce privește competențele sociale ale tinerilor decât sectorul public, iar acest lucru se întâmplă datorită faptului că, de regulă, între companiile private concurența este mai aprigă.

Tabelul 4. Competențe sociale solicitate de angajatori (frecvențe)

Competențe sociale	Public	Privat	Organizație internațională	Total
Responsabilitate, seriozitate	1	12	1	14
Disciplină	3	6		9
Sociabilitate	4	4		8
Comunicabilitate	2	6		8
Capacitate de lucru în echipă	1	7		8
Înșușire rapidă	2	4		6
Amabilitate, prietenie	3	3		6
Pro activitate, dorință de implicare	2	3		5
Dorința de a munci		4	1	5
Respectare		4	1	5
Inteligență, capacitate de învățare, profesionalism	1	2		4
Onestitate	2	2		4

Din interviurile realizate cu angajatorii am avut posibilitatea să evidențiem care sunt lucrurile care nu le ajung tinerilor pentru a se integra cu succes în câmpul muncii (Tabelul 5). Cel mai important aspect identificat a fost discrepanța mare dintre așteptările angajatorilor și cele ale tinerilor. Angajatorii au menționat că așteptările tinerilor cu privire la remunerarea muncii sunt exagerate în comparație cu volumul și calitatea muncii pe care aceștia sunt capabili să o ofere. Astfel, angajatorii nu sunt gata să ofere salarii ”mari” solicitate de către tineri fiindcă calitatea muncii și competențele acestora sunt scăzute.

O problemă ce derivă din prima și menționată de angajatori se referă la nedorința tinerilor de a munci, de a depune efort pentru a câștiga din punct de vedere financiar. În acest context, angajatorii subliniază faptul că persoanele tinere mai degrabă refuză un surplus financiar decât să muncească suplimentar.

Pe lângă aceste lipsuri, angajatorii au mai menționat că în prezent există un decalaj mare între pregătirea profesională a tinerilor și cerințele pe piața forței de muncă. Potrivit angajatorilor, nivelul de dezvoltare al organizațiilor este cu mult mai înalt decât nivelul de pregătire în instituțiile de învățământ. Instituțiile educaționale nu primesc suficiente investiții pentru dezvoltarea profesională necesară, din care cauză nivelul de calificare al tinerilor este scăzut.

Un alt moment subliniat de angajatori se referă la lipsa de interes din partea tinerilor pentru afirmare, pentru dezvoltare profesională și creștere în carieră. De asemenea, s-a mai menționat neseriozitatea, iresponsabilitatea tinerilor față de lucru. Cu toate acestea, reprezentanții sectorului public indică și asupra faptului că angajatorii se află în imposibilitatea de a motiva angajații din punct de vedere material.

Potrivit studiului ”Tranziția de la școală la muncă” efectuat de BNS, 28,5% din tineri au menționat că una din problemele principale în căutarea de muncă este lipsa experienței de muncă [5], fapt care contravine cu spusele angajatorilor. Majoritatea angajatorilor

intervievați au indicat că lipsa experienței de muncă a tinerilor nu constituie o problemă majoră pentru ocuparea anumitor posturi vacante, dimpotrivă, sunt oferite instruirii pe care deseori tinerii le neglijează.

Tabelul 5. Caracteristici – dezavantaje ale tinerilor în procesul de integrare în câmpul muncii din perspectiva angajatorilor (frecvențe)

Caracteristici	Public	Privat	Organizație internațională	Asociație obștească	Total
Cerințe financiare mari în raport cu volumul de muncă executat	2	14			16
Nedorința de a munci pentru a câștiga mai mult	2	12		1	15
Nivelul scăzut de pregătire profesională	1	9		1	11
Lipsă de interes și de afirmare	5	6			11
Neseriozitate, iresponsabilitate	1	6			7
Nemotivare financiară din partea angajatorului	5	1			6
Tinerii sunt nedisciplinați	3	2	1		6
Tinerii sunt nerăbdători	1	4			5
Tinerii posedă competențe, dar nu vor să lucreze pentru salariul oferit	5				5
Tinerii se subestimează, sunt neîncrezuți și timizi		3			3

Rezultatele cercetării relevă că în prezent există o divergență mare între așteptările tinerilor pe piața muncii și așteptările angajatorilor de la ei. Pe de o parte, tinerii menționează că nu pot să accepte un loc de muncă puțin remunerat pentru că astfel nu-și satisfac cerințele pentru un trai decent, pe de altă parte, angajatorii relatează că nu pot oferi salarii mai motivate persoanelor tinere pentru că randamentul acestora în cadrul instituției este scăzut. Cert este faptul că, în prezent, pentru tineri piața muncii din Republica Moldova nu mai este atractivă. Cele mai multe locuri de muncă vacante se află în segmentul de piață cu nivel de studii, prestigiu și remunerare scăzută, însă tinerii au și opțiunea de a alege un astfel de loc de muncă foarte bine plătit în străinătate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Analiza Situației Populației în Republica Moldova. / Coord. O.Găgăuz. Chișinău, 2016, p. 131.
2. Estimat în baza datelor Penina O., Jdanov D.A., Grigoriev P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. MPIDR Working Paper WP-2015-11. Rostock: Max Plank Institute for Demographic Research, noiembrie 2015.
3. Prognoza demografică a Centrului de Cercetări Demografice, scenariul mediu [Date elaborate de CCD, 2016].
4. Buciuceanu-Vrabie O. Tinerii excluși din educație și ocupare. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Conf. intern. șt.-practică. Sesiunea științifică "Dinamica populației și calitatea potențialului uman". Ediția a XI-a, 13-14 oct. 2016. Chișinău, 2016.
5. Cotelnic V. Tinerii Republicii Moldova fără locuri de muncă. În: Analele Institutului Național de Cercetări Economice, 2016, nr. 1.

**ASPECTE INOVATOARE ÎN METODOLOGIA ȘTIINȚEI CONTEMPORANE:
RAȚIONALISMUL INTEGRAL AL LUI GASTON BACHELARD
ȘI NEORAȚIONALISMUL DIALECTIC LA ȘTEFAN LUPAȘCU**

**INNOVATIVE ASPECTS IN CONTEMPORARY SCIENCE METHODOLOGY:
INTEGRAL RAȚIONALISM OF GASTON BACHELARD
AND DIALECTICAL NEORATIONALISM OF ȘTEFAN LUPASCU**

Iulia INGLIS, doctorand
Universitatea de Stat din Moldova
iuliainglis@gmail.com

Rezumat

Epistemologia istorică a superraționalismului reprezentată de Gaston Bachelard se manifestă ca o încercare de a crea metodologia științifică ce ar fi dat posibilitatea de a descrie condiționarea cunoașterii în cadrul contextului istoric, dependența cunoașterii științifice de structurile conceptuale ale gândirii ca product al dezvoltării istorico-culturale a omenirii. Se discută și despre obstacole epistemologice, cum ar fi opinia, precunoașterea, prejudecata și prima experiență. Respingerea primei experiențe se rezumă la imperativul „trebuie”, depășind toate interpretările care dau realitate ideilor, care constituie obstacole epistemologice în fața cunoașterii obiective. Prin urmare, empirismul are nevoie de înțelegere, raționalismul - de aplicație. Știința are nevoie, în concepția lui G. Bachelard, de o metodologie științifică ce ar fi dat posibilitatea de a descrie condiționarea cunoașterii în cadrul contextului istoric, dependența cunoașterii științifice de structurile conceptuale ale gândirii ca product al dezvoltării istorico-culturale a omenirii, iar Ștefan Lupașcu, ca un epistemolog, pledează pentru un dialog deschis cu noile descoperiri științifice. El propune o teorie a cunoașterii bazată pe dualitate antagonistă, în care fenomenele nu sunt liniare și statice, dar dinamice și ritmice. Cunoașterea este privită ca dualitate dintre actualizare și potențializare. Sunt analizate probleme de logică și de metodologia științei, iar principiul antagonismului contradictoriu în cadrul logicii sale admite existența unei funcții dinamice, structurale și contradictorii.

Cuvinte-cheie raționalismul integral, obstacole științifice, filosofia lui nu, neoraționalismul dialectic, logica dinamică a contradictoriului

Summary

Gaston Bachelard's historical epistemology is presented as an attempt to create scientific methodology that would give the opportunity to describe the historical context conditioning knowledge, dependence on the scientific knowledge structures of thought as the product concept of the cultural and historical development of mankind. There are also discussed epistemological obstacles such as view, foreknowledge, preconception and the first experience. The rejection of the first experience confined to the imperative "shall" surpassing all interpretations that give real ideas, that consist the epistemological obstacles to the knowledge objectives. Therefore, empiricism needs understanding, rationalism - application. Science has thus need G. Bachelard's conception of scientific methodology that would give the opportunity to describe the conditioning of knowledge in the historical context, the dependence of scientific knowledge on the structures of thought as the product of cultural and historical development of mankind. As an epistemologist, Stephen Lupasco advocates open dialogue with the new achievements of science. He proposes a theory of knowledge based on antagonistic irreducible duality in which phenomena were not linear and static, but swing and rhythm. Knowledge is regarded as a budding sense of duality update-potentialization. Analyze problems of logic and methodology of science Ștefan Lupasco put the principle of antagonism to the logic that admits the existence of a dynamic, structural and contradictory function.

Keywords: epistemological obstacles, rationalism full, neoraționalism dialectical, contradictory dynamic logic

Știința se prezintă ca una din formele culturii spirituale și forma sistematică de evoluție a cunoștințelor, obținute în baza utilizării unei metodologii specifice a anumitor forme ale cunoașterii, deoarece, după cum menționa H.G. Gadamer, „...obiect al științei nu poate fi decât ceea ce satisface cerințele unei cercetări metodice”. Știința, ca formă a activității spiritual, are ca obiectiv cercetarea faptelor științifice, rezolvarea problemelor și descoperirea cauzelor ce le generează, elaborarea ipotezelor, formularea legilor, pregătirea procedurilor și metodelor de cercetare, ținând cont de schimbările corespunzătoare.

Știința contemporană este caracterizată prin: dezvoltarea accelerată; aspect interdisciplinar și multidisciplinar; aplicarea cunoștințelor științifice; tehnologii și metodologii care evoluează în continuu; integrarea activității de cercetare științifică cu activitățile de educație și instruire; creșterea efortului uman și material necesar pentru rezolvarea problemelor științifice și tehnologice la nivel național și internațional etc

În conformitate cu aceasta, putem afirma că evoluția omenirii în epoca contemporană este condiționată de știință, deoarece ea stă la baza progresului tehnologic și devine foarte importantă într-o societate bazată pe cunoaștere. Utilizarea tehnologiilor informaționale în activitatea științifică asigură o automatizare a proceselor de observare și prelucrarea rezultatelor experimentale pentru studierea proceselor și fenomenelor studiate. De asemenea, se pune accentul pe pregătirea mai efektivă a cadrelor științifice prin dezvoltarea învățământului continuu. Sintetizând problemele abordate din cadrul epistemologiilor contemporane, menționăm că se abordează ideile și metodele sinergeticii, dezvoltând paradigma integrității, aplicând principiul coevoluției, care determină importanța aspectului interdisciplinar și transdisciplinar în studierea obiectului de cercetare prin aplicarea metodelor filosofice.

Știința contemporană evoluează prin sinteza aspectelor abstract-formale, adică prin matematizare și computerizare, iar aceste procese sunt numite *teoretizare* și *dialectizare*. Prin urmare, sunt modele abstracte, logico-matematice ș.a., care exprimă specificul obiectului modelat în formă abstractă. Se petrece procesul teoretizării științei integral și introducerea în toate sferile cunoașterii științifice a ideii dezvoltării măbind potențialul metodologic în format dialectic. Savantul se cunoaște schimbându-se profesional prin intermediul dialecticii spiritului științific, menționa epistemologul G. Bachelard. Deci, descoperirile științifice pot fi examinate prin prisma trecerii de la *logica explicării* la *logica justificării*. Pentru a putea fi asimilate și explicate *descoperirile științifice noi*, trebuie să fie argumentate printr-o anumită lege determinată ca necesitate. De asemenea, este numit și evidențiat un sistem de obiecte în cadrul căruia descoperirea nominalizată există în mod necesar, iar acest sistem are toate condițiile necesare și suficiente pentru această descoperire. La începutul procesului de cercetare teza are forma legii, care trebuie să corespundă cerințelor epistemologice contemporane. Astfel, explicația determină faptul că descoperirea științifică corespunde cerințelor sistemului științific abordat și are un anumit sens pentru a fi înțeleasă de comunitatea științifică.

Logica explicării descoperirilor științifice presupune că însuși procesul descoperirii garantează veridicitatea lor. Dacă însă nu există aceste explicații ale descoperirilor științifice, sunt propuse ipoteze care trebuie să fie supuse legilor ce confirmă corespunderea celor ob-

servate cu datele experimentale. Descoperirea, pentru a fi considerată științifică, trebuie să fie confirmată empiric. Analizând esența descoperirilor științifice, se deosebesc *descoperiri fundamentale* - descoperiri care schimbă reprezentările despre realitate cu caracter conceptual, fiind legate de stabilirea principiilor și deducerea din ele a anumitor consecințe, și *descoperiri nefundamentale* - descoperiri care au loc în cadrul unei teorii științifice deja elaborate. Descoperirile fundamentale au la bază anumite principii fundamentale noi care nu pot fi primite printr-o oarecare deducție din principiile existente, iar problemele fundamentale sunt considerate acele probleme care se referă la reprezentările despre realitate, cunoașterea ei și sistemul de valori ce conduc comportamentul uman. Promovând integritatea ca o viziune globală asupra lumii, se analizează aspectul *antropologic*, iar omul este considerat nu doar ca parte componentă a obiectului studiat, ci ca centrul interacțiunii sferelor tehnico-științifice și culturale prin posibilitatea de a îmbina tradiția occidentală cu cea orientală. Tradiția occidentală dă prioritate formulărilor cantitative aspectului empiric în știință, iar cea orientală determină reprezentările despre lumea ce se autoorganizează și evoluează în mod spontan și imprevizibil.

În epistemologiile contemporane se produc schimbări radicale ce determină formarea și dezvoltarea sinergiei prin utilizarea tehnologiilor informaționale, abordând ca fundament specificul antropologic în schimbul celui tehnic. Se cercetează creativitatea științifică prin influența condițiilor sociale asupra dezvoltării multilaterale și integre a personalității umane. Descoperirile științifice sunt condiționate și de contextul sociocultural, care a influențat apariția lor ca rezolvare a problemelor fundamentate ale omenirii.

În cadrul epistemologiilor contemporane, și anume epistemologiei raționalismului integral al lui G. Bachelard și neoraționalismului dialectic al lui Șt. Lupascu, se instaurează o atitudine constructiv-critică față de concepțiile vechi cu păstrarea aspectelor pozitive și se produce o interacțiune liberă și deschisă a diferitor metode și teorii, iar această reorganizare trebuie să aibă ca scop cunoașterea și obținerea adevărului prin excluderea dogmatismului. G. Bachelard consideră important în procesul cunoașterii științifice obținerea adevărului științific prin *excluderea erorilor și evitarea obstacolelor*. [2, p.453] Schimbarea atitudinii de la *tradițional* la *sinergetic* de studiere a fenomenelor științifice este coordonată de trecerea de la cercetarea sistemelor simple la cele complexe, de la cele închise la cele deschise, de la linearitate la nelinearitate, de la analiza echilibrului proceselor la dezechilibru și nestabilitate. Deci, are loc evoluția proceselor de dezvoltare în mod imprevizibil și ireversibil.

„Filosofia științelor rămîne prea adesea cantonată în cele două extremități ale cunoașterii: studiul principiilor prea generale la filosofi și studiul rezultatelor prea particulare la savanți. Ea se istovește în lupta cu cele două obstacole epistemologice contrare care limitează orice gândire: *generalul* și *immediatul*. Ea valorizează când *a priori-ul*, când *a posteriori-ul*, nesocotind transmutațiile de valori pe care gândirea științifică contemporană le operează neîncetat între *a priori* și *a posteriori*, între valorile experimentale și valorile raționale, iar a gândi științific înseamnă plasarea în cîmpul epistemologic intermediar între teorie și practică, între matematică și experiență. A cunoaște în mod științific o lege naturală înseamnă a o cunoaște deopotrivă ca fenomen și ca noumen. Prin urmare a avea acces la știință înseamnă a întineri spiritual, a accepta o bruscă *mutație* care trebuie să contrazică un

trecut...”, scria G. Bachelard [1, p.273] Gândirea științifică contemporană, menționează autorul, se mișcă mereu între valorile epistemologice, între valorile experimentale și cele raționale. Empirismul are nevoie de înțelegere, raționalismul de aplicație, iar progresul cunoașterii „...constă nu în acumularea de fapte ale experienței, ci în corectarea erorilor. Orice experiență obiectivă corectă trebuie să conducă la corectarea unei erori subiective. Însă erorile nu se elimină ușor, una după alta. Sunt coordonate. Spiritul științific se poate constitui doar eliminând spiritul neștiințific.” [1, p.162]

Se discută și despre *obstacole epistemologice*, cum ar fi *opinia, precunoașterea, prejudecata și prima experiență*. Respingerea primei experiențe se rezumă la imperativul „trebuie”, depășind toate interpretările care constituie obstacole epistemologice în fața cunoașterii obiective. [1, p.307] Supraraționalismul lui G. Bachelard descrie condiționarea cunoașterii științifice de contextul istoric, adică dependența cunoștințelor științifice de structurile conceptuale ale gândirii ca product al dezvoltării istorico-culturale a omenirii.

„*Filosofia lui Nu* nu este din punct de vedere psihologic un negativism, ea nu conduce, față de natură, la un nihilism. Din contră, ea este o activitate constructivă. Ea pretinde că spiritul care lucrează este un factor de evoluție. A gândi bine realul înseamnă a profita de ambiguitățile lui pentru a alerta gândirea”, menționa G. Bachelard despre „noul spirit științific” care se naște din apariția teoriilor alternative față de cele clasice: logici nearistotelice, geometrii non-euclidiene, fizici non-newtoniene, chimie non-lavoisiană.

Specificul „noului spirit științific”, consideră G. Bachelard, este dialectica, care reflectă:

1. Aspectul *contradictoriu* al gândirii savantului, în care se admite posibilitatea teoriilor alternative a unuia și aceluiași fenomen (teoria corpusculară și ondulatorie a undelor electromagnetice).

2. Dezvoltarea *constantă* a reprezentărilor științifice, imposibilitatea rezolvării definitive a problemelor științifice și pronunțarea pentru înțelegerea discontinuă a evoluției gândirii științifice.

3. *Diferențierea* cunoașterii științifice și a celei comune, adică se susține că cunoștințele științifice sunt rezultatul negării generalizării experienței cotidiene și în procesul acestor negări are loc transformarea multor reprezentări cotidiene, prin urmare, se produce schimbare în structura cunoașterii.

Apariția științei e legată de înlăturarea generalizărilor necritice ale experiențelor cotidiene și distrugerea „obstacolelor” epistemologice, astfel „noul spirit științific” nu se poate constitui decât distrugând spiritul non-științific. Prea adesea savantul se încredințează unei pedagogii fragmentare în timp ce spiritul științific ar trebui să țintească la o reformă subiectivă totală. Orice progres real în gândirea științifică necesită o convertire. Progresele gândirii științifice contemporane au determinat transformări în chiar principiile cunoașterii. [1, p.275]

„Mutațiile” științei contemporane prezentate de G. Bachelard pot fi rezumate prin faptul că știința contemporană nu este empiristă: ea nu descrie, ci „produce” fenomene, iar experiența a devenit un scop. Ceea ce este dat, observabil și corespunde unei capacități de percepție nu este obiectul științei. Obiectele gândirii devin apoi obiecte ale experienței tehnico-experimentale într-o mod artificial, empiric. Știința contemporană este artificială...” [1, p.101]

Orice cunoaștere cu adevărat nouă este precedată de o „ruptură” (trecerea de la concepția geocentrică la cea heliocentrică, de la traiectoria circulară a planetelor la cea eliptică, de la fizica clasică la cea cuantică). Este o ruptură care desparte experiența naturală de cea științifică și care marchează de asemenea progresul științei. Istoria fiecărei științe își găsește originea în ruptura inaugurală dintre discursul preștiințific și teoretizarea științifică, iar progresele teoretice se fac de asemenea prin rupturi succesive. *Obiectivitatea rațională, obiectivitatea tehnică, obiectivitatea socială* sunt cele trei caracteristici legate una cu alta. Dacă sunt omise caracteristicile menționate, se riscă formarea utopiei, prin urmare, este de dorit sinteza lor. G. Bachelard consideră că știința este o creație omenească prin care spiritul omenesc trebuie să se instruiască și să se construiască. Valori pe care el le-a promovat: *coerență, sensibilitate metafizică, eficacitate spirituală, voință rațională și eficacitate psihologică a reflecției*.

Întreaga cultură științifică, filosofică, artistică înseamnă cultivare, îngrijire și răsădire. “Orice experiment al iscusirii științifice era o răsădire în alt mediu, orice viziune filosofică este în felul ei, transplantarea în alt pământ, spre a vedea ce crește acolo...” [1, p. 63]. G. Bachelard considera că a rezolva o problemă științifică înseamnă a desprinde o valoare de raționalitate și spiritul științific evoluat înseamnă prin activitatea lui asumată o a doua natură. Apariția culturală și istorică, raționalul domină empiricul, care coordonează experiențe ce nu aparțin “naturii natural”, adică știința contemporană creează o a doua natură diferită de prima.

Analizându-se concepte ca *substanța, intuiția și domeniul logic*, “*Filosofia lui Nu*” se va dovedi a fi nu o atitudine de respingere, ci una de conciliere. [1, p. 281].

O altă abordare inovatoare în filosofia științei contemporane ar fi neoraționalismul dialectic la Ștefan Lupașcu prin *formularea logicii dinamice a contradictoriului*, care este inspirată și se bazează pe cunoștințele științifice din domeniile relevante ale cunoașterii științifice de la jumătatea sec. al XX-lea, dorind concilierea științelor și filosofia. În volumul *Le Principe d’antagonisme et la logique de l’énergie*, în care expune principalele elemente ale logicii sale, Ștefan Lupașcu a urmărit evoluția cunoașterii științifice în cele mai avansate domenii: microfizică, genetică, cibernetică, psihologie, lingvistică și matematică, confruntând, verificând și adaptându-și ideile cu și la cele mai recente descoperiri. Ștefan Lupașcu și-a denumit *logica dinamică a contradictoriului*, pentru că elimină principiul identității, pe cel al non-contradicției și pe cel al terțului exclus, în beneficiul *terțului inclus*. O astfel de logică este una a antagonismului contradictoriilor, având caracter dialectic cu valori logice dinamic-contradictorii în fluxul neîntrerupt de actualizări și potențializări. Se fundamentează principiul antagonismului ca lege de bază a logicii sale dinamice a contradictoriului. Această logică este considerată ca *polivalentă, tripolară, transfinită*, care diferă esențial atât de *logicile tradiționale*, cât și de cele *dialectice* sau logico-matematice: „Un fenomen, un element, un eveniment oarecare cu caracter logic este, prin constituția sa dualistă contradictorie, un dinamism implicând prin aceasta un dinamism contradictoriu, structural și funcțional contradictoriu, încât orice actualizare dinamică implică o potențializare dinamică contradictorie și orice non-actualizare sau non-potențializare, o non-actualizare sau non-potențializare contradictorie”. [10] Analizând diferite tipuri de materie- anorganică, cât și organică, procesele din micro - și macro-lume se formulează

logica dinamică a contradictoriului. El studiază corelația dintre materie și energie din teoria relativității lui A.Einstein, discută despre principiul antagonismului și logica energiei, despre logica contradictoriului, despre cele trei materii, pornind de la materia din micro - și macrolume și materia vie, trecând în continuare la analiza materiei nevie, vie și a materiei vie cu sistem nervos (materie psihică), analiza și cele trei tipuri de materii - energii corespunzătoare. [10, p.29]

În cartea sa fundamentală *L'expérience microphysique et la pensée humaine* (1940) Șt. Lupașcu reflectează asupra cercetărilor privind demersul gândirii, imperativele logice și metodologice abordate. Șt. Lupașcu a creat un nou statut al metodei dialectice în sec. al XX-lea. *Noul discurs asupra metodei* al epistemologului are meritul de a fi scos în evidență și de a fi impus o dominantă ce caracterizează întreaga operă a filosofului energetist: *antagonismul dualist și logica dinamică a contradictoriului.* După Ștefan Lupașcu, *contradicția* este inerentă cunoașterii științifice și constitutivă realității însăși. Dialectica nu poate fi concepută, după Ștefan Lupașcu, decât sub semnul unui dualism ireductibil, atât în structura realului, cât și în demersul spiritului uman care aprofundează universul fizic. Pentru Lupașcu, problema fundamentală a Universului, și a științei, este aceea a organizării, gândită sub o formă ternară. Sursa interacțiunilor sistemice pe care le observăm în natură nu poate fi decât conflictul dintre energii antagoniste. Un sistem nu se poate menține fără coexistența unor forțe de atracție și a unora de repulsie între elementele sau subsistemele sale. Constatăm distincția dintre *actualizare* și *potențializare*, iar o forță nu se poate exercita decât contra unei alte forțe, care-i rezistă, una câștigând ceea ce cealaltă pierde. Relația între *omogenitate* și *eterogenitate* nu se confundă cu relația dintre *ordine* și *dezordine*. Omogenitatea predomină în stările macrofizice, în universul în care dominantă este determinarea relativă, de natură statistică, a eterogenului de către omogen. În lumea vie are loc o dominanță inversă, a omogenului de către eterogen. Echilibrul termodinamic corespunde unei stări de maximă probabilitate, în timp ce în biologie și sociologie sensul evoluției este opus, referindu-se la transformări orientate spre complexitate, implicând o descreștere a entropiei. Aceste sensuri diferite ale timpului trebuie într-un fel corelate. Universul nostru este unic, singular. Pentru a dobândi o reprezentare coerentă a lumii, după cum arată Ilya Prigogine în *Noua alianță*, trebuie să aflăm posibilitatea de a trece de la o descriere la alta, în așa fel încât timpul ca mișcare (în dinamică), timpul orientat, conducând la procese ireversibile (în termodinamică) și timpul ca istorie, deci ca evoluție spre o complexitate crescândă (în biologie și sociologie) să apară ca aspecte distincte ale uneia și aceleiași manifestări. [15] Într-un univers cum este cel în care ne situăm, unde pare mai simplu să cobori panta omogenizării decât să urci pe cea a eterogenizării, viul este depășit de către mineral. Contrariul viului nu este moartea, ci macro-fizicul, mineralul, omogenul și identicul. Prin urmare, aceasta înseamnă că una dintre forțe se actualizează, în timp ce cealaltă se potențializează. „Tot ceea ce se manifestă fizic pentru noi, orice fenomen, orice modificare a unei anumite stări de lucruri implică existența unei energii care nu este și nu poate fi riguros statică - altfel nu s-ar petrece niciodată nimic în univers. Un dinamism dacă nu este riguros static, ceea ce ar echivala cu inexistența lui, cel puțin față de mijloacele noastre de informație, implică la rândul-i trecerea de la o anumită stare potențială la actualizare; dacă un dinamism oarecare poate rămâne în stare potențială, ca stare antecedentă

cele de actualizare, este pentru că ceva îl menține așa; or, acest ceva nu poate fi el însuși decât un dinamism în stare de actualizare antagonistă, întrucât trebuie la rândul lui să se poată potențializa pentru a permite actualizarea celuilalt“ [10, p.27]. În aceasta constă *principiul antagonismului*, definitiv pentru orice energie în măsura în care ea există. Materia nu este decât o sistematizare energetică pe trei orientări privilegiate, organizând trei feluri de materii. Ștefan Lupașcu invocă ipoteza unui antiunivers, unde predomină eterogenitatea biologică, în timp ce în universul în care suntem noi situați dominantă este omogenitatea anorganicului. În universul opus universului nostru predomină tendința spre eterogenitate, corespunzător materiilor biologică și microscopică, în timp ce pentru cea de a treia materie, în care forțele antagoniste sunt în echilibru, ca în materia nucleară și psihică, corespunde un al treilea univers, menit să despartă și să împiedice primele două universuri de a intra într-un conflict cu consecințe grave.

Opera lui Ștefan Lupașcu, mai bine spus o serie de idei din scrierile sale, printre care și cele legate de *omogenizare* și *eterogenizare*, se conectează cu acele concepte elaborate de fizica modernă, care obligă la revizuirea aproape completă a imaginii științifice despre lume: principiul incertitudinii, care domnește în fizica universului cuantic, nu ne mai permite să emitem verdicte rigide bazate pe un determinism care se dovedește a nu avea o fundamentare științifică. În intimitatea materiei există o altă rațiune, diferită de cea cu care operăm obișnuit.

Într-o lume, cum este lumea contemporană, în care reprezentarea *indeterministă* este mai preferabilă celei *deterministe*, unde *evoluția* și *entropia* devin compatibile, noile structuri superior organizate pot să apară în urma interferenței *non-echilibrului*, *ireversibilității* și *instabilității*. Deci concluzia: la fel ca și în cazul ființelor umane, punerea în lumină a complexității și frumuseții naturii nu se poate înfăptui prin *dominare* și *control*, ci prin *cooperare* și *dialog*. Cele șapte concepte ale logicii lui Lupașcu — *potențializare*, *actualizare*, *omogenizare*, *eterogenizare*, *devenire*, *dezvoltare* și *opusul acesteia*, *afectivitatea* - sunt explicate pornindu-se de la *principiul energiei*. Logica lui este multivalentă, având o arie mai largă de logicitate, o logicitate graduală care depășește *logicul* și *ilogicul*. Într-o atare logică, *contradicția* nu este între *dinamic* și *static*, *activ* și *pasiv*, ci între două sau mai multe dinamisme, între *dinamismul dinamismului* și *dinamismul staticului*. Laturile contradicției dinamice tind spre antagonism prin actualizări și potențializări succesive, specifice, în funcție de cele trei tipuri de existență a materiei: materia macrofizică, cea biologică și cea neuropsihică. Fiecărui nivel de organizare a materiei îi corespunde o anumită stare a energiei: energia omogenizantă ține de domeniul macrofizic, cea eterogenizantă corespunde nivelului biologic, iar energia antagonică (a stării T) susține structurile neuropsihice.

Ștefan Lupașcu pleacă de la contradicție și ajunge la contradicție. Lumea anorganică este în stare de omogenitate crescândă, în timp ce eterogenitatea descrește, iar lumea organică se caracterizează printr-un raport invers între omogenitate și eterogenitate; aceasta înseamnă că, în acest domeniu, atunci când omogenul se actualizează, eterogenul se potențializează, iar când eterogenul se actualizează, omogenul se potențializează. Pentru acest filosof nu există o limită de netrecut între materie și spirit, astfel încât, la nivel cuantic, se poate vorbi despre existența unei speciale subiectivități dinamice; distincția materie-spirit acoperă parțial distincția *potențializare* - *actualizare*. În logica sa, *antagonis-*

mul este o formă de contradicție dinamică în schimbare, iar nu un raport static de opoziție contrară, astfel că această logică „este strâns legată de apariția epistemologiilor moderne, în care predomină principiile unei logici mai cuprinzătoare; logica clasică, formală [..] va fi considerată, față de aceasta, drept un caz polar, ideal“ [10]

După Ștefan Lupașcu, a cunoaște înseamnă a exista și a exista înseamnă a cunoaște, cunoașterea, știința și existența fiind sediul contradicționalului, al cunoașterii cunoașterii, dar și al fugii „de cunoașterea cunoașterii care nu mai este cunoaștere, ci o întrebare pusă“. Logica dinamismului contradictoriu restrânge logica clasică, binară, admitând coexistența a trei termeni asociați de autorul ei, după cum s-a mai spus, la trei tipuri de „materii-energii“, trei feluri de finalități, de spațiu-timp, de comportamente, de ortoducții etc. Din această perspectivă, Lupașcu valorifică și alte concepte, precum cele de *structură*, *sistem*, *atracție - repulsie*, *relație - ruptură*, dar și concepte ce determină *forțe antagonice*, *fie spre omogenizare*, *fie spre eterogenizare*.

Este interesant de urmărit, având în vedere presuposițiile logico-filosofice lupasciene, modul în care autorul lucrării *Logica dinamică a contradictoriului* surprinde procesul cunoașterii, prefigurând paradigma transdisciplinarității. Conform teoriei sale, dezvoltată în numeroase publicații, subiectul și obiectul cunoașterii apar ca produse funcționale ale operației logice, alcătuind structura contradictorie a adevărului. Deosebit de semnificativ, relația dintre ele este, înainte de toate, proces, astfel încât se pot evita absolutizările, înțelegerile simpliste, unilaterale ale celor doi „poli“ logici și epistemologici. La nivelul simțului comun, subiectul pare exclus din procesul cunoașterii, fiindcă aceasta este îndreptată asupra a ceva ce e obiect. Sursele cunoașterii psihologice individuale se consideră a fi, în principal, două: una internă (datele conștiinței), cealaltă externă (datele comportamentului observabil). Obiectivitatea acestei cunoașteri se dobândește prin extensiunea adecvată a autoobservației, care nu e reductibilă la introspecție („privirea interioară”, percepția internă), ce a fost redenumită mai adecvat „extrospecție”, așa cum susține Ștefan Lupașcu.

După cum se observă, logica lui Ștefan Lupașcu este, din punctul de vedere al metodei, o dialectică a cunoașterii științifice, autorul ei denumind-o și „structurologie complementară științei sistemelor“. Ea a fost elaborată pe baza evoluției din științe, mai ales din mecanica cuantică, care a arătat relativitatea adevărilor cunoscute, dar și limitele logicii clasice. În *Experiența microfizică și gândirea umană* autorul argumentează mecanismele și constituirea dualistă și contradictorie a gândirii logice cu activitate cognitive. Deci, în funcție de structurile dinamice și contradictorii ale gândirii care se actualizează și se potențializează dualist, realitatea socială va fi duală și contradictorie. Pentru înțelegerea caracterului multiplu al realității sunt importante ideile prin care Ștefan Lupașcu redefiniște *conceptul*, *analiza și sinteza*, *inducția și deducția*, dar nu și concepția sa despre *subiect*, *obiect și cunoaștere*.

Nu se vor găsi, consideră Ștefan Lupașcu, alte cunoașteri polare posibile, ci doar combinațiile lor. O idee importantă este aceea prin care Ștefan Lupașcu subliniază situația și rolul radical diferit al *subiectului și obiectului* în cadrul experienței microfizice față de știința clasică. Problematika conștiinței și a cunoașterii este urmărită de epistemolog în diferite lucrări. În opoziție cu aproape toate concepțiile de până la el, promotorul

trimaterialității și al *trilogicității* înțelege cunoașterea ca activitate „existând în toate materiile, în măsura în care potențialitatea este conștientă. În acest moment putem spune că un obiect fizic este un sistem care are cunoașterea sa, iar energia este cognitivă”. Pentru Ștefan Lupașcu, problema fundamentală a Universului și a științei este aceea a organizării. Utilizând ideile sinergeticii ale teoriei autoorganizării și ale dezvoltării sistemelor complexe, epistemologia neoraționalismului dialectic al lui Șt. Lupascu analizează sistemele de diferit nivel de organizare propunând teoria celor *trei materii*. [10]

Metodologic, aceste trei tipuri de sistematizări energetice sau materii, cu toate nuanțele și treptele ce duc de la una la alta, constituie o grilă care permite prin aplicarea ei la manifestările energetice, detectarea genului de structură sistematică și orientarea ce le caracterizează [10, p.48] Se atenționează că energia-materie nu este ființa, ca acel absolut-afectiv, pentru că nu este decât o succesiune de raporturi care devin neîncetate; dar devenirea nu este nici unilaterală, nici hegeliană prin faptul că este dialectică, iar alte două dialectici coexistă în și prin același determinism contradicțional [10, p.50] Și materia nu pleacă de la „neînsuflețit”, cum s-a susținut uneori, pentru a se ridica, prin biologic, din complexitate în complexitate, până la psihic și chiar dincolo: cele trei aspecte ale sale constituie, cum am văzut, trei orientări divergente, dintre care cea de tip microfizic, care se regăsește în sistematizarea energetică a psihicului, nu este sinteza celorlalte două, ci mai curând lupta lor, conflictul lor inhibitor, într-un antagonism și o contradicție crescânde (ceea ce modifică radical întreaga problemă a conștiinței). Antagonism și contradicție care se dovedesc înseși principiile conservării energiei, ca și ale transformărilor sale dezintegrante sau acumulative. [10, p.50]

Meritul istoric al lui Ștefan Lupașcu este acela de a fi recunoscut faptul că infinita multiplicitate a realului poate fi restructurată și derivată plecând de la numai trei termeni (triadă) – idee pe care a urmărit-o și dezvoltat-o cu o rară consecvență în întreaga sa operă filosofică. Aceste trei sistematizări energetice sau materii posedă logicile proprii cu legile lor specifice și necesitățile deductive, ca și metodologiile conceptuale și tehnice, tipurile de metode ce ne permite să le cunoaștem, să acționăm asupra lor și chiar să le producem.

La finele acestei cercetări, formulăm următoarele concluzii: știința ocupă locul dominant în cadrul civilizației contemporane, determinată de strategiile și paradigmele științifice elaborate de cercetători contemporani. Conform studiilor efectuate, determinarea obiectivelor se efectuează în conformitate cu principiile și metodologiile unei dimensiuni de raționalitate, care nu exclude implicarea voinței și manifestarea omului ca ființă liberă și responsabilă. Epistemologiile raționaliste din sec XX: raționalismul integral al lui Gaston Bachelard și neoraționalismul dialectic la Ștefan Lupașcu au abordat diferite aspecte ale filosofiei științei: analiza logică a limbajului științific, etica deontologică a savantului raportul: știința - savantul - societatea; istoria științei, psihologia descoperirii științifice etc.

Prin urmare, este propus un nou model al științei contemporane, știința nu descrie realitatea, ci o construiește. Totul devine funcțional: obiectul și subiectul. Funcțiile subiectului cunoscător și ale obiectului de cunoscut devin corelative. Pentru a realiza această transmutare a valorilor de simplitate, trebuie ca spiritul științific să se detașeze

progresiv atât de obiectul unic, imediat, cât și de subiectul conform unui punct de vedere unic. Epistemologia contemporană trebuie să distrugă sistematic limitele pe care filosofia tradițională le impusese savantului. „Noi cerem ... ca filosofia științifică să renunțe la realul imediat și să ajute știința în lupta sa împotriva intuițiilor prime. Filosofia care vrea să servească cunoașterii științifice trebuie mereu să-și reexamineze și să-și modifice bazele, întrucât „orice experiență asupra realității deja informate de știință este în același timp o experiență asupra gândirii științifice“, menționează Gaston Bachelard, reprezentantul raționalismului integral. Cercetând condițiile psihologice ale progreselor științei, se ajunge la convingerea că problema cunoașterii științifice trebuie pusă în termeni de obstacole. În *Formarea spiritului științific* vor fi grupate sub titlul de obstacole epistemologice diferite cauze de inerție, de stagnare și chiar de regres. Noțiunea de obstacol epistemologic este studiată de Gaston Bachelard în dezvoltarea istorică a gândirii științifice și în practica educației. Însă sarcina cea mai dificilă pentru *formarea spiritului științific* este de a înlocui știința închisă și statică printr-o cunoaștere deschisă și dinamică, a da rațiunii să evolueze.

Reprezentantul neoraționalismului dialectic, Ștefan Lupașcu, își prezintă *logica dinamică a contradictoriului* analizând importanța *contradicției*, îndeosebi termenii *actualizarea* și *potențializarea*, care sugerează o dialectică triadică, determinată de aceleași confruntări antagoniste ce formează cele trei materii, ca orientări privilegiate ale sistematizării energetice. Prin urmare, sunt posibile trei astfel de sisteme: un sistem cu antagonism simetric, ale cărui dinamisme sau sisteme antagoniste se echilibrează la același nivel de actualizare și potențializare, și alte două sisteme inverse, dirijate și organizate de excesul sau dominarea unuia ori altuia dintre dinamisme: sisteme inverse cu antagonism disimetric, în dezechilibru sau echilibru disimetric, în care o anumită actualizare mai puternică a uneia dintre forțele antagoniste este menținută la un anumit nivel și echilibrată de o anumită potențializare rezistentă a celeilalte, care se opune dezactualizării sale riguroase. Este menționat că nici una dintre cele trei materii nu este o sinteză a celorlalte două, iar celor trei universuri - fizic, biologic și psihic - ar corespunde diferite dialectici, ceea ce infirmă viziunea tradițională a dialecticii, cu sau fără sinteză, adică a trecerii progresive de la fizic la biologic și la psihic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bachelard G. *Dialectica spiritului științific modern*. vol.I. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986. 560 p.
2. Bachelard G. *Dialectica spiritului științific modern* vol.II București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986. 388 p.
3. Benjamin F. Ființa și cunoașterea – încercare asupra lui Lupașcu. Prefața de Michael Finkenthal, trad., note și postfață de Vasile Sporici. Editura Ștefan Lupașcu. Iași: 2000, p. 86.
4. Dumitraș T. *Filosofia științei: aspecte metodologice și axiologice*, Chișinău: ASEM. 2008.
5. *Filosofia în orizontul vieții*. Profesorul universitar, doctor habilitat în filosofie Vasile Țapoc la 75 de ani / Coord. S. Coandă. Chișinău: BNRM, 2014, 244 p.
6. Ioan P. Ștefan Lupașcu și cele trei logici ale sale. Iași: Editura „Ștefan Lupașcu”, 2000, p. 59.
7. *La confluența a două culturi: Lupașcu astăzi*/ ed.: Basarab Nicolescu, *Lucrările Colocviului Internațional UNESCO*. Lucrare apărută în cadrul programului „Știință și Ortodoxie - Cercetare și Educație”. [Paris]. București. Curtea Veche, 2010. 290 p.
8. Lovinescu Monica. *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupașcu și Grigore Cugler*. București: Cartea Românească, 1992. 184 p.

9. Lupașcu Șt. *Experiența microfizică și gândirea umană*, București: Editura Științifică, 1992. 308 p.
10. Lupașcu Șt. *Logica dinamică a contradictoriului*. În: C. Noica Serie: *Idei contemporane*, București: Editură Editura Politică, 1982. 439 p.
11. Lupașcu Șt. *Omul și cele trei etici ale sale*. Iași: Editura Ștefan Lupașcu, 1999.
12. Lupașcu Șt. *Principiul antagonismului și logica energiei*. Iași: Editura Ștefan Lupașcu, 2000.
13. Lupașcu Șt. *Universul psihic: sfârșitul psihanalizei*. Iași: 2000. 256 p.
14. Ștefan Lupașcu: un gânditor pentru mileniul trei. Vol I-II din *Analele științifice ale Institutului de studii europene „Ștefan Lupașcu” / Institutul de Studii Europene Ștefan Lupașcu*, Iași, 2001.
15. Prigogine Ilya, Stengers Isabelle. *Noua alianță. Metamorfoza științei*. București: Editura Politică, 1984.
16. Tonoiu V. *Spiritul științific modern în viziunea lui G. Bachelard: O viziune epistemologică constructivistă și estetizantă*. București: Editura Științifică. 1974. 336 p.
17. Țapoc V. *Adevăr istoric și onestitatea savantului (către 500 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare și Sfânt)* În: *Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”*. Vol. 3. Chișinău, 2004, pp. 292-295.
18. Țapoc V. *Aspecte ale interacțiunii dintre filosofie și știință*. În: *Materialele Conferinței științifice din 26-28 septembrie 2013. Integrare prin cercetare și inovare*. Chișinău: CEP USM, 2013, p. 45-47.
19. Țapoc V. *Cercetarea științifică. Manual pentru facultățile socioumanistice (în colab. cu Capcelea V.)*. Chișinău: Arc. 2008. 311 p.
20. Țapoc V. *Creația științifică: aspecte filosofice (în colab. cu P. Rumleanski)*. În: *Revista de Filosofie și Drept*. 1993, nr. 2, p.3-11.
21. Țapoc V. *Cunoaștere filosofică – cunoaștere științifică: identitate, rivalitate sau complementaritate*. În: *Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”*. Vol. 3, Chișinău, 2002, pp. 13-16.
22. Țapoc V. *Filosofia și știința în interacțiunea lor: tendințe dominante*. În: *Conferința științifică interuniversitară din 23 octombrie 2009 „Filosofia în contextul științei contemporane / Coord. Tudor Dumitraș*. Chișinău: ASEM, 2010, p. 9-20.
23. Țapoc V. *Filosofie și știință: funcția metodologică a filosofiei*. În: *Filosofia și metodologia științei economice/Coordonator Tudor Dumitraș*, Chișinău: ASEM, 2011, p. 10-27.
24. Țapoc V. *Gaston Bachelard despre dialectica spiritului științific*. În: *Materialele conferinței interuniversitare din 27 martie 2009 „Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific”*. Chișinău: CE UTM, 2009, p.3-10.
25. Țapoc V. *Inițiere în gnoseologie și științele cognitive*. Chișinău: USM, 2007, p.61-66.
26. Țapoc V. *Inovațiile tehnice creația și științele umanitare*. În: *Materialele Conferinței Științifice interuniversitare din 5 aprilie 2013. Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific*: Chișinău, Tehnica-UTM: 2013, p.8-13.
27. Țapoc V. *Metodologia științei și metodologia cercetării științifice: constituirea și funcțiile lor*. În: *Materialele Conferinței științifice interuniversitare din 24-25 octombrie 2008 „Rolul filosofiei în contextul științei contemporane”*. Chișinău: CEP ASEM, 2008, p.104-109.
28. Țapoc V. *Orientarea constructivistă în epistemologie: repere metodologice*. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria științe umanistice*. Chișinău: CEP USM, 2010, p.106-113.
29. Țapoc V. *Teoria și metodologia științei contemporane: Concepte și orientări*. Chișinău: CEP USM, 2005, 213 p.
30. Țapoc V. *Unitatea epistemologiei, logicii și dialecticii în interpretarea cunoașterii de către Ștefan Lupașcu*. În: *Constantin Rădulescu – Motru și Ștefan Lupașcu sau actualitatea gândirii de tip energetist/Coord. Petru Ioan* În: *Analele științifice ale Institutului de Studii Europene „Ștefan Lupașcu”*. Seria Secvențe semiologice, Iași, 2009, p. 225-236.

LOGICA LIMBAJULUI RELIGIOS ȘI EXPRIMAREA LIBERTĂȚII

LOGIC OF RELIGIOUS LANGUAGE AND EXPRESSION OF FREEDOM

Constantin IVANOV, *doctorand,*
Institutul de Filologie al AȘM
contacteconstantin@gmail.com

Rezumat

În articolul de față sunt analizate unele aspecte ale limbajului religios și relația acestuia cu doctrina religioasă, care poate fi percepută diferit, în funcție de nivelul de cultură al fiecărui individ, de circumstanțele discursului și de angajamentele religioase. Așa cum fiecare este în drept să-și aleagă propriul sistem de valori și propriile convingeri despre lume și Divinitate, se impune necesitatea de respectare a pluralismului de opinii și a libertății de gândire. În așa mod, limbajul religios presupune atât necesitatea contradicției, cât și dreptul de a accepta o interpretare sau alta a textului dogmatic și scriptural.

Cuvinte-cheie: *discurs religios, interpretare, dogmă, limbaj, adevăr, principiu religios*

Summary

This article analyses some aspects of religious language and its relation to religious doctrine, which can be differently perceived, depending on the individual culture level, the circumstances of the discourse and the religious engagements. As everyone is entitled to choose their own system of values and their own beliefs about the world and the Divinity, it is necessary to respect the pluralism of the opinions and the freedom of thought. Thus, religious language implies both the need for contradiction and the right to accept an interpretation of the dogmatic and scriptural text.

Keywords: *religious speech, interpretation, dogma, language, truth, religious principle*

Creștinismul s-a impus prin omiliile sintetice, analitice sau exegetice rostite, de obicei duminica, la diferite reuniuni și conferințe, datorită cărora erau însușite adevărurile și învățăturile biblice. De aceea discursul religios este un discurs instituționalizat în cadrul bisericii și de cele mai multe ori este restricționat de dogme. Lexicul utilizat de către liderii religioși precum preoți, episcopi, diaconi, pastori ș.a., este unul neutru și inofensiv, care are menirea de a evita expresiile și cuvintele considerate prea dure, nepoliticoase și chiar indecente. O mare parte dintre vorbitori înțeleg că atunci când sunt în preajma unui loc cu destinație religioasă, cum ar fi biserici, mănăstiri ș.a., nu își pot permite să vorbească orice, iar dacă totuși sunt nevoiți să o facă, apelează la cuvinte și expresii care mai puțin ofensatoare. În discursul religios domină felul de vorbire numit *cuviincios*, care se manifestă diferit atât de la o societate la alta, cât și de la o confesiune religioasă la alta, și este perceput diferit în dependență de apartenența atât etnică, cât și religioasă a diverselor categorii de vorbitori.

Întregul limbaj religios are un caracter intersemnificat, de aceea libertatea de înțelegere și libertatea de interpretare a pasajelor biblice variază de la un cult religios la altul. Teologia tradițională recomandă și chiar, pe alocuri, impune ca înțelegerea și interpretarea pasajelor biblice, care au un mesaj dificil, să fie puse pe seama Sfinților Părinți. O astfel de abordare nu este lipsită de logică, deoarece înțelegerea și decodificarea limbajului religios nu trebuie să fie influențată de gândirea și de logica celor neinițiați.

Acești neinițiați fie nu înțeleg nimic, fie oferă o interpretare eronată a lucrurilor și conceptelor percepute „corect” de către Sfinții Părinți. Un prim exemplu care ar veni să sprijine o astfel de abordare este cel al Famenului etiopian din cartea *Faptele Apostolilor*, căruia textul scriptural era de neînțeles din cauza limbajului codificat: „Și Filip a alergat și l-a auzit citindu-l pe profetul Isaia și a zis: «Înțelegi tu oare ce citești?» Iar el a zis: Cum aș putea-o dacă nu mă va călăuzi cineva? Și l-a rugat pe Filip să urce și să șadă lângă el” [Faptele Apostolilor 8:30-31]. Un alt exemplu care vine să sprijine recomandările teologiei tradiționale este acela că neinițiatul care încearcă să interpreteze anumite pasaje biblice dispune de prea multă libertate, ceea ce poate da naștere la o criză teologică și doctrinală, numită în termeni religioși, erezie, precum a fost teologia lui Arius respinsă la *Conciliul de la Niceea* în 325 d. H.

Teologia reformată trece dincolo de logica formală și cuprinde mult mai multe elemente, prin care interpretarea și înțelegerea pasajelor problematice ale Scripturii să nu fie restricționată și influențată de alte elemente din afară, promovând astfel varietăți interpretative individuale ale normelor religioase. Chiar dacă sursa primară a teologiei protestante și neoprotestante este doar Vechiul și Noul Testament, totuși, în unele cazuri, decodificarea textului biblic necesită o interpretare a unui inițiat ce întrunește toate calitățile unui bun interpret al textului scriptural. Despre un asemenea interpret, Sfântul Augustin spune în *De doctrina cristiana* următoarele: „Homo timens deum voluntatem eius in scripturis sanctis diligenter inquirat. Et ne amet certamina, pietate mansuetus, praemunitus etiam scientia linguarum, ne in verbis locutionibusque ignotis haereat, praemunitus etiam cognitione quarundam rerum necessariarum, ne vim naturamve earum quae propter similitudinem adhibentur ignoret, adiuvante etiam codicum veritate, quam sollers emendationis diligentia procuravit, veniat ita instructus ad ambigua scripturarum discutienda atque solvenda” [1, p. 132]. În asemenea situații, limbajul religios de care face uz persoana responsabilă de realizarea unei hermeneutici a textului sacru trebuie să fie cât mai accesibil. Or, limbajul teologic, după cum afirmă Carl F.H. Henry, „își are utilizarea sa proprie relevantă și specifică; a ne aștepta ca el să funcționeze ca și limbaj nonteologic înseamnă a face confuzie și a amesteca cele două domenii ale sensului” [3, p. 483].

Chiar dacă limbajul religios operează cu aceleași date cu care lucrează și limbajul non-religios/personal, adică cuvinte pe înțelesul tuturor, totuși el poate fi perceput diferit, în funcție de nivelul de cultură al fiecărui credincios, de circumstanțele discursului și de angajamentele religioase. Astfel, limbajul religios poate fi considerat „semnificativ din punct de vedere cognitiv, deoarece statutul lui de adevăr este asemenea unui sistem metafizic” [4, p.150]. Latura care face ca limbajul religios să fie considerat drept un limbaj conservator, „dovadă fiind păstrarea multor fapte de limbă ce au caracterizat etape mai vechi din evoluția limbii” [5, p. 21], devine, pe de o parte, acel nucleu ce protejează ritualurile și sacramentele unei comunități religioase de către cei neinițiați, iar pe de altă parte, devine varianta cultă a limbii, adică normă literară. În opinia lui Gheorghe Chivu, limbajul religios este un „model lingvistic, urmat în procesul de stabilire a normelor limbii literare moderne, și model stilistic, imitat în încercarea de a sugera, cu mijloacele artei scriitoricești, trecutul, tradiția” [6, p. 15]. Este evident că libertatea de

religie nu poate exista fără un mesaj bine-definit și bine-argumentat al liderilor religioși. În epoca modernă religia nu mai ține pe nimeni cu forța, fiecare individ alege să facă parte dintr-un anumit grup religios sau altul, sau chiar să nu aparțină niciunui grup, în funcție de impactul pe care l-a produs asupra sa un mesaj religios sau altul, în urma argumentării și demonstrării unui adevăr sau principiu.

Atât discursul, cât și limbajul religios sunt produsul unei dogme, iar logica pe care se bazează necesită un mod de înțelegere contradictoriu. La nivelul demonstrativ, exteriorizarea convingerilor religioase poate să aibă un temei logic, însă la etapa în care interlocutorul nu manifestă interes, discursul poate deveni incoerent și chiar agresiv pe alocuri. Respingerea convingerilor despre lume și Divinitate este un act absolut firesc într-o societate democratică, iar însușirea unui mod de viață sau altul, precum și crezul în valorile unei confesiuni nu trebuie să fie în dezacord cu principiul general acceptat al fiecărui individ în parte. În caz contrar ar fi totuna cu atentarea la viața privată.

Respectarea fiecărei opinii în parte nu trebuie limitată doar la disensiunile dintre grupurile religioase, ci și în cadrul lor. De fapt, o astfel de abordare o avea și Apostolul Pavel (Romani 14), îndemnând pe credincioși la o îngăduire unul față de altul: „Unul deosebește o zi de alta, iar altul judecă toate zilele la fel. Fiecare să-și aibă-n minte deplina sa încredințare. Cel ce ține ziua, pentru Domnul o ține; și cel ce nu ține ziua pentru Domnul n-o ține. Și cel ce mănâncă, pentru Domnul mănâncă, fiindcă-I mulțumește lui Dumnezeu; și cel ce nu mănâncă, pentru Domnul nu mănâncă, și-I mulțumește lui Dumnezeu.” [Romani 14:5-6]. Aceasta nu înseamnă că este limitat dreptul la libera exprimare și la dreptul de împărtășire a propriilor convingeri, ci doar încadrarea discuțiilor religioase în limitele legale și a stimei reciproce. De remarcat că determinarea acceptării unui adevăr/principiu religios depinde de modul de demonstrare și argumentare. Or, aceasta poate să vină în sprijinul mesajului religios sau poate să-l respingă/combata, propunând astfel o cale de mijloc sau o altă extremă. Cosmin Dumitrescu explică într-un articol că „demonstrația și respingerea au în vedere adevărul (sau falsul) propoziției propuse ca teză. Astfel, demonstrația este procesul logic – raționamentul sau șirul de raționamente – prin care o propoziție dată este conchisă din propoziții adevărate, iar combaterea este demersul logic prin care o propoziție este respinsă ca falsă.” [7, p. 61-84].

Acceptarea sau respingerea/neglijarea unui raționament religios presupune în mod clar autodeterminarea rațională, întrucât veridicitatea sau falsitatea afirmațiilor religioase pot fi combătute în funcție de virtuozitățile logice ale credinciosului. Dacă am lua o afirmație religioasă a unui emițător (numit în continuare E) și negată, respectiv respinsă de un receptor (numit în continuare R), pentru că cel din urmă are o contra-afirmație, atunci principiul neconcordanței, fie printr-o eroare de limbaj al unuia sau al altuia, sau chiar a amândurora, poate să-l catalogheze pe (R) ca diferit de E, la nivelul convingerilor religioase, cu alte cuvinte (E) nu e susținut de (R) și invers. Dacă un martor (numit în continuare M) care asistă la duelul conceptual dintre (E) și (R) ar fi nevoit să se afilieze unui raționament sau altul, fără a-i respecta dreptul la înaintarea propriului raționament, fie chiar și fals, va merge pe același principiu al terțului exclus, unde atât (E) cât și (R) pot fie negați, după principiul că una din alternative este adevărată, iar

cealaltă falsă, cu toate că pot fi și ambele adevărate. Însă dacă ambele raționamente religioase sunt false, atunci (M), care ar fi putut avea un alt raționament, ar fi adus, cel puțin, raționamentul lui (E) și al lui (R) la un numitor comun. Excluderea căii de mijloc poate duce, precum este exemplul nostru (M), la o inechitate în sinea lui (M), și la limitarea dreptului de a se expune pe marginea conceptelor despre lume și Divinitate. Or, dacă vorbim de un aspect sau de o interpretare a adevărului, fără a ne referi la adevăr ca obiect al cunoașterii, ci ca la o posibilitate de alegere în urma unor înțelegeri și posibilități faptice, respectiv conceptuale, atunci adevărul va fi suma tuturor interpretărilor date de *homo hermeneuticus*. Prin urmare, principiile și valorile acceptate de ființă sunt rezultatul demersului hermeneutic și al adevărului revelat în actul prim al lecturii, sau după cum afirmă Luigi Pareyson, „adevărul nu se referă decât în interiorul interpretării care i se dă. Se oferă, da, însă ca inductibil, ca irelativ, ca instinctiv, ca neobiectivabil, ca ineputabil” [8, p. 12]. Întrucât ignorarea principiului verificabilității poate duce la negarea afirmațiilor religioase precum și la faptul că aceasta este lipsită de sens și poate veni în contradictoriu cu dogmele fundamentale și de principiu, și chiar cu propriul criteriu pentru semnificație.

Limbajul caracterizează structura empirică a fiecărui individ în parte. Iar de găsirea unei întrebări clare a limbajului religios trebuie să se preocupe știința cu domeniile ei. Aceasta nu înseamnă că este incorect să vorbim despre domenii pe care nu le putem cuprinde. Oare nu avem dreptul să ne expunem pe marginea unor idei pe care nu le înțelegem valoarea lor intrinsecă? Ba da, dar nu înseamnă că avem și dreptul de a insista pe autenticitatea afirmațiilor noastre. Așadar, fiecare avem dreptul la eroare a afirmațiilor și convingerilor noastre, însă nu avem dreptul să ducem pe alții în eroare. Ajungem din nou la libertatea de conștiință pe care Apostolul Pavel o susține în epistola sa către Romani: „Așadar, să nu ne mai judecăm unii pe alții, ci mai degrabă judecați aceasta: să nu pui în calea fratelui piatră de alunecare sau de poticnire.” [Romani 14:13]. Fondatorul celei de a treia școli vieneze de psihoterapie, Victor E. Frankl, scrie: „omului i se poate lua totul, mai puțin un lucru: ultima dintre libertățile umane – respectiv aceea de a-și alege propria atitudine într-un anumit set de împrejurări date, de a-și alege propriul mod de a fi.” [9, p. 79]. Așa că decodificarea mesajului și atribuirea lui a unui sens sau altul trebuie lăsat pe seama fiecărui individ în parte, o explicație în acest sens o găsim și la Sorin Guia în *Discursul religios: structuri și tipuri*: „Auditoriul este invitat lingvistic să-și exprime o anumită opțiune; vorbim despre valoarea intrinsec dialogală a discursului religios. Auditoriul este invitat să participe la intervenția discursivă sau să consimtă la teza propusă, lăsându-i-se libertatea de a crea singur sensuri și semnificații.” [10, p. 90-91].

Din punctul de vedere al analizei logice, limbajul religios trebuie să se preocupe atât de problematizarea filosofică, cât și de cea teologică, întrucât filosofia și teologia urmăresc aceeași activitate umană – formarea conceptelor de bază despre lume și Divinitate, și cuprinderea acestora într-o singură afirmație comprehensibilă. Chiar dacă în unele cazuri aceste discipline vehiculează cu aceleași date, totuși ele își rezervă dreptul de a nu fi de acord în interpretarea adevărilor scripturale. Atâta timp cât va exista un etalon pentru semnificațiile de bază ale dogmelor religioase, filosofia îl va provoca pe

credincios să pună întrebări, iar teologia îl va determina să dea un răspuns plauzibil. Astfel că pentru formularea unor afirmații sintetice, atât limbajul, cât și discursul religios trebuie să țină cont și de alte aspecte decât de cel strict dogmatic.

În primul rând forma, scopul și conținutul discursului religios, ce au la bază elementul exigetico-scriptural, va ține cont și de contextul de comunicare. Până și îndemnul, adică discursurile religioase care cer o reacție de moment din partea auditoriului enunțat în diferite perioade istorice, trebuie adaptat sau cel puțin să se specifice că un anumit adevăr religios, propovăduit într-o perioadă istorică îndepărtată, mai este valabil și astăzi. Îndemnul lui Isus pentru ucenicii săi de a-l urma, în ciuda laturii temporale, mitropolitul Teoctist îl reactualizează într-un discurs publicat în *Pe treptele slujirii creștine* în modul următor: „De aceea, nu avem altă oblăduire sub care să ne simțim în siguranță, pentru ajungerea la limanul mântuirii. Însuși Mântuitorul îi încredința pe cei care-l ascultau, iar prin Sfânta Evanghelie de astăzi și pre noi: «Oricine voiește să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia Crucea și să-Mi urmeze Mie» (Marcu 8, 34)” [Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pe treptele slujirii creștine*. Vol. III. Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Mănăstirea Neamț, 1985, p. 31, Apud: 10, p. 145].

În al doilea rând, limbajul discursului religios va ține cont și de latura mitologică în care se plasează slujitorul religios. Casian Maria Spiridon, citându-l pe Petre Țuțea, afirmă următoarele: „Cât privește limbajul religios, acesta este un limbaj ritualic, oral și gestic, ce a fost stabilit și transmis de istoria și tradiția scrisă; preotul – suntem atenționați, nu este un mistagog – oficiind comunicarea prin serviciul divin a adevărului credinței, «limbajul pierzând semnificația psihologică și logică obișnuită». Participăm la sacralizarea limbajului comun. Asistăm la «situarea spirituală a preotului și credincioșilor în sfera Realului, la care participă păstorul împreună cu păstoriții» [11]. În cazul de față, unele afirmații factive nu pot fi tratate ca a fi lipsite de sens și semnificație, ci mai degrabă contribuie la codificarea adevărilor revelate și la păstrarea acestora în limitele tainelor bisericesti.

În al treilea rând, discursul religios trebuie să țină cont și de blocajul lingvistic provocat de tabuisme. Acestea limitează, pe deoparte, libera exprimare a vorbitorului religios, iar, pe de altă parte, evită confruntările cu subiectele neplăcute pentru care receptorul poate simți jenă, spaimă sau chiar disconfort. Eufemismele sunt întrebuințate în limbajul religios datorită unei logici bine-definite, fapt ce-i permite să evite un atentat la convingerile și modul de percepere a lucrurilor sacre ale celui ce recepționează un anumit mesaj religios. De aceea eufemismele apar frecvent în limbajul religios pentru a evita confruntarea directă cu subiectele, cuvintele și expresiile tabu, care nu fac altceva decât să acopere realitățile greu de numit sau să împiedice înțelegerea unor situații greu de acceptat și chiar să modifice imaginea unor fapte compromițătoare. Lexicul utilizat de către liderii religioși (preoți, episcopi, diaconi, pastori ș.a.), este unul neutru și inofensiv, care are menirea de a evita expresiile și cuvintele considerate prea dure, nepoliticoase și chiar indecente. La fel și teonimele au funcția de eufemizare a numelui lui Dumnezeu, *Iehova*, ca de exemplu: *Atotputernicul*, *Atoateziditorul*, *Răscumpărătorul* ș.a. La fel și eufemizarea cuvântului *diavol* pare să exprime partea mai puțin negativă a numitului, totuși aceasta alimentează, mai mult sau mai puțin, creația metaforică, atât populară, cât

și cea religioasă, de căutare a noi titulaturi, cum ar fi: *arap, neprietenul, șotcă, păcatul, schiopul, bală spurcată, colțatul, spărietul, ducă-se-pe-pustii, ducă-se-pe-apa-sâmbetei, afurisitul, arap buzat, cel cu coadă, mititelul, nichipercea, lepădătură, hâdache, buzatul, antihârștul, răutatea, proclatul, cel de pe comoară* ș.a.

În concluzie putem afirma că libertatea și logica limbajului religios trebuie să urmărească atât suprapunerea convingerilor personale, cât și gradul de conflict cu propriul sistem de valori al emițătorului și al receptorului. Fapt ce permite respectarea pluralismului de opinii și a libertății de gândire, principiu înscris în rândul celorlalte libertăți fundamentale importante precum: libertatea de exprimare, libertatea la întrunire, libertatea de asociere și libertatea de promovare/împărtășire a propriilor convingeri despre lume și Divinitate. Așa încât logica și limbajul religios presupune atât necesitatea contradicției, cât și dreptul de a accepta o interpretare sau alta a textului dogmatic și scriptural.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Augustine. De doctrina cristiana. Edited and translated by R.P. H. Green. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 132.
2. Heidegger Martin. Ontologie. Hermeneutica factității. Traducere din germană de Cristian Ferencz-Flatz. București: Editura Humanitas, 2008, p. 39-40.
3. Henry Carl F.H. Dumnezeu, revelație și autoritate. Oradea: Editura Cartea Creștină, 1996. Vol. 3. 655 p.
4. Erickson Millard J. Teologie creștină. Oradea: Editura Cartea Creștină, 1998. Vol. 1, 495 p.
5. Ana Maria Barbuleanu Tereche. Limbajul religios românesc actual. Craiova: Editura Universitaria, 2013, 240 p.
6. Chivu Gheorghe. Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual. București: Editura Academiei Române, 1997. 304 p.
7. Dumitrescu Cosmin. Probleme de logică a religiei în teologia dogmatică ortodoxă. În: Cercetări Filosofico-Psihologice. Anul III, nr. 2, iulie-decembrie 2011, p. 61-84.
8. Pareyson Luigi. Ontologia Libertății. Răul și suferința. Constanța: Editura Pontica, 2005. 477 p.
9. Frankl Victor E. Omul în căutarea sensului vieții. București: Editura Meteor Press, 2010, 174 p.
10. Guia Sorin. Discursul religios: structuri și tipuri. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014. 476 p.
11. Casian Maria Spiridon. Petre Țuța între filosofie și teologie. Iași: Editura Doxologia, 2013. (https://books.google.ro/books?id=E69XAgAAQBAJ&pg=PP1&lpg=PP1&dq=Petre+%C5%A2u%C5%A3ea+%C3%AEentre+filosofie+%C5%9Fi+teologie&source=bl&ots=beCDDNpk34&sig=B50_YAxDoyMLZkdJbMABhhMlb4E&hl=fr&sa=X&ved=0ahUKEwjrt9CMhsjMAhUDvBQKHx9_CoMQ6AEIPzAF#v=onepage&q=Petre%20%C5%A2u%C5%A3ea%20%C3%AEentre%20filosofie%20%C5%9Fi%20teologie&f=false, (vizitat 07.05.2016).

СВОЙСТВА СТАТИСТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ СУБЪЕКТА В ДИЛЕММЕ ЗАКЛЮЧЕННОГО

PROPERTIES OF THE STATISTICAL MODEL OF THE SUBJECT IN PRISONER'S DILEMMA

Роман БЕЛОГОРОДОВ, докторант,
Институт Истории АНМ
9377@mail.ru

Resumat

Articolul propune o metodă de prognozare a rezultatelor dilemei prizonierului (DP) bazată pe o ipoteză statistică. Este prezentată o scurtă fundamentare a necesității studierii conflictelor sociale prin metode matematice și insuficiența lor pentru predicția rezultatelor experimentelor sociale reale bazate pe DP. Pe baza generalizării rezultatelor experimentelor sociale reale cu structura DP se concluzionează că este posibilă folosirea la baza modelului de actor social o presupunere că un mod arbitrar de acțiune a unui individ nu diferă de la un mod aleatoriu de acțiuni ale unui individ.

Cuvinte-cheie: acțiune socială, individ, conflicte sociale, modele epistemologice în științele sociale, dilema prizonierului.

Summary

This paper suggests a method for prisoner's dilemma (PD) outcomes predicting based on a statistical hypothesis. A brief substantiation of necessity of studying social conflicts by mathematical methods is provided and the insufficiency of latest for prediction of outcomes of real social PD-based experiments is shown. On the basis of generalization of the results of real social PD-based experiments it is concluded that at the base of social actor's model may be an assumption of an arbitrary mode of actions of an individual does not differ from a random way of actions of an individual.

Keywords: social action, individual, social conflict, epistemological models in social sciences, prisoner's dilemma.

Известно, что фундаментальный методологический вопрос о том насколько способна та или иная социальная наука делать прогнозы исторического развития общества совсем не праздный. В своем труде «Открытое общество и его враги» [1] Карл Поппер приходит к выводу, что никакие такие прогнозы не являются научно обоснованными, а значит — не являются обоснованными вообще [1, с. 31]. Прежде всего это касается «историцизма» в социальных науках (когда «исторические пророчества» подменяют научные прогнозы), в частности историцизма социально-исторических учений Гегеля и Маркса, коим Поппер противопоставляет свои идеи развития демократического «открытого» общества. Но действительно ли Поппер добился своей цели и сегодня дела обстоят иначе?

На наш взгляд, методологическая проблема на которую указывал Поппер все еще существует. Например, на это указывают современные отечественные исследователи, в частности Анна Паскару [2, с. 5-6]. Однако анализ универсальных законов строения общества, его функционирования и саморазвития немислим вне

рамок той или иной философской трактовки потребностей и интересов действующего субъекта. По меньшей мере, это справедливо для социально-философских концепций, в основе которых лежит веберовское учение о социальном действии, то есть о таком действии индивида, которое в определенном смысле «соотносится с действием других индивидов и ориентируется на него» [3, с. 602]. Итоги такого взаимодействия между индивидами, если следовать распространенной ныне феноменологической терминологии, суть — «социальная действительность» [4, с. 25]. Данные концепции представляют особый интерес для современных социально-философских исследований, которые в подавляющем большинстве своем полностью стоят на позициях методологического индивидуализма. То есть, как раз не рассматривают социум вне социального взаимодействия индивидов. По другую сторону стоит холизм («общество нечто большее, чем совокупность индивидов»), однако сегодня вряд ли можно найти серьезные научные исследования придерживающиеся методологических принципов холизма.

Конфликтные ситуации, то есть, такие, в которых сталкиваются интересы как минимум двух индивидов, как мы полагаем, являются ярким примером социального взаимодействия и, тем самым, неотъемлемой частью производства социальной действительности. Их изучение, таким образом, необходимый компонент современных социально-философских исследований.

Долгое время, начиная со времен античной китайской (Лао-Цзы) и греческой (Гераклит) философии (в которых борьба противоположностей рассматривалась в качестве основы любого развития) конфликты были предметом в основном умозрительного изучения (не основанного на экспериментальных данных или математических моделях). Это имело место вплоть до политэкономических учений XVIII века (Адам Смит и его противопоставление интересов участников свободного рынка) и XIX века (марксизм, с его учением о классовой борьбе). Ситуация существенно изменилась, когда в XX столетии изучение конфликтов стало ядром тогда еще нового раздела современной математики — теории игр. (Отметим, что сегодня некоторые исследователи относят теорию игр к общественным наукам [5, с. 14].)

В теории игр предметом изучения выступают не сами конфликты, а абстрактные модели (то есть, определенным образом упрощенные представления) конфликтных ситуаций, которые, соответственно, и носят условное название — «игры». Суть изучения игр — определить наилучшее поведение абстрактных участников конфликта для успешной реализации их абстрактных интересов. На наш взгляд, прикладное значение этих изысканий сводится к предполагаемому использованию полученных данных в реальных конфликтных ситуациях. Это, как мы полагаем, означает, что наработки теории игр нельзя обходить стороной даже в философском исследовании, поскольку с их помощью, как представляется, можно получить гораздо лучшие результаты, чем без них. Это наше представление основано на твердой установке философии позитивизма: использование в исследовательской работе теоретических моделей с четко определенными свойствами является лучшим способом исследования предмета, чем использование мо-

делей не обладающих данным качеством [6, с. 65-66]. Последнее, как показывают исследования (см., например [7; 8; 9; 10]), начатые еще представителями волны второго позитивизма (см., например [11]) вполне характерно для традиционных подходов философских течений не позитивистского толка (в их числе и философская феноменология, терминологию которой мы используем). Это значит, что они практически не учитывают наработки логического анализа, что приводит, если говорить о социальной философии, к ошибкам в выводах о социальном взаимодействии, далее к неверным представлениям о социальной действительности и т.д. Поэтому, использование теоретических моделей с четко определенными свойствами, направлено в определенной мере на исправление этой ситуации, а первенство в этом вопросе математических моделей вряд ли может быть всерьез оспорено.

Это обстоятельство является одной из причин того, что в центре нашего внимания оказывается именно игра (то есть, абстрактная модель конфликта) под названием «Дилемма заключенного» (ДЗ). В общем, не вдаваясь здесь в подробности (которые последуют в статье далее), можно сказать, что ДЗ — это абстрактная модель конфликта определенной структуры, разрешение которого зависит от социальных действий его участников. Ряд исторических примеров из социально-философских учений, к которым, как считается [12, с. 190-212], можно применить структуру ДЗ, достаточно внушительны. Это и «война всех против всех» Томаса Гоббса, и «первобытное состояние человечества» Жан-Жака Руссо, и даже «невидимая рука рынка» Адама Смита.

Одной из важных черт ДЗ является, как мы полагаем, то, что любую часть данной абстрактной модели можно без особых трудностей подвергнуть экспериментальной проверке. Обычно — это эксперимент с двумя участниками, которые, чтобы получить определенные выгоды, делают на определенных условиях (эти условия, собственно, и определяют ДЗ; о них мы поговорим подробнее далее в статье) выбор между двумя альтернативами: скажем, между А и Б. Этот их выбор и моделирует социальное действие, поскольку, согласно условиям эксперимента, его результаты (то есть, величина выгоды, которую получают участники эксперимента) помимо собственного выбора, зависят и от выбора другого участника. Если оба выбрали А — получают одни выгоды (то есть, одну реализацию своих интересов), оба выбрали Б — получают другие выгоды, один выбрал А, а другой — Б, — получают третьи выгоды.

Теория игр (ТИ) на основании своих инструментов (самые основные инструменты: доминирующая стратегия и равновесие Нэша [5]) позволяет утверждать, что один выбор (скажем, А) в абстрактных моделях ДЗ предпочтительнее (причем значительно) другого выбора (скажем, Б). Следовательно, мы вправе ожидать, основываясь на этих данных, что и в реальных экспериментах ДЗ процент участников, выбирающих А, должен значительно превосходить (или, по меньшей мере, превосходить незначительно) процент тех, кто выбирает Б. Однако, как показывают обобщения результатов экспериментов ДЗ, участники выбирают как А так и Б примерно в равных количествах случаев [13, с. 46]. Почему? Как интерпретировать это?

Возможным истолкованием этого обстоятельства, на наш взгляд, может служить то, что использование инструментов ТИ для прогнозирования исходов реальных конфликтов не самый подходящий для этого способ. И правда, как замечают сами математики, мало кто рассчитывает получить от теории игр предсказание поведения участников какого-либо реального конфликта [14, с. 5]. Помимо этого, теория игр как дисциплина пока сформировалась не полностью и принятие наилучшего решения в той или иной конфликтной ситуации во многом остается искусством [5, с. 15]. Также, справедливости ради следует еще раз подчеркнуть, что все-таки в задачи теории игр, как мы уже говорили, не входит прогнозирование исходов того или иного реального конфликта. Теория игр, напомним, — это математический инструмент для нахождения оптимального решения для данного участника абстрактной конфликтной ситуации. Для нас важно, что эти обстоятельства говорят в пользу того, что итоги конкретного социального взаимодействия, в частности ДЗ-конфликты, остаются, по всей видимости, по-прежнему в ведении социальных наук, не связанных напрямую с математическими инструментами теории игр.

В вопросах прогнозирования социальных отношений конфликтного характера, там, где не используется аппарат теории игр, часто применяются эпистемологические абстракции, так называемые «модели человека» (впервые модель человека как основа теоретической системы, как считается [15, с. 62-63], явно сформулирована в «Богатстве народов» Адама Смита). При этом для каждой из общественных наук «характерно свое представление о человеке, о логике его поведения, фиксирующее те его свойства, которые составляют главный интерес для данной отрасли знания, и абстрагирующееся от остальных его признаков» [там же, с. 8]. Не будет ли правильным попытаться описать такую модель человека и для ДЗ, когда задачей исследователя служит именно прогнозирование того или иного реального ДЗ-конфликта?

Правда, мы должны выбрать такие допущения о качествах участников экспериментов ДЗ, опираясь на которые мы делаем такие предсказания исходов контрольного эксперимента, которые совпадают с результатами данных реальных экспериментов. Наше предположение заключается в том, что эта полученная модель сможет в дальнейшем служить для предсказания исходов будущих экспериментов ДЗ, а возможно даже и для предсказания исходов других социальных экспериментов (не ДЗ). Разумеется, если ее прогнозы будут более точными, чем у существующих моделей.

Мы выдвигаем следующую — назовем ее «статистической» — гипотезу. Суть ее состоит в том, что мы отказываемся узнать, чем точно обусловлен тот или иной выбор конкретного индивида, участвующего в эксперименте ДЗ, а вместо этого предполагаем, если нет никакой другой дополнительной информации, что любой выбор индивида равновероятен (подход, основанный на такой статистической гипотезе, почерпнут нами из физики [16, с. 402]). Таким образом, мы получаем следующее: (1) Индивид ничем не ограничен в своем выборе, действует свободно (в случае выбора, скажем, между действиями А и В, может быть сделан выбор как

А, так и В); (2) Мы не можем знать, что выберет индивид и допускаем, что тот или иной выбор индивида равновероятен (в случае выбора между действиями А и В, вероятность выбора А, равна вероятности выбора В, и равна пятидесяти процентам). Разумеется, если у нас есть какая-либо дополнительная информация, а именно, что индивид действует по принуждению (не произвольно), то мы должны учитывать и ее. Однако, в случае экспериментов ДЗ, мы полагаем, что ни в одном эксперименте ДЗ участники не действуют по принуждению, а действуют свободным образом.

Чтобы проверить и показать, что статистическая модель действительно делает прогнозы, которые в большей степени совпадают с результатами, наблюдаемыми в экспериментах, мы поступим следующим образом. Протестируем также на серии из четырех независимых экспериментах ДЗ подходы ТИ и подход, основанный на использовании модели социоэкономического человека.

Рассмотрим следующие традиционные условия эксперимента с произвольными выигрышами. У двух испытуемых А и Б на руках по две карточки с надписями: на одной — «Разделить», на другой — «Забрать все». Им предлагается сдать экспериментатору одну из карточек на следующих условиях. Если оба сдадут карточки «Разделить» им выплатят денежный выигрыш: каждый получит по \$50. Если оба сдадут карточки «Забрать всё» — выигрыш каждого составит \$25. Если испытуемые сдадут разные карточки, то тот, кто сдаст карточку «Забрать всё» — получит выигрыш \$100, а тот кто сдаст карточку «Разделить» не получит ничего. У испытуемых традиционно нет возможности узнать, какую карточку сдал другой участник эксперимента до сдачи своей карточки. Понятно, что сдача карточки «Разделить» здесь соответствует сотрудничеству, а сдача карточки «Забрать все» — не сотрудничеству (соперничеству). Пусть таких экспериментов проводится четыре независимо друг от друга (разумеется, с разными участниками). Нас интересует вопрос о том, каков будет исход этих четырех экспериментов. То есть, по-другому: какая часть участников всех четырех экспериментов сдаст карточку «Разделить» (или, соответственно, какая их часть сдаст карточку «Забрать все»).

Статистическая модель позволяет утверждать, что из всех восьми участников половина выберет «Забрать все» и половина «Разделить». Посмотрим, какие выводы можно сделать, используя подход ТИ, который основывается по большей части на применении участниками доминирующей стратегии или на равновесии Нэша. И который, исходя из этих способов рассуждения, предполагает, что все участники выберут «Забрать все» [17]. Следовательно: 100% участников выберут для сдачи карточку «Забрать все». Остается еще посмотреть, какие выводы касательно исходов этих четырех экспериментов можно сделать, основываясь на применении модели социоэкономического человека. Как мы помним, такая модель в нашей интерпретации [18] приписывает участникам эксперимента ДЗ три качества. Первые два ничем не отличаются от таких же качеств модели игроков в ТИ, которые присутствуют там наряду с допущением о рациональности и эгоистичности индивида, и от таких же черт статистической модели игрока, которые представлены там почти в таком же виде. Первым различием является то, что на

решения участников о выборе могут оказывать определенное влияние внешние факторы, в том числе присутствие и поведение других индивидов. Как это допущение сказывается на исходах рассматриваемых экспериментов? Сложно сказать, поскольку это влияние сложно (если возможно вообще) измерить. Хочется предположить, что участники должны склоняться к сотрудничеству, опасаясь, например, порицания за эгоистичный выбор «Забрать все» со стороны экспериментатора или другого участника. Соответственно, процент выбравших «Разделить» должен наблюдаться, согласно этому предположению, больше чем среди половины участников. С другой стороны, здесь может вмешаться такое свойство модели как рациональность, которая продиктует выбор «Забрать все». Измерить то, какое из этих качеств будет превалировать, нам пока не представляется возможным. Такая неизмеримость прогнозов в случае применения модели социально-экономического человека делает ее совсем не удобной для этого, однако кажется естественным из-за этой ее неопределенности привести ее к форме статистической модели. Разумеется, и предсказания тогда этой модели будут совпадать со статистической моделью.

Допущение о том, что поведение, основанное на «свободе воли» равняется случайному поведению, кажется несколько искусственным. Но сколь-нибудь полной теории о «свободе воле» не существует. Более того, не существует даже единого определения этого понятия [19]. То, что мы полагаем одним и тем же явлением «произвольное поведение» и «случайное поведение» основывается на том факте, что половина участников ДЗ-экспериментов выбирает сотрудничество. Что полностью выглядит так, как если бы они действовали случайным образом (например, подкидывая монетку). Но что такое случайность? На сегодняшний день, наверное, наиболее точной характеристикой случайного события будет его непредсказуемость [20, с. 58]. Отметим, что долгое время, в период господства гипотезы всеобщего детерминизма, случайность вообще отрицалась как нечто несуществующее или не заслуживающая внимания [21, с. 475; 22, с. 28]. Строго говоря, такая позиция справедлива (поскольку причинность в научной картине мира так и остается одним из самых общих принципов). Правда, она не учитывает так называемый закон больших чисел, который исходит из принципа, что чем большее число раз мы будем повторять случайный эксперимент, тем ближе будет относительная частота (отношение числа исследуемых событий к общему числу событий) каждого результата к определенному значению [20, с. 60]. Или, другими словами, при «большом» числе случайных явлений средний их результат практически перестает быть случайным и может быть предсказан с большой степенью определенности. «Большом» — означает, что чем этих явлений больше, тем ближе результаты теоретические (прогнозируемые) к результатам эмпирическим (полученным).

Но не будет ли естественным, исходя из вышесказанного, сделать вывод, что события связанные с человеческим поведением (с действиями человека, с его выборами) не представляют собой нечто отличное от любых событий, подверженных прогнозированию на основаниях закона больших чисел? Мы полагаем, что

такой вывод вполне естественен. Примечательно, что подобная мысль в явном виде уже высказывалась известным английским писателем конца 19-го-начала 20-го века Артуром Конан Дойлом [23, с. 101].

Кстати, в малом числе экспериментов, также проявляется то, что участники сотрудничают числом, близким, скорее, к половине случаев, чем к нулю. Например, в экспериментах немецких ученых [24], которые проводились среди студентов и среди женщин–заключенных (студентки «боролись» за деньги, а заключенные за кофе, сигареты или дополнительные минуты для телефонных переговоров) из 46 студентов — 17 сотрудничало (37%). Из 36 заключенных — 20 сотрудничало (56%). Так же и в других экспериментах наблюдается похожая ситуация: число сотрудничающих участников приближается к половине (см., например [25; 26; 27]). Эти примеры вполне могут служить еще одним аргументом в пользу использования моделей, основанных на статистической гипотезе.

Теперь, коль скоро у нас есть эмпирические данные о том, что половина участников экспериментов ДЗ действительно сотрудничают, и есть модель, прогнозы из которой как раз и говорят, что половина участников экспериментов ДЗ с необходимостью будет сотрудничать при большом количестве экспериментов, пора сделать вывод, что данная модель имеет право быть опробованной в действительности.

Помимо вышесказанного, мы полагаем, что экстраполяция модели, основанной на статистической гипотезе правомерна и на индивидов в любых социологических исследованиях. Это предположение означает, что любое социологическое исследование, которое пытается спрогнозировать те или иные действия группы индивидов, может получить более точные прогнозы, используя статистическую гипотезу, чем любые другие инструменты для такого прогнозирования. Это, как кажется, несколько смелое предположение, тем не менее, может оказаться верным. (Так, известно, что в крупных совокупностях социальных явлений выявляется статистическая закономерность [28, с. 632].) Однако эти утверждения не дотягивают даже до гипотезы без эмпирических фактов. Тем не менее, главное, мы имеем описание модели, которая дает количественные прогнозы, совпадающие с данными известных ДЗ-экспериментов.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 1. Москва: Феникс, 1992. 448 с.
2. Pascaru A. Societatea Contemporană între conflict și conciliere: Cazul Republicii Moldova. Chișinău: Sirius, 2012. 192 p.
3. Вебер М. Основные социологические понятия. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
4. Bockting I. Character and Personality in the Novels of William Faulkner: A Study in Psychostylistics. Maryland: University Press of America, 1995. 311 p.
5. Диксит А., Нейлбафф Б. Теория игр. Искусство стратегического мышления в бизнесе и жизни. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2015. 600 с.
6. Карнап Р., Ган Г., Нейрат О. Научное миропонимание — Венский кружок. Журнал «Erkenntnis» («Познание»). Избранное. Москва: Идея-Пресс, 2006. 472 с.
7. Белгородов Р. Контрпродуктивная методология философского исследования. В: Rezumatele comunicărilor conferinței dedicate aniversării a 64-a de la fondarea USM. Chișinău: CEP USM, 2010, с. 122 – 123.

8. Ефремов Ю. Н. Естествознание и квазифилософия. В: В защиту науки, бюллетень 1. Москва: Наука, 2006, с. 122-137.
9. Манин Д. Наука в кривом зеркале: Лакатос, Фейерабенд, Кун. В: В защиту науки, бюллетень 3. Москва: Наука, 2008, с. 83-114.
10. Сокал А., Брикмон Ж. Интеллектуальные уловки. Критика философии постмодерна. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2002. 248 с.
11. Карнап Р. Устранение метафизики посредством логического анализа языка. Философия и естествознание. Журнал «Erkenntnis» («Познание»). Избранное. Москва: Идея-Пресс, 2010, с. 141-169.
12. Мидтбё Т. Парадоксы рационального выбора. Дилемма заключенного. Теории и методы в современной политической науке. Москва: РОССПЭН, 2009. 751 с.
13. Camerer C. Behavioral Game Theory: Experiments in Strategic Interaction. Princeton: Princeton University Press, 2011. 544 p.
14. Мулен Э. Теория игр с примерами из математической экономики. Москва: Мир, 1985. 200 с.
15. Автономов В. Модель человека в экономической науке. Санкт-Петербург: Экономическая школа, 1997. 230 с.
16. Купер Л. Физика для всех. Т 1. Классическая физика. Москва: Мир, 1973. 480 с.
17. Белгородов Р. Аксиологические аспекты соотношения выплат в дилемме заключенного. В: Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, 2016, № 9–10, с. 53 – 57.
18. Белгородов Р. О возможной модели социоэкономического человека. В: Revista de Filosofie, Sociologie si Stiinte Politice, 2016, №1 (170), с. 192-197.
19. McKenna M., Coates D. Compatibilism. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Stanford: Ed. Edward N. Zalta, 2015. 30 p.
20. Корбалан Ф., Санц Х. Укрощение случайности. Мир математики в 40 т. Т. 24. Москва: Де Агостини, 2014. 160 с.
21. Вольтер. Философские сочинения. Москва: Наука, 1988. 751 с.
22. Гольбах П. Здравый смысл, или Идеи естественные противопоставленные идеям сверхъестественным. Москва: Изд. Академии наук СССР, 1956. 112 с.
23. Дойл А. К. Знак четырех. Записки о Шерлоке Холмсе. Собр. Соч. Т. 3. Харьков: Клуб Семейного Досуга, 2008. 448 с.
24. Khadjavi M., Lange A. Prisoners and their dilemma. In: Journal of Economic Behavior, 2013, Aug., p. 163–175.
25. Holt C., Capra M. Classroom Games: A Prisoner's Dilemma. In: The Journal of Economic Education, 2000, Sep., p. 229–236.
26. Cooper R., Dejong D., Forsythe R. Cooperation without Reputation: Experimental Evidence from Prisoner's Dilemma Games. In: Games and economic behavior, 1996, № 12, p. 187–218.
27. Березина Т. Сотрудничество и соперничество во взаимоотношениях студентов (на модели дилеммы заключенного). В: Педагогика и психология образования, 2011, №1, с. 75–81.
28. Осипова Е. Детерминизм в социальных науках. В: Новая философская энциклопедия. Т 1. Москва: Мысль, 2010, с. 246-247.

CAPCELEA VALERIU INTELECTUALITATEA: ESENȚA, TIPOLOGIA, LOCUL ȘI ROLUL EI ÎN EXISTENȚA SOCIALĂ

Monografie. Bălți: Indigou Color, 2017. 134 p.

Doctorul habilitat în filosofie, conferențiarul universitar, secretarul științific al Filialei Bălți a Academiei de Științe a Moldovei, Valeriu Capcea, a adăugat la numeroasele lucrări în domeniul filosofiei sociale publicate în ultimii ani (2 monografii, 25 de articole științifice, 8 participări la conferințe naționale și internaționale) o nouă lucrare, care a văzut lumina tiparului în toamna anului 2017 - *Intellectualitatea: esența, tipologia, locul și rolul ei în existența socială*”, ce reprezintă un capitol distinct al tratării în literatura de specialitate a acestui fenomen social destul de spinos și controversat. Lucrarea în cauză constituie una dintre cele mai profunde analize asupra intelectualității, asupra complexe și delicatei probleme ce ține de rostul intelectualității în societatea mileniului trei.

În această monografie autorul tratează, printr-o abordare integrată, pluridisciplinară și panoramică, esența și geneza acestui fenomen social specific, elucidând trăsăturile definitorii și tipologia intelectualității, evidențiind locul și rolul ei în viața socială în general și în epoca post-modernă în mod special. Sunt explicate nu numai modificările care se produc în conținutul acestui fenomen social, dar, mai ales, condiția intelectualității în spațiul românesc, inclusiv și din Republica Moldova. Totodată, sunt tratate problemele raportului dintre intelectualitate și puterea politică și în condițiile tranziției de la societatea totalitaristă la cea democratică. De asemenea, sunt analizate chestiunile ce țin de formarea unor noi generații de intelectuali prin prisma rolului instituțiilor superioare de învățământ, mai ales a menirii filosofiei și disciplinelor socioumanistice în edificarea lor.

Lectura volumului ne permite să ajungem la concluzia că este o lucrare de o densitate informațională impresionantă în domeniul filosofiei sociale, care se fundează pe o invidiabilă putere de sinteză a proceselor ce se produc în cadrul genezei și devenirii acestui fenomen social specific în general și în condițiile societății postmoderne în mod special. În același timp, putem spune cu certitudine că suntem în fața unei lucrări esențiale pentru acei care doresc să cunoască sau să-și formeze o opinie proprie cu privire la locul și rolul intelectualității în existența socială globală și în condițiile tranziției de la totalitarism spre democrație prin care trece Republica Moldova. Un loc aparte autorul îi acordă analizei misiunii intelectualității autohtone în depășirea crizei sistemice prin care trece țara noastră. El remarcă că este necesară conștientizarea de către intelectualitatea autohtonă a responsabilității pentru destinul românilor/moldovenilor din Basarabia. Ea trebuie să identifice mijloacele care sunt în stare să depășească umilința și neîncrederea în forțele proprii ale acestui popor, ca el să devanseze apatia politică și indiferența, indolența și nepăsarea față de soarta proprie și destinul copiilor săi.

Monografia este destinată filosofilor, eticienilor, sociologilor, istoricilor, politologilor etc. Prezintă interes și poate fi utilă unui cerc larg de cititori, în mod special pentru cei care vreau să cunoască și să pătrundă esența și geneza acestui fenomen social, să înțeleagă locul și rolul intelectualității autohtone în tranziția societății noastre de la totalitarism la democrație.

Vasile ȚAPOC, *doctor habilitat în filosofie,*
Universitatea de Stat din Moldova

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ, НАУКА И СОЦИОПРИРОДНЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО МИРА

[Жук Виктор, Урсул Аркадий, Широканов Дмитрий, Гучак Ион, Медведев Виталий,
Русанду Ион, Червинский Александр, Спринчан Сергей, Чумак Светлана, Червинская Ирина]

Chişinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”, 2017. 268 p.

The monograph under review reflects the results of many years of painstaking work by the scientists of the Institute of Legal and Political Research of the Academy of Sciences of Moldova and the Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Belarus within the framework of the joint project „Methodology for the integrated assessment of the quality of the natural environment as the basis for the study of the quality of human life in the context of global socio-natural transformations”.

This monograph is one of those rare publications, when the research presented by the authors is not only multilateral but also integral. The book significantly expands the views on issues of principle in scientific and practical terms. The monograph is unique, because for the first time it gives a definite solution to the actual problem of integrating science and the practice of managing sustainable development.

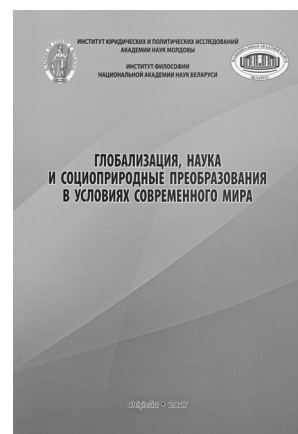
The authors of the monograph under review, as I see it after having studied it, conduct a sufficiently deep theoretical and methodological analysis of sustainable development strategies. The theme of the monograph is relevant because sustainable development is not just one of the new problems, but a global problem, on the solution of which the future of all mankind and its fate in the third millennium depends. This is a completely new form (model) of the development of the entire world community, which is on the way of its survival and solving global problems of mankind. Sustainable development is a problem and strategy for the future of civilizational development, through the prism of which it is possible and necessary to view absolutely all problems including globalization and ensuring security. This means using a new conceptual and methodological approach to the future, anticipating the vision of civilizational processes, designing the upcoming model of socially-natural processes.

The structure of the work can be distinguished, in my opinion, by a quite convincing logic that meets the research objectives.

In the first chapter of the book under review [p. 19-50], the methodological aspects of socio-natural global transformations are examined. Here, on the basis of the study of a large number of scientific sources, the evolution of the concept of sustainable development is analyzed and the sociocultural direction of globalization is considered.

The authors recommend that the state be effective in implementing the sustainable development strategy if it turns this strategy into a real public policy and develops national laws for application in the field of environmental law and in other areas of law. This is the focus of the political recommendations of all UN forums, which address the problems of sustainable development.

The second chapter of the monograph [p. 51-94] is devoted to the issues of globalization through the prism of the concept of sustainable development. Researchers note that globalization means not only the formation of unity and growth of the integrity of civilization, the emergence of some new benefits in the world community, but also the emergence of historically new threats and dangers of a planetary nature. As a reaction to the Westernization strategy of globalization, universalization and standardization revived nationalism and separatism, international

terrorism is gaining a global dimension, which is becoming one of the most serious threats to the progressive movement of the international community. This is not only radical anti-globalism, but also a shadow or some kind of alternative globalization, when the fundamentalist ideology and strategy of holy war is opposed to the Euro-Atlantic direction of globalization, reflecting the hopelessness of the situation in the modern world of billions of hungry, poor, ill, illiterate, doomed to remain without a future, which the “golden billion” seeks to privatize only for themselves.

In the third chapter of this book [p. 95-104] the global goals of mankind in the context of sustainable development are tackled. The authors analyze the methodological and functional aspects of the problem of overcoming problems and threats hanging over *Hommo Sapiens*, from the viewpoint of ensuring vital interests and security, based on the cultural, scientific and general civilization priorities of human survival. Special attention is paid to bioethical problems.

In the fourth chapter of the monograph [p. 145-190], the authors analyze in detail the global governance in the context of the transition to sustainable development. The authors note that global governance is designed to facilitate the implementation and strengthening of positive (progressive) trends in global development and reduce to an acceptable level the negative (regressive) processes. Thus, global governance will be one of the main factors in the transition to a secure form of global socio-natural evolution and will be able to significantly optimize anthropogenic activity.

We believe that the merit of the authors is the study in the fourth chapter of the monograph [p.191-241] of international scientific and technical cooperation as the basis for the development of the scientific potential of the Republic of Moldova.

The results of the research are of a high theoretical and practical level. The scientific style of the exposition is supported by references to the primary sources of contemporary Western, Russian, Belarusian and Moldovan authors in this field of research for the synthesis of results and critical evaluation. The authors’ merit, from our point of view, is the analysis of the security problem in the context of a new vision for the future development of mankind, where security will be provided by a fundamentally new development strategy. Here, in fact, it will be a conceptual rethinking of what was differently viewed by science in the model of unsustainable development. Further development and understanding of the concept of security in the perspective of the movement towards global sustainability, turning it into the main strategy for the existence and development of the civilization of the third millennium will change the world outlook of people and help them to find a common future.

The monograph “Globalization, Science and Socio-Natural Transformations in the Modern World” is, I believe, a complete and interesting study, the results of which can be used to draw up sustainable development programs and plans for comprehensive reforms in the Republic of Moldova.

**Cristina EJOVA, PhD, Associate Professor
Moldova State University**

ANIVERSĂRI

DOCTORUL HABILITAT TEODOR ȚÎRDEA LA ANIVERSAREA DE OCTOGENAR

La finele de torid gustar al acestui an, comunitatea academică și universitară din Republica Moldova a celebrat aniversarea de 80 ani de la nașterea profesorului Teodor Țîrdea, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar la Catedra de Filosofie și Bioetică a USMF „Nicolae Testemițanu”.

Profesorul T. Țîrdea s-a născut la 26 august 1937 în localitatea Sobari, jud. Soroca, în familia țăranilor-răzeși Anastasia și Nicolae Țîrdea.

A pornit în lumea cunoașterilor de la școala primară din sat și cea din s. Bădiceni, Zgurița, după care a urmat școala medie nr.1 din or. Soroca (1954). Și-a făcut studiile la Facultatea de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

După absolvirea facultății (1958) lucrează ca pedagog în diferite instituții de învățământ mediu din republică, urmând apoi serviciul militar. Între anii 1962-1969 a predat matematica și fizica la Colegiul de industrie al produselor lactate din or. Harkov, concomitent făcându-și studiile la Facultatea de automatică și construcție de aparate a Institutului Politehnic din Harkov, Ucraina (1964-1969). Cu diploma de inginer electric și învățător de fizică și matematică, după un deceniu de peregrinări pe alte meleaguri, în anul 1969 revine cu traiul în patrie, unde activează în cadrul aparatului Comitetului Central al Comsomolului din RSSM. Parcurge o perioadă de activitate în diferite organizații obștești, ca mai apoi să se consacre și activității pedagogice și științifice. În 1972 se înscrie la doctorat, iar la 1 octombrie 1975 susține teza de doctor în filosofie, cea de doctor habilitat fiind susținută în anul 1992.

În 1975, la 1 octombrie, este numit prorector al USM, iar în anul 1977 - decan al Facultății de Instruire a studenților de peste hotare. În anul 1985 este numit șef al Secției

Instruiri în Științe Socioumane a Ministerului Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al RSSM. Din 1987 și până în prezent activează la Catedra Filosofie și Bioetică a USMF „Nicolae Testemițanu”, circa două decenii fiind în funcția de șef al acestei Catedre (1987-2008).

În activitatea sa științifică (după 1995) își formulează un scop bine determinat – elaborarea noilor paradigme în teoria strategiei de supraviețuire a omenirii. Pentru prima oară elaborează noi principii ale filosofiei practice în raport cu imperativele timpului, propune noi moduri de abordare, analizează de pe noi poziții modelele și aspectele bioeticii generale, lumea biomedicală, noțiunile sale specifice.

Apariția, răspândirea și implementarea în practica științifică și cea socială a ideilor bioetice în Republica Moldova este legată de numele profesorului universitar Teodor Țârdea. Cu timpul, Domnia Sa contribuie la constituirea *Școlii științifice naționale de bioetică*, având toate criteriile unei școli științifice tradiționale. A creat un program strategic de instituire a bioeticii, ce includea o serie de măsuri organizatorice: lansarea învățământului și instruirii bioetice; organizarea unor dispute științifico-teoretice la ședințele catedrei și seminarele științifice; organizarea conferințelor științifice; propagarea cunoștințelor bioetice în mass-media; ținerea cursurilor în colectivele medicale; asistență în organizarea comitetelor de bioetică în cadrul instituțiilor curative; fondarea organizațiilor de bioetică.

Activitatea profesorului T. Țârdea a fost destul de prodigioasă nu numai în țară, ci și în diverse organizații științifice de peste hotare. Un indiciu important în această privință constituie alegerea sa drept membru titular al diferitor organizații academice internaționale: Academia de Informatică a Ucrainei (1992), Academia Internațională de Informatizare de pe lângă ONU (1996), Academia Internațională de Noosferă (Dezvoltare Durabilă) (1998).

Pentru merite deosebite în activitatea profesională i-au fost decernate numeroase distincții, printre care: Ordinul Gloria Muncii, și, în legătură cu aniversarea de 80 ani, Ordinul de Onoare.

Pe parcursul activității sale și-a îndeplinit conștiincios obligațiile de funcție și cele încredințate suplimentar, manifestând prin aceasta disciplină, inițiativă și creativitate, fapt ce a contribuit la ridicarea prestigiului Catedrei și a Universității în plan național și internațional. Domnia Sa a adus și aduce un aport considerabil la formarea tinerilor specialiști în medicină și farmacie, la instruirea umanistă și morală a tinerei generații.

La mulți ani, multstimat dascăl și coleg Teodor Țârdea! Fie ca discipolii să vă aducă satisfacții în activitatea pe care o realizați, iar cei apropiați să vă bucure și să vă susțină în toate!

**Vitalie OJOVANU, doctor habilitat în filosofie,
Universitatea de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”**

DOCTORUL HABILITAT ANA PASCARU
LA 65 DE ANI

Printre acei care de-a lungul unei vieți prodigioase își făuresc proprietatea intelectuală, care indubitabil le servește simbolic și ca *titlu de noblețe*, se reliefează opera doctorului habilitat în filosofie Ana Pascaru. Ajunsă la un hotar de vârstă, când tradițional faci niște totaluri pe marginea propriilor succese și realizări, fără a renega și unele insuccese sau aspirații care mai rămân în registrul planurilor de viitor, or, viața fără gândul la perspectivele de viitor ar deveni searbădă și fără. Doctorul habilitat A.Pascaru n-are motive să trăiască un sentiment de insatisfacție morală și profesională atunci când își face totalurile activității de cercetător științific, lucru căruia i-a consacrat practic întreaga viață. Chiar și perioada pe care o atestăm sinonimică cu studiile în școala medie din satul Sărata-Galbenă, raionul Hîncești, ulterior la Facultatea de Istorie a USM(1970-1975), acest segment temporal n-a fost decât unul de cumulare de cunoștințe și prospectare a unor multiple planuri și proiecte, care în cazul evocat își aveau finalitatea în domeniul științei în calitate de cercetător.

Conștientă de faptul că munca de ceretare suscită nu numai entusiasm, dar și cunoștințe complexe alături de domeniul și specialitatea aleasă - filosofia, A. Pascaru alege să meargă în spiritul tradiției timpului la studii doctorale la Moscova. Doctorandă a Institutului de Filosofie al Academiei de Științe al URSS, își propune în calitate de problematică de cercetare tema continuității generațiilor în societatea contemporană, pe care o susține cu succes în 1981, eveniment care i-a adus cercetătoarei gradul de doctor în filosofie. Principalele idei susținute de disertantă le găsim cumulate în lucrarea *Molodeji sela: realinosti i perspectivî/Tineretul rural: realități și perspective* (1990), în care sunt elucidate problemele, realitățile, aspirațiile, contextul ideologic și politic, valorile cultural-morale și principiile spirituale ale generației tinere.

Inteligența cu care este înzestrată cercetătoarea A. Pascaru i-au dat posibilitatea să ajungă de-a lungul anilor la înțelegerea mai multor adevăruri, care îi devin și principii de viață, *verbi causa* este convinsă că demnitatea omului rezidă perpetuu în potențialul și libertatea de a crea, indiferent ce domeniu sau specialitate profesează. Opțiunile etalate de dna A. Pascaru atât în procesul activității administrative și organizatorice în Sectorul de Filosofie pe care-l dirijează de 15 ani, cât și în discursurile, rapoartele și comunicările ținute la multiplele foruri științifice, idei care facil pot fi preluate în calitate de principii pentru *Codul cercetătorului*, vin să deconspire convingerile că un specialist în domeniul filosofiei sociale, prin esență este absolvit de dreptul de a face în exclusivitate doar știință pentru știință, or elementul aplicativ a constituit axul director pe care în permanență a mizat și și-a coordonat cercetările personale, cât și a colaboratorilor Sectorului Filosofie din cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, ulterior din cadrul Institutului de Istorie al AȘM. La acest capitol, care vine să configureze activitatea administrativă și organizatorică a dr. hab. A. Pascaru, evidențiem peste 15 proiecte naționale și internaționale, printre cele mai reprezentative: *Renașterea națională - bază a afirmării independenței Moldovei (1991-1993)*; *Probleme actuale ale evoluției sociale (1994-1995)*; *Stratificarea socială în Republica Moldova (1996-1997)*; *Probleme actuale ale echității și integrării sociale în Republica Moldova (1998- 1999)*; *Perspectivile dezvoltării durabile a Republicii Moldova: aspecte social-politice, ecosociale și spirituale (1999-2001)*; *Condiția umană în contextul postmodernismului (2003-2005)*; *Conexiunea valorilor naționale și general umane în RM în contextul PEV-ului (2006-2008)*; *Redimensionarea valorilor sociale și cultural-spirituale în contextul noii vecinătăți cu UE (2009-2010)*; *Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere (2011-2014)*; *Migrația temporară și stigmatizarea migranților în colaborare cu Laboratorul Antropologie & Sociologie de la Universitatea Paris X, Franța-2008-2009*; *In the Shadow of the Big Nation* la Institutul de Conflicte Sociale din Budapesta în cadrul schimbului echivalent dintre AȘM și Academia Ungară etc.

O retrospectivă asupra tribulațiilor spirituale ale A.Pascaru pe care le evidențiem pe o dimensiune care avea să devină și una magistrală pentru investigațiile, ulterior monografiile *Societatea între conciliere și conflict: Cazul Republicii Moldova (2000)*; *Ponderea educației în edificarea toleranței în comunitate. Studiu comparat(2002)*; *Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova(2012)*, ne referim la problematica ce înglobează problemele de la teoria conflictului social atât din aspect teoretic, cât și în special cel practic, care a captat interesul cercetătoarei, determinând ca aceasta să devină una din specialiștii avizați în domeniu. Actualitatea și importanța investigațiilor au fost condiționate de realitatea spațiului societății Republica Moldova, autoarea concentrându-se pe trei dimensiuni de bază: transformarea părții în întreg, depășirea/diminuarea divizării sociale și integrarea europeană.

Materialul factologic, conceptual-teoretic și metodologic tradus în monografii și articole științifice au asigurat fundamentarea unei direcții științifice noi în Republica Moldova – societatea contemporană între conciliere și conflict. Reliefarea semnificației societății în condițiile configurării noii ordini mondiale și tipului de sistem social după căderea Zidului de la Berlin, abordate dintr-o perspectivă sistemică și sinergetică, au constituit subiect și problemă pentru teza de doctor habilitat *Societatea contemporană între conflict*

și conciliere: cazul Republicii Moldova, pe care A. Pascaru a susținut-o în cadrul Consiliului Specializat în iunie 2012 la specialitatea „Filosofie socială”. Oportună mențiunea, la acest capitol trebuie să remarcăm lucrul de pionierat realizat de A. Pascaru la elaborarea referatului științific, soldat cu completarea Nomenclatorului CNAA cu domeniul: 631.05 filosofie socială, antropologie filosofică și filosofia culturii.

O retrospectivă asupra parcursului său de cercetător științific determină să subliniem că A. Pascaru este autoare a cca 200 de articole științifice, participantă activă la forurile științifice de specialitate naționale și internaționale, este expert în proiecte și programe din țară și de peste hotare. Inteligența și spiritul activ i-au alimentat în permanență prospecțiunea și scrisul, pe care, în maniera de a fi, le pune în corelație sau ecuație cu transferul de cunoștințe și activitatea științifico-didactică pe care o desfășoară în calitate de conferențiar universitar la Academia de Administrare Publică și Un. AȘM.

Doctorul habilitat A. Pascaru întrunește toate calitățile cele mai selecte pe care trebuie să le posedă un intelectual, un pedagog prin vocație și un cetățean demn de istoria, neamul și tradițiile naționale, or, în acest context, nu putem nega aportul Domniei Sale la prosperarea proiectului *Moștenire*, proiect care prin aportul comun al Sectorului Filosofie vehiculează și promovează oameni, concepții, realități și realizări demne de a fi re poziționate în circuitul valoric. Proiectul *Moștenire*, ca și cel consacrat *Zilei Mondiale a Filosofiei* de 15 ani prin concursul direct al A. Pascaru, au devenit parte indispensabilă a activității și una din prioritățile în procesul de cercetare pentru întreg colectivul Sectorului Filosofie al Institutului de Istorie al AȘM.

La frumoasa aniversare îi dorim doamnei doctor habilitat A. Pascaru mult noroc, inspirație, ambiție și spirit lucid, dăruire ca și oricând domeniului practicat, proiecte cât mai ambițioase și tribulații concertate în vederea păstrării Sectorului Filosofie în particular și filosofiei în general pe linia de plutire în această societate, care peremptoriu se deplasează spre extrema neconformă a deprecierei și renegării valorilor intelectuale și științifice.

**Lidia TROIANOWSKI, doctor în filosofie,
Institutul de Istorie al AȘM**

DOCTORUL HABILITAT SVETLANA COANDĂ
LA 65 DE ANI

Doctorul habilitat în filosofie, conferențiarul universitar Svetlana Coandă s-a născut la 11 octombrie 1952 în satul Pohoarne, r. Șoldănești. Și-a făcut studiile la Facultatea de Filosofie a Universității „M. Lomonosov” din orașul Moscova, pe care a absolvit-o în 1974. La aceeași Universitate s-a înscris la doctorat, susținând în 1979 teza de doctor în științe filosofice cu tema: *Interferențe de idei în gândirea filosofică din Moldova și Rusia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea)*.

Revenind la Chișinău, a fost angajată în calitate de lector universitar la Catedra de Filosofie a Universității de Stat din Moldova. În 2003 a susținut teza de doctor habilitat în filosofie cu tema: *Filosofia română în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și filosofia europeană (studiu comparat)*. Doctorul habilitat Svetlana Coandă activează laborios în instruire și cercetare. În cadrul Departamentului Filosofie și Antropologie al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova predă cursuri normative și speciale, coordonează activitatea științifică a studenților, masteranzilor și doctoranzilor, contribuie la perfecționarea curriculumului pentru cursurile predate și la elaborarea unor cursuri noi, participă la conferințe științifice naționale și internaționale, la activitatea Seminarilor științifice de profil și a Consiliilor Științifice Specializate de susținere a tezelor de doctor și doctor habilitat.

Interesele științifice ale Svetlanei Coandă se axează pe istoria filosofiei universale și naționale, dezvoltarea filosofiei românești în ansamblul filosofiei europene, probleme de ontologie, gnoseologie, metodologie, filosofie a istoriei, antropologie etc. Autoare a două monografii și a peste 130 de articole științifice, doctorul habilitat Svetlana Coandă și-a făcut un nume de prestigiu în știința filosofică din Republica Moldova. În monografia fundamentală *Valori filosofice naționale în context european* (Chișinău, 2003), urmărind raporturile dintre filosofia românească și filosofia europeană, au-

toarea evidențiază valențele originale în opera filosofică a lui B. P. Hasdeu, M. Eminescu și A. Xenopol. O incontestabilă contribuție în cercetarea aportului gânditorilor menționați la dezvoltarea filosofiei istoriei reprezintă capitolele consacrate preocupărilor de epistemologie istorică, de ontologie a istoriei, analiza orientărilor axiologice în opera acestor mari reprezentanți ai culturii române. Studiul elaborat de Svetlana Coandă rămâne a fi unul de referință pentru cercetarea gândirii filosofice românești din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Doamna Svetlana Coandă are o importantă contribuție în domeniul pregătirii cadrelor tinere de cercetători în domeniul istoriei filosofiei. Participarea în activitatea a două seminare științifice de profil, la Universitatea de Stat din Moldova și la Academia de Științe a Moldovei, evidențiază noi ipostaze în activitatea științifică și didactică a doctorului habilitat Svetlana Coandă. Lectura atentă și meticuloasă, observațiile pertinente demonstrează o solidă pregătire profesională și o vastă erudiție nu numai în domeniul istoriei filosofiei, dar și al filosofiei sociale, ontologiei și teoriei cunoașterii, metodologiei. Ședințele Consiliilor științifice de susținere a tezelor de doctor în filosofie prezidate de Svetlana Coandă se desfășoară echilibrat, cu respectarea tuturor rigorilor și normelor prevăzute pentru astfel de evenimente. Trebuie de menționat și deosebita responsabilitate și exigență în pregătirea ședințelor consiliilor de susținere, lectura atentă a tezelor înainte de a fi prezentate la susținere și la comisia de experți, ceea ce cultivă conștiința responsabilității la tinerii candidați la titlul de doctor în științe.

Colega Svetlana Coandă se află în plină manifestare a capacităților de cercetător și pedagog, este preocupată de elaborarea a noi proiecte. Îi dorim să-și realizeze ideile, să persevereze în exigență și punctualitate, să educe noi specialiști în filosofie, să ne bucure cu noi apariții editoriale. La Mulți Ani!

Gheorghe BOBÂNĂ, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

DOCTORUL HABILITAT VALERIU CAPCELEA

LA 65 DE ANI

Una din trăsăturile societății contemporane este ritmul grăbit al vieții, ce modifică în mod echilibrat prioritățile de moment. Pe fondalul acestor metamorfoze se conturează evenimente care pun accente pe axa timpului și o marchează inteligent cu destine de oameni. Anul acesta, doctorul habilitat Valeriu Capcelea, unul din reprezentanții notorii ai școlii filosofice din Republica Moldova, împlinește vârsta de 65 de ani. Dedicat unei profesii nobile, bidimensionale: cea științifică, prin care interpretează și reflectă realitatea despre lume și viața socială; și cea didactică, prin care educă / instruește generații tinere în spiritul identificării, aprecierii și promovării valorilor general-umane, Valeriu Capcelea rămâne un exemplu de profesionalism și perseverență.

Născut la 6 octombrie 1952 în satul Izvoare, raionul Florești, a absolvit Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, în 1987 a susținut teza de doctor în filosofie cu tema: „Locul și rolul tradițiilor naționale în educația tineretului” la Consiliului Științific Specializat în cadrul Institutului de Filosofie al Academiei de Științe a Ucrainei, în 2008 a susținut teza de doctor habilitat în filosofie cu tema: „Norme sociale ca factor de stabilizare a societății în tranziție” la Consiliului Științific Specializat Ontologie și Gnoseologie din cadrul Universității de Stat din Moldova.

Dotat cu harul educației, dr.hab. Valeriu Capcelea și-a început cariera ca profesor de istorie și științe sociale la școala medie din comuna Geamăna, r. Anenii-Noi, ulterior a activat la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți timp de 35 de ani în calitate de conferențiar universitar al Catedrei de Științe Socio-Umane și al Catedrei de Drept Public, în anii 2013-2014 - în funcția de profesor la Catedra de Drept Public a Universității de Studii Europene din Moldova. În calitate de manager s-a afirmat fiind prodecan al Facultății de Drept (1998-2003; 2010-2011), decan al Facultății de Psihologie și Asistență Socială (2012-2013), secretar științific al Filialei Bălți a Academiei de Științe a Moldovei (din 2014).

Pornind de la afirmația lui Constantin Noica: „de învățat înveți multe și de la toți, dar profesor nu e decât cel care te învață să înveți”, menționăm faptul că profesorul Valeriu Capcelea a reușit să îmbine cu succes cercetarea științifică cu activitatea didactică. De admirat străduința prin care Domnia Sa oferă studenților un mediu favorabil pentru instruire – la toate unitățile de curs promovate a elaborat manuale și materiale didactice care sunt la mare căutare în instituțiile de învățământ superior nu numai din Republica Moldova, ci și din România. Aici menționăm: *Filozofie. Introducere în istoria filozofiei și în studiul principalelor domenii ale filozofiei. Manual pentru instituțiile de învățământ superior* (Chișinău: ARC, 1998, reeditată în 2001, 2002, 2005 și 2013); *Filozofie socială. Introducere în istoria filozofiei sociale și în studiul problemelor ei fundamentale* (Chișinău, ARC, 2009), *Etica și deontologia juridică: manual pentru facultățile de drept* (Chișinău: Museum, 2002, reeditată în 2004); *Etica: manual pentru instituțiile de învățământ superior* (Chișinău: ARC, 2003), *Filozofia dreptului* (Chișinău: ARC, 2004, reeditată în 2011), *Metodologia investigațiilor socio-juridice* (Bălți: Presa universitară bălțeană, 2006), *Deontologia juridică* (Chișinău: ARC, 2007), *Cercetarea științifică* (Chișinău: ARC, 2008), *Etica și conduita umană* (Chișinău: ARC, 2010), *Etica profesională și deontologia agriculturii* (Chișinău: UASM, 2012), *Deontologia profesională a executorului judecătoresc: curs universitar pentru studenți*, *Deontologia profesională a juristului: curs universitar pentru studenți* (tipărite la Editura Universul juridic din București în 2014 și 2017).

Înnobilat cu sentiment de sacrificiu în numele adevărului, defibreză universul filosofic și cel istoric, luând în vizor probleme ce domină societatea contemporană de la național la universal. Munca sa prodigioasă include circa 210 publicații științifice, dintre care 10 monografii, 22 manuale, participări la conferințe și alte foruri științifice naționale și internaționale. Printre cele mai valoroase cercetări menționăm: *Prafuri mintale (cugetări, maxime, paradiastole, parabole, pilde, sfaturi)* (Presa universitară bălțeană, 2013), *Etica în fața provocărilor societății post-moderne* (Bălți: Indigou Color, 2016), *Etica și comportamentul civilizată* (București: Pro Universitaria, 2016). În lucrarea *Tradițiile naționale. Continuitate în dezvoltarea generațiilor* (Chișinău: Evrica, 1998) autorul ne convinge că „Numai în cadrul unei tradiții se poate constitui și are sens inovația, în afara ei creația ar fi de neconceput, istoria s-ar frânge și umanitatea nu s-ar putea constitui”. Monografia *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, eșecurile și avatarurile ei* vine să traseze hotarul dintre prezent și trecut în scopul stabilirii unei diagnoze a situației actuale din Republica Moldova, autorul reușind să cerceteze fenomenul tranziției moldovenești sub aspect economic, instituțional, moral, identitar, geopolitic, religios. Vreau să mă refer și la ultima realizare științifică - *Intellectualitatea: esența, tipologia, locul și rolul ei în existența socială* (Bălți: Indigou Color, 2016), în care autorul tratează printr-o abordare nouă, integrată, pluridisciplinară și panoramică esența acestui fenomen social specific, elucidând trăsăturile definitorii și tipologia intelectualității, evidențiind locul și rolul ei în viața socială în general și în epoca postmodernă în mod special.

Profesorul Valeriu Capcelea, intelectual multivalent, nume devenit cunoscut prin lucrări originale și inovatoare, face parte din generația care joacă un rol valoros în consolidarea științei naționale și învățământului din Republica Moldova.

**Lidia PĂDUREAC, doctor în istorie,
Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți**

DOCTORUL HABILITAT VICTOR BALMUȘ
LA 60 DE ANI

Profesorul Victor Balmuș este directorul Centrului Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei.

S-a născut la 3 octombrie 1957 în satul Ciucur-Mingir, r. Cimișlia. A absolvit Academia de Poliție „Ștefan cel Mare”, specialitatea securitate publică, în anul 1997 și Institutul Agricol ”M.V. Frunze” din Chișinău, specialitatea mecanizarea agriculturii, în 1979.

Activitatea profesională o începe în calitate de inginer în Laboratorul de cercetări științifice (1979), apoi de lector asistent la Catedra Tehnologia Metalelor al Institutului Agricol din Chișinău. În perioada 1985-2001 a activat în cadrul MAI al Republicii Moldova, inclusiv în 1998, în calitate de lector la Catedra Activitatea Administrativă a Organelor Afacerilor Interne a Academiei de Poliție Ștefan cel Mare. A continuat activitatea didactică (prin cumul) la Universitatea de Criminologie (2003-2004) și Academia de Studii Economice din Moldova (2008-2015). Își începe activitatea profesională în cadrul Academiei de Științe a Moldovei în 2003 în calitate de cercetător științific superior la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept, funcție în care activează un an. Din decembrie 2004 a cumulată funcția de șef al Direcției Juridice a Academiei de Științe a Moldovei cu funcțiile de cercetător științific superior și, din 2013, de cercetător științific coordonator în același institut. Din august 2014 este cercetător științific principal în Institutul de Cercetări Juridice și Politice, iar din 01 ianuarie 2015 – director al Centrului Cercetări Juridice din cadrul aceluiași Institut.

În 2003 susține teza de doctorat cu tema „Administrarea organelor securității publice în Republica Moldova”, obținând gradul științific de doctor în drept, specialitatea „Drept

public”, iar în perioada 2007-2009 urmează studiile postdoctorale în cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept. Susține teza de doctor habilitat în drept în anul 2013 cu tema „Administrarea și autoadministrarea sferei științei și inovării în Republica Moldova”, specialitatea 12.00.02 – Drept public (drept administrativ). În anul 2015 obține titlul științific de profesor cercetător.

Profesorul V. Balmuș, este personalitatea a cărei realizări profesionale sunt cunoscute pe larg în mediul juridic (academic și universitar), fiind autor și coautor a peste 200 de publicații științifice în domeniul dreptului public, dreptului științei și inovării, inclusiv a 6 monografii, culegeri de studii, manuale, cursuri și studii didactice, cele mai semnificative publicații ale sale fiind în corespundere cu aria intereselor științifice naționale în ceea ce privește problemele stringente ale actualității. Retrospectiva publicațiilor științifice în revistele de specialitate, în culegeri, materialele conferințelor naționale și internaționale includ un spectru de teme diverse. Pe parcursul activității sale și-a manifestat nu numai capacitățile de cercetător, ci și de organizator. Personalitate notorie, profesorul V. Balmuș este un cercetător preocupat de problematica conferințelor științifice organizate în cadrul Institutului sau în colaborare cu acesta, participând cu comunicări întocmite cu multă migală, documentare și bine argumentate din punct de vedere științific.

Doctorul habilitat Victor Balmuș s-a implicat activ și în realizarea proiectelor instituționale de cercetare: „Statutul-model al întreprinderii de leasing a tehnicii agricole” (1999); „Strategia de dezvoltare a industriei pe perioada până în anul 2015” (Soros, 2005); „Administrarea sferei științei și inovării în Republica Moldova”; „Organizarea structurală și funcțională a clusterului educațional al AȘM în contextul integrării cercetării cu educația”; a proiectelor din cadrul programului de stat „Integrarea științei și învățământului superior” (2008); „Elaborarea și racordarea la acquis-ul comunitar a cadrului normativ privind valorificarea durabilă și managementul resurselor acvatice. Cercetări științifice și de management ale calității apelor” (2009); a proiectelor de transfer tehnologic: „Elaborarea mecanismelor de finanțare venture a proiectelor de inovare și transfer tehnologic” (2010); „Evoluția cadrului normativ de reglementare a investițiilor în activitatea inovațională din Republica Moldova” etc.

Este de menționat și calitățile deosebite ale omului Victor Balmuș - inteligența, cultura dialogului, delicatețea, consecvența și exigența. A impresionat prin modestia sa, măiestria de a capta interesul, prin neobosita dorință de a-i face pe cei din jur să sesizeze rolul științei și educației în făurirea unei vieți demne. A oferit mereu exemplul pasiunii și dăruirii de sine pentru ceea ce face ca pedagog, ca om de știință și ca persoană. A reușit să implanteze în sufletele discipolilor săi deprinderea de a munci și de a crea.

**Valeriu CUȘNIR, doctor habilitat în drept,
Directorul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

НАУЧНОМУ СОТРУДНИКУ ЛЮДМИЛЕ РУСТАНОВИЧ -
60 ЛЕТ

В июле текущего года Людмила Рустанович, научный сотрудник Центра Международных отношений и политических исследований Института Юридических и Политических Исследований АН Молдовы, отметила свой шестидесятилетний юбилей.

Трудовая биография Людмилы Рустанович представляет собой яркий пример преданности профессии, а также той научной организации и трудовому коллективу, в котором она непрерывно трудится вот уже на протяжении 43 лет. Людмила Рустанович поступила на работу в Отдел Философии и Права АН Молдовы в качестве старшего лаборанта-машинистки сразу после окончания средней школы, уже в далеком 1974 году. Интерес к познанию, который Людмила Рустанович проявляла с самого начала своей трудовой деятельности, привел ее на студенческую скамью филологического факультета Государственного Университета МССР (1976-1983 гг.). А с 1994 по 1997 гг. Л. Рустанович проходила обучение в аспирантуре по специальности «социология семьи», под научным руководством члена-корреспондента А. И. Тимуша.

Приобретенная научная квалификация позволила Л. Рустанович глубоко влиться в исследовательскую деятельность коллектива, уже в качестве научного сотрудника сделав ее одним из участников различных институциональных проектов, таких как: «Демографическая трансформация и ее влияние на семейные отношения: медико-социальные, демографические и социо-психологические проблемы» (2006-2008); «Социально-демографическая эволюция трудоспособного населения

и ее влияние на социально-экономическое развитие Республики Молдова» (2009-2-10); «Влияние изменений демографической структуры населения на социально-экономическое развитие Республики Молдова: опыт и перспективы» (2011-2012); «Возможности реализации курса европейской интеграции Республики Молдова» (2013-2014); «Социально-политическая модернизация Республики Молдова в контексте реализации евроинтеграционных процессов» (2015-2018).

Л. Рустанович является автором более 50 научных публикаций. Проблематика научных изысканий Л. Рустанович, опытного исследователя, отличается не только актуальностью тем, но и достаточно большой вариативностью, включая в себя помимо социологии семьи такие области как социальная философия, политология, международные отношения. Особо следует отметить заслугу Л. Рустанович в разработке темы «Многодетная семья», крайне острой в условиях складывающейся в Республике Молдова социально-экономической реальности. Исследования Л. Рустанович в области проблематики брака и семьи увенчались целым рядом научных публикаций («Социальная защита многодетных семей»; «Положение многодетных семей в современном обществе»; «Динамика уровня жизни многодетных семей»; «Социально-экономическое положение многодетных семей в Республике Молдова»; «Домохозяйство и многодетная семья»; «Социально-демографические аспекты формирования представлений старшеклассников о семье и браке»; «Насилие в семье»), которые внесли весомый вклад в расширение научного знания. В настоящее время Л. Рустанович плодотворно работает в рамках институционального проекта над темой «Развитие двустороннего сотрудничества между Республикой Молдова и Республикой Беларусь: реалии и перспективы».

Помимо научно-исследовательской деятельности, Л. Рустанович активно проявляет себя и на ниве преподавания, уже более двадцати лет трудясь в качестве учителя в лицее им. М. Коцюбинского. За заслуги в области педагогики Л. Рустанович была награждена Дипломами и Почетными грамотами со стороны администрации лицея и Департамента образования Примэрии мун. Кишинэу.

По случаю юбилея, желаем нашей уважаемой коллеге крепкого здоровья, долгих лет жизни, а также больших творческих успехов.

**Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ**

DOCTORUL LEONID CHIRTOACĂ

LA 50 DE ANI

Leonid Chirtoacă reprezintă modelul de perseverență pentru ascensiune profesională și corectitudine umană. Născut la 12 iunie 1967 în satul Vadu-Raşcov, raionul Şoldăneşti, după absolvirea şcolii medii şi-a satisfăcut serviciul militar. Revenit la baştină a devenit student la Universitatea Tehnică din Moldova, iar din 1990 – la Universitatea din Craiova, România.

Fiind licenţiat în ştiinţe juridice, Leonid Chirtoacă s-a angajat mai activ în câmpul muncii, consacându-se, în fond, în două domenii: ştiinţifico-didactică şi avocatura. Activitatea ştiinţifico-didactică şi-a găsit manifestare prin conferirea gradului de doctor în drept (2001) şi obţinerea titlului ştiinţifico-didactic de conferenţiar universitar (2008). Activitatea de cercetare ştiinţifică a fost impulsionată substanţial în cadrul Institutului de Cercetări Juridice şi Politice al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, instituţie în care doctorul în drept Leonid Chirtoacă deţine, din 2015, funcţia de cercetător ştiinţific coordonator în cadrul Centrului de Cercetări Juridice.

În domeniul avocaturii, se distinge prin echidistanţă, poziţie justă şi succese remarcate de comunitatea reprezentativă a justiţiei din Republica Moldova.

Doctorul Leonid Chirtoacă este apreciat pentru profesionalismul de care dă dovadă, intransigenţa, este luptător pentru corectitudine. A publicat circa 40 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 3 monografii. Cea mai recentă elaborare ştiinţifică de marcă a fost publicată în 2015 cu titlul *Drept civil. Teoria Generală a obligaţiilor*, 263 pagini. Interesele ştiinţifice sunt ancorate pe dreptul privat, dreptul de proprietate, teoria generală a obligaţiilor, răspunderea civilă, dreptul contractual.

La mulţi ani, domnule Leonid Chirtoacă! Cu veritabile realizări şi împliniri profesionale şi personale!

**Victor JUC, doctor habilitat în ştiinţe politice,
Vicedirector, Institutul de Cercetări Juridice şi Politice al AŞM**

Bun de tipar 9.12.2017. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 15,75. Coli de autor 22,2

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46